

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร
ชุดความรู้เกี่ยวกับปรัชญา สังเคราะห์ชุดที่ ๑

ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา
Social Philosophy of Buddhism

โดย
ศาสตราจารย์ ดร.จ่านงค์ อดิวัตมนสิการี

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร
จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสวันจ่านงค์ ทองประเสริฐ
๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา
Social Philosophy of Buddhism

โดย : ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร
จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสวันจำนงค์ ทองประเสริฐ

๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒

จำนวน ๓๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : หจก.นิตยธรรมการพิมพ์
๗๖/๒๕๑-๓ หมู่ ๑๕ ต.บางม่วง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี ๑๑๑๔๐
โทร. ๐๒ ๔๐๓ ๔๕๖๗, ๐๘ ๑๓๐๙ ๕๒๑๕

คำนำ

การศึกษาปรัชญาแห่งพระพุทธศาสนา สามารถศึกษาได้จากหลายแง่มุมทางวิชาการ โดยทั่วไปที่นิยมศึกษากัน การศึกษาปรัชญาแห่งพระพุทธศาสนา มักจะเน้นในแง่มุมอภิปรัชญา หรือไม่ก็เน้นในแง่การเปรียบเทียบระหว่างปรัชญาแห่งพระพุทธศาสนา กับปรัชญาชาติตะวันตก และชาติอื่นๆ

การศึกษาเรื่องปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนาที่น่าเสนอนี้ เป็นความพยายามของผู้เรียบเรียงที่จะนำเสนอปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนาในแง่มุมที่สัมพันธ์กับแนวคิดทางสังคมวิทยาและเป็นการสังเคราะห์จากรายงานการวิจัยของผู้เรียบเรียงกับคณะที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง พุทธปรัชญาทางสังคมและทางการเมืองซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๙

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ซึ่งมี พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต,ศ.ดร.) เป็นประธานกรรมการประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และ พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภาภโร,ดร.) เป็นผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้การสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณนักวิจัยร่วมโครงการวิจัยดังกล่าว ประกอบด้วย รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม (รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป) รศ.ดร.สมานงามสนิท (อาจารย์ประจำหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ โครงการหลักสูตร International Program in Public Administration) ผศ.ดร.โกนิฐฐ์ ศรีทอง (รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะสังคมศาสตร์ และผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการพัฒนาสังคม) ซึ่งได้เสียสละเวลาร่วมทำการวิจัยจนแล้วเสร็จสมบูรณ์ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สถาบันพุทธศาสตร์ทุกรูปหรือคนที่ได้ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกการศึกษาวิจัยด้วยความเรียบร้อยอย่างดียิ่ง

คุณงามความดีใดๆ ที่มีจากการนำเสนอชุดความรู้ปรัชญาสังเคราะห์เล่มนี้ ขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และอาจารย์บูชา ขอบกพร่องใดๆ ที่มีอยู่ในงานชิ้นนี้ผู้เรียบเรียงขอรับไว้แต่เพียงผู้เดียวและผู้เรียบเรียงขอรับคำติชมจากกัลยาณมิตรทุกประการ และหวังที่จะได้รับคำแนะนำในเชิงสร้างสรรค์จากกัลยาณมิตรทุกท่านต่อไป

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์

พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สารบัญ

คำนำ	ก
สารบัญ	ข
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ค
บทที่ ๑ ปรัชญาว่าด้วยการแสวงหาความรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา	๑
- ความหมายแห่งปรัชญา	๑
- ลักษณะสำคัญแห่งปรัชญาสังคม	๒
- ขอบเขตการวิเคราะห์ทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา	๕
บทที่ ๒ ปรัชญาว่าด้วยการแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา	๖
- บทนำ	๖
- อารยธรรม : แหล่งกำเนิดความรู้ที่สำคัญ	๘
- ลักษณะการแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ : กระบวนการวิจัยและการวัดผล	๑๐
- แนววิธีคิดหลังยุคปัจจุบัน	๑๔
- แนวทางการศึกษาแบบตีความ	๑๔
- ลักษณะการแสวงหาความรู้ทางพุทธปรัชญา	๑๗
บทที่ ๓ ปรัชญาว่าด้วยวิวัฒนาการสังคมแห่งพระพุทธศาสนา	๒๕
- วิวัฒนาการสังคมคืออะไร	๒๕
- วิวัฒนาการสังคม : มุมมองจากพุทธกระบวนทัศน์	๒๖
- ความไม่สอดคล้องกัน	๒๙
- ความเป็นปึกแผ่นของสังคม (Social Solidarity)	๓๑
- วิวัฒนาการสังคมตามแนวคิดของ August Comte และ Herbert Spencer	๓๓
- ปรัชญาปัจจัยการดำรงอยู่แห่งชีวิต : วิเคราะห์ตามแนวพุทธธรรม	๔๓
- ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพดินฟ้าอากาศ	๕๐
- ปรัชญาการดำรงอยู่แห่งสังคม : วิเคราะห์ตามแนวพุทธธรรม	๕๖
- วิเคราะห์ความสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาเชิงการหน้าที่	๕๘
- บุคคลและคุณลักษณะของบุคคลที่มีสำนึกตามพุทธธรรม	๖๑
- สังคมในอุดมคติตามแนวพระพุทธศาสนา	๖๘

บทที่ ๔	ปรัชญาว่าด้วยปัญหาสังคมตามแนวพุทธธรรม	๗๑
-	ปัญหาสังคมคืออะไร	๗๑
-	กระบวนการค้นเชิงพุทธเกี่ยวกับปัญหาสังคม	๗๒
-	การศึกษาปัญหาสังคมตามแนวอริยสัจ ๔	๗๓
-	สาเหตุเกิดขึ้นมาของอวิชชา	๑๐๖
-	ลักษณะความรุนแรงทางวาจา	๑๑๐
-	เกณฑ์การตัดสินการพูดหยาบ (วจีทุจริต)	๑๑๕
-	การติดยาเสพติด (Addicted Drugs)	๑๑๘
-	การแก้ปัญหายาเสพติด : วิเคราะห์ตามแนวพุทธปรัชญา	๑๒๔
บทที่ ๕	พุทธปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๒๘
-	การพัฒนาสังคมคืออะไร	๑๒๘
-	การวางแผนพัฒนาสังคม	๑๓๒
-	การวางแผนทางสังคมกับการพัฒนาสังคม	๑๓๔
-	ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม	๑๓๙
-	การมีส่วนร่วมทางสังคม	๑๔๑
-	ความมั่นคงปลอดภัยทางสังคม	๑๔๒
-	การพัฒนาตามแนวพุทธปรัชญา	๑๔๓
-	พุทธปรัชญาว่าด้วยการพัฒนามนุษย์	๑๔๖
บทที่ ๖	บทสรุปที่ยังไม่สรุป	๑๖๙
-	แนวทางการประยุกต์ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา	๑๗๑
-	คุณค่าจากการศึกษาครั้งนี้	๑๗๓
-	ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	๑๗๙
บรรณานุกรม		๑๘๑
ประวัติผู้วิจัย		๑๘๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

พระไตรปิฎกบาลี ที่อ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ปกรณวิเสสอ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสส อรรถกถาบาลี อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา และ ฎีกาบาลี อ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาฎีกา

การอ่านอักษรย่อชื่อคัมภีร์ พระไตรปิฎก = เล่ม/ ย่อ/ หน้า มีคำย่อดังนี้

พระวินัยปิฎก

คำย่อ	คำเต็ม
วิ.จ. (บาลี)	วินัยปิฎก จุฬาคคฺปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.จ. (ไทย)	วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.อ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย มหาวารวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก องคฺตตรนิกาย จตุกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก องคฺตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฎฐก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก องคฺตตรนิกาย อฎฐกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก องคฺตตรนิกาย อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก องคฺตตรนิกาย ทสกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก องคฺตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาติ (ภาษาบาลี)

ช.ช. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ช.ม. (บาลี)	ขุททกนิกาย มหานิทเทศปาติ (ภาษาบาลี)
ช.ม. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ (ภาษาไทย)
ช.จ. (บาลี)	ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศปาติ (ภาษาบาลี)
ช.จ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ (ภาษาไทย)
ช.ป. (บาลี)	ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามคคปาติ (ภาษาบาลี)
ช.ป. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรค (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (บาลี)	อภิธมมปิฎก วิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	อภิธัมมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

ปรัชญาว่าด้วยการแสวงหาความรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

ความหมายแห่งปรัชญาทางสังคม

ปรัชญาทางสังคม (Social philosophy) เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งแห่งปรัชญาทั่วไป มีความหมายครอบคลุมถึงการวิเคราะห์สภาพเป็นจริงแห่งสังคมและชีวิตในสังคม โดยการใช้กรอบแนวคิดและความรู้ทางปรัชญาเป็นเครื่องวิเคราะห์ ปรัชญาทางสังคมมุ่งเน้นวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากผลลัพธ์แห่งการปฏิบัติตามค่านิยมหรืออุดมการณ์ทางการเมือง ระบบการจัดการทางเศรษฐกิจปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และความนิยมในการยอมรับและการปฏิบัติตามวัฒนธรรมในแง่มุมต่างๆ

สังคมมนุษย์นั้น ประกอบด้วยกลุ่มมนุษย์ที่รวมตัวกันเป็นหน่วยงานหรือองค์การ อาชีพ และผลประโยชน์ต่างๆ มากมาย ปัญหาต่างๆ มักจะเป็นผลมาจากการตีความค่านิยมตามอุดมการณ์และตามวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม

อย่างไรก็ตามการที่มนุษย์จะปฏิบัติตามค่านิยมและตามวัตถุประสงค์อันเป็นแกนหลักแห่งองค์การที่ตนสังกัดอย่างเดียว ย่อมทำให้เกิดความขัดกันกับค่านิยมและวัตถุประสงค์แห่งองค์การอาชีพอื่นด้วย ดังนั้น เพื่อการดำรงอยู่อย่างสันติร่วมกันในสังคม มนุษย์จึงต้องแสวงหาค่านิยมร่วม ซึ่งเป็นลักษณะของการยอมรับร่วมกันซึ่งแบบอย่างแห่งกฎเกณฑ์หรือค่านิยมร่วม (Shared Value) ค่านิยมร่วมเป็นคุณค่าที่เกิดจากการตกลงยอมรับวิธีการปฏิบัติ การควบคุมพฤติกรรมทางสังคม การลงโทษและการให้รางวัล การกำหนดตำแหน่งการบริหาร การจัดการ ซึ่งต้องสอดคล้องกับบทบาทที่ตกลงยอมรับร่วมกัน

ปรัชญาทางสังคม ในอดีตที่ผ่านมาไม่ค่อยได้รับความสนใจจากวงวิชาการมากนัก โดยมีปัญหาการตีความ ปรัชญาการทางสังคม ซึ่งมักจะดำเนินการตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีแห่งสังคมศาสตร์ สาขาต่างๆ นักวิชาการ สาขารัฐศาสตร์ สาขาสังคมวิทยา สาขาเศรษฐศาสตร์

สาขาประวัติศาสตร์ และสาขาอื่นๆ ทางสังคมศาสตร์ มักจะอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมตามมุมมองของวิชาการสาขาที่ตนถนัด

เมื่อพิจารณาโดยใกล้ขีดการศึกษา ปรัชญาทางสังคมไม่สามารถแยกออกจากแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาได้ การจะเข้าใจเนื้อหาปรัชญาทางสังคม จำเป็นต้องเข้าใจ แนวคิดสำคัญทางสังคมวิทยา ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่มีการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมทั่วไปอย่างเป็นระบบและเป็นวิทยาศาสตร์ และพยายามแสวงหาความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์โลกที่อยู่รวมกันเป็นสังคม (Social animal) แสวงหาความรู้เกี่ยวกับความเป็นสังคมของมนุษย์ทั้งที่เป็นสังคมขนาดใหญ่และสังคมขนาดเล็ก ความรู้เกี่ยวกับการที่มนุษย์ปรับตัวอยู่ในสังคมร่วมกัน ความรู้เกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม สถาบันวิจัยต่างๆ ในสังคมแบบแผนการดำรงชีวิตที่มั่นคงและปัจจัยที่ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลง นักสังคมวิทยาจะสนใจศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในองค์การอาชีพและสถาบันต่างๆ ในสังคมได้แก่สถาบันครอบครัว สถาบันการเมือง และหน่วยทางสังคมและวัฒนธรรมอื่นๆ นอกจากนี้ทฤษฎีทางสังคมวิทยาพัฒนาจากแนวคิดทางสังคม (Social Thought) แนวคิดทางสังคมนี้ ถือได้ว่าเป็นหลักการสำคัญแห่งปรัชญาทางสังคม

ลักษณะสำคัญแห่งปรัชญาทางสังคม

จากที่กล่าวมาข้างบนนี้ ปรัชญาทางสังคม จึงมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

๑) ปรัชญาทางสังคม สัมพันธ์กับความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์เกี่ยวกับสังคม

สังคมมนุษย์มีลักษณะแตกต่างกัน สังคมบางสังคมมีลักษณะเรียบง่าย ขณะที่สังคมบางสังคมมีลักษณะสลับซับซ้อน นักคิดทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักปรัชญาสังคม มุ่งแสวงหาความรู้ว่า สังคมแต่ละประเภทมีลักษณะแตกต่างกันอย่างไร มีคุณค่าอย่างไร รวมถึงกระบวนการวิวัฒนาการของสังคมแต่ละประเภท

๒) ปรัชญาทางสังคมมุ่งอธิบายปัญหาสังคม

มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันย่อมประสบปัญหาต่างๆ ในสังคมแตกต่างกัน ปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาสังคมได้เกิดขึ้นมานาน ตั้งแต่มนุษย์รวมกลุ่มเป็นกลุ่ม มีปัจจัยหลายอย่างที่บีบคั้นกลุ่มมนุษย์ให้เกิดความรู้สึกสับสนว่าเป็นความทุกข์ ความยากลำบากของกลุ่ม และจะต้องหาวิธีการบำบัดแก้ไข ป้องกันมิให้ความทุกข์เกิดขึ้นอีก ความเป็นอยู่ของมนุษย์สัมพันธ์กับองค์การทางสังคมต่างๆ องค์การทางสังคมที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์เช่น องค์การทางการเมือง ย่อมจะใช้วิธีการทางการเมืองในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ แต่ก็มีคำถามเรื่องความเหมาะสม และไม่เหมาะสมเกี่ยวกับวิธีการที่ใช้ในแก้ปัญหาสังคมของผู้บริหารสังคม จำเป็น

ที่จะต้องใช่วิธีการที่เหมาะสมในการจัดการกับปัญหาสังคม จึงเกิดการคิด การวิพากษ์วิจารณ์ ในเชิงคุณค่าเกี่ยวกับวิธีการ ปรัชญาทางสังคมจึงสัมพันธ์กับกระบวนการวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาสังคม และวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาสังคม

๓) ปรัชญาทางสังคมแสวงหาความรู้เกี่ยวกับคุณค่า ความงาม และความสูงส่งแห่งสถาบันต่างๆ ในสังคม

คุณค่าสัมพันธ์กับจริยศาสตร์ ซึ่งเป็นศาสตร์ที่อธิบายความดี กระบวนการทำความดี และเหตุผลในการกระทำสิ่งที่เรียกว่า ความดี ความเหมาะสม

ความงามมักจะปรากฏในหลักปรัชญาว่าด้วยสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ความงามมีลักษณะเป็นนามธรรม มนุษย์ในสังคมย่อมตีค่าความงามตามมุมมองของตน และมนุษย์อาจจะมองเห็นความงามไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะบังคับให้มนุษย์ชอบความสวยงามเหมือนกัน ความงามนั้นย่อมสัมพันธ์กับความนิยมส่วนตัว การวิจารณ์ความงามในการปฏิบัติตนของผู้คนในสังคม จึงเป็นหน้าที่ของนักปรัชญาทางสังคมอย่างหนึ่ง

ส่วนความสูงส่งในสังคมจะเกี่ยวข้องกับสถาบันศาสนา ความเชื่อ และประเพณีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับการเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นักปรัชญาทางสังคมบางคนมุ่งสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม ซึ่งอาจจะวิเคราะห์บ่อนเกิดศาสนาว่ามาจากการรวมกลุ่มเป็นสังคม และมีความจำเป็นที่จะต้องหาสิ่งที่จะช่วยยึดเหนี่ยวสมาชิกในสังคมให้เป็นปึกแผ่น ดังนั้น หลักการทางเทววิทยาก็ดี หรือหลักการคติความเชื่อต่างๆ ในสังคมจึงเกิดขึ้นโดยผู้มีอำนาจในสังคมกลุ่มต่างๆ ปฏิบัติขึ้นมา เพื่อประโยชน์ในการรวมกลุ่มซึ่งถือว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ สูงส่งเกินกว่าคนทั่วไปจะเข้าใจได้ ศาสนาจึงเป็นบ่อนเกิดแห่งปรัชญาทางสังคมอย่างหนึ่ง

๔) ปรัชญาทางสังคมจึงมุ่งศึกษาองค์ประกอบที่จะช่วยดำรงความเป็นปกติของสังคม

สังคมดำรงอยู่ได้ด้วยอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างนักปรัชญาทางสังคมสนใจศึกษาองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ โดยแต่ละองค์ประกอบนั้น องค์ประกอบใดมีความสำคัญและมีบทบาทเด่นทางด้านใด นอกจากนั้น สภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับการแสดงบทบาทของบุคคลที่รับผิดชอบในแต่ละองค์ประกอบนั้นเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมอย่างไร ประเด็นต่างๆ ดังกล่าวมานี้เป็นประเด็นที่นักปรัชญาทางสังคมสนใจศึกษา

๕) ปรัชญาทางสังคมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกระบวนการควบคุมสังคม

กระบวนการควบคุมสังคมนั้นประกอบด้วย กระบวนการทางกฎหมาย กระบวนการทางการเมืองการปกครอง กระบวนการเกี่ยวกับการใช้สิทธิและการมีสิทธิ รวมทั้งกระบวนการเกี่ยวกับความยุติธรรมก็ย่อมมีผลเป็นการสร้างความขัดแย้งในสังคมได้ ดังนั้น นักปรัชญาทางสังคม จึงสนใจศึกษา กระบวนการต่างๆ ที่นำมาใช้เป็นสื่อในการควบคุมสังคม

๖) ปรัชญาทางสังคมอธิบายเหตุผลความสำคัญของมนุษย์

กลุ่มมนุษย์เป็นศูนย์กลางการศึกษาของนักปรัชญาทางสังคม นักปรัชญาทางสังคมมีบทบาทสำคัญในการแสดงเหตุผลว่า ทำไมมนุษย์จึงสำคัญเหนือกว่าสัตว์โลกอื่นๆ นักปรัชญากลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) คือตัวอย่างของกลุ่มนักคิดที่มองว่า มนุษย์เท่านั้นควรมีชีวิตอยู่รอด แม้จะต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ และสูญเสียสัตว์โลกอื่นๆ เป็นจำนวนมากก็ต้องยอมให้สูญเสีย เพื่อช่วยธำรงชาติพันธุ์มนุษย์ไว้ในโลก

กล่าวโดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาทางสังคม โดยทั่วไปได้รับอิทธิพลจากนักสังคมศาสตร์รุ่นบุกเบิกแห่งโลกตะวันตก นักคิดทางสังคมศาสตร์รุ่นบุกเบิกสำคัญได้ Auguste Comte (๑๗๘๘-๑๘๕๗); Herbert Spencer (๑๘๒๐-๑๙๒๓); Karl Marx (๑๘๔๘-๑๘๘๓); Emile Durkheim (๑๘๕๗-๑๙๑๙); Max Weber (๑๘๖๔-๑๙๒๐); Wilfredo Pareto (๑๘๔๘-๑๙๒๓); Charles.H. Cooley (๑๘๖๔-๑๙๒๗); Talcott Parsons (๑๙๐๒-๑๙๘๐) เป็นต้น

นักสังคมศาสตร์รุ่นบุกเบิกเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นนักสังคมวิทยา แต่ผลงานของเขาได้รับการศึกษาและผนวกเข้ากับศาสตร์อื่นๆ ทางสังคมศาสตร์ด้วย จึงถือได้ว่าเป็นผู้เอื้อประโยชน์ (Contributor) ต่อการพัฒนาศาสตร์ทั้งหลาย ยกตัวอย่าง Max Weber ได้รับการขนานชื่อว่า เป็นนักสังคมวิทยา แต่ผลงานของเขาได้เอื้อประโยชน์ต่อวิชารัฐศาสตร์และวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ ผลงานของเขาบางเรื่องได้กลายเป็นองค์ความรู้สมัยใหม่ ซึ่งสะท้อนถึงความคิดที่มีเหตุผลเกี่ยวกับสภาพสังคมยุโรปที่เปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบสังคมอุตสาหกรรม (Industrial Society) แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาการบริหารแบบราชการ^๑ (Bureaucracy) เป็นแนวคิดที่ตกผลึกเกี่ยวกับปรัชญาทางสังคมอย่างหนึ่ง Max Weber ชี้ให้เห็นว่า สังคมที่ก้าวหน้าคือสังคมที่มีการบริหารการจัดการอย่างมีเหตุผล โดยมีการออกระเบียบกฎเกณฑ์เป็นกลางๆ ไม่ได้อิงอาศัยอิทธิพล

^๑ หลักการสำคัญแห่งระบบบริหารแบบ Beau racy ประกอบด้วย ๑) การมีโครงสร้างองค์การ ๒) การกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับตำแหน่งต่างๆ ในองค์การ ๓) การลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบ ๔) การให้รางวัลเป็นค่าตอบแทนพิเศษแก่ผู้ปฏิบัติ ตามระเบียบกฎเกณฑ์ ๕) การเลื่อนระดับตำแหน่ง ตามความรู้ความสามารถ

ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในการทำให้องค์การบริหารประสบผลสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นองค์การภาค
รัฐหรือองค์การภาคเอกชนก็ตาม

ขอบเขตการวิเคราะห์ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา

ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตแนวคิดทางสังคมบางประการ ซึ่งจะนำมาวิเคราะห์
ในเชิงปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

- ๑) ปรัชญาว่าด้วยการแสวงหาความรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา
- ๒) ปรัชญาว่าด้วย วิวัฒนาการตามแนวพระพุทธศาสนา
- ๓) ปรัชญาว่าด้วยปัญหาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา
- ๔) ปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ปรัชญาว่าด้วย การแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ ตามแนวพระพุทธศาสนา

บทนำ

สังคมศาสตร์คือศาสตร์ที่ศึกษาปรากฏการณ์ในสังคมอันเนื่องมาจากพฤติกรรมแห่งหมู่ มนุษย์ มนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นหมู่หรือเป็นกลุ่มย่อมมีพฤติกรรมทั้งที่แตกต่างกันและคล้ายคลึง กันพฤติกรรมแห่งหมู่มนุษย์ที่แสดงออกมาบางอย่างย่อมมีผลกระทบทั้งแบบบวกและแบบลบต่อ มนุษย์ด้วยกันเอง ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับกลุ่ม การศึกษาพฤติกรรมหมู่มนุษย์ได้ เริ่มมานานตั้งแต่สมัยโบราณที่มีการบันทึกเรื่องราวแห่งมนุษย์ ความเป็นไปแห่งพฤติกรรมมนุษย์ มนุษย์ได้รับการบันทึกไว้ โดยนักเดินทาง นักท่องเที่ยว นักล่าเมืองขึ้น และนักเผยแพร่ศาสนา เมื่อเวลาผ่านไป ข้อมูลจากการบันทึกของบุคคลดังกล่าวได้รับความสนใจจากนักวิชาการหลาย สาขา เช่น สาขาประวัติศาสตร์ สาขาโบราณคดี สาขาสังคมวิทยา สาขารัฐศาสตร์ และสาขา มานุษยวิทยา เป็นต้น

ต่อมาได้มีการรวมกลุ่มนักวิชาการที่สนใจเรื่องราวแห่งมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เช่น กลุ่มนักสังคมศาสตร์และกลุ่มนักมนุษยศาสตร์ สำหรับนักสังคมศาสตร์จะเน้นการศึกษา พฤติกรรมกลุ่มมนุษย์ที่สัมพันธ์กับการทำหากิน การควบคุมดูแลกลุ่ม การแสวงหาอำนาจ การ แสวงหาความรู้ การอบรมเลี้ยงดูสมาชิกในสังคม การเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความขัดแย้ง ความ ร่วมมือกันและพฤติกรรมอื่นๆ ส่วนนักมนุษยศาสตร์จะเน้นความสนใจในเรื่องภาษา ค่านิยม ความเชื่อศิลปะการแสดง การขับร้อง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามนักวิชาการที่สนใจเรื่องราวและพฤติกรรมแห่งหมู่มนุษย์ไม่ได้จำกัดอยู่ เฉพาะนักสังคมศาสตร์เท่านั้น แม้แต่นักวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ก็สนใจศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ เช่นกัน แต่อาจจะสนใจศึกษาไม่ลึกซึ้ง เท่านักสังคมศาสตร์ และกล่าวโดยธรรมชาติแห่งมนุษย์ไม่

ว่าจะอยู่ในสาขาใดก็ย่อมจะสนใจพฤติกรรมแห่งมนุษย์ที่อยู่ใกล้ชิดและมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

พฤติกรรมกลุ่มมนุษย์ที่ดึงดูดความสนใจจากนักวิชาการสาขาต่างๆ มากที่สุดก็คือ **พฤติกรรมในการแสวงหาอำนาจหรือพฤติกรรมทางการเมือง** ซึ่งจะมีผลกระทบต่อคนข้างรุนแรงต่อวิถีชีวิตตามปกติแห่งมนุษย์ ดังจะเห็นว่าวิกฤตทางสังคมตั้งแต่ยุคโบราณเป็นต้นมาจนถึงยุคปัจจุบันก็คือวิกฤตทางการเมือง รองลงมาคือวิกฤตเกี่ยวกับปัญหาทางสังคม ซึ่งปรากฏออกมาในรูปวิกฤตทางการเมือง เศรษฐกิจและปัญหาอาชญากรรมต่างๆ วิกฤตทางการเมืองและทางสังคมดังกล่าวที่มีลักษณะรุนแรงที่สุดก็คือสงคราม และการสู้รบกันในรูปแบบต่างๆ ซึ่งได้ก่อให้เกิดการทำลายชีวิตมนุษย์เป็นจำนวนมาก

พฤติกรรมแห่งหมู่มนุษย์บางอย่างย่อมนำไปสู่การสร้างสรรค์และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังเช่น การมีอารยธรรมซึ่งแสดงถึงการรู้จักใช้สติปัญญา ทักษะ และการบริหารการจัดการโดยกลุ่มผู้นำเป็นอย่างดี และการมีศีลธรรมของประชาชนที่อยู่ร่วมกันโดยสันติ ดังนั้น พฤติกรรม การสร้างสรรค์แห่งหมู่มนุษย์จึงปรากฏในแนวคิดการพัฒนา การปรับปรุงแก้ไข และการปฏิรูป เป็นต้น กระบวนการสร้างสรรค์ดังกล่าวได้ มีร่องรอยปรากฏในประวัติศาสตร์มนุษย์มาก่อน สังคม และชุมชนเผ่าต่างๆ ในอดีตได้เคยสร้างความรุ่งเรืองทางอารยธรรม แต่ต่อมาความเจริญก้าวหน้า ถูกทำลายและกลับเสื่อมโทรม ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าน่าจะมีปัจจัยที่เป็นสาเหตุผลักดันให้เกิดพฤติกรรมการทำลายและพฤติกรรมสร้างสรรค์ จึงเป็นภาระงานแก่นักสังคมศาสตร์ในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสาเหตุหรือปัจจัยที่ผลักดันให้มนุษย์มีพฤติกรรมทั้งในเชิงทำลายและเชิงสร้างสรรค์ขณะเดียวกันได้มีนักบุกเบิกทางสังคมศาสตร์ จำนวนหนึ่งพยายามใช้วิธีการศึกษา หรือในปัจจุบันเรียกว่า ระเบียบวิธีวิทยา (Methodology) ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและทางการเมือง และระเบียบวิธีดังกล่าวย่อมมีข้อจำกัดในการศึกษาปรากฏการณ์อันเกี่ยวกับพฤติกรรมหมู่มนุษย์ แต่ก็มีอิทธิพลเป็นอย่างสูงต่อวิชาการ การแสวงหาความรู้จนถึงปัจจุบัน

ด้วยเหตุผลที่มีการโต้แย้งความน่าเชื่อถือแห่งระเบียบวิธีวิทยา จึงเป็นความพยายามในอันที่จะศึกษาและวิเคราะห์ ระเบียบวิธีวิทยา อันเป็นศาสตร์เกี่ยวกับการแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ ตามแนววิธีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับพุทธปรัชญาทางสังคมและทางการเมือง ในส่วนที่สัมพันธ์กับระเบียบวิธีวิทยาเป็นหลัก โดยจะเน้นประเด็นเกี่ยวกับลักษณะการแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ซึ่งเชื่อมโยงกับความรู้ปรากฏการณ์ทางสังคมและทางการเมือง

ความรู้ : วิเคราะห์ในเชิงปรัชญาแห่งความรู้

วิเคราะห์ในเชิงปรัชญาแห่งความรู้ ความรู้ที่มนุษย์แสวงหา อาจจำแนกได้เป็น ๒ อย่าง คือ (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, ๒๕๔๘)

๑) ความรู้ในฐานะเป็นวิธีการ (Means)

๒) ความรู้ในฐานะเป็นเป้าหมาย (End)

ความรู้ในฐานะเป็นวิธีการ คือ องค์ความรู้ที่เป็นหลักการหรือทฤษฎีที่สามารถนำสู่การเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ตามที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง

ความรู้ในฐานะเป็นวิธีการนี้เป็นที่แสวงหากันมากที่สุด และมีการถกเถียงกันมากที่สุด วิธีการที่มีการศึกษาและได้รับการยอมรับในยุคหนึ่ง อาจจะเปลี่ยนแปลงเมื่อเวลาผ่านไป ความรู้ในฐานะเป็นวิธีการนี้ ในหลายกรณีเมื่อมีการนำเสนออาจนำไปสู่การขัดแย้งอย่างรุนแรง และมีผลกระทบต่อสังคมอย่างแพร่หลายก็ได้ เช่น กรณีการเสนอวิธีการปราบปรามยาเสพติดด้วยวิธีการรุนแรง กรณีการเสนอตั้งบ่อนกาสิโนอย่างถูกต้องตามกฎหมายเพื่อป้องกันมิให้คนไทยไปเล่นการพนันนอกประเทศ และแม้กระทั่งกรณีการปฏิรูประบบราชการก็ล้วนแต่เป็นการนำเสนอ “วิธีการ” เพื่อปรับปรุงการบริหารงานราชการให้มีประสิทธิภาพ

ความรู้ที่เป็นวิธีการนี้อาจจะได้มาจากการศึกษา การทดลอง การประชุม สัมมนา การอภิปราย การวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินผลกระทบขององค์ความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริงซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติและปรากฏการณ์ทางสังคม

ความรู้ในฐานะเป็นเป้าหมาย คือองค์ความรู้ที่เกิดจากการใช้กระบวนการแสวงข้อเท็จจริงที่ได้รับการยอมรับว่าเป็น “วิธีการ” ที่ถูกต้อง ซึ่งสามารถนำไปสู่ความจริงที่ต้องการได้ เช่น ความจริงที่ว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลง สังคมถูกรอบงำด้วยลัทธิทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สังคมถูกกำหนดโดยประเทศอภิมหาอำนาจทางการเมือง การทหารและทางเศรษฐกิจ เป็นต้น หรือความจริงที่ว่าโลกนี้กลม โลกเป็นดาวเคราะห์ดวงหนึ่งซึ่งหมุนรอบดวงอาทิตย์ รวมทั้งกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ เกี่ยวกับสสาร และพลังงาน เป็นต้น

อารยธรรม : แหล่งกำเนิดความรู้ที่สำคัญ

แนวคิดในการแสวงหาความรู้ดังกล่าว มีแหล่งกำเนิดจากอารยธรรม ๒ สายสำคัญคือ

๑) อารยธรรมตะวันออก

๒) อารยธรรมตะวันตก

อารยธรรมตะวันออก มีแหล่งกำเนิดจากศาสนาพุทธ ศาสนาฮินดู ศาสนาขงจื้อ ลัทธิเต๋า ศาสนาชินโต และความเชื่อในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น อารยธรรมตะวันออกจะเน้นการแสวงหาความรู้แบบครบวงจร (Holistic Approach) หรือแบบบูรณาการ ไม่นิยมแสวงหาความรู้แบบแยกส่วน (Segmental Approach หรือแบบทางเดียว (Monoistic Approach)

ความรู้ใดๆ ก็ตามที่ได้รับจากแนวคิดของอารยธรรมตะวันออกนี้จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการนำไปใช้ประโยชน์และการสร้างคุณค่าแก่ชีวิต พร้อมกับพัฒนาและยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีคุณภาพ และช่วยพัฒนาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้คงอยู่อย่างยั่งยืนและมั่นคง

กระบวนการในการแสวงหาความรู้จาก ทศนะของโลกตะวันออกจึงได้มีการแยกส่วนศึกษาองค์ความรู้ที่ได้รับจะต้องปราศจากการเบียดเบียนชีวิตและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะต้องไม่เป็นกลางทางจริยธรรม และจะต้องไม่เป็นกลางทางค่านิยม กล่าวคือ ต้องมีค่านิยมที่ดีคอยกำกับดูแลตลอดเวลา

อารยธรรมตะวันตก เป็นอารยธรรมที่มีแหล่งกำเนิดจากประเทศกรีก ศาสนาคริสต์ ศาสนายิว และการปฏิวัติทางปัญญา หรือยุค Enlightenment อันเป็นยุคที่ชาวตะวันตกเป็นอิสระจากการถูกครอบงำทางความคิดและความเชื่อโดยศาสนาคริสต์ กล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่งยุค Enlightenment นี้เป็นยุคที่มนุษย์มีอิสระสภาพอย่างเต็มที่ในการเสาะแสวงหาความรู้และความสามารถเสนอความรู้ของตนมาสู่สาธารณชนได้อย่างปราศจากความกลัว ประจวบกับข้อเท็จจริงที่ว่าชาวตะวันตกมีวิถีชีวิตเต็มไปด้วยการบีบคั้นจากธรรมชาติ จึงเป็นเหตุให้ชาวตะวันตกต้องดิ้นรนต่อสู้กับภัยธรรมชาติเพื่อความอยู่รอด และต้องคิดหาวิธีการต่างๆ เพื่อพิชิตธรรมชาติ ข้อนี้คือเหตุผลสำคัญที่ทำให้โลกตะวันตกต้องใช้วิธีการหลายรูปแบบในการค้นหาความจริงและใช้เป็นแนวทางในการเข้าถึงเป้าหมายแห่งชีวิต ในที่สุดก็สรุปลงด้วยการเน้นการศึกษาแบบแยกส่วน ซึ่งเรียกว่าเป็นวิธีการแบบวิทยาศาสตร์บ้าง วิธีการแบบเจาะลึกบ้างวิธีการศึกษาแบบจำกัดเฉพาะเรื่องบ้าง เป็นต้น

เนื่องจากอารยธรรมตะวันตก เป็นอารยธรรมที่ส่งเสริมให้มีการกระทำตามอำนาจ “กิเลส” ของคนมากที่สุดโดยเฉพาะกิเลสขั้นพื้นฐาน คือ ความโลภ ความต้องการ ความโกรธ และความลุ่มหลงมัวเมา จึงเป็นอารยธรรมที่ได้รับการตอบรับจากผู้คนในโลกนี้อย่างรวดเร็ว แนวคิดหลายอย่าง ที่มีรากฐานจากอารยธรรมตะวันตก จึงแพร่หลายๆ ไปอย่างรวดเร็ว จนเกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่เรียกว่า “Cultural Dominance” (ความมีอิทธิพลหรือการครอบงำทางวัฒนธรรม) ซึ่งปรากฏการณ์นี้ไม่เว้นแม้กระทั่งในแวดวงกระบวนการศึกษาทางวิชาการในยุคปัจจุบัน

ผลผลิตจากอารยธรรมตะวันตกที่มีอิทธิพลครอบงำเหนือชีวิตผู้คนทั่วโลกจนกระทั่งกลายเป็นกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่สำคัญ (Globalization) คือ ลัทธิทุนนิยม ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ลัทธิสิทธิมนุษยชน การแต่งงานรูปแบบใหม่โดยการทดลองอยู่กันก่อน การแข่งขันทางธุรกิจ การสื่อสารไร้พรมแดน

ความเป็นอิสระของสื่อสารมวลชนทุกประเภทและการแข่งขันกับทางการทหาร และการแข่งขันทางการศึกษา เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ในวันจะมีพลังมากยิ่งขึ้น และเผด็จการไปถึงกลุ่มชนทั่วทุกซอกทุกมุมของโลก ขณะเดียวกันก็กำลังบั่นทอนอิทธิพลของอารยธรรมแบบตะวันตกออกให้น้อยลงทุกขณะ ดังตัวอย่างการกลืนองค์ความรู้ที่ภูมิปัญญาชาวบ้านในมิติต่างๆ ในสังคมไทยเกือบหมดสิ้นจากสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ความรู้ที่มีการจัดตั้งโดยกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพล ซึ่งได้รับแนวคิดและรูปแบบการศึกษาจากอารยธรรมตะวันตก (เช่น การแพทย์ สมัยใหม่ที่มองข้ามแพทย์แผนโบราณของไทยมาโดยตลอด วัฒนธรรมการขอรับประทานแบบตะวันตก การแบ่งช่วงชั้นทางสังคมอย่างรุนแรง ฯลฯ)

ลักษณะการแสวงหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ : กระบวนการวิจัยและการวัดผล

๑. **ประสบการณ์ :** แหล่งความรู้ที่สำคัญของมนุษย์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ในยุคแรกๆ ได้มาจากประสบการณ์ของผู้บอกเล่า ประสบการณ์เป็นทั้งประสบการณ์จริงส่วนตัวและประสบการณ์ผ่านผู้บอกเล่าต่อๆ กันมา ประสบการณ์อย่างหลังคือข้อบันทึกเรื่องราวของผู้ได้เห็นได้ยินและได้ทำมาก่อน และเผยแพร่สืบต่อกันมา ถึงเรื่องราวที่ให้เห็นได้ยินและได้ทำ รวมทั้งผลที่เกิดขึ้น ประสบการณ์ในยุคสมัยหนึ่งย่อมจะแตกต่างกับยุคสมัยต่อมา และหมู่มนุษย์ที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน หากอยู่คนละแห่งที่มีบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน ย่อมมีประสบการณ์แตกต่างกัน ข้อมูลที่บันทึกไว้ก็อาจจะไม่เหมือนกับที่อื่นๆ ดังนั้น ประสบการณ์ทางสังคมและการเมืองจึงไม่สามารถสร้างเป็นบรรทัดฐานความรู้ทางสังคมศาสตร์ที่เป็นจริงได้ทั้งหมด แต่อาจจะเป็นบรรทัดฐานความรู้ที่เป็นจริงเฉพาะในพื้นที่ที่มีลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างอื่นคล้ายคลึงกันได้

Nicholas Walliman ได้กล่าวว่าประสบการณ์มันเป็นแหล่งความรู้อย่างหนึ่ง หมายถึง การได้สังเกตเห็นสิ่งที่เป็นจริง หรือการมีประสบการณ์กับข้อเท็จจริง หรือเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดความรู้และความเข้าใจ^๑ ประสบการณ์ของบุคคลคนเดียวอาจจะมีความจริงสำหรับบุคคลคนนั้นเท่านั้น โดยไม่สามารถจัดเป็นความรู้สากลได้ ประสบการณ์ของบุคคลหลายคนหรือจำนวนมากที่ยืนยันความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ประสบ สามารถจัดเป็นความรู้สากล ดังนั้น ประสบการณ์แห่งหมู่คณะซึ่งนี้ก็จะได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันกันมา เป็นภูมิปัญญาประจำท้องถิ่น และสามารถขยายต่อเป็นภูมิปัญญาระดับสังคมที่กว้างไกลออกไป

แต่ความรู้กับความจริงอาจจะไม่เหมือนกันก็ได้ ความจริงอาจจะอยู่เหนือระดับความรู้ และประสบการณ์อาจจะไม่สามารถยืนยันความจริงอย่างแท้จริงก็ได้ ความจริงในโลกแห่งการ

^๑ Nicholas Walliman, ๒๐๐๕ *Your Research Project*; Sage Publication; London, หน้า ๔๓๓.

สมมติอยู่ย่อมมีอยู่อย่างหลากหลาย และความจริงทางสังคมก็คือการยอมรับร่วมกัน

ตัวอย่างเช่น ระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย ถือว่าเป็นความจริงทางสังคมอย่างหนึ่ง (Social Fact) แต่ถามว่าประชาธิปไตยที่เป็นจริงมีลักษณะอย่างไร ใครเป็นคนบัญญัติ ความเป็นจริงที่เรียกว่า ประชาธิปไตยทำให้มนุษย์เข้าถึงบรมสุข ปราศจากกิเลส โลก โกรธ หลง ตัณหา อุปาทาน พยาบาท และปราศจากการเบียดเบียนกันได้อย่างหมดสิ้นไปหรือไม่ แต่ข้อเท็จจริงก็คือว่า ลักษณะประชาธิปไตยในสังคมต่างๆ เป็นความจริงจากการตกลงยอมรับร่วมกัน (Agreement Reality) ของกลุ่มบุคคลผู้มีอำนาจหรือของประชาชนในสังคมนั้นๆ สังคมที่ยอมรับระบบการปกครองดังกล่าวยังมีกิเลส มีความทุกข์ มีความอาฆาตพยาบาท ทำร้ายเบียดเบียนกันอยู่ ดังนั้น สังคมจึงต้องบัญญัติข้อตกลงอย่างอื่นเข้ามากำกับพฤติกรรมมนุษย์ในสังคมอีกชั้นหนึ่งเช่น บัญญัติกฎหมายลงโทษผู้ประทุษร้ายเบียดเบียนคนอื่น และไม่เคารพสิทธิของบุคคลอื่น เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ส่วนบุคคลย่อมเป็นความจริงสำหรับบุคคลคนนั้น ดังเช่น การปฏิบัติธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมประสบผลคือความสุขเฉพาะกับบุคคลคนนั้น ดังบทสวดสรรเสริญพระธรรมคุณในพระพุทธศาสนาว่า **สันติภูริโก** ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ผู้ที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรม ย่อมถือว่า ผลของการปฏิบัติธรรมเป็นที่ประจักษ์ด้วยตนเอง ผู้ที่ไม่ปฏิบัติธรรม ย่อมไม่ประสบความจริงคือผลอันเป็นความสงบสุข เมื่อปัจเจกบุคคล คนหนึ่งประสบผลดีจากการปฏิบัติ แล้วนำไปบอกให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามผู้ที่เชื่อและปฏิบัติตามคำแนะนำได้ประสบผลดีเช่นกัน ความจริงจากการประสบของบุคคลหลายๆ คนก็สามารถยืนยันผลแห่งการปฏิบัติธรรมได้และกลายเป็น กฎสากลในการที่จะบรรลุถึงสันติสุขที่ยั่งยืน

๒. การแสวงหาความรู้ตามแนวทฤษฎี ปฏิฐานนิยม

ทฤษฎีปฏิฐานนิยม (Positivism) เป็นพื้นฐานแห่งระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณซึ่งได้รับอิทธิพลจาก กระบวนการแสวงหาความรู้ตามวิธีที่ยกย่องกันว่า เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ซึ่งเป็นวิธีการที่น่าเชื่อถือและสามารถให้องค์ความรู้ที่เป็นจริง **ปฏิฐานนิยม** หมายถึงลัทธิความเชื่อที่ว่าความจริงแท้ก็คือสิ่งที่สามารถพิสูจน์ทดลองได้ในเชิงวิทยาศาสตร์ ความจริงแท้ต้องผ่านกระบวนการเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยประสาทสัมผัส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประสาทสัมผัสทางกายภาพซึ่งรวมเอาประสาทตา ประสาทหู ประสาทจมูก ประสาทลิ้น และประสาทกาย ทฤษฎีปฏิฐานนิยม ได้รับอิทธิพลจากความเจริญทางวิทยาศาสตร์ในยุคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้วิธีการพิสูจน์ทดลองทางวิทยาศาสตร์มีอิทธิพลเป็นอย่างสูงต่อนักสังคมศาสตร์รุ่นบุกเบิก ซึ่งมุ่งแสวงหาความจริงทางสังคม ตามแนวแห่งวิทยาศาสตร์

หลักการสำคัญแห่งปฏิฐานนิยม ประกอบด้วย (๑) การมีเจตคติหรือมีปัญหาที่ชัดเจน (๒) การตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับสาเหตุแห่งปัญหา (๓) การออกแบบวิธีการศึกษาและการเก็บรวบรวมข้อมูล (๔) การวิเคราะห์ข้อมูล และ (๕) การสรุปผลการศึกษา ถึงแม้จะดูเหมือนจะมีความเป็นวิทยาศาสตร์ทางสังคม แต่แนวคิดปฏิฐานนิยม มีลักษณะคล้ายอุดมการณ์ (Ideology) ผู้ที่ริเริ่มบุกเบิกแนวคิดแห่งปรัชญาปฏิฐานนิยม ก็คือ Auguste Comte ซึ่งเป็นนักปรัชญา ชาวฝรั่งเศส

ความเชื่อที่ว่าปฏิฐานนิยมเป็นวิทยาศาสตร์ทางสังคม และสามารถนำมาใช้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มนักคิด Functionalism และกลุ่มนักคิด Behaviorism โดยกลุ่มนักวิชาการ ทางสังคมศาสตร์ในประเทศสหรัฐอเมริกา หลังสงคราม^๑ แต่ในปัจจุบันนักสังคมศาสตร์จำนวนไม่มากนักจะชื่นชม หลักปรัชญาปฏิฐานนิยม

โดยความหมาย ปฏิฐานนิยมเป็นปรัชญา ทางสังคมสาขาหนึ่ง ซึ่งหมายถึง ทฤษฎีแห่งความรู้ ทฤษฎีนี้เสนอขึ้นมาโดย Francis Bacon, John Locke และ Isaac Newton. ตามแนวคิดแห่งปรัชญาปฏิฐานนิยม ความรู้ได้มาจากการสังเกต (Observation) และการแสวงหาวิธีการอธิบายเชิงเหตุและผล ด้วยวิธีการสรุปเชิงอุปนัย (Inductive Generalization) ในทางสังคมศาสตร์นั้น ปฏิฐานนิยมมีความเชื่อมโยงกับหลักการสำคัญ ๓ หลักการ คือ (๑) หลักปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) หลักการนี้อธิบายว่า ความรู้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งประสบการณ์อย่างเดียว (๒) หลักการแห่งระเบียบวิธีการวิจัยที่ว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์ มีความเป็นหนึ่งอย่างเดียวกัน (Unity of Scientific method) ตามหลักการนี้วิธีการศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์ธรรมชาติ สามารถประยุกต์ใช้โดยตรงกับโลกทางสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อจัดตั้งกฎคงที่ต่างๆ (Invariant Laws) เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม และ (๓) หลักการทางอคติวิทยาเกี่ยวกับความเป็นกลาง (Neutrality) หลักการนี้ปฏิเสธข้อความเชิงบรรทัดฐานหรือเชิงคุณภาพ แต่ยอมรับการแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาดระหว่างความจริง (รวมทั้งความรู้ต่างๆ) กับค่านิยมทางจริยธรรม

อย่างไรก็ตามแม้ปฏิฐานนิยมจะมีอิทธิพลต่อระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ แต่ก็ไม่สามารถนำมาใช้เป็นระเบียบวิธีวิจัยเพื่อกำจัดความทุกข์และปัญหาต่างๆ ได้อย่างยั่งยืน ข้อเท็จจริงที่ได้รับและสรุปเป็นผลลัพธ์ที่พึงพอใจซึ่งสามารถตอบเจตคติในยุคสมัยหนึ่งพอเวลาเปลี่ยนไป ความจริงก็เปลี่ยนไปผลลัพธ์ที่พึงพอใจอาจจะกลับกลายเป็นผลลัพธ์ในทางตรงกันข้ามคือสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในยุคสมัยต่อมา ปัญหาบางอย่างในสมัยต่อมาก็คือผลลัพธ์ที่ได้มาจากการปฏิบัติตามแนวทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาในอดีต ตัวอย่างเช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมแห่งโลกในปัจจุบันส่วน

หนึ่งเกิดจากการปฏิบัติตามทฤษฎีการพัฒนาอุตสาหกรรม และทฤษฎีการพัฒนาสมัยใหม่ (Modernization) ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวคือผลลัพธ์อันเกิดจากกระบวนการวิจัยตามแบบวิทยาศาสตร์ และเชื่อว่าสังคมจะมั่งคั่ง ก้าวหน้าและอุดมสมบูรณ์ความมอดอยาก ความยากจนจะหมดสิ้นไป ข้อนี้คือปรากฏการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองซึ่งได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีขั้นแห่งการเจริญเติบโต (The Stages of Growth) ตามแนวคิดของ William W. Rostow. กาลเวลาที่เปลี่ยนในที่สุดนี้ได้ว่าทฤษฎีดังกล่าวล้มเหลวในการแก้ปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาการเมือง

การพยายามสร้างกฎอธิบายพฤติกรรมมนุษย์ตามแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งทฤษฎีปฏิฐานนิยมพยายามเน้นอยู่นี้ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มต่อต้านปฏิฐานนิยมและกลุ่มหลังปฏิฐานนิยม (Post-Positivism)

กลุ่มแรกโต้แย้งว่า ศาสตร์แห่งธรรมชาติกับศาสตร์แห่งมนุษย์มีความแตกต่างกันทั้งโดยหลักการวิทยาศาสตร์ และหลักการวิทยาศาสตร์ และความคิดที่จะใช้กฎเกณฑ์ใดๆ มาอธิบายปรากฏการณ์แห่งสังคมมนุษย์นั้นย่อมได้รับการต่อต้านเนื่องจากพฤติกรรมมนุษย์เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จึงเป็นการยากที่จะใช้กฎเกณฑ์ใดๆ มาอธิบายความเป็นสากลแห่งพฤติกรรมมนุษย์กฎอธิบายพฤติกรรมแห่งมนุษย์จึงไม่มีการสรุปลงสู่กฎใดกฎหนึ่ง

ส่วนกลุ่มหลัง (Post-Positivism) แม้จะไม่ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงถึงความน่าเชื่อถือแห่งทฤษฎีปฏิฐานนิยม แต่ก็ยอมรับความเข้าใจเรื่องวิทยาศาสตร์ และพยายามแสวงหาวิธีการที่จะปฏิรูประเบียบวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ การโจมตีทฤษฎี Positivism โดยนักคิดคนสำคัญ เช่น W.V.O. Quine, Karl Popper, Thomas Kuhn, Paul Feyerabend และ Imre Lakatos ได้มาบรรจบกับเป็นการบั่นทอนความน่าเชื่อถือแห่งพื้นฐานปรัชญาปฏิฐานนิยมเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์แห่งธรรมชาติ^๓ โดยชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นตามแนวอุปนัย และไม่ได้ถูกทดสอบโดยปัจเจกบุคคล บนพื้นฐานแห่งประจักษ์พยานเกี่ยวกับปรากฏการณ์ โดยแท้จริงแล้วไม่มีสิ่งที่เรียกว่า การสังเกตที่เป็นกลางโดยทางทฤษฎีนักคิด เช่น Bhaskar^๔ ก็ปฏิเสธแนวคิดปรากฏการณ์นิยม (Phenomenalism) และการยืนยันความจริงนิยม (Verificationism) โดยได้แสดงให้เห็นว่า ความจริงแท้ (Reality) มี ๓ ระดับ คือ (๑) ระดับที่ดูเหมือนจริง (Real) (๒) ระดับความจริงแท้ (Actual) และ (๓) ระดับความจริงประจักษ์ (Empirical) พร้อมทั้งอ้าง ถึง

^๓ Chalmers, Alan F. ๑๙๕๒, What is Science? An Assessment of the Status and Nature of Science and Methods. ST.Lucia : University of Queensland Press.

^๔ Bhaskar, Roy ๑๙๗๕ A Realist Theory of Science ๒nd edition, Hemel Hempstead: Harvester-wheat she of.

การมีอยู่แห่งโครงสร้างที่ซ่อนเร้นอยู่ และกลไกที่มองไม่เห็นซึ่งปฏิบัติการเป็นอิสระจากการที่เราไม่รู้ถึงสิ่งเหล่านั้น แต่พลังอำนาจและความน่าจะเป็นจะคงมีอยู่แห่งโครงสร้างและกลไกเหล่านั้น สามารถศึกษาวิจัยได้ในเชิงประจักษ์

แนววิธีศึกษาหลังยุคปัจจุบัน (Post Modern Approach)

แนววิธีศึกษาหลังยุคปัจจุบัน (หรือหลังยุค Modern) เป็นวิธีการศึกษาที่ใช้ภาษา โดยการสร้างวาทกรรมใหม่ รวมทั้งการกำหนดแนวคิด บางอย่างเป็นกรอบกำหนด แนวทางศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดความรู้^๕ วิธีการศึกษาแนวนี้มักจะถูกครอบงำโดยบุคคลที่มีอิทธิพลในสังคม เช่น นักวิชาการ นักบริหาร นักกำหนดแผนและนโยบาย ผู้นำทางการเมือง และผู้นำทางสังคม เป็นต้น

แนวคิดที่นิยมนำมาใช้ในการศึกษาจะสัมพันธ์ กับแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม การปฏิรูปทางการเมือง การสร้างจิตสำนึก ความเป็นพลเมือง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืน วิธีการศึกษาเชิงบูรณาการ ความรับผิดชอบต่อสังคม ระเบียบวิธีศึกษาแบบ Ethno autography หรือ Auto ethnology เป็นต้น

กล่าวโดยจำเพาะ แนววิธีการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและทางการเมืองในยุคหลังยุคปัจจุบัน จะเน้นวิธีการศึกษาเชิงบูรณาการ วิธีการศึกษาแบบผสานวิธี วิธีการศึกษาแบบมุ่งเป้า วิธีการวิเคราะห์แบบ SWOT วิธีการศึกษาแบบสหวิทยาการ แต่ในบางสาขาแห่งสังคมศาสตร์ อิทธิพลวิธีการศึกษาตามแนว Positivism หรือปฏิฐานนิยม ยังคงกระแสนิยมอยู่อย่างเข้มข้น และเป็นในลักษณะที่เรียกกันว่า School of Research หรือสำนักวิจัยนั้น ๆ

แนวทางการศึกษาแบบตีความ (Interpretative Approach)

แนวทางการศึกษาแบบตีความ เป็นวิธีการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาความหมาย และคุณค่าของสิ่งที่ค้นพบ

วิธีการศึกษาแนวนี้มองมนุษย์เป็นศูนย์กลางการศึกษา กล่าวคือ มนุษย์เป็นทั้งผู้กระทำ (Actor) และผู้ถูกระกระทำ (Acted) ดังนั้น จึงต้องมีการค้นหาความหมายของผู้กระทำ และความหมายของผู้ถูกระกระทำ แต่ความหมายของผู้กระทำและผู้ถูกระกระทำในที่นี้มีได้จำกัดขอบเขต กระบวนการกระทำและผลลัพธ์จากการกระทำในแง่ลบ เพียงอย่างเดียว แต่รวมเอาการเข้าใจความหมาย กระบวนการกระทำและผลลัพธ์จากการกระทำในแง่บวกด้วย วิธีการศึกษาตามแนวการตีความโดยลักษณะทั่วไปเป็นการศึกษาเพื่อค้นหาความหมายแห่งความสัมพันธ์ และ

^๕ พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์ ๒๕๔๖, คำอภิปรายเรื่องการวิจัยในบริบทแห่งสังคมที่แปรเปลี่ยน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ โรงแรมพิมาน จ.นครสวรรค์.

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในทุกมิติ

วิธีการศึกษาตามแนวนี้นี้ รวมเอาการศึกษาชาติพันธุ์มนุษย์ การศึกษากระบวนการความเป็นชายขอบ กระบวนการความเป็นอาชญากรรมในรูปแบบต่างๆ หรือในลักษณะเป็นองค์การอาชญากรรม การศึกษาคุณค่าชุมชน การศึกษาคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษาคุณค่าระบบความเชื่อ การศึกษาคุณค่าวัฒนธรรมการแต่งกาย คุณค่าภาษาถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่นต่างๆ

การศึกษาตามแนวการตีความได้มีการใช้มานานในวิชาการทางสังคมศาสตร์ และทางมนุษยศาสตร์ Max Weber^๖ ได้เสนอวิธีการศึกษาที่เรียกว่า Verstehen ซึ่งอาจจะตรงกับคำว่า Understanding ในภาษาอังกฤษ เพื่อศึกษาหาความหมายสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่จากการแสดงพฤติกรรมแบบต่างๆ ของมนุษย์ การแสวงหาความหมายเพื่อความเข้าใจสิ่งเร้าหรือแรงผลักดันหรือเหตุผลเป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ การเข้าใจสิ่งเร้าที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจมนุษย์สามารถเข้าใจได้ โดยอาศัยการตีความ

แต่การตีความมิได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่ต้องอาศัยการเรียนรู้ (Learning) ดังนั้น ผู้ที่มีการเรียนรู้มากย่อมมีความสามารถในการตีความได้กว้างขวางและน่าเชื่อถือมากกว่าผู้ที่ไม่มีความรู้หรือมีความรู้เพียงเล็กน้อย

โดยหลักการการตีความปัจจัยที่สัมพันธ์กับการตีความสามารถวิเคราะห์เพิ่มเติมได้ ดังนี้

- ๑) ประสบการณ์ของผู้ตีความ
- ๒) พื้นฐานทางสังคมและครอบครัวของผู้ตีความ
- ๓) ความผูกพันกับองค์การทางสังคมการเมืองและเศรษฐกิจ
- ๔) ระดับการศึกษาและการยึดติดกับทฤษฎี
- ๕) อาชีพหลัก
- ๖) ความเชื่อและค่านิยมทางวัฒนธรรม
- ๗) ชาติพันธุ์นิยม และชาตินิยม
- ๘) ระดับจิตสำนึกหรือมโนธรรม
- ๙) อิทธิพลของกลุ่ม
- ๑๐) อิทธิพลของสื่อสารมวลชน
- ๑๑) การเป็นสมาชิกองค์การทางศาสนา
- ๑๒) การรับจ้างตีความ (เช่น การตีความตามกฎหมายของหมายความและความยุติธรรม

ต่างๆ

^๖ ดู Max Weber, ๑๙๔๙ The Methodology of the Social Science, Glencor, IL: Free-Press.

ปัจจัยดังกล่าวล้วนมีผลตีความของผู้ศึกษาวิจัยทั้งสิ้น ดังนั้น การตีความจึงมิได้เป็นความบริสุทธิ์หรือความถูกต้องตามหลักศีลธรรมและหลักความยุติธรรมเสมอไป แต่การตีความมักดำเนินการตามพลังแห่งปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งหรือหลายๆ ปัจจัย รวมกัน จึงเป็นการยากที่จะวินิจฉัยได้ว่า การตีความแบบใดหรือการตีความของใครถูกต้องที่สุด แม้แต่ในกระบวนการยุติธรรม การตีความถูกต้องตามหลักนิติธรรมก็ได้มีในเชิงนโยบายเดียวกันมีความเห็นขัดแย้งกันอยู่เสมอ แม้กระทั่งผู้เชี่ยวชาญด้านนิติธรรม ยกตัวอย่างกระบวนการตัดสินตีความถูกหรือผิดจึงกำหนดให้ตีความได้ถึงสามศาล คือศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา ในบางกรณีแม้จะผ่านกระบวนการตีความหรือการตัดสินในชั้นฎีกาอันเป็นขั้นสุดท้ายแล้ว แต่ถ้ามีหลักฐานมาอ้างให้ทราบอยู่เสมอในกระบวนการยุติธรรมของประเทศไทย

อย่างไรก็ตามปรากฏการณ์ทางสังคมและทางการเมืองที่นิยมนำการตีความมาใช้ในการวิเคราะห์ก็คือปรากฏการณ์ที่ต้องอาศัยประชามติ (Public Opinion) หรือความเห็นของประชาชนทั้งประเทศ ในประเทศที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย การลงประชามติในการเลือกตั้ง เพื่อแสดงถึงเจตนารมณ์ของสาธารณชนในการมอบอำนาจให้ตัวแทนของตนในการปกครองนั้นแก่พรรคการเมือง หรือนักการเมืองที่มีความยุติธรรมที่สุด หรือถูกต้องมากที่สุด แต่ก็มีคำถามบ่อยที่เกี่ยวกับสิ่งเร้าที่ซ่อนเร้นอยู่ ภายใต้การตัดสินใจของประชาชนว่า ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจระบอบประชาธิปไตยมากน้อยเพียงใด และตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองหรือนักการเมืองด้วยเจตจำนงเสรี (Free will) หรือด้วยการถูกจูงด้วยอำิสให้ลงคะแนน คำถามดังกล่าวแสดงถึงภูมิหลังของผู้ตีความด้วยเช่นกัน ดังนั้น การกล่าวหาว่าด้วยการโกงหรือการทุจริตทางการเมือง จึง...สัมพันธ์กับพลังปัจจัยดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

โดยทั่วไป การตีความความถูกต้องที่สุดก็คือการตีความจากผู้มีอำนาจที่สุดในทางการเมืองและทางสังคม ดังนั้น ผู้มีอำนาจเมื่อตีความอย่างไร และตัดสินใจทำอย่างไรอย่างหนึ่งออกไป จึงมักจะได้รับการยอมรับ โดยปราศจากการโต้แย้ง ถึงจะมีการโต้แย้งก็มักจะกระทำโดยการปกปิดไม่เปิดเผยหรือแสดงออกมาสู่สาธารณะ มิฉะนั้น จะถูกดำเนินการจับกุมลงโทษในข้อหา “หมิ่นประมาท” ไม่เชื่อฟังผู้มีอำนาจ เป็นต้น ในทางการเมืองการตีความเรื่องใดเรื่องหนึ่งจึงมีปัญหา และมีการโต้แย้งอยู่เสมอ

ในทางปรัชญา การตีความปรากฏในสาขาปรัชญาว่าด้วยการตีความซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Hermeneutism Hermeneutism มีความหมาย เช่นเดียวกัน Interpretativism ดังได้อธิบายมาแล้ว แต่ก็มีกรโต้แย้งการตีความของคำทั้งสองคำนี้ว่า ไม่เหมือนกันทั้งหมด Interpretivism หรือ ทฤษฎีการตีความมักใช้ในสังคมศาสตร์ และจะตีความเฉพาะที่เกี่ยวกับมนุษย์ พฤติกรรมแห่งมนุษย์และจัดอยู่ในแนวเดียวกับสังคมวิทยาแห่งความรู้ อย่างหนึ่ง ส่วน Hermeneutism จะใช้ในขอบเขตแห่งอภิปรัชญา และปรัชญาสาขาอื่นๆ

ลักษณะการแสวงหาความรู้ทางพุทธปรัชญา

การแสวงหาความรู้และการอธิบายความรู้ทางพุทธปรัชญาสามารถอธิบายได้ตามกรอบทฤษฎีญาณวิทยา (Epistemology) ซึ่งเป็นทฤษฎีว่าด้วยแหล่งกำเนิดความรู้ วิธีการแสวงหาความรู้ การยืนยัน ความรู้ที่ได้รับวัตถุประสงค์และข้อจำกัดแห่งความรู้^๗ ความรู้เรื่องราวทางสังคมและการเมืองตามแนวพุทธปรัชญา สามารถใช้วิธีการดังต่อไปนี้

๑) การแสวงหาความรู้ตามแนวแหล่งแห่งปัญญา ๓ แหล่ง คือ สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา^๘

สุตมยปัญญา คือ ความรู้ที่ได้รับจากการฟัง รวมทั้งการบอกเล่าที่ได้รับการบันทึกหรือจารึกไว้ในศิลาจารึก ใบลานและโบราณสถาน และปัจจุบันจะปรากฏในรูปการอ่านจากสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ ด้วย ความรู้ระดับสุตมยปัญญา คือความสามารถในการจำข้อมูล และข้อความต่างๆ ที่มีอยู่ในสิ่งพิมพ์ตำราและบทเรียนต่างๆ เป็นต้น ผู้ที่มีความสามารถในการจำข้อมูลหรือข้อความจากแหล่งต่างๆ ได้มากเรียกว่า พหูสูต ซึ่งหมายถึงผู้ที่ได้ยินได้ฟังมามาก หรือผู้ที่ได้เรียนมามาก

จินตมยปัญญา หมายถึงความรู้ที่ได้รับจากการคิดอย่างเป็นระบบ หรือคิดเชิงวิเคราะห์ จนเกิดความเข้าใจในสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมาอย่างชัดเจน ความคิดคือได้ว่าเป็นแหล่งความรู้ของมนุษย์อย่างหนึ่ง ความคิดที่จะก่อให้เกิดความรู้ ก็คือความคิดใฝ่รู้ อันเป็นความคิดที่ต้องการจะขยายพรมแดนหรือของขยายความรู้เพิ่มเติมหรือต่อยอดจากสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมา เช่น เพื่อให้เห็นรถยนต์ที่มีรูปร่างแบบต่างๆ จากในภาพ เกิดความสนใจ จึงทำการศึกษา ค้นคว้าเพิ่มเติม จนเกิดความเข้าใจแก่การทำงานของรถยนต์ และสืบสาววิวัฒนาการของรถยนต์ประเภทที่สนใจ ก็เกิดความรู้ความเข้าใจการพัฒนากลไกของรถยนต์ประเภทนั้น จนเกิดเป็นหลักวิชาการเกี่ยวกับเครื่องยนต์กลไกนั้นๆ ได้ ดังนั้น หลักวิชาการทั้งหลายซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ เกิดจากการรู้จักคิด รู้จักวิเคราะห์หรือรู้จักการอธิบายอย่างเป็นระบบนั่นเอง จินตมยปัญญา จึงสัมพันธ์กับโยนิโสมนสิการ ซึ่งหมายถึงการคิดอย่างแยกคาง หรือการคิดอย่างรวมคอมและเป็นระบบ

ภาวนามยปัญญา หมายถึงความรู้ที่เกิดจากฝึกอบรมการฝึกปฏิบัติ หรือการทดลองจนได้รับผล ภาวนามยปัญญาจัดเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์จริง แต่เป็นประสบการณ์ที่มีเป้าหมาย คือมีการดำเนินการตามขั้นตอนที่ได้มีการวางแผนไว้ และมีการประเมินผลการปฏิบัติตามแผนการดำเนินการ การประเมินผล (Evaluation) เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งแห่งการฝึกอบรมหรือการทดลองหรือการดำเนินการตามนโยบายต่างๆ ในวงวิชาการระดับสูง ความรู้ที่ได้รับจาก

^๗ Roy Bhaskar, ๒๐๐๖ อ้างแล้ว หน้า ๓๒๒.

^๘ ที. ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓

ภาพทดลองเรียกว่า ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ดังนั้นการวิจัยการวิจัยจึงถือว่าเป็นกระบวนการแห่งภาวนามยปัญญาอย่างหนึ่ง

ความรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมและทางการเมืองส่วนใหญ่จะได้รับจากช่องทางสุตมยปัญญา กล่าวคือ สื่อต่างๆ มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารที่ถือได้ว่าเป็นความรู้แก่ผู้สนใจเปิดรับสื่อเหล่านั้น แต่ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่ออาจจะไม่ใช่ความจริงก็ได้ การได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จจึงถือว่าเป็นมิจฉาภิภูฏฐิ คือความเห็น หรือความเข้าใจผิดพระพุทธานุศาสนาจึเสนอให้มีการใช้ความคิดหรือวิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารหรือการกรองข่าวสารอีกชั้นหนึ่ง วิจารณ์ญาณจัดอยู่ในกลุ่มจินตามยปัญญา

ความรู้ที่ได้รับจากอายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย อาจจะเป็นความรู้ระดับสัญญา กล่าวคือเป็นความรู้ระดับกำหนดจดจำได้ ถือเป็นความรู้ที่เกิดจากตาได้มองเห็น หูได้ยินได้ฟัง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรสและกายได้สัมผัส ความรู้ระดับนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสัญญาขั้นต้น ส่วนความรู้ที่เป็นไปตามความคิดปรุงแต่งซึ่งเป็นความรู้ในระดับจินตามยปัญญานั้น จัดเป็นความรู้ซ้อนเสริม เป็นการหมายรู้ว่า สวย น่าเกลียดน่าจ้ง ความรู้ที่เป็นไปตามความคิดปรุงแต่งนี้ เป็นความรู้เป็นทั้งอกุศลสัญญาและกุศลสัญญา

๑๘

อกุศลสัญญา คือการกำหนดรู้ที่เป็นไปตามการคิดปรุงแต่งของตัณหา มานะและทิฏฐิ จัดเป็นกิเลสสัญญา คือสัญญาที่เจือด้วยกิเลส ความรู้ในลักษณะนี้ เกิดจากความอยากได้ ความโกรธไม่พอใจ และความลุ่มหลง ดังนั้น ความอยากได้ ความอยากครอบครองในสิ่งที่ตนมองเห็นหรือไม่ประสบผ่านช่องทางอื่นๆ โดยการปรุงแต่งของจิตว่าเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา จัดเป็นความรู้แบบใฝ่ต่ำ ขณะเดียวกัน ความคิดปรุงแต่งในการทำลายบุคคลที่เป็นคู่แข่ง หรือฝ่ายปรปักษ์โดยใช้วิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ตนได้ยินได้ฟัง หรือได้ศึกษาเล่าเรียนมา จนมีผลทำให้คู่แข่งอ่อนกำลังหรือถูกพิชิตให้พ่ายแพ้ด้วยอำนาจกิเลสคือโทสะ และโลภะ ก็จัดได้ว่าเป็นความคิดใฝ่ต่ำ หรือเป็นอกุศลสัญญาได้เช่นเดียวกัน

กุศลสัญญา คือความหมายรู้หรือปัญญาที่เกิดจากจิตอันเป็นกุศล จิตซึ่งมีการปรุงแต่งให้คิดในสิ่งที่ดีงาม และให้มีความคิดและความเข้าใจที่ถูกต้อง ย่อมช่วยส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งสัมมาทิฏฐิ และความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรมต่างๆ เช่นการได้ศึกษาจนเกิดความจำได้ในวิธีการที่จะช่วยสร้างความเป็นกัลยาณมิตร แล้วพัฒนาตนเองให้เป็นกัลยาณมิตรของบุคคลอื่น จัดได้ว่าเป็นกุศลสัญญาอย่างหนึ่ง กุศลสัญญานี้ รวมไปถึงความรู้หลักความจริงว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีเที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาและการหมายรู้วิธีการช่วยเหลือบุคคลอื่นให้พ้นจากความทุกข์ ซึ่งก็คือผลของความรักความเมตตากรุณานั้นเอง

ปรากฏการณ์ทางสังคมและทางการเมืองสามารถรับรู้และเข้าใจได้ในลักษณะที่เป็นความรู้แบบกุศลสัญญาและความรู้แบบอกุศลสัญญา กระบวนการพัฒนาความรู้ตามแนวที่เหมาะสม

ก็คือกระบวนการพัฒนาตามหลักโยนิโสมนสิการ หลักโยนิโสมนสิการ จะช่วยให้คิดในแง่ที่เป็น
กุศล และช่วยสกัดกั้นกิเลส ตัณหา และอวิชชา^๙

๒) การแสวงหาความรู้ตามแรงผลักดันหรือสิ่งเร้า

แรงผลักดันให้เกิดการแสวงหาความรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ คือฉันทะ^{๑๐} ฉันทะ เป็นความ
ต้องการใฝ่ดี การแสวงหาความรู้จึงเป็นไปตามความต้องการเพื่อความเจริญก้าวหน้าทางสติ
ปัญญา ทางอารมณ์และทางจิตวิญญาณ

ความต้องการเพื่อพัฒนาสติปัญญาให้เจริญก้าวหน้าเป็นแรงผลักดันที่เป็นกุศล มนุษย์
โดยธรรมชาติมีสิ่งเร้าที่จะทำทั้งสิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดี หรือที่จะทำทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม แต่
กุศลฉันทะจะผลักดันให้เกิดการกระทำที่เป็นกุศลกรรม ความรู้ในสิ่งที่เป็นจริง เป็นความใฝ่รู้แห่ง
มนุษย์ทั่วไปอย่างหนึ่ง มนุษย์ย่อมเข้าใจดีว่า บนพื้นฐานแห่งความรู้ที่เป็นจริง มนุษย์ย่อมเจริญ
ก้าวหน้าไปสู่ทิศทางที่สูงขึ้นทั้งในระดับสถานะทางสังคมและระดับสติปัญญาของตน แรงผลักดัน
จากความต้องการเพื่อผลสำเร็จในชีวิต^{๑๑} (Need for Achievement) มนุษย์จึงดำเนินการทุก
วิถีทางเพื่อบรรลุผลสำเร็จและการศึกษาเป็นหนทางที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในการนำไปสู่ความสำเร็จ
ดังนั้น มนุษย์จึงต้องแสวงหาความรู้อยู่เสมอในโลกปัจจุบัน วิธีการแสวงหาความรู้มีมาก บางครั้ง
ก็เป็นการยากที่จะวินิจฉัยว่า วิธีการแสวงหาความรู้แบบใด จึงจะเหมาะสมและนำไปสู่การบรรลุ
ผลสำเร็จ แต่ด้วยอาศัยความรู้ที่เหมาะสม มนุษย์สามารถเข้าถึงเป้าหมายที่พึงประสงค์ได้

ฉันทะอย่างเดียวไม่พอที่จะนำไปสู่เป้าหมาย จึงจำเป็นต้องอาศัยการกระทำด้วยความ
เพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง (วิริยะ) การมีจิตใจที่หนักแน่น และมั่นคงในการบรรลุถึงเป้าหมาย
(จิตตะ) และการใช้สติปัญญาที่มีอยู่ในการพิจารณาไตร่ตรองปัญหาต่างๆ (วิมังสา) จนเข้าถึงเป้า
หมายที่ต้องการได้แนวทางที่จะให้ได้รับความรู้ตามความประสงค์นี้รวมอยู่ในหลักอิทธิบาท ๔
ประการ ดังกล่าวนี้

๓) การแสวงหาความรู้ด้วยอาศัยการชักจูงแห่งกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร คือเพื่อนที่ดี รวมถึงสภาพสิ่งแวดล้อมที่โน้มชักจูงในทางสร้างสรรค์ และ
พัฒนาให้เกิดความรู้และสิ่งที่ดีงามต่างๆ เพื่อนที่ดีและสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีมีบทบาทสำคัญมาก
ในการกระตุ้นในบุคคลได้ชวนชวนหาความรู้ กัลยาณมิตรถือว่า เป็นบุพนิมิตที่สำคัญอย่างหนึ่ง
แห่งการศึกษาและการปฏิบัติที่ดีงาม^{๑๒} ซึ่งนอกจากเป็นปัจจัยกระตุ้นส่งเสริมการศึกษาแล้ว ยัง
เป็นผู้ช่วยเหลือและช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตอีกด้วย

^๙ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, ป.อ. ปยุตโต) . ๒๕๕๑. พุทธธรรม. อ่างแล้ว หน้า ๖๗๔.

^{๑๐} ฉันทะ เป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในอิทธิบาท ๔ ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และ วิมังสา.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน David McClelland. ๑๙๖๑, The Achieving Society. Princeton, New Jersey : Van Nostrand.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน ส. ม. ๑๙/๑๒๙/๓๖.

การมีกัลยาณมิตรมิใช่เป็นเรื่องบังเอิญ แต่เป็นเรื่องแห่งบุญบารมี และการได้ช่วยเหลือบุคคลอื่นมาก่อน การได้กัลยาณมิตร จึงเป็นผลแห่งกุศลกรรมที่สะสมมายาวนานในสังคมนุชย์ พ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรเบื้องต้นแห่งบุตรธิดา พ่อแม่เป็นผู้กระตุ้นส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนแก่ลูก และในสังคมที่กว้างออกไปกัลยาณมิตรก็คือผู้คนที่บุคคลได้ติดต่อหรือสัมพันธ์ด้วยกัลยาณมิตรคือวัฒนธรรมที่ดีแห่งสังคมด้วย รูปแบบการปฏิบัติ ประเพณีความเชื่อ และค่านิยมกลุ่มที่ดีงามจัดอยู่ในกลุ่มกัลยาณมิตรได้เรียนเดียวกัน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สัตบุรุษหรือคนดีทั้งหลายคือ กัลยาณมิตรแห่งมนุษย์ ที่ได้มีสัตบุรุษที่น่าย่อมเป็นสปีปายบุคคลในการศึกษาธรรมและการปฏิบัติธรรม คุณสมบัติแห่งสัตบุรุษประกอบด้วย ความเป็นผู้รู้จักเหตุ ความเป็นผู้รู้จักผล ความเป็นผู้รู้จักตน ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ความเป็นผู้รู้จักกาล ความเป็นผู้รู้จักชุมชน และความเป็นผู้รู้จักความแตกต่างแห่งบุคคล รนที่เป็นสัตบุรุษเป็นผู้ไม่ยึดติด ไม่หลอกลวง^{๑๓} เป็นผู้คิดดี พุติและทำดี และมีความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

๔) การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญา

พฤติกรรมมนุษย์ถูกผลักดันให้แสดงออกมาโดยพลังความต้องการ (Needs) ดังนั้น พุทธปรัชญาจึงอธิบายถึงตัณหา (Cravings) ว่าเป็นปัจจัยสำคัญผลักดันให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่างๆ นอกจากนี้ ก็เลสชั้นพื้นฐาน (Basic Defilements) อันประกอบด้วยโลภะ/ราคะ โทสะ และโมหะ ที่สะสมมายาวนานตั้งแต่อดีตชาติเป็นพลังกำหนดพฤติกรรมแห่งมนุษย์ด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจจะเรียกว่า กรรมนิยามก็ได้

บุคคลที่มีจริต แตกต่างกันก็เป็นผลมาจากการกระทำในอดีตที่สะสมกันมายาวนานจนกลายเป็นอุปนิสัย ถาวรและเป็นปัจจัยผลักดันการแสดงออกทางพฤติกรรมแห่งมนุษย์ ตัวอย่างเช่น บางคนมีอารมณ์ร้อน ฉุนเฉียวง่าย หรือเป็นคนนักโกรธก็เป็นผลมาจากการยอมให้โทสะครอบงำอยู่เบื้องนิตย์ ดังนั้น พุทธปรัชญา จึงเสนอวิธีการการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ ตามแนวแห่งการรู้แจ้งถึงสมุทัยหรือสาเหตุแห่งพฤติกรรม ดังที่ พระพุทธเจ้าทรงแสงไว้ในหลักอริยสัจจ์ และหลักธรรมข้ออื่นๆ

๕) การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ตามแนวอริยสัจจ์

อริยสัจจ์ คือความจริงอันประเสริฐ ซึ่งหมายถึงกระบวนการความเป็นจริงที่สัมพันธ์กับปรากฏการณ์ต่าง ๆ แห่งชีวิต ความเป็นจริงที่สัมพันธ์กันชีวิต (รวมทั้งความจริงทางสังคมการเมืองและเศรษฐกิจ) หมายถึง สภาวะบีบคั้นเป็นทุกข์ทั้งเป็นประจำและชั่วคราว (ทุกข์) ปัจจัยหรือ

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน พุ. ธ. ๒๕/๑๗/๒๖.

สาเหตุผลผลักดันให้เกิดสภาวะบีบคั้นเป็นทุกข์ (สมุทัย) เป้าหมายพึงปรารถนา คือความหลักพัน จากสภาวะบีบคั้นเป็นทุกข์กลายเป็นภาวะผ่อนคลายไร้ทุกข์ (นิโรธ) และแนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายที่พึงปรารถนาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อมั่นในแนวทางนั้นที่ได้รับการพิสูจน์ ทดลองจนได้ผลมาแล้ว (มรรค)

ความเป็นไปแห่งพฤติกรรมมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบก็ตามถือว่าเป็นความจริงอย่างหนึ่ง และย่อมมีเหตุผลักดันให้เกิดพฤติกรรมนั้นๆ

การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ตามแนวอริยสัจจ์มีลักษณะทั่วไป ๒ ประการ คือ

๑) ลักษณะที่หนึ่ง การศึกษาถึงเหตุและผล

การศึกษาโดยวิธีนี้เป็นการศึกษาโดยการสืบสาวจากผลไปหาเหตุ หากพบสาเหตุที่ผลักดันให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ก็ทำการแก้ไขที่ต้นเหตุ การศึกษาแบบนี้จัดเป็น ๒ คู่ คือ

คู่ที่หนึ่ง ตัวปัญหา (ทุกข์) แห่งพฤติกรรม เช่น การเบียดเบียน การประทุษร้าย ความรุนแรงที่มีต่อกันและกัน เป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ซึ่งปรากฏให้เห็นทั้งในระดับปัจเจกชีวิต และระดับสังคม/กลุ่มหรือประเทศชาติ ตัวปัญหา คือผลต้นเหตุผลักดันให้เกิดการแสดงพฤติกรรม ก้าวร้าวหรือเบียดเบียนกันจนทำให้เกิดผลคือความทุกข์ ความเดือดร้อนดังกล่าว ซึ่งจะต้องกำจัด หรือแก้ไขตัวต้นเหตุ นั้น (สมุทัย) ปัจจัยให้เกิดปัญหาคือสาเหตุที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไข

คู่ที่สอง ภาวะสิ้นไปแห่งปัญหา (นิโรธ) เป็นจุดหมายที่ต้องการ ถือว่าเป็นผลที่จะต้องบรรลุถึงแนวทางปฏิบัติเพื่อการดับสิ้นปัญหา (มรรค) เป็นเหตุ นำไปสู่ผลที่พึงปรารถนาดังกล่าว

๒) ลักษณะที่สอง การศึกษาตรงประเด็น

การศึกษาลักษณะนี้มุ่งตรงต่อสิ่งที่ต้องปฏิบัติโดยอาจมีความสัมพันธ์กับชีวิตปัจเจกบุคคล และ/หรือสัมพันธ์กับสภาวะการณ์สังคม เศรษฐกิจและการเมือง การศึกษาตรงประเด็นนี้ใช้ในการแก้ปัญหาเฉพาะจุด หรือปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ไม่ใช่เป็นการศึกษาแบบไร้ทิศทาง หรือเป็นการศึกษาแบบฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเมื่อมีปรากฏการณ์บางอย่างมากระทบเป็นบางครั้ง บางคราว การศึกษาแบบไร้ทิศทางอาจจะเรียกว่า เป็นการศึกษตามกระแสนิยมแห่งสังคม การศึกษาตรงประเด็น ควรดำเนินการ เมื่อชีวิตหรือสังคมได้ประสบปัญหา มีความทุกข์ความเดือดร้อนจะต้องวางท่าทีต่อสภาพปัญหาได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมจากนั้นใช้ปัญญาแก้ไขปัญหามาโดย การจำกัดขอบเขตเฉพาะสาเหตุซึ่งผลักดันให้เกิดปัญหานั้นๆ อย่างรอบคอบ หลักอริยสัจจ์สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาตรงประเด็นได้

หลักอริยสัจจ์ดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อให้ทราบความเป็นจริงแท้แห่งชีวิตและสังคมมนุษย์ ซึ่งเต็มไปด้วยปัญหา (ความทุกข์) มากมาย

ว่าแบบใดดีกว่ากัน หรือวิธีใดสูงค่าที่สุดน่าเชื่อถือที่สุด การใช้วิธีการศึกษาตามแนวอริยสัจจ์ สามารถพบความจริงได้ทุกอย่าง และสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) อริยสัจจธรรม เป็นหลักธรรมแห่งปัญญา

หลักอริยสัจจธรรมมุ่งเป็นการแก้ไขปัญหตามระบบแห่งเหตุและผล กล่าวคือ การแก้ปัญหาด้วย วิธีการที่เหมาะสมเท่านั้น จึงจะสามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่สูงส่ง และยั่งยืนได้ นั่นคือ เหตุกับผลต้องสัมพันธ์กัน

๓) อริยสัจจธรรม อธิบายความจริงที่สัมพันธ์กับชีวิตทุกชีวิต

มนุษย์ไม่ว่าจะทำอะไรหรืออยู่ที่ใดก็ตาม ถ้าหากต้องการพัฒนาชีวิตให้มีคุณค่า และมีความสัมพันธ์กับถิ่นที่อยู่อย่างมีผลดี จะต้องปฏิบัติตนตามแนวอริยสัจจ์

๔) อริยสัจจธรรม เสนอวิธีการแก้ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และปัญหาการเมือง ด้วยปัญญาของมนุษย์เอง

ปัญหาคือ สิ่งที่ไม่พึงปรารถนา การแก้ปัญหาต้องแก้ด้วยปัญญาเท่านั้น การนำหลักความจริงที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ดังที่แสดงไว้ตามแนวอริยสัจจ์ (คือความมีเหตุผลที่แท้จริง) มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในเชิงปฏิบัติเท่านั้น จึงจะแก้ปัญหาทุกอย่างได้ อริยสัจจธรรมเป็นหลักปรัชญาการพึ่งตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งอำนาจดลบันดาลของตัวการพิเศษเหมือนธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยในการแก้ปัญหา (รวมทั้งการพัฒนา)

บทสรุป

สังคมศาสตร์ แม้จะได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสตร์ (Science) แต่ก็มีวิธีการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่ไม่สามารถสรุปลงเป็นวิธีเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ปรากฏการณ์ทางสังคมและทางการเมือง คือปรากฏการณ์อันเกี่ยวกับพฤติกรรมกลุ่มมนุษย์ ดังนั้น ความเป็นไปแห่งปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง จึงน่าจะสรุปลงในกฎแห่งนิยาม ๕ ประการ คือ อุดุนิยาม พีชนิยาม กรรมนิยาม จิตตนิยาม และธรรมนิยาม นิยามทั้ง ๕ ประการนี้ แม้จะเป็นหลักอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับสังคม แต่ก็มีกรณีโต้แย้งในเรื่องการพิสูจน์ทดลองไม่ได้ สัมผัส หรือสังเกตไม่ได้จากนักวิทยาศาสตร์นิยมข้อนี้คือ การโต้แย้งในเชิงปรัชญาก็ได้ ความสวยงามแห่งวิชาการ ก็คือความหลากหลายแห่งความคิดที่มีการจัดระบบการโต้แย้งหรือการให้เหตุผลอย่างเหมาะสม การยอมรับเหตุผลการโต้แย้งในระดับใดระดับหนึ่งถือว่าเป็นการประยุกต์สุนทรียศาสตร์แห่งมนุษย์ที่มีใจกว้าง

เทคนิควิธีการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคมและทางการเมือง ในสังคมโลกปัจจุบัน ดูเหมือนจะจ้อยู่ภายใต้อิทธิพลแห่งนักคิด ชาวอังกฤษคนเป็นส่วนใหญ่ การพยายาม วางกรอบ

ทฤษฎีใดๆ ก็ตามเพื่อประยุกต์ใช้ในการศึกษาหรือการวิเคราะห์เชิงปรัชญาสาขาใดสาขาหนึ่งจะต้องใช้หลักฐานการวิจัยหรือการพิสูจน์ทดลองจากการศึกษาภาคสนาม เป็นหลักประกันความน่าเชื่อถือ แม้แต่ในสังคมวิชาการชาวอังกฤษก็มีการโต้แย้งทางความคิด และข้อเสนอวิธีการศึกษาแบบต่างๆ อย่างกว้างขวาง ดังนั้น จึงเป็นเรื่องยากที่จะสรุปลงว่าวิธีการศึกษาแบบใดดีที่สุดที่สุด การสรุปลงสู่วิธีใดวิธีหนึ่งอย่างเด็ดขาดถือว่าเป็นลัทธิการยึดเอาความเชื่อแห่งเผ่าพันธุ์ของตนว่าดีกว่าของคนอื่น หรือลัทธินิยมเอาตนเองเป็นศูนย์กลาง (Ethnocentrism) และจะไม่นำไปสู่การแก้ปัญหาชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองได้อย่างยั่งยืน แต่จะยิ่งเป็นการสร้างความขัดแย้งในสังคมมากยิ่งขึ้น

พุทธปรัชญาได้เสนอวิธีการแสวงหาความรู้ทางสังคมและทางการเมืองตามแนวอริยสัจธรรม ซึ่งเป็นวิธีการแม่บท (Master Methodology) วิธีการตามแนวอริยสัจธรรมรวมเอาวิธีการศึกษาย่อยต่างๆ ทั้งหมดที่มีในคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว ในงานวิจัยชิ้นนี้ ดังตัวอย่าง เช่น วิธีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบวิธีการศึกษาแบบปุจฉาวิสัชนา วิธีการศึกษาแบบตีความ เป็นต้น ล้วนแต่เป็นวิธีการศึกษาที่มีปรากฏในพุทธธรรม คุณค่าแห่งวิธีการศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาเหล่านี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ เป็นกรอบแห่งการวิจัยโดยเฉพาะการวิจัยเชิงคุณภาพได้เป็นอย่างดี อนึ่ง ระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์ และทางสังคมศาสตร์ สามารถกล่าวได้ว่า เป็นข้อเสนอแห่งปรัชญาปฏิบัตินิยมอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถโต้แย้งได้ว่าจะสามารถพิสูจน์ความจริงแท้ ที่เป็นสัจธรรมได้อย่างยั่งยืนหรือไม่ บทสรุปบางครั้งก็คือ สัจธรรมทางวิทยาศาสตร์และทางสังคมศาสตร์ก็อยู่ภายใต้กฎสัจธรรมแห่งไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยงแท้ การมีภาวะที่บีบคั้นโต้แย้งอยู่เสมอ และการหาสาระชั้นปรมาตม์ไม่ได้ คือ แก่ปัญหาความทุกข์แห่งมนุษยชาติไม่ได้อย่างแท้จริง และยั่งยืน

บทที่ ๓

ปรัชญาว่าด้วยวิวัฒนาการสังคมแห่งพระพุทธรศาสนา

วิวัฒนาการสังคมคืออะไร

คำว่าวิวัฒนาการ ราชบัณฑิตยสถาน^๑ให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปที่ละขั้น แต่ขั้นที่สืบต่อกันมามีความเกี่ยวข้องกับขั้นก่อนหน้านั้นหรือหมายถึงความเจริญเติบโตหรือการพัฒนาที่เกี่ยวข้องต่อเนื่องกัน

ทฤษฎีวิวัฒนาการของ Charles Darwin (๑๘๐๙-๑๘๘๒) ถือว่าเป็นทฤษฎีแม่บทที่อธิบายถึงวิวัฒนาการของพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ ในหนังสือชื่อ The Origin of Species ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายอย่างน่าสนใจ เขากล่าวว่าสิ่งมีชีวิตคือพืชและสัตว์ทั้งหลาย มีกระบวนการปรับตัวตลอดเวลา และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างแตกต่างจากบรรพบุรุษเมื่อถึงยุคลูกหลานขณะเดียวกันก็มีการต่อสู้กันสิ่งแวดล้อมเพื่อความอยู่รอด ผู้ที่อยู่รอด คือผู้ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรรโดยธรรมชาติ (Natural Selection) ให้เป็นผู้มีชีวิตอยู่รอด^๒

วิวัฒนาการ โดยผ่านกระบวนการเลือกสรรโดยธรรมชาติ สามารถเรียกได้ว่าเป็นความอยู่รอดของผู้ที่เหมาะสมที่สุด (The survival of the fittest) ผู้ที่เหมาะสมที่สุด หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ เฉลียวฉลาด มีสติปัญญาดี และมีกำลังร่างกายเข้มแข็ง เพราะฉะนั้น สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายจึงผ่านขั้นวิวัฒนาการมาแล้วหลายขั้น โดยเริ่มจากสภาพเป็นสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียว แล้วเปลี่ยนแปลงเป็นหลาย ๆ เซลล์จนกลายเป็นอินทรีย์ขององค์ภาพยพต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์ ดังเช่น ปรากฏในสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่มีเซลล์สืบซับซ้อนเป็น กลุ่ม Howosapient ได้แก่มนุษย์ ถึง วานร เป็นต้น สิ่ง

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร, บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔) หน้า ๑๓๘.

^๒ Alan Bullock and Oliver Stally Brass (eds), The Fontana Dictionary of modern Thought Fontana Book, (London;๑๙๘๘), หน้า ๕๓.

ที่มีชีวิตทั้งหลายในโลกมีการต่อสู้ซึ่งกันและกันอย่างเข้มข้น ผู้ที่อ่อนแอกว่าจะถูกทำลาย เพราะฉะนั้นผู้ที่มิชีวิตอยู่รอดจึงเป็นผู้ที่แข็งแรงที่สุด และเหมาะสมที่สุด

สำหรับคำว่า วิวัฒนาการสังคม (Social Evolution) หมายถึง กระบวนการ พัฒนาการวัฒนธรรมและรูปแบบสัมพันธภาพทางสังคมรวมถึงพัฒนาการการกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Interaction) พัฒนาการดังกล่าวนี้อาจจะดำเนินไปเองตามปกติหรือโดยผ่านกระบวนการวางแผน วิวัฒนาการสังคมอาจดำเนินไปในทิศทางก้าวหน้าหรือถดถอยเป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราว จะเป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้^๓ สังคมมนุษย์มีวิวัฒนาการมานาน ทฤษฎีว่าด้วยวิวัฒนาการทางสังคมได้รับการศึกษาจากนักคิดทางสังคมศาสตร์ ตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงยุคปัจจุบัน

วิวัฒนาการสังคม : มุมมองจากพุทธกระบวนทัศน์

คำว่าวิวัฒนาการ (Evolution) ในความหมายทั่วไป กล่าวโดยสรุปวิวัฒนาการ คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ยืดขยายออกไป หรือการเปลี่ยนสภาพประชากรหรือระบบโดยมีพัฒนาการภาวะเป็นแบบใหม่ที่ปรากฏเห็นในเวลาต่อ ๆ มาซึ่งแตกต่างจากสภาพภาวะแบบดั้งเดิม^๔

ตามที่ปรากฏออกในรูปแบบต่าง ๆ วิวัฒนาการโดยปกติถือว่าเป็นกระบวนการที่ไม่สามารถย้อนกลับไปสู่สภาพดั้งเดิมได้ ถึงแม้จะมีกรณียกเว้นบ้างแต่ก็หายาก วิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นตัวอย่งการศึกษาปรากฏการณ์เกี่ยวกับวิวัฒนาการนี้อย่างกว้างขวาง แนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการปัจจุบันนี้เป็นพื้นฐานแห่งกระบวนทัศน์ที่สำคัญทางวิทยาศาสตร์ นับตั้งแต่ ASTROPHYSICS จนถึง ZOOLOGY แนวคิดวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมนี้สามารถวิเคราะห์ได้เป็นสองแนวคิดหลัก คือ

- ก. แนวคิดวิวัฒนาการแบบ Fluctuation
- ข. แนวคิดวิวัฒนาการแบบ Organism^๕
- ค. แนวคิดวิวัฒนาการแบบ Fluctuation

แนวคิดวิวัฒนาการแบบ Fluctuationได้รับอิทธิพลจาก P.A. SOROKIN นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันSOROKIN กล่าวว่าสังคมวิวัฒนาการแบบขึ้นๆ ลงๆ (Fluctuation) ไม่คงที่เมื่อสังคมผันแปรไปถึงจุดหนึ่งก็จะผันเปลี่ยนไปอีกจุดหนึ่งแล้ววกกลับมาที่จุดเดิมอีก

^๓ จานงค์ อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๑.

^๔ Gerhard Lenski, Evolution in the Blackwell Dictionary of Modern Social Thought edited by William Outh waite, (Blackwell publishing . oxford, ๒๐๐๖), p. ๒๑๘.

^๕ จานงค์ อติวัฒนสิทธิ์, ประวัติแนวความคิดทางสังคม, (สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ : ๒๕๒๕), หน้า ๒๙.

กระบวนการขึ้นๆ ลงๆ ของสังคมและวัฒนธรรมมีตัวแปรที่สำคัญอยู่ ๓
ตัวแปรได้แก่

๑. Ideational Culture

๒. Idealistic Culture

๓. Sensate Culture

วิวัฒนาการทางสังคมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทั้ง ๓ แบบนี้

๑. Ideational Culture

เป็นลักษณะวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม มีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จในเทพเจ้าวิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ วัฒนธรรมแบบนี้ โลกทางกายภาพไม่ใช่สิ่งที่แท้จริง สิ่งที่แท้จริงไม่สามารถรู้ได้ทางประสาทสัมผัส สิ่งที่แท้จริงถูกกำหนดโดยเทพเจ้าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ไม่อาจจะกำหนดความจริงแท้ได้

๒. Idealistic Culture

เป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่าง Ideational Culture กับ Sensate Culture แล ะช่วยเชื่อมโยงไม่ให้ Ideational Culture และ Sensate Culture สูญไป Idealistic Culture จะช่วยหล่อเลี้ยงรักษาวัฒนธรรมทั้งสองอย่างข้างต้นให้คงอยู่ เมื่อวัฒนธรรมทั้งสองอย่างดำรงอยู่ในขั้นสุดท้ายของตน มีแนวโน้มจะเสื่อมคลายลง วัฒนธรรมแบบ Idealistic Culture ก็ จะเกิดขึ้น วัฒนธรรมใหม่นี้จะรวมเอาทั้ง Material Culture และ Spiritual Culture เข้าไว้ด้วยกัน วัฒนธรรมแบบ Idealistic ให้ความสำคัญแก่ Material and Spiritual Culture หรือให้ความสำคัญกับแกโลกทางวัตถุและโลกทางจิตวิญญาณ

๓. Sensate Culture

เป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับ Idealistic Culture คือมีความสนใจในความจริงเชิงประจักษ์ และสัมผัสได้วัฒนธรรมแบบนี้ให้ความสำคัญต่อโลกทางกาย โลกทางชีววิทยา และโลกทางวัตถุ ความจริงคือสิ่งที่เห็นประจักษ์และพิสูจน์โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความจริงคือวิถีชีวิตทั่วไปของปวงชน

ตามทัศนะของ Sorokin วิวัฒนาการเป็นสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่สามารถย้อนกลับไปสู่สภาวะแบบเดิมได้ในบางส่วน กล่าวคือ เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงอาจเปลี่ยนรูปแบบ พลังผลักดันการเปลี่ยนแปลงจะเป็นแบบขึ้นๆ ลงๆ เข้มแข็งในบางยุคและอ่อนกำลังลงในบางยุค แต่ก็ไม่ได้สูญสิ้นพลังขับเคลื่อนไปทั้งหมด ยังมีปัจจัย คือ Idealistic Culture ของแต่ละเงื่อนไขหล่อเลี้ยงให้คงมีพลังอยู่ในระดับหนึ่ง

ทฤษฎีวิวัฒนาการของ Sorokin อาจจะวิเคราะห์ตามทฤษฎีวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนาได้ในบางประเด็น

ความสอดคล้องกัน

ทฤษฎีวิวัฒนาการแบบอื่นๆ ลงๆ อาจจะไม่อธิบายได้ตามหลักไตรลักษณ์แห่งพุทธธรรม ไตรลักษณ์ คือหลักการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ หรือสภาวะการทั้งหลายทั้งปวง บนพื้นฐานของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของทุกสิ่งทุกอย่าง

ทุกขัง คือ ความกดดันเนื่องจากการขับเคลื่อนไม่หยุดนิ่ง

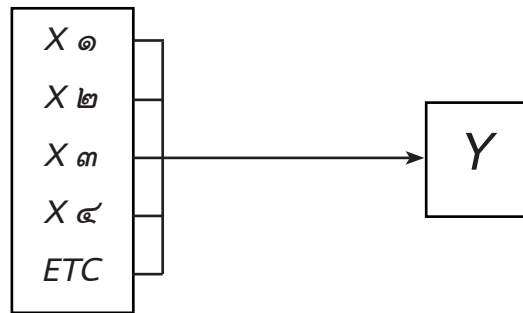
อนัตตาคือ ความไม่ปรากฏชัดแห่งตัวตน หรืออัตลักษณ์ของสรรพสิ่ง

ว่าโดยความจริงขั้นปรมาตม์สังคม คือสภาวะอย่างหนึ่งซึ่งเป็นไปตามกฎแห่ง ไตรลักษณ์ สังคมตกอย่างภายใต้พลวัตรการขับเคลื่อนตลอดเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่สามารถคงสภาพเดิมไว้ ดังตัวอย่างจากการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งประวัติศาสตร์การเมือง การปกครอง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์การศึกษา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ข้อมูลจากการศึกษาทางประวัติศาสตร์สามารถพิสูจน์ถึงความไม่เที่ยงแท้แห่งสังคมและวัฒนธรรมมนุษย์

ขณะเดียวกันสังคมประสบกับสภาวะกดดันหลายอย่าง (Pressures) ความรุนแรงแห่งสภาวะกดดันมีไม่เท่ากัน สภาวะกดดันเป็นผลแห่งการผันแปรโดยไม่หยุดนิ่งโดยเงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคม ตัวอย่างเช่น ประชากรเพิ่มมากขึ้น ประชากรที่เพิ่มมากขึ้นเป็นแรงกดดันให้สังคมมีการผันแปร และอาจส่งผลเป็นความยากลำบากและเป็นอันตราย (Harm) ต่อการดำรงอยู่อย่างเป็นปกติของสังคม เช่น ความฝืดเคืองแห่งอาหารและเครื่องอุปโภคซึ่งไม่สามารถผลิตออกมาให้บริการได้ทันต่อความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้นหากสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตไม่สามารถสนองต่อความต้องการของประชากรที่เพิ่มขึ้น ก็จะเกิดการแย่งชิง ความโกลาหลวุ่นวายของสังคมก็จะเกิดขึ้นตามมา ส่งผลให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน และภาวะอันตรายแห่งสังคมได้ในที่สุด (Social harm)

แต่ความเดือดร้อน และภาวะอันตรายของสังคมใช้จะมีตัวตนที่แท้จริงของมัน มันเป็นสภาวะที่อิงอาศัยปัจจัยหลายๆ อย่างจึงเกิดขึ้น และถ้าเรายกตัวอย่างปัญหาความเดือดร้อนหรือความไม่ปลอดภัยในสังคมปัญหาใดปัญหาหนึ่งมาอธิบายเราก็จะพบว่ามียปัจจัยหลายๆ อย่างรวมตัวกันเป็นตัวสะสมเพิ่ม (Accumulative Inputs) ดังตัวอย่างที่นักวิจัยทางสังคมศาสตร์นิยมพิสูจน์ตามหลักการสถิติแบบ Multiple Regression Analysis (วิเคราะห์แบบพหุคูณถอย) ซึ่งพยายามย้อนไปสู่หลักอธิบายปัจจัยชุดหนึ่งส่งผลก่อให้เกิดปัญหาบางสิ่งบางอย่างที่นิยมศึกษากันในทางสังคมศาสตร์

ภาพที่ ๓ แสดงสหสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยชุดหนึ่งกับปรากฏการณ์บางสิ่งบางอย่าง

แผนภูมิในรูปนี้คือตัวอย่างอันแสดงถึงการไม่มีเงื่อนไขใดเพียงเงื่อนไขเดียวส่งผลให้เกิดสภาวะที่ไม่พึงปรารถนาหรือพึงปรารถนาต่างๆ ในสังคมมนุษย์

ความไม่มี อัตลักษณ์เป็นการเฉพาะ เป็นเครื่องอธิบายภาวะการณ์ผันแปรแห่งสังคมและสังคมสามารถอธิบายถึงกฎวิวัฒนาการตามหลักพุทธธรรมได้บ้างไม่มากนักน้อย กฎไตรลักษณ์เป็นกฎอธิบายความจริงระดับปรมาัตถ์ของชีวิต แต่ในที่นี้เป็นการประยุกต์อธิบายความจริงแห่งสังคมซึ่งมีการผันแปรขึ้นๆ ลงๆ ตามเหตุตามปัจจัย

ความไม่สอดคล้องกัน

การอธิบายสภาวะวิวัฒนาการแห่งสังคมตามทฤษฎี Sorokin อาจจะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาบางกลุ่มก็ได้ เช่น กลุ่มนักวิชาการที่ยึดคำสอนเรื่อง อจินไตย (Unthinkable or Beyond the capacity to think of) มักจะอธิบายว่าปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในสังคม อาจเป็นผลมาจากวิบากกรรมของสังคม (Social Action Consequence)

วิบากกรรมของสังคมสามารถอธิบายได้ในทำนองเดียวกันกับวิบากกรรมของบุคคล (Individual Action Consequence) สังคมประกอบด้วยหน่วยเล็กที่สุดคือบุคคล การกระทำของบุคคลเป็นอย่างไร จะมีผลกระทบต่อสังคมไปด้วยไม่ในลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่งบุคคลจะต้องรับผิดชอบต่อสังคม โดยการกระทำหน้าที่ที่เหมาะสมและถูกต้องตามหลักจริยธรรมทางสังคม (Social Ethics)

พฤติกรรมการแสดงออกของบุคคล อาจจะได้รับแรงเร้าจากสังคมหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว หากสังคมเป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี ย่อมจะกระตุ้นหรือเร้าใจให้บุคคลทำสิ่งที่ไม่ดี และส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่บุคคลอื่นในสังคมเดียวกันก็ได้

สังคมจะวิวัฒนาการไปเป็นแบบใด เป็นเรื่องที่ยังอธิบายได้ยากมาก เพราะอนาคตของสังคมเป็นสิ่งที่คาดคะเนลำบาก แม้จะมีนักอนาคตวิทยาพยายามพยากรณ์สังคมในอนาคตว่าจะ

ในแบบนั้นบ้างแบบนี้บ้าง โดยอิงอาศัยข้อมูลในอดีต และปัจจุบันเป็นพื้นฐานของการพยากรณ์ แต่ก็แค่เป็นเพียงการพยากรณ์ (ไม่ต่างจากหมอดูเท่าไรนัก) ผลจะเกิดขึ้นมาเป็นอย่างไร ต้องรอให้ถึงเวลาจึงจะพิสูจน์ได้

ก. วิวัฒนาการของสังคม จึงไม่ใช่จะเป็นแบบขึ้นๆ ลงๆ แต่อาจจะเป็นไปได้ตามการนิยามความหมายว่าวิวัฒนาการคือ การเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ โดยไม่ซ้ำรอยเดิมก็ได้

พระพุทธศาสนา มีหลักการอธิบายวิวัฒนาการไปตามกฎแห่งการเปลี่ยนแปลง ๕ อย่างคือ

๑. **อุตุนิยาม** ตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงได้แก่ฤดูกาล (รวมถึงสภาวะทางภูมิศาสตร์)

๒. **พีชนิยาม** ตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงได้แก่เผ่าพันธุ์ ตัวยีน ชาติพันธุ์ พันธุ์พืช

๓. **กรรมนิยาม** ตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงได้แก่กรรม การกระทำของบุคคล การกระทำของกลุ่ม การกระทำของผู้แทนหรือตัวแทนของกลุ่มหรือของสังคม รวมถึงการกระทำของผู้นำกลุ่ม

๔. **จิตตนิยาม** ตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงคือจิตใจ ได้แก่ความคิด เจตคติ (รวมถึงเจตสิกต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นพลังสะสมตั้งแต่อดีต สามารถเป็นพลังบวก (กุศลจิต) และพลังลบ (อกุศลจิต) ผสมผสานกันก็ได้

๕. **ธรรมนิยาม** ตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงคือกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติ เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย (ความทุกข์หรือความสุขในชีวิตประจำวันบางอย่างเป็นไปตามสภาวะการณ์แห่งสิ่งแวดล้อมซึ่งอยู่เหนือการควบคุม เช่น สภาพภัยพิบัติตามธรรมชาติ เป็นต้น)

ข. แนวคิดวิวัฒนาการแบบอินทรีย์ Organism

แนวคิดวิวัฒนาการแบบ Organism หรือแบบอินทรีย์ ได้รับอิทธิพลจากนักคิดทางสังคมศาสตร์กลุ่มหนึ่ง เช่น Herbert Spencer นักสังคมศาสตร์กลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากนักวิทยาศาสตร์วิวัฒนาการ ชื่อ Charles Darwin ซึ่งอ้างทฤษฎีเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสัตว์โลกที่ว่าวิวัฒนาการจากสัตว์เซลล์เดียว มาเป็นสัตว์หลายเซลล์ และมีเซลล์ที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นตามลำดับ

Herbert Spencer ได้ตั้งทฤษฎีว่า สังคมมนุษย์ เหมือนกับสิ่งที่มีชีวิต แต่เป็นสิ่งมีชีวิตแบบ Super organism คือมีอินทรีย์ที่สลับซับซ้อนสูงส่งมาก สังคมมนุษย์ในระยะแรกตั้งแต่มดดำบรรพ์ เป็นสังคมแบบเรียบง่าย (Simple) กระจัดกระจายอยู่กันเป็นกลุ่มเล็กๆ ประกอบด้วยสมาชิกที่สัมพันธ์กันโดยสายโลหิต เป็นสังคมแบบเครือญาติ (Kinship) แล้วขยายออกไปเป็นสังคมหมู่บ้าน (village) จากหมู่บ้านเป็นชุมชน (community) จากชุมชนขนาดใหญ่สู่เมืองขนาดเล็ก (Town) จากเมืองขนาดเล็กเป็นเมืองขนาดใหญ่ (City) จากเมืองขนาดใหญ่เป็นนคร (Metropolis) และมหานคร (Great Metropolis ตามลำดับ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงความไม่รุนแรงนี้ในหลักการที่มีชื่อเรียกว่า เบญจศีลเบญจธรรม ซึ่งเป็นข้อห้ามมิให้กระทำความรุนแรงต่อชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลอื่นและเป็นหลักให้มนุษย์ทุกคนแสดงออกต่อกันด้วยความรักความเมตตา การมีจิตอาสา ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและผู้ยากไร้ด้วยความกรุณา เพราะฉะนั้นเป้าหมายของการพัฒนาทางสังคมที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งก็คือ การลดความรุนแรงในสังคม เริ่มต้นตั้งแต่ลดความรุนแรงในครอบครัว สามเณรและภรรยา ต้องปฏิบัติต่อกันด้วยความรัก ความเข้าใจกันให้เกียรติซึ่งกันและกัน และความรับผิดชอบต่อกันจนกระทั่งลดความรุนแรงในระดับองค์กรวิชาชีพ องค์กรการเมือง การปกครอง องค์กรเศรษฐกิจ และองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาคประชาชนเอกชนและภาครัฐ

ความเป็นปึกแผ่นของสังคม (Social Solidarity)

เป้าหมายของการพัฒนาสังคมคือความเป็นปึกแผ่นของสังคม ซึ่งหมายถึงกระบวนการเสริมสร้างความสามัคคี ความปรองดองและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในสังคม ความเป็นปึกแผ่นของสังคมจะเป็นไปได้โดยอาศัย การทำให้คนในสังคมมีทัศนคติ มีการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเป็นสัญลักษณ์ร่วมกันของคนในสังคมสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ร่วมกันอาจจะเป็นระบอบการเมืองการปกครอง ระบอบเศรษฐกิจระบบความเชื่อและวัฒนธรรมและระบบโครงสร้างสังคมอื่น ๆ การพัฒนาเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์ดังกล่าวต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และยอมรับร่วมกันทั้งหมด หากมีความคิดเห็นแตกต่างกันจนกระทั่งเกิดการต่อต้านเปลี่ยนแปลงระบบสัญลักษณ์ดังกล่าว ความขัดแย้งจะเกิดขึ้นและความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของสังคมจะสั่นคลอน

กระบวนการสร้างความเป็นปึกแผ่นตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจะต้องเริ่มต้นด้วยการสร้างความมีส่วนร่วมต่าง ๆ ดังนี้

๑. การสร้างความคิดเห็นร่วมกัน (ทฤษฎีสามัญญตา) ความคิดเห็นร่วมกันในปัจจุบันนี้เรียกว่าประชามติ (Public Hearing) การจะก่อให้เกิดความคิดเห็นร่วมกันจะต้องนำเสนอประเด็นที่ขอความคิดเห็นนั้นอย่างชัดเจนโปร่งใส ประเด็นที่นำเสนอต้องมีข้อดีมากกว่าข้อเสียอย่างไร พร้อมกันเปิดเวทีรับฟังข้อโต้แย้ง (Debate) โดยไม่ปิดกั้นโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มคนต่าง ๆ แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ ปราศจากการแทรกแซง และขู่ขู่คุกคามผู้ที่มีความคิดเห็นแตกต่าง

การแสดงความคิดเห็นก็คือการแสดงปรัชญาหรือจุดยืนทางความคิด ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่คนมีปัญญาสามารถแสดงออกมาได้ แต่กระบวนการแสดงความคิดเห็นจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรักความเมตตาต่อกัน และมุ่งให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน (พหุชนหิตายะ) และความสงบสุขของสังคม (พหุชนสุขายะ) ไม่ควรใช้โอกาสในการแสดงความคิดเห็นกล่าวโจมตี ประณามวิพากษ์วิจารณ์บุคคลที่ตนไม่ชอบในทางเสียหายและก่อให้เกิดความเกลียด ความอาฆาตพยาบาท

ต่อกัน ดังที่ปรากฏในกลุ่มก่อการรุนแรง (Mob) ข้างถนนตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ผลของการสร้างความคิดเห็นร่วมกันก็คือสติปัญญาที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) มองไปในทิศทางเดียวกัน มองเห็นประโยชน์ร่วมกัน ความร่วมมือ (Cooperation) จะเกิดขึ้นแทนที่ความขัดแย้ง (Conflict) ความร่วมมือกันนี้เป็นพลังความมั่นคงของสังคมเป็นพลังทำให้สังคมเป็นปึกแผ่นและก้าวหน้าไปพร้อมๆกัน ปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ก็มีหลักการอธิบายถึงการกระทำในทิศทางเดียวกันจะส่งผลให้บรรลุถึงเป้าหมายของการกระทำนั้นๆ

๒. การปรึกษาหารือและประชุมกันเป็นประจำ

การประชุมปรึกษาหารือกันเป็นประจำ เป็นวิธีการสร้างความเข้าใจระหว่างกันได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นวิธีการระดมความคิดเห็นในการพัฒนา และป้องกันอันตราย และการแก้ปัญหาต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ตามพุทธปรัชญา การประชุมร่วมกันระหว่างบุคคล กลุ่มต่าง ๆ จะต้องดำเนินไปด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือการประชุมควรดำเนินไปเพื่อการสร้างสรรค์ เพื่อการพัฒนาให้เกิดสิ่งที่ดีงาม ที่ประชุมเพื่อการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม จึงมีชื่อเรียกว่า สภา และผู้ที่มาประชุมกันควรเป็นคนมีเมตตาต่อกัน ไม่ควรมีความโกรธอาฆาตกัน ก่อนเข้าประชุมจึงควรสำรวจจิตใจผู้เข้าประชุมว่ามีความไม่สะอาดในจิตใจอย่างไรบ้างหรือไม่ ถ้าจิตใจยังไม่สะอาด ยังมีสภาวะขุ่นมัว (อาฆาตพยาบาท) ที่ประชุมจะกลายเป็นสภาพที่สร้างความขัดแย้ง เป็นสถานที่ประณามโจมตีกันอย่างเสียหาย ดังเช่นการอภิปรายโจมตีกันอย่างไร้สติของผู้ที่ได้รับเลือกให้มาเป็นตัวแทนประชาชนในรัฐสภาในช่วงเวลาที่ผ่านมาของประเทศไทย วิธีการตามแนวพุทธที่นิยมใช้กันอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในการประชุมของพระสงฆ์ก็คือการสวดมนต์ไหว้พระรัตนตรัยก่อนประธานจะเริ่มกล่าวนำการประชุม เมื่อองค์ประชุมครบ

การสวดมนต์ไหว้พระรัตนตรัยก่อนการประชุมเป็นวัฒนธรรมของพระสงฆ์และของชาวพุทธที่บริสุทธิ์ ขณะที่การประชุมของฝ่ายบริหารบ้านเมืองและฝ่ายราชการ รวมทั้งเอกชนต่าง ๆ ในประเทศไทยไม่ค่อยปรากฏการแสดงวัฒนธรรมแบบนี้

จุดมุ่งหมายสำคัญของการสวดมนต์ไหว้พระรัตนตรัยก่อนการประชุม ก็เพื่อน้อมนำจิตใจของผู้เข้าร่วมประชุมให้ระลึกถึงสิ่งที่ดีงาม เป็นสิริมงคลระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า เป็นต้น ซึ่งมีพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวโลกโดยไม่เห็นแก่พระองค์เอง มีพระมหาปัญญาธิคุณ ทรงเผยแผ่ความรู้ที่เป็นจริง เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้และนำไปปรับใช้ในชีวิตการงานอย่างเป็นประโยชน์ ดังนั้นผู้เข้าร่วมประชุมจึงควรดำเนินการประชุมโดยยึดแบบของพระพุทธเจ้าเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นผลมาจากข้อตกลงร่วมกันในที่ประชุม

๓. การกระตุ้นให้เกิดการเอาใจใส่ (ฉันทะ) และมีความรักในการส่งเสริมการกระทำความดีอย่างต่อเนื่อง (วิริยะ) จนกลายเป็นพลังบางสังคม พร้อมกันมีกลุ่มผู้มีปัญญาคอยชี้แนะแก้ไข

และพัฒนา (วิมังสา) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกิจกรรมสร้างสรรค์ที่กำหนดหรือวางแผนเอาไว้

กระบวนการกระตุ้นต่าง ๆ ต้องดำเนินไปอย่างมีเอกภาพเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน (จิตตะ) โดยมุ่งไปที่เป้าหมายเดียวกัน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงเป้าหมาย (กระบวนการกระตุ้นตามขั้นตอนดังกล่าว ปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเรียกว่า อิทธิบาท ๔ หรือหนทางแห่งความสำเร็จ อันประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)

ในโลกตะวันตกได้มีการศึกษาวิวัฒนาการสังคมอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันก็มีการโต้เถียงกันในเชิงปรัชญาว่าพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมตามลำดับขั้นต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในทฤษฎีวิวัฒนาการของนักคิดรุ่นบุกเบิกทางสังคมศาสตร์มีความเป็นจริงในเชิงประวัติศาสตร์มากน้อยเพียงใด

วิวัฒนาการสังคมตามแนวคิดของ August Comte และ Herbert Spencer

วิวัฒนาการสังคมและวัฒนธรรมตามแนวคิดปรัชญาของ Auguste comte (๑๘๙๘-๑๘๕๘)

Auguste Comte เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้รับการขนานนามว่า เป็นบิดาแห่งสังคมวิทยาเพราะเป็นผู้บัญญัติคำว่า Sociology (สังคมวิทยา) อันเป็นศาสตร์ที่ศึกษาความจริงเกี่ยวกับสังคมและระเบียบวิธีศึกษาความจริงทางสังคมในเชิงวิทยาศาสตร์ (Positivism)

ปรัชญาทางสังคมของ Auguste Comte ปรากฏอยู่ในแนวคิดเกี่ยวกับกฎแห่งขั้นสามขั้น (The Laws of three Stages) ได้แก่ ขั้นเทววิทยา ขั้นปรัชญา และขั้นวิทยาศาสตร์ ทั้งสามขั้นนี้เป็นกฎอธิบายถึงวิวัฒนาการสติปัญญา หรือความรู้เกี่ยวกับความเชื่อและค่านิยมของมนุษย์ รวมถึงสภาพทั่วไปของสังคมในแต่ละขั้นนั้น ๆ

ขั้นที่หนึ่ง ขั้นเทววิทยาหรือขั้นจินตนาการแบบนิยาย (Theological or Fictions -stage)

Auguste Comteอธิบายว่า ในขั้นนี้ความคิดส่วนใหญ่ของมนุษย์เป็นแบบนิยาย และเป็นเรื่องเหนือโลก เมื่อมนุษย์มีความต้องการจะศึกษาวิวัฒนาการแห่งความคิดและสืบสานวิวัฒนาการของโลกและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลกก็จะเชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติมีอิทธิพลกำหนดกระบวนการคิดของตน รวมทั้งก่อให้เกิดโลกและปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลก Comte คิดว่าในสมัยโบราณมนุษย์เชื่อว่ากิจกรรมทุกอย่างของตนล้วนถูกกำหนดโดยปัจจัยเหนือธรรมชาติที่เป็นเช่นนั้นเพราะมนุษย์ไม่ทราบกฎที่ควบคุมการทำงานของปรากฏการณ์ต่าง ๆ

ขั้นที่หนึ่งนี้ เป็นขั้นแห่งสังคมยุคบุพกาล ความรู้ของมนุษย์ในขั้นนี้อยู่ภายใต้ขอบเขตความเชื่อที่ว่ามีโลกอยู่เหนือโลกมนุษย์ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งอยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งมีอิทธิพล

ต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกมนุษย์ ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้แสดงถึงความสุข ความพอใจ และความไม่พอใจของอำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์ในยุคบุพกาลจึงไม่มีความสามารถจะคิดถึงสิ่งอื่นที่เหมาะสมกว่าความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเกี่ยวโยงมาถึงความเชื่อในไสยศาสตร์ และมายาศาสตร์ รวมทั้งความเชื่อในเครื่องรางของขลังมนุษย์ในยุคบุพกาล เชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เห็นเป็นรูปธรรม จะมีเทพเจ้า หรือวิญญาณหรือพลังอย่างใดอย่างหนึ่งสิ่งอยู่ ด้วยเหตุผลแห่งความเชื่อดังกล่าวจึงได้พัฒนาความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ (พหุเทพ) ต่อมาก็เกิดวิวัฒนาการความเชื่อในการจัดลำดับความสำคัญของเทพเจ้า เทพเจ้าที่มีความสำคัญที่สุดจัดไว้เป็นอันดับแรก ต่อจากนั้น พัฒนาการความเชื่อในเทพเจ้าองค์เดียว ก็ปรากฏเป็นขั้นสุดท้ายเป็นขั้น เทววิทยา

ในขั้นเทววิทยานี้ มีความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าใน ๓ ขั้นตอน คือ ตอนที่ ๑ ความเชื่อในวิญญาณ (fetishism) ตอนที่ ๒ ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism) และ ตอนที่ ๓ ความเชื่อในเทพเจ้าองค์เดียว (Monotheism)

ตอนที่ ๑ ความเชื่อในวิญญาณ

เป็นความเชื่อของมนุษย์โดยทั่วไปในเรื่องพลังสนับสนุนที่มองไม่เห็น กล่าวคือในขั้นนี้มนุษย์ยอมรับการมีอยู่ของวิญญาณที่มีพลังซึ่งช่วยสนับสนุนให้การกระทำและพฤติกรรมที่แสดงออกมามีผลสำเร็จ

ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์

เนื่องจากความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ มนุษย์จึงถูกครอบงำด้วยลัทธิความเชื่อในไสยศาสตร์ความคู่กันไปด้วย และมนุษย์ก็กลายเป็นเหยื่อแห่งลัทธิพอมดมอผี ซึ่งเป็นผู้กำหนดรูปแบบประเพณีการปฏิบัติเพื่อให้มนุษย์นำไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จตามความปรารถนาของตน มนุษย์ที่ตกเป็นเหยื่อของพอมดมอผีแบบจะเกิดภาวะจะรู้สึกตื่น เริ่มมีความรู้สึกตัว แทนที่จะยอมรับว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนถูกสิงโดยพลังเหนือธรรมชาติ (หรือพลัง MANA) มนุษย์จะเปลี่ยนรูปแบบความเชื่อว่าเป็นทุกวัตถุจะมีพระผู้เป็นเจ้าหรือเทพเจ้าเฉพาะองค์อาศัยอยู่และคอยปกป้องช่วยเหลือ มนุษย์ที่ทำการบูชาบวงสรวงอย่างเหมาะสมขั้นความเชื่อนี้เรียกว่าความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์

ความเชื่อในเทพเจ้าองค์เดียว

ขั้นนี้เป็นขั้นสุดท้ายแห่งเทววิทยา ในขั้นนี้ความคิดของมนุษย์มีสาระและสุขุมรอบคอบมากขึ้น มนุษย์มีเหตุผลมากขึ้นและมีการยอมรับว่า มีศูนย์กลางแห่งอำนาจทั้งหมดอยู่แห่งเดียว ที่ควบคุมและกำหนดทิศทางกิจกรรมต่าง ๆ ในโลกนี้

สภาพทางสังคมและการเมืองในขั้นที่หนึ่ง

Auguste Comte มีความคิดว่าเป็นขั้นที่หนึ่งนี้ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคมมีลักษณะคลุมเครือมาก ในทางการเมืองมีการมอบอำนาจเด็ดขาด (Absolute Power) ให้แก่ผู้นำหรือผู้ปกครองลักษณะการปกครองเป็นแบบเผด็จการทหาร ตัวอย่างการปกครองในขั้นเทววิทยาได้แก่อาณาจักรโรมันและยิวโบราณ Auguste Comte กล่าวว่าในสังคมโรมันและ ยิวโบราณมีการมอบสิทธิในการปฏิบัติการแก่ผู้นำในนามของเทพเจ้า ดังนั้น ไม่มีใครกล้าล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ที่ผู้นำได้วางไว้ ผู้ที่ล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ที่ผู้นำกำหนดไว้จะมีการลงโทษอย่างรุนแรง

ขั้นที่สอง ขั้นปรัชญาหรือขั้นแห่งเหตุผล (Metaphysical or Abstract Stage)

ความคิดของมนุษย์ยังคงมีการพัฒนาต่อไป และไม่ได้จบอยู่ที่ขั้นสุดท้ายแห่งขั้นเทววิทยานั่นเป็นขั้นความเชื่อในเทพเจ้าองค์เดียว ผลของการพัฒนาความคิดอย่างต่อเนื่องคือ มนุษย์รู้จักใช้เหตุผลในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลก มนุษย์หยุดคิดว่า มีเทพเจ้าเป็นผู้ควบคุมและกำหนดทิศทางการปฏิบัติทุกอย่าง มนุษย์มีความคิดว่าเป็นไปไม่ได้ที่ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลกถูกควบคุมโดยอำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์มีความคิดที่ลุ่มลึกเป็นนามธรรม และมีเหตุผลในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลก การกระทำใดๆ ก็ตามของมนุษย์ย่อมมีเหตุผล อธิบายได้ มนุษย์เริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับอุบัติเหตุต่าง ๆ ในโลกว่าอะไรคือสาเหตุที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ในโลก มนุษย์ได้ตั้งปัญหาที่น่าพิศวงหลายอย่างเกี่ยวกับชีวิตในโลกนี้ และชีวิตในโลกหน้า Auguste Comte กล่าวว่า ในขั้นนี้ความคิดของมนุษย์มีการพัฒนาที่ขึ้นกว่าความคิดของมนุษย์ในขั้นเทววิทยา

สภาพทางสังคมและการเมืองในขั้นที่สอง

ในขั้นนี้ สภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงและสลับซับซ้อนเพิ่มขึ้นกฎเกณฑ์ทางสังคมและการเมือง ถูกกำหนดโดยประชาชนมีส่วนร่วมบ้างหลักการเกี่ยวกับสิทธิ ในเชิงอุดมคติทางสังคมและการเมืองได้รับการส่งเสริมให้แพร่หลายมากขึ้น ในขั้นนี้มนุษย์มีสิทธิตามธรรมชาติขึ้นมาบ้าง สิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ถูกนำมาใช้แทนที่สิทธิพิเศษตามอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ ขั้นนี้แห่งสังคมและการเมือง เป็นขั้นที่ปรับปรุงขั้นที่แล้วและบางทีก็เรียกว่าขั้นการใช้กฎหมาย (Legalistic)

ขั้นที่สามขั้นวิทยาศาสตร์ (Positive Stage)

ในขั้นนี้มนุษย์มีความคิดที่พัฒนาสูงมาก การพัฒนาความคิดเกิดจากการรู้จักใช้เหตุผลอย่างเหมาะสมในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกจากขั้นปรัชญาที่ผ่านมา ขั้นวิทยาศาสตร์นี้ Auguste Comte กล่าวว่า เป็นขั้นสุดท้ายแห่งพัฒนาการทางความคิดและความ

เชื่อของมนุษย์ ในชั้นวิทยาศาสตร์นี้มนุษย์รู้จักตั้งทฤษฎีและหลักการในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ แทนที่จะใช้เพียงจินตนาการ มนุษย์รู้จักสังเกต รู้จักแสดงผล มีการศึกษาตรวจสอบและการพิสูจน์ทดลอง ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานสำคัญแห่งการเจริญก้าวหน้าทางสติปัญญาของมนุษย์ Auguste Comte กล่าวต่อไปว่า ในชั้นวิทยาศาสตร์นี้มนุษย์รู้จักศึกษาและแสวงหากฎที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทุกชนิด การให้เหตุผลและรวมเอาการรู้จักสังเกตอย่างเป็นระบบเป็นช่องทางให้เกิดความรู้ ความรู้ที่ได้รับจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ย่อมไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ ทั้งสิ้นเพราะเป็นความรู้ที่ผ่านการพิสูจน์ทดลองแล้ว ชั้นนี้ถือว่าเป็นชั้นสูงสุดแห่งความคิดความรู้และความเชื่อของมนุษย์

สภาพทางสังคมและการเมืองในชั้นวิทยาศาสตร์

สังคมในชั้นวิทยาศาสตร์เป็นสังคมที่มีการเรียนรู้ โดยการสังเกตและการทดลอง สังคมมีลักษณะเปิดกว้างและให้อิสระแก่มนุษย์ในการแสวงหาความรู้ ในสองขั้นแรกที่กล่าวมาข้างต้น การจัดระเบียบสังคมเป็นไปอย่างหลวมๆ สังคมไม่มีความมั่นคง และค่อนข้างจะห่างจากระบบการพิสูจน์ทดลองและการให้เหตุผลก็เป็นไปอย่างกว้างๆ แต่ในชั้นวิทยาศาสตร์นี้มีการจัดระเบียบสังคมเป็นองค์กรที่มีเหตุผล การจัดรูปแบบสังคมที่มีเหตุผลปรากฏชัดอยู่ในการมีวัตถุประสงค์ขององค์การทางสังคม และกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์สัมพันธภาพทางสังคมที่อิงอาศัยตำแหน่งทางสังคมและบทบาทหรือสถานภาพทางสังคม (Social Status) ซึ่งเน้นความสามารถและความชำนาญหรือทักษะเฉพาะด้านมากยิ่งขึ้น ในขั้นนี้จะไม่ให้น้ำหนักตามความเชื่อทางเทววิทยา ที่ว่าทุกอย่างในโลกล้วนถูกกำหนดโดยอำนาจเทพเจ้าสูงสุด ในขั้นนี้สังคมและการเมืองเน้นสิทธิอันชอบธรรมของมนุษย์ในการแสดงออกเชิงสร้างสรรค์ สังคมในขั้นนี้เป็นสังคมอุตสาหกรรม และส่งเสริมการปฏิบัติอย่างจริงจังในการพัฒนาความรู้ ความคิดและการทำงาน Auguste Comte ดูเหมือนจะชื่นชมกฎขั้นที่สามนี้มากที่สุด

ง. วิจารณ์ปรัชญาวิวัฒนาการของ Auguste Comte

ตามทฤษฎีของ Auguste Comte วิวัฒนาการทางสังคมและการเมืองไม่ใช่วิวัฒนาการแบบธรรมชาติหรือแบบไม่มีการวางแผน (Laissez-Faire) แต่วิวัฒนาการเกิดขึ้นจากกระบวนการใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองโดยอาศัยความรู้แบบวิทยาศาสตร์ กฎวิวัฒนาการสามขั้นที่ Auguste Comte เสนอก็มีการโต้แย้งว่า แต่ละขั้นไม่ได้หยุดพัฒนาการขั้นเทววิทยาและขั้นปรัชญาก็ยังคงอยู่ในโลกอุตสาหกรรม และมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นอย่างมาก แม้ในสังคมอุตสาหกรรมนิยม อย่างไรก็ตามปรัชญาวิวัฒนาการทางสังคมและการเมืองของ Auguste Comte ถือว่าเป็นปรัชญาทางสังคมรุ่นบุกเบิก ซึ่งได้กระตุ้นให้นักวิชาการทางสังคมยุคต่อมาได้ศึกษาและวิจัยสังคมและการเมืองทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และเชิงการพัฒนาแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

จ. วิวัฒนาการสังคมและวัฒนธรรมแนวปรัชญาของ Herbert Spencer

Herbert Spencer (๑๘๒๐-๑๘๙๖) เป็นนักปรัชญาสังคมชาวอังกฤษ มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำความทางสังคมและวัฒนธรรมในศตวรรษที่ ๑๙ โดยเฉพาะความคิดทางจิตวิทยา สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา Herbert Spencer ได้ศึกษาวิวัฒนาการปรากฏการณ์ต่างๆ ในโลกทุกระดับชั้น นับตั้งแต่สิ่งไม่มีอินทรีย์จนถึงสิ่งที่มีอินทรีย์สลับซับซ้อน

ปรัชญาทางสังคมของ Herbert Spencer ปรากฏอยู่ในแนวคิดและทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคม (Social evolution)

ฉ. วิวัฒนาการทั่วไปแห่งโลกทางกายภาพ

Herbert Spencer อธิบายวิวัฒนาการสังคมในบางลักษณะคล้ายกับทฤษฎีของ Charles Darwin ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มคนสำคัญในการศึกษาวิวัฒนาการแห่งสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลก แต่ในบางลักษณะ Spencer ก็อธิบายแตกต่างไปจาก Darwin ก่อนจะวิเคราะห์วิวัฒนาการสังคม Herbert Spencer ได้วางกฎ หลักการเกี่ยวกับวิวัฒนาการว่า โลกทางกายภาพมีความสลับซับซ้อนมากและส่วนต่าง ๆ ของโลกทางกายภาพก็มีความเกี่ยวโยงเชื่อมกันอย่างแยกกันไม่ออก Herbert Spencer ได้ให้ทฤษฎีเกี่ยวกับหัวข้อนี้ภายใต้หัวข้อสำคัญ ๓ ข้อ คือ (๑) ส่วนประกอบแห่งโลกทางกายภาพ (๒) ลักษณะแห่งพลังงาน และ (๓) ลักษณะแห่งสสาร

ส่วนประกอบแห่งโลกทางกายภาพ

Herbert Spencer ได้เสนอแนวคิดส่วนประกอบแห่งโลกทางกายภาพว่า โลกทางกายภาพประกอบด้วยสสาร และพลังงาน ส่วนประกอบทั้งสองอย่างนี้ยากแก่การอธิบาย และไม่ว่าจะกล่าวได้ว่า มันเริ่มต้นจากที่ใดหรือจากแหล่งใด และจะจบลงตรงจุดใด Spencer กล่าวสรุปว่า สสารและพลังงานต่าง ก็พึ่งพากันเพื่อการคงอยู่

ลักษณะแห่งพลังงาน

ตามแนวคิดของ Spencer พลังงานมีลักษณะผันแปรเป็นประจำ พลังงานไม่เคยสูญหายไป ไม่สามารถกำจัดได้ และจะสร้างขึ้นมาก็ไม่ได้ พลังงานจะใช้อย่างไรก็ไม่เคยหมด พลังงานมีลักษณะไม่แตกต่างกันมากนัก แม้จะปรากฏรูปร่างนอกแตกต่างกันก็ตามสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปก็เฉพาะสิ่งที่บรรจุพลังงาน แต่ตัวพลังงานไม่เคยหมดสิ้นและสูญหายไปจากโลก

ลักษณะแห่งสสาร

Herbert Spencer กล่าวว่า สสารไม่มีที่สิ้นสุดและไม่อาจจะถูกทำลายลงได้ รูปแบบของสสารอาจมีการเปลี่ยนแปลง แต่ตัวสสารไม่เคยสูญหาย Spencer ยกตัวอย่าง ถ่านไฟเมื่อถูกเผา จะเปลี่ยนรูปแบบเป็นเถ้าถ่าน แต่ก็ไม่ได้หมายถึงว่า สสารของถ่านไฟสูญสิ้นไปไม่ เพราะ

ฉะนั้น Spencer จึงกล่าวสรุปเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า วิวัฒนาการนั้นเป็นการรวมเอาสสาร และการกระจายพลังงาน ซึ่งทำให้สสารเคลื่อนตัวได้ และตัวสสารย่อมเปลี่ยนรูปจากลักษณะหนึ่งอย่างเดียวกันไปสู่รูปที่มีลักษณะแตกต่างกัน แต่ก็ยังคงความกลมกลืนกันไว้

Herbert Spencer หลังจากได้ศึกษาคุณลักษณะการสืบทอดเนื่องและความเป็นอมตะแห่งสสารและพลังงาน จึงได้วางหลักปรัชญาอธิบายความเป็นนิรันดร์แห่งสสารและพลังงานว่า แม้ว่าพลังงานและสสารจะไม่สามารถทำลายได้ แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงเป็นประจำ รูปร่างภายนอกของพลังงานและสสาร มีการเปลี่ยนแปลงด้วย โลกมนุษย์นี้ Spencer พิจารณาว่าเป็นรูปแบบการรวมสสารและพลังงาน และมีการเปลี่ยนแปลงมากมายตั้งแต่โลกเริ่มอุบัติขึ้นมา การเปลี่ยนแปลงของโลกเกิดขึ้น เมื่อสสารและพลังงานไม่เคลื่อนไหวไปพร้อมๆ กัน ซึ่งส่งผลให้รูปแบบของพลังงานและสสารเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งพลังงานและสสารถูกควบคุมและกำหนดทิศทางโดยบางสิ่งบางอย่าง พลังหรือกระบวนการที่รับผิดชอบต่อการเปลี่ยนแปลงก็คือเทคนิค เทคนิคนี้เป็นกระบวนการวิวัฒนาการอย่างหนึ่ง Spencer กล่าวต่อไปว่า ในตอนแรกเริ่มสสารและพลังงานทั้งหมดไม่มีรูปร่าง โดยสสารนั้นมีพลังงานช่วยผลักดันให้มีการเคลื่อนไหวเหมือนกังหันต้องลม เมื่อเวลาผ่านไปสสารและพลังงานก็เปลี่ยนรูป ก่อให้เกิดโลกทางกายภาพ เช่น ทะเล พื้นดิน พืชพันธุ์ และดวงดาว เป็นต้น พืชพันธุ์ให้กำเนิดแก่สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ และก่อนที่เผ่าพันธุ์มนุษย์จะเกิดขึ้น มีสิ่งมีชีวิตหลายอย่างเกิดขึ้นมาแล้ว และสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นก่อนมนุษย์ได้สูญหายไปจากโลก โดยหาหลักฐานไม่ได้เลย

กฎเกี่ยวกับวิวัฒนาการสังคม (Law of Social evolution)

Herbert Spencer ได้ประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของ Darwin มาใช้กับการศึกษาวิวัฒนาการสังคม Spencer กล่าวว่าสังคมเป็นจำนวนมากเกิดขึ้นมาและสูญสลายไปเกิดขึ้นจากกระบวนการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม เผ่าพันธุ์มนุษย์ที่สามารถปรับตัวได้จะเป็นผู้ชนะในการต่อสู้ และอยู่รอดได้ส่วนเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่ไม่สามารถปรับตัวได้จะถูกพิชิตและสูญสลายไป สังคมที่ปรับตัวได้อาจเริ่มต้นจากความเป็นสภาพสังคมเรียบง่ายและวิวัฒนาการมาสู่ความเป็นสังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งจะต้องมีการปรับตัวที่ต้องอาศัยทักษะ ความสามารถ และความรู้สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

๑. สังคมมนุษย์วิวัฒนาการจากสภาพเรียบง่ายไปสู่สภาพสลับซับซ้อน

รูปแบบสังคมและโครงสร้างสังคมที่เป็นอยู่ปัจจุบันไม่เหมือนกับตอนแรกแห่งการเกิดขึ้นมาของสังคมมนุษย์ ในตอนแรกแห่งวิวัฒนาการ โครงสร้างสังคมไม่มีระเบียบ กฎเกณฑ์ที่แน่นอน มนุษย์ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการหาอาหารเป็นหลัก บ้านเรือนที่อยู่อาศัยมีลักษณะเป็นเพิงสำหรับนั่งพิง ไม่นั่นคงถาวร และมนุษย์หมกมุ่นอยู่กับการหาเครื่องนุ่ง

ห่ม มนุษย์ไม่มีความรู้สึกทางสังคม (Social feeling) ไม่มีความสนใจต่อกันและกัน ไม่ว่าจะใครจะเกิดหรือใครจะตาย เมื่อเวลาเปลี่ยนไป วิวัฒนาการส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมนุษย์เริ่มมีการพัฒนาวัฒนธรรมและอารยธรรม มนุษย์มีการรวมกลุ่มกันหนาแน่นมากขึ้นตามลำดับ จากการอยู่ร่วมกันนี้ จึงเกิดวัฒนธรรมกลุ่ม และมีการพัฒนาวัฒนธรรมแบบเรียบง่าย ไปสู่ความมีอารยธรรมที่สลับซับซ้อนและสูงขึ้นตามลำดับในยุควิวัฒนาการมาสู่สภาพสังคมสลับซับซ้อนนี้ มนุษย์มีการแบ่งงานกันทำและจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยเพื่อความอยู่รอด

๒ สังคมมนุษย์มีลักษณะเหมือนกับอินทรีย์ของสิ่งมีชีวิต

Herbert Spencer เปรียบเทียบสังคมมนุษย์ว่า เหมือนกับอินทรีย์สังคมมนุษย์ตกอยู่ภายใต้กฎการเปลี่ยนแปลงจากแบบเรียบง่ายสู่แบบสลับซับซ้อน อินทรีย์ของสิ่งมีชีวิตหรืออินทรีย์แห่งระบบชีววิทยานั้นวิวัฒนาการจากสภาพเซลล์เดียวไปสู่หลายเซลล์ และทวีความสลับซับซ้อนหลายเซลล์มากเท่าไร สังคมมนุษย์ก็มีวิวัฒนาการกลายมาสู่สภาพความสลับซับซ้อนมากขึ้นเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น สังคมมนุษย์จึงคล้ายกับสิ่งมีชีวิต โดยมีลักษณะร่วมกันดังนี้ (๑) พัฒนาการจากสภาพเรียบง่ายไปสู่สภาพที่สลับซับซ้อน (๒) ต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันสิ่งจะมีชีวิตอยู่รอด (๓) มีศูนย์ควบคุม (๔) ความสำคัญทั้งหมดของส่วน (๕) มีการสืบต่อเนื่องต่อกันโดยไม่ขาดสาย และ (๖) เป็นโครงสร้างแห่งหน่วยย่อย

พัฒนาการจากสภาพเรียบง่ายไปสู่สภาพที่สลับซับซ้อน

สังคมไม่แตกต่างจากอินทรีย์สิ่งมีชีวิต ในตอนแรกทั้งสังคมและอินทรีย์สิ่งมีชีวิตมีขนาดเล็ก แต่เมื่อเติบโตขึ้นก็จะมีขนาดใหญ่ขึ้นเมื่อเด็กเกิดขึ้นมา ร่างกายมีขนาดเล็ก ซึ่งสังเกตเห็นได้แต่เมื่อโตขึ้นร่างกายก็ขยายตัวใหญ่ขึ้น โครงสร้างสังคมก็เช่นกันในตอนแรกชุมชนมนุษย์มีขนาดเล็ก ต่อจากนั้นวิวัฒนาการเป็นเมือง ขยายจากเมืองขนาดเล็กเป็นเมืองขนาดใหญ่ จากรัฐขนาดเล็กเป็นอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันจึงจะมีชีวิตอยู่รอด

ทุกองค์ภายในร่างกายต่างพึ่งพาอาศัยกัน เช่น มือหยิบอาหารใส่ปาก ฟันในปากก็ต้องเคี้ยวอาหารเมื่อกลืนอาหารเข้าไปในท้องระบบการย่อยอาหารก็จะย่อยอาหารและระบบดูดซึมในลำไส้ก็จะทำงานสร้างเลือดเนื้อให้แก่ร่างกายทำให้เรามีชีวิตอยู่รอด สังคมมนุษย์ก็เช่นกัน หน่วยย่อยต่างๆ ในสังคมต่างพึ่งพาอาศัยกันเพื่อให้สังคมอยู่รอดได้ เช่นนายจ้างพึ่งลูกจ้าง และลูกจ้างพึ่งนายจ้าง องค์การธุรกิจก็สามารถดำเนินไปได้

มีศูนย์กลางการควบคุม

ในร่างกายมีสมองเป็นศูนย์กลางบัญชาการ ซึ่งควบคุมการปฏิบัติงานของอวัยวะต่างๆ ส่วนในสังคมมีรัฐบาลเป็นศูนย์กลางในการบริหารประเทศชาติ และปฏิบัติหน้าที่ควบคุมอวัยวะต่างๆ ของสังคม อวัยวะหรือหน่วยต่าง ๆ ของสังคมก็จะปฏิบัติงานตามคำสั่งของรัฐบาล

ความสำคัญของส่วนทั้งหมด

ในร่างกายของมนุษย์ องค์ประกอบหนึ่งย่อมมีความสำคัญไม่น้อยกว่า องค์ประกอบอื่น ทุกองค์ประกอบรวมกันทำงานก่อให้เกิดส่วนรวมคือร่างกายทั้งหมด ทุกส่วนจึงมีความสำคัญทำให้เกิดร่างกายขึ้นมาได้ ในสังคมก็เช่นกันทุกส่วนของสังคมมีความสำคัญแต่ถ้ามองดูผิวเผิน อาจจะไม่เห็นความสำคัญของส่วนย่อยแห่งสังคมมนุษย์อาจมองความสำคัญของโครงสร้างสังคมมากกว่าส่วนประกอบของโครงสร้าง ทั้งที่ข้อเท็จจริงก็คือว่าปราศจากหน่วยย่อยสังคมทั้งระบบ ดำรงอยู่ไม่ได้ดังนั้นแต่ละส่วนจึงมีความสำคัญต่อสังคม

มีการสืบทอดเนื่องกันโดยไม่ขาดสาย

ในร่างกายนเซลล์เก่าๆ ถูกทำลายและเซลล์ใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นมาแทนที่ สังคมมนุษย์ก็เช่นกันมีการสืบทอดเนื่องกันทำงานคล้ายกันกับร่างกาย ตัวอย่างเช่นระเบียบกฎหมายสังคมที่ล้ำสมัย ก็จะมีการพัฒนาระเบียบกฎหมายใหม่มาแทนที่ มนุษย์ที่ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ หมดยุคหรือตายไปก็จะมีคนใหม่มาดำรงตำแหน่งสืบทอด กระบวนการสืบทอดเนื่องกันจะดำเนินต่อไป

มีโครงสร้างแห่งหน่วยย่อย

ในร่างกายนเซลล์คือหน่วยย่อย โครงสร้างแห่งหน่วยย่อยคือความเป็นร่างกายรูปร่างต่าง ๆ เชื่อมโยงเซลล์ให้ทำงานอย่างเป็นระบบสอดคล้องกัน ในสังคมมนุษย์ก็มีเซลล์ เซลล์ที่เล็กที่สุดของสังคมคือตัวมนุษย์ และเซลล์ที่ใหญ่ขึ้นก็คือองค์กรทางการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา ครอบครัว และศาสนา เซลล์เหล่านี้ทำงานตามบทบาทของตนและเป็นไปอย่างประสานสอดคล้องกันภายใต้กฎระเบียบอันเป็นโครงสร้างใหญ่ของสังคม

ข้อวิจารณ์ปรัชญาวิวัฒนาการสังคมของ Herbert Spencer

๑. Spencer ยอมรับว่า ถึงแม้สังคมจะเปรียบเหมือนอินทรี แต่ก็มีความแตกต่างระหว่างสังคมกับอินทรี ความแตกต่างระหว่างสังคมกับอินทรีสรุปได้ดังนี้ (๑) อวัยวะต่าง ๆ ของสังคมไม่ได้ติดกันเหมือนกับอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย (๒) ทุกๆ อวัยวะของสังคมมีจิตสำนึก ความรู้สึกและความชอบหรือไม่ชอบแยกออกไปต่างหาก (๓) ในสังคมไม่มีจุดศูนย์รวมแห่งจิตสำนึก และ (๔) เซลล์ต่าง ๆ ของสังคมปฏิบัติงานเพื่อจุดมุ่งหมายของตนเองเป็นใหญ่

๒. ปรัชญาสังคมว่าด้วยเรื่องวิวัฒนาการเป็นปรัชญาที่เกิดจากการศึกษาวิจัยในห้องสมุด เป็นวิธีการศึกษาแบบนิรนัย (Deduction) กล่าวคือเป็นการศึกษาจากกรอบทฤษฎี นำตัวอย่างจากที่หลายแห่งมาสนับสนุนระบบความคิดของตนเอง กรอบทฤษฎีที่ Spencer นำมาศึกษาวิวัฒนาการสังคม ปรากฏอยู่ในแบบสังคม ซึ่ง Spencer กำหนดขึ้นมาว่าสังคมเป็นแบบเรียบง่าย และสังคมแบบสลับซับซ้อน สลับซับซ้อนสองเท่า และสลับซับซ้อนสามเท่า การแบ่งสังคมเป็นแบบดังกล่าวพิจารณาจากแบบของการดำรงชีวิต เช่น เป็นแบบดำรงชีวิตด้วยเหล่าสัตว์ ดำรง

ชีวิตแบบกึ่งตั้งหลักแหล่ง ถึงล่าสัตว์และแบบตั้งหลักแหล่งโดยสมบูรณ์ สังคมแต่ละแบบดังกล่าว มีลักษณะแตกต่างกันทางการเมือง ศาสนา กฎหมาย และศิลปะ

ข. วิวัฒนาการสังคมตามแนวพุทธปรัชญา

วิวัฒนาการของโลกมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาได้ปรากฏออกมาเป็นสี่ยุค แต่ละยุคเรียกว่า กัป (หรือกัลป์ในภาษาสันสกฤต) ยุคที่หนึ่งเรียกว่า สังวัฏฏกัป (ยุคที่โลกกำลังพินาศลง) ยุคที่สองเรียกว่า สังวัฏฏฐายีกัป (ยุคที่โลกกำลังอยู่ในช่วงเวลาประสบความสำเร็จอย่างหนัก) ยุคที่สามเรียกว่า วิวัฏฏกัป (ยุคที่โลกกำลังเริ่มกลับวิวัฒนาการขึ้นมาอีก) และยุคที่สี่เรียกว่า วิวัฏฏฐายีกัป (ยุคที่โลกกำลังในช่วงพัฒนาอย่างสมบูรณ์เต็มที่)^๖

โดยอาศัยการประยุกต์แนวคิดวิวัฒนาการดังกล่าว จึงใคร่ขอวิเคราะห์วิวัฒนาการสังคมมนุษย์ออกมาเป็นสี่ยุค แต่จะขอสลัбыุคใหม่ การวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ส่วนหนึ่งดำเนินตามหลัก อัครคัมภีร์สูตร^๗

ยุคที่หนึ่ง ยุคจิตใจสะอาดบริสุทธิ์

ในอัครคัมภีร์สูตร กล่าวว่ามนุษย์ในยุคแรกแห่งวิวัฒนาการมีจิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มี ความโลภ มีแต่ความรักความเมตตาต่อกัน มีหิริโอตตัมปะ คือละอายต่อบาปและเกรงกลัวต่อ ผลของบาป มีความกตัญญูทเวที่ต่อพ่อแม่ และผู้มีอุปการคุณ สภาพสังคมของมนุษย์ในยุคแรก นี้ มีความเรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อน ไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ สังคมมีความสุข และไม่ต้อง บัญญัติกฎหมายใดๆ มาคอยควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ มนุษย์ในยุคนี้ดำรงชีวิตโดยปราศจาก การเบียดเบียนกัน การดำรงชีวิตของมนุษย์อยู่ในลักษณะมีความสุขและเป็นมิตรไมตรีต่อ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ผลโดยทั่วไปก็คือมนุษย์ไม่มีความอดอยาก อาหารมีความสุขสมบูรณ์

ยุคที่สอง ยุคจิตใจเริ่มไม่สะอาด

ยุคที่สองนี้ เป็นยุคที่สังคมมนุษย์เริ่มมีวิวัฒนาการแบบสลับซับซ้อน มนุษย์เริ่มมีจิตใจ เปลี่ยนแปลงไปจากยุคแรก มนุษย์มีความรักความเมตตาต่อกันน้อยลง มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น มีการกักตุนอาหารมีความโลภ มีการเบียดเบียนกันและเอาเปรียบกัน เกิดภาวะไร้ระเบียบใน สังคม และมนุษย์ขาดการเคารพสิทธิของกันและกัน มนุษย์มีความเดือนร้อนมากขึ้น การ ขาดแคลนอาหารเริ่มปรากฏ มนุษย์จึงแย่งชิงอาหารการกิน ขณะเดียวกัน จำนวนประชากรมนุษย์ ก็เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

^๖ อ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๑๕๖/๒๑๖/-๒๑๘

^๗ ทีฆ.ปาฎิก.(บาลี) ๑๑/๑๒๘-๑๓๐/๙๔-๙๙

เมื่อสังคมมนุษย์เริ่มมีความไร้ระเบียบ มนุษย์จึงมีความคิดและมีการตกลงร่วมกันกำหนดรูปแบบการดูแลกันเพื่อมิให้ใครมาสร้างความสะดวกเดือดร้อนแก่คนอื่น ในการเลือกทางออกและแก้ปัญหาความไร้ระเบียบ จึงได้เลือกบุคคลที่มีความสามารถเป็นผู้นำโดยการมอบอำนาจให้บุคคลคนนั้นทำหน้าที่กำราบคนชั่วที่เห็นแก่ตัวและชอบเอาเปรียบและเบียดเบียนคนอื่น ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างความสะดวกร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์ มนุษย์ให้ยุคนี้จึงสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา^๔ เพื่อรักษาความเป็นระเบียบของสังคมและกฎเกณฑ์แรกที่มนุษย์ยอมรับร่วมกัน ก็คือ การห้ามมิให้เบียดเบียนชีวิตกัน ห้ามมิให้ลักขโมยสิ่งของที่ไม่ใช่ของตน ห้ามมิให้กักตุนอาหารส่วนเกินที่ไม่จำเป็นสำหรับตน จนกระทั่งได้พัฒนามาเป็นหลักศีลธรรมของสังคม

ความเป็นสังคมที่สลับซับซ้อนเริ่มขึ้นเมื่อมนุษย์ได้บัญญัติกฎเกณฑ์อันเป็นข้อห้ามมิให้มนุษย์สร้างความเดือดร้อนแก่กันและกัน ให้ทุกคนปฏิบัติตามทบัญญัติเหล่านี้ และกำหนดให้มีผู้นำ ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองให้สังคมเป็นปกติ และใช้อำนาจที่สังคมมอบให้ลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบสังคมตามความเหมาะสม มนุษย์ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้นำสังคมไม่ต้องกังวลแสวงหาอาหาร เขาจะได้รับการแบ่งปันอาหารจากมนุษย์คนอื่น ๆ ในสังคม การได้รับส่วนแบ่งปันอาหารจากบุคคลอื่น จึงถือว่าเป็นค่าจ้างอย่างแรกที่สุดของบุคคลที่ทำงานรับใช้บุคคลอื่นในสังคม

ยุคที่สาม ยุคมนุษย์มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น

มนุษย์ในยุคที่สามมีสภาพจิตใจไม่ต่างจากมนุษย์ในยุคที่สองมากนัก มนุษย์ยังคงมีความเห็นแก่ตัวและสภาพจิตใจยังคงหยาบและป่าเถื่อนอยู่ แต่อาศัยระเบียบวินัย และการฝึกอบรมมนุษย์จึงมีความสามารถปรับตัวอยู่ร่วมกันบุคคลอื่นได้ อย่างไรก็ตามผู้คนจำนวนมากยังคงเป็นมิฉฉาที่ปฏิบัติไม่สามรถควบคุมจิตใจของตนเองได้ และคอยเบียดเบียนคนอื่นให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นประจำ มนุษย์ในยุคนี้มีความรู้ มีทักษะและสามารถคิดค้นสร้างสรรค์อารยธรรมแปลกๆ วิจิตรพิสดารมากขึ้น มีความสามารถในการพัฒนาวัฒนธรรมทางวัตถุให้เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างสูง ตรงกันข้ามจิตใจก็มีความเสื่อมโทรมลงตามลำดับ พัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ในยุคนี้ไม่มีความสมดุล สังคมมนุษย์มีสภาพเหมือนกับนกที่ปีกพิการข้างหนึ่ง (คือด้านจิตใจ) แต่ปีกอีกข้างหนึ่งมีความแข็งแรงดี ดังนั้น สังคมมนุษย์ในยุคนี้จึงมีความเสื่อมทางจิตใจลงเป็นอย่างมาก แม้จะมีการออกกฎระเบียบ ควบคุมอย่างเข้มงวดเพื่อมิให้มนุษย์เบียดเบียนกัน แต่ผู้ที่แข็งแรงกว่า และเฉลียวฉลาดกว่าก็ยังคงเอาเปรียบคนอื่น ที่อ่อนแอกว่า และมีสติปัญญาด้อยกว่า โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์หรือระเบียบข้อห้ามเหล่านั้น มนุษย์ในยุคนี้มีเหตุผลเข้าข้างตัวเองมากที่สุด หนทางใดที่ตนเองและคนที่ตนรักจะได้รับผลประโยชน์ ก็พยายามหาเหตุผลชี้ให้เห็นว่าหนทางนั้นถูกต้อง

^๔ ทีฆปาฏิก.(บาลี) ๑๑/๑๓๐//๙๖-๙๘

มีความยุติธรรม และมีความเป็นธรรมมากที่สุด มนุษย์ในยุคนี้จึงมีการพัฒนาทางสติปัญญาในระดับสูง แต่มักจะใช้สติปัญญาในการเอาเปรียบเหนือบุคคลอื่น โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของส่วนรวม ดังนั้น สังคมมนุษย์ในยุคนี้ จึงมีความเสื่อมทางศีลธรรมในระดับสูง

ยุคที่สี่ ยุคแห่งการสร้างความรุนแรง

ในยุคนี้ มนุษย์มีจิตใจโหดร้ายมากขึ้น มีการรังแก เบียดเบียนกันอย่างรุนแรง ผู้ที่อ่อนแอกว่าจะถูกเอาเปรียบและถูกกำจัดออกไปอย่างไร้ความเมตตา มนุษย์ในยุคนี้ มีการแข่งขันเพื่อผลประโยชน์อย่างเข้มข้น จนกลายเป็นความขัดแย้ง ทำสงครามแย่งชิงผลประโยชน์อย่างกว้างขวาง สังคมมนุษย์ในยุคนี้เป็นสังคมกึ่งยุค มนุษย์ปราศจากการเคารพ และขาดการปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ มนุษย์มีสภาพจิตใจที่ไร้ศีลธรรม ไม่มีความกตัญญูแก่เวทิต่อบุพการีชน และต่ออุปการชนการปล้นสะดมแย่งชิงอาหารและล่วงเกินทางเพศกับผู้ที่อ่อนแอกว่าที่จะเกิดทวีขึ้นทุกที่อายุขัยของมนุษย์ในยุคนี้จะสั้นลง

สังคมมนุษย์ในยุคนี้มีความเสื่อมทางศีลธรรมอย่างหนัก และธรรมชาติจะวิปริตไปจากเดิม กล่าวคือโลกมนุษย์จะค่อยๆ พินาศลงด้วยพลังอำนาจแห่งไฟ น้ำ และลม จิตใจของมนุษย์ในยุคที่โลกกำลังวินาศนี้ จะถูกรอบงำด้วยอุกศุลมุลคือ โลภะ โทสะและโมหะอย่างหนัก และด้วยเหตุนี้ จึงอาจจะกล่าวโดยสรุปได้ว่าอุกศุลมุลมีส่วนเร่งให้โลกมนุษย์เสื่อมและพินาศเร็วขึ้น^๔

ปรัชญาปัจจัยการดำรงอยู่แห่งชีวิต : วิเคราะห์ตามแนวพุทธธรรม

ชีวิตมนุษย์ตามหลักอภิปธรรมประกอบด้วย นาม (จิต) และรูป กล่าวโดยละเอียดชีวิตประกอบด้วยกลุ่มหรือกองหรือชุด ๕ อย่างอันได้แก่

๑) รูปขันธ์ หมายถึงกองแห่งรูปหรือรูปจักรวาล รูปลักษณะเป็นของแข็งผสมของเหลว ความร้อนและการเคลื่อนไหว รูปรวมอยู่ในสิ่งที่เป็นมหาภูตรูป (คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ) รูปปรากฏอยู่ในอายตนะทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย รวมเอาวัตถุที่เป็นอารมณ์มากระทบ อันได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้

๒) นามขันธ์ หมายถึงกองแห่งความรู้สึกนึกคิดต่าง อันประกอบด้วย

๒.๑ เวทนาขันธ์ ได้แก่ความรู้สึกทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกเพลิดเพลิดเป็นสุข หรือความรู้สึกไม่เพลิดเพลิดเป็นทุกข์ หรือความรู้สึกเฉยๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข เวทนาขันธ์นี้รวมเอาประสบการณ์ที่สอบทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย และประสบการณ์ทางจิตหรือทางความคิด

^๔ ทีฆ.ปาฎิก.(บาลี) ๑๑/๑๒๘-๑๒๙/๙๔-๙๖.

๒.๒ สัญญาชั้น ค้ายกับเวทนาชั้น สัญญาชั้นเกิดขึ้นโดยอาศัยการสัมผัสระหว่างอายตนะ ๖ กับ โลกภายนอก ตัวสัญญาชั้นนี้แหละเป็นตัวรับรู้ อินทรีย์วัตถุไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม

๒.๓ สังขารชั้น ได้แก่กิจกรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นโดยเวทนาทั้งที่เป็นความดีและความเลว สิ่งที่เราเรียกว่ากรรมรวมอยู่ในสังขารชั้นนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เจตยานี้เองที่เราเรียกว่ากรรม เมื่อบุคคลมีความตั้งใจ เราจึงมีการกระทำ ทางกาย วาจา และใจ (อังกุตตรนิกาย)

ในกลุ่มสังขารชั้นนี้รวมเอาคุณลักษณะทางจิตอย่างอื่นด้วย เช่น ความตั้งใจ ความตั้งใจ ความเด็ดเดี่ยวมั่นหมาย ความเชื่อใจ การมีสมาธิ การมีปัญญา การมีพลัง ความปรารถนา ความเกลียด การหลอกลวง ความไม่รู้ ความคิดเรื่องตัวตน เป็นต้น สังขารชั้นนี้มีถึง ๕๐ ดวงจิตมีเป็นตัวก่อให้เกิด สังขาร

๒.๔ วิญญาณชั้น ได้แก่ความตระหนักรู้ การรับรู้หรือการสนองตอบผ่านอินทรีย์ใดอินทรีย์หนึ่งในอินทรีย์ทั้งหก และมีอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งมากระทบกับอินทรีย์ทั้งหก คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ทางจิต เป็นอารมณ์ของวิญญาณ

ควรเข้าใจด้วยว่า จิตไม่รับรู้อารมณ์ มันเป็นเพียงการตระหนักรู้อย่างหนึ่ง คือตระหนักรู้ถึงการมีอยู่แห่งอารมณ์หรือวัตถุ ตัวอย่าง เช่น เมื่อตาสัมผัสกับสี เช่นสีน้ำเงิน วิญญาณชั้นทางตาก็จะเกิดขึ้น ซึ่งเป็นเพียงการตระหนักรู้ความมีอยู่แห่งสีน้ำเงิน แต่ไม่รับรู้ว่ามันเป็นสีน้ำเงิน ไม่มีการรับรู้ดังกล่าวเกิดขึ้นในวันนี้ มันไม่ใช่ วิญญาณอินทรีย์ แต่เป็นสัญญาชั้นที่รับรู้ว่าเป็นสีน้ำเงินคำว่า จักขุวิญญาณ (visual Consciousness) เป็นเพียงการแสดงออกทางปรัชญา และอธิบายความคิดอย่างเดียวกันด้วยคำธรรมว่า “การเห็น” ในสถานการณ์เช่นนี้ การเห็นมิได้หมายถึงการรับรู้ ทำนองเดียวกัน วิญญาณชั้นแบบอื่น ๆ ก็อธิบายในลักษณะเดียวกันนี้ วิญญาณเกิดขึ้นโดยอาศัย รูป เวทนา สัญญา และสังขาร ถ้าไม่มีองค์ประกอบแห่งชั้นอื่น ๆ วิญญาณเกิดขึ้นไม่ได้

ในสังยุตตนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิญญาณอาจมีอยู่ รูปเป็นสื่อแห่งวิญญาณเป็นวัตถุแห่งวิญญาณ เป็นผู้สนับสนุนวิญญาณ เมื่อจิตวิญญาณแสวงหาความเปลितเปล็น วิญญาณก็จะเจริญขึ้น เพิ่มขึ้น และพัฒนาขึ้นมาในลักษณะเดียวกันกับเวทนา สัญญา และสังขาร เป็นสื่อของวิญญาณวัตถุหรืออารมณ์แห่งวิญญาณ สนับสนุนวิญญาณ และเมื่อแสวงหาความเปลितเปล็นยินดี วิญญาณก็จะเจริญขึ้น เพิ่มมากขึ้นและพัฒนาขึ้นมาในที่นี้ชั้นนี้อาจเรียกว่า โลก หรือชีวิต หรือภาวะ หรือตัวบุคคล หรือตัวฉัน

ปัจจัยหล่อเลี้ยงชีวิต

คัมภีร์อภิรกรรม กล่าวว่า มีเหตุปัจจัย ๔ อย่าง สำหรับการดำรงอยู่แห่งชีวิต กล่าวคือ ๑) กรรม ๒) จิตตะ ๓) อุตุ และ ๔) อาหาร

กรรม คือการกระทำตั้งแต่อดีต ส่งผลให้ชีวิตดำเนินไป ทั้งในทิศทางก้าวหน้า มีความสุข และในทิศทางถอยหลัง ไม่เจริญงอกงามมีแต่ความทุกข์ ความสุขและความทุกข์ของชีวิตเป็นไปตามพลังของอดีตกรรม

จิตตะ คือความคิด เป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมในปัจจุบัน และผลักดันให้ชีวิตดำเนินไปตลอดเวลาความคิดในตัวมันเอง เป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ (ประภัสสร) แต่เพราะมีกิเลสมาปรุงแต่ง จึงทำให้จิตมีสภาวะไม่สะอาดบ้าง เศร้าหมองบ้าง โกรธบ้าง ดีใจบ้าง และแสดงออกมาตามอำนาจตัวกิเลสที่มาปรุงแต่ง (อโสมณเจตสิก) กลายเป็นอกุศลจิต ในทางตรงข้ามสภาวะที่เข้มแข็งอดทน มีเมตตา กรุณา และมุทิตา (โสภณเจตสิก) มาปรุงแต่งก็ผลักดันให้จิตคิดในทางดีมีคุณธรรม กลายเป็นกุศลจิต

อุตุ คือพลังงาน อันประกอบด้วยอุณหภูมิ หรือความร้อนที่เหมาะสมอากาศที่สะอาดบริสุทธิ์ ละอองไอน้ำสะอาดพลังงานเหล่านี้ คือเชื้อเพลิงแห่งชีวิตทางกายภาพส่งผลให้อวัยวะต่าง ๆ ของชีวิต ทำงาน เคลื่อนไหวหรือเดินเป็นจังหวะ ตามแรงอัดฉีดของพลังงาน

อาหาร คือสารที่ย่อยจากโภชนาที่มนุษย์รับประทานหรือฉีดเข้าสู่ร่างกายทางกระแสเลือดสารย่อยสลายทั้งหลายเป็นดุจปุ๋ยสำหรับต้นไม้ชีวิตจะอยู่รอด อวัยวะต่าง ๆ จะทำงานและเจริญงอกงามได้ก็โดยอาหารสารอาหารที่สะอาดถูกสุขลักษณะ อุดมด้วยสารที่ช่วยบำรุงอวัยวะส่วนต่างๆ ในร่างกายให้แข็งแรง มีภูมิต้านทานและทำงานได้อย่างสมบูรณ์ หากสารอาหารไม่ถูกสุขลักษณะ มีพิษก็จะส่งผลให้อวัยวะต่างๆ ทำงานผิดปกติ หรือไม่ทำงานได้ตามปกติ มีความเสื่อมความสามารถหรือสมรรถนะการทำงานและไม่เจริญเติบโต ตามธรรมชาติดังนั้นชีวิตอยู่รอดได้ก็เพราะอาหาร

การดำรงอยู่แห่งชีวิตคือการดำรงอยู่แห่งสังคัม

ชีวิตเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดแห่งสังคัมปราศจากชีวิตสังคัมก็ไม่มี ขณะเดียวกันปราศจากสังคัมชีวิตก็อาจดำรงอยู่ได้ไม่นาน ชีวิตกับสังคัมจึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลซึ่งกันและกันจริงอยู่ในสังคัมนี้มีองค์ประกอบที่สำคัญหลายอย่าง เช่น กฎระเบียบสังคัม ประเพณีความเชื่อ ทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่แห่งประชากร แต่องค์ประกอบเหล่านี้เป็นปัจจัยเสริมให้ชีวิตทุกชีวิตในสังคมอยู่รอด เมื่อชีวิตอยู่รอด สังคัมก็อยู่รอด

จากข้อความในพระอภิธรรมดังกล่าวในเรื่องเหตุปัจจัยการดำรงอยู่แห่งชีวิต เราอาจจะวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญาประยุกต์ได้ต่อไปว่า สังคมมนุษย์อยู่รอดได้เพราะอาศัยเหตุปัจจัยดังต่อไปนี้

- ๑) การประกอบอาชีพการงาน (เกษตรกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม)
- ๒) กฎ ระเบียบที่มนุษย์บัญญัติขึ้นมา รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อและวิถีชีวิตที่เคยชินแบบต่าง ๆ
- ๓) ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพดินฟ้าอากาศ
- ๔) แหล่งอาหาร

การประกอบอาชีพการงาน

วิเคราะห์ในเชิงพุทธปรัชญาทางสังคมอาชีพการงาน เป็นกรรมอย่างหนึ่ง เป็นกรรมที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่รอด ข้อความตอนหนึ่งในกฎทันทสุตา ได้ระบุว่าโครัคฆกรรม (อาชีพเลี้ยงโค) กลสิกรรม (อาชีพทำการเกษตร) ดังนั้นคำว่า กรรม ในความหมายทางพุทธสังคมวิทยา และพุทธเศรษฐศาสตร์จึงน่าจะหมายถึงอาชีพการงานหรือธุรกิจ ที่มนุษย์ทำในส่วนที่สัมพันธ์กับมนุษย์และสัตว์เลี้ยงด้วย การประกอบอาชีพทำให้บุคคลได้รับอาหาร หรืออย่างน้อยได้รับค่าจ้างหรือค่าตอบแทนเพื่อเป็นปัจจัยซื้อหาอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ทำให้ชีวิตอยู่รอด เพราะฉะนั้น คนที่อยู่รอดคือคนที่ทำงานและต้องทำงานเป็น ทำงานด้วยความฉลาดเป็นระบบ และสามารถแก้ปัญหาที่ขัดขวางต่อระบบการทำงานตามปกติได้

ในการประกอบอาชีพการงาน บุคคลจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้ (๑)ร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง (๒) ความรู้ความเชี่ยวชาญในงานที่ทำ (๓) จิตใจที่รักงานรักเพื่อนร่วมงานและรักสถานที่ทำงาน (๔) ความมีคุณธรรมจริยธรรมในการทำงาน (๕) มีสิ่งอำนวยความสะดวกปลอดภัย และความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและอ้อม และ (๖) มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์หรืออย่างน้อยไม่ขาดแคลนในการผลิต การจำหน่าย และการบริโภค โดยผ่านระบบการตลาด หรือกลไกทางธุรกิจต่าง ๆ

อาชีพการงานที่พระพุทธศาสนายกย่องคือ อาชีพการงานสุจริตหรือที่เรียกเป็นภาษาพระศาสนาว่า สัมมาอาชีพะ สัมมาอาชีพคือการงานที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม และระเบียบ กฎหมาย และกฎประเพณีนิยมในสังคม สัมมาอาชีพ เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น และชีวิตบุคคลอื่นให้เดือนร้อน แนวคิดเกี่ยวกับสัมมาอาชีพะ รวมถึงการไม่ลักขโมย ไม่ปล้นจี้ ไม่หลอกลวงคนอื่น ไม่ทุจริต ประพฤติมิชอบ ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง (Corruption) ไม่โฆษณาอวดอ้างคุณวิเศษของตนเพื่อหวังลาภสักการะ การประกอบอาชีพการงานที่ถูกกฎหมายแต่สร้างความเดือนร้อนแก่ผู้บริโภค เป็นพิษต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นการผลิตและจำหน่ายเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ ยาเสพติด อาวุธยุทโธปกรณ์

ที่ผู้ซุ่มนำไปใช้ในการประหัตประหาร ทำลายล้างกันและยาฆ่าแมลง และยาพิษต่างๆ ทั้งหมด เหล่านี้ไม่ถือว่าเป็นสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนา^{๑๐}

สัมมาอาชีวะทางธรรมสัมพันธ์กับ ๑) อาชีพการงานที่บริสุทธิ์ ๒) การแสวงหาทรัพย์และได้รับทรัพย์มาด้วยความบริสุทธิ์ ๓) กระบวนการประกอบอาชีพการงานดำเนินไปด้วยความสะอาดบริสุทธิ์แบบโปร่งใส (ธรรมาภิบาล) ๔) การใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ก็ต้องใช้จ่าย (๑) ไปในการเลี้ยงชีวิตตนเองและบุตรภรรยาให้ได้รับความสะดวกสบายพอสมควร (๒) ใช้จ่ายบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ (๓) ใช้เสียภาษีสังคม (๔) ใช้ในการช่วยเหลือคนอื่นที่มีความทุกข์ยากลำบาก (๕) ใช้ในการทำบุญอุทิศให้แก่ญาติพี่น้องมิตรสหายที่ล่วงลับไปแล้ว

ในระดับสังคมปุถุชนทั่วไป สัมมาอาชีวะ คืออาชีพการงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย และเมื่อมีรายได้ก็เสียภาษีในแก่รัฐ ตามกฎหมายว่าด้วยการเสียภาษีรายได้ สังคมก็ไม่ค่อยสนใจมากนักว่าสัมมาอาชีวะ ระดับสังคมนั้น ผิดศีลธรรมทางศาสนาหรือไม่ และสังคมก็ไม่ค่อยสนใจเช่นกันว่ากระบวนการหารายได้ เช่น ในสังคมทุนนิยม มีการฝ่าฝืนจริยธรรมทางธุรกิจหรือไม่ตามการที่สังคมไม่ค่อยคำนึงถึงอาชีพที่มีลักษณะเป็นสีดำ หรือสีเทาทางจริยธรรมทำให้สังคมมีความขัดแย้ง การดำรงอยู่ของสังคมก็ไม่มีความเป็นปกติ ไม่มีเสถียรสภาพมั่นคง ข้อนี้นำผลให้สังคมประสบปัญหาวิกฤตทางจริยธรรมหลายอย่าง และเป็นความยากลำบากสำหรับคนในสังคมที่ต้องทนรู้กับปัญหาการดำรงชีวิตอันเนื่องมาจากสังคมขาดจริยธรรมในการประกอบอาชีพ

กฎระเบียบของสังคม

กฎระเบียบของสังคมถือว่าเป็นโครงสร้างสำคัญของสังคมซึ่งช่วยคุ้มครองสมาชิกของสังคมให้ดำรงชีวิตตามปกติมีความปลอดภัยไม่ถูกประทุษร้ายเอาเปรียบและไม่ถูกรังแกจากผู้อื่นที่เข้มแข็งกว่า กฎระเบียบสังคม เป็นข้อตกลงปลงใจของสมาชิกในสังคมที่สร้างกฎกติกาเพื่อให้สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตาม จะมีบทบัญญัติการลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม

ในทางพระพุทธปรัชญา กฎระเบียบสังคมอาจเรียกว่า ศีล หรือวินัย อันเป็นคำสอนระดับข้อห้ามมิให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตนในวิถีทางที่สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนแก่คนอื่น และในระดับความเป็นนักบวชศีลหรือวินัย คือข้อปฏิบัติในการควบคุมตนเองอย่างเคร่งครัด ตามหลักการในพระไตรปิฎกข้อห้ามหรือวินัย ได้รับการบัญญัติโดยปรารถนาพฤติกรรมของพระภิกษุบางรูปที่แสดงออกมาแล้วได้รับการติเตียนว่าไม่เหมาะสมกับสมณะ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยสำหรับพระสงฆ์ตาม

^{๑๐} มิฉนวนนิชา คือการประกอบอาชีพพาณิชย์กรรมที่ผิดหลักศีลธรรม ไม่เป็นสัมมาอาชีวะ ทางพระพุทธศาสนา คือ ๑) ผลิตและขายศาสตราวุธ ๒) ผลิตและขายอาหารเครื่องดื่มที่เป็นยาเสพติด ๓) ผลิตและจำหน่ายสัตว์เป็นเพื่อให้คนเอาไปฆ่าเพื่อบูชายัญหรือเป็นอาหาร ๔) คำขายนมนุษย์ให้เป็นทาสคนอื่น ๕) ผลิตและขายยาพิษทำลายแมลงและสัตว์โลกต่าง ๆ บนพื้นโลก

เหตุการณ์แห่งพฤติกรรมของพระสงฆ์รูปแรกๆ ที่มีการประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม สังคมสงฆ์ด้วยกันและสังคมชาวบ้านตำหนิติเตียนพฤติกรรมดังกล่าว พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติศีลหรือข้อห้ามไว้ล่วงหน้า^{๑๑}

กฎระเบียบสังคมมนุษย์กล่าวโดยทางปรัชญาสังคม เกิดขึ้นมาได้ ๓ ทาง ทางแรก เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตของมนุษย์ซึ่งการปฏิบัติร่วมกันมาเป็นระยะเวลายาวนานจนกลายเป็นกฎเกณฑ์การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทางที่สอง เกิดขึ้นมาจากการประชุมหารือร่วมกันของมนุษย์ในสังคมซึ่งอาจจะปรารถนาพฤติกรรมบางอย่างของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ทำลายความเป็นปกติแห่งวิถีชีวิต และเป็นที่ต้องการของคนในสังคมทั้งหมดที่จะปกป้องสุจริตชนให้ปลอดภัยจากพฤติกรรมทุจริตหรือพฤติกรรมเบี่ยงเบนของทุจริตชน จึงบัญญัติกฎระเบียบการลงโทษผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนจากวิถีชีวิตอันดีงาม กฎเกณฑ์แบบนี้จะเกิดมีได้ในสังคมเปิดหรือสังคมที่มีอิสระเสรีภาพในการแสดงออก ทางที่สาม กฎระเบียบเกิดจากผู้มีอำนาจในการปกครองบัญญัติ กฎระเบียบขึ้นมาเพื่อปกป้องคุ้มครองอำนาจและสิทธิประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นปกครอง ผู้ที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบของผู้ปกครองจะได้รับการลงโทษอย่างรุนแรงจากผู้ปกครอง และบริวารแวดล้อมผู้ปกครองจะสอดส่องดูแลพฤติกรรมของบุคคลทั่วไป กฎระเบียบแบบนี้อาจจะไม่ใช่กฎกติกาที่คนส่วนใหญ่เห็นด้วย แต่ด้วยอำนาจความกลัวจึงไม่มีการคัดค้านอย่างเปิดเผย หากคัดค้านอย่างเปิดเผยชีวิตตนเองอาจไม่ปลอดภัย ดังเช่นในสังคมเผด็จการ

กฎระเบียบสังคมเป็นกฎหมายมีรากฐานที่สำคัญ ๔ ประการ ๑) ศีลธรรมทางศาสนา ๒) วิถีชีวิตการประกอบอาชีพและประเพณีวัฒนธรรมที่ปฏิบัติเป็นธรรมเนียมมาเป็นระยะเวลา ยาวนาน ๓) ผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง และ ๔) ความต้องการของมวลชนที่จะหาวิธีการจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น และสร้างความเดือนร้อนแก่ส่วนรวม ด้วยวิธีการที่ทุกคนทุกระดับชั้นมีส่วนร่วมในการกำหนดวิธีการร่วมกัน

จะเห็นได้ว่าสังคมทั้งหลายดำรงอยู่ได้ก็โดยอาศัยกฎระเบียบแต่ปัญหาสำคัญที่มักเกิดขึ้นขึ้นแก่กฎระเบียบสังคมก็คือปัญหาในการบังคับใช้กฎหมาย ซึ่งอาจจะไม่เข้มงวดเท่าเทียมกัน ดังเช่นปัญหาการเลือกปฏิบัติในการบังคับใช้กฎหมายกับคนบางกลุ่ม แต่ละเลยไม่บังคับใช้กับคนอีกกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายจึงมีบทบาทสำคัญที่สุดในการที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่อย่างมั่นคงตามกฎหมาย ระเบียบสังคม

อย่างไรก็ตามกฎระเบียบสังคมจะช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงหรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติหน้าที่บังคับใช้ระเบียบ (Order Reinforcement Person) ถ้าผู้บังคับใช้ระเบียบขาดความเที่ยงธรรมหรือความยุติธรรม เลือกปฏิบัติกับกลุ่มบุคคลหรือตัวบุคคลในสังคมในระดับมาตรฐานไม่เท่าเทียมกัน ความวุ่นวายในสังคมก็จะเกิดขึ้น การแก้แค้นจะแพร่ระบาดไปทั่ว ใน

^{๑๑} โปรดศึกษาค้นบัญชีสิกขาบทในพระวินัยปิฎก

ที่สุดเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมายอาจจะไม่สามารถต้านทานแรงอาฆาตพยาบาทได้ ผู้ปกครองก็จะได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วยและอาจจะสูญเสียอำนาจในที่สุด

ปัญหาผู้บังคับใช้กฎหมายอย่างไม่เป็นมาตรฐานสากลเป็นปัญหาสำคัญยิ่ง เสถียรภาพในสังคมจะดำรงอยู่ไม่ได้ทราบเท่าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมายหรือกฎระเบียบต่างๆ ในสังคมมีอคติ เลือกปฏิบัติ ปราศจากหลักปฏิบัติที่ประเสริฐ ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพราะฉะนั้น ผู้บังคับใช้กฎหมายหรือกฎระเบียบอันได้แก่กระบวนการยุติธรรมทุกขั้นตอนจะต้องไม่เลือกปฏิบัติ (ไม่มีอคติ) และต้องยึดหลักพรหมวิหาร ๔ ดังกล่าวข้างต้นในการครองตนและครองงานกฎระเบียบของสังคมจะดีเลิศแค่ไหนก็ตาม หากคนปฏิบัติหน้าที่ดูแลกฎระเบียบไม่มีคุณธรรมและจริยธรรมมองเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัว สังคมนั้นก็จะเป็นเหมือนอาคารที่มีโครงสร้างแข็งแรงแน่นหนา แต่คนอยู่ในอาคารทะเลาะเบาะแว้งกันและพยายามทำลายล้างกันในที่สุดอาคารหลังนั้นก็จะได้รับผลกระทบไปด้วย ปราศจากคนดูแล และจะทรุดโทรมลงไปในที่สุด ดังนั้น บุคคลที่อยู่ในอาคารจะต้องรักกันปฏิบัติต่อกันอย่างยุติธรรม

กฎระเบียบสังคมจะมีพลังเข้มแข็ง รักษาสังคมให้ดำรงอยู่ได้จึงขึ้นอยู่กับ ๑) คนทุกคนในสังคมมีความรู้ความเข้าใจวัตถุประสงค์ของกฎระเบียบ และมีความรู้ในการปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามระเบียบ กฎเกณฑ์นั้น ๆ ๒) ผู้ดูแลตรวจสอบพฤติกรรมผู้ล่วงละเมิดกฎระเบียบมีจิตใจเป็นกลาง ปฏิบัติหน้าที่อย่างตรงไปตรงมาถูกต้องตามกฎระเบียบ และกฎศีลธรรม ปราศจากอคติเลือกปฏิบัติ

ดังนั้น ความขลังของกฎระเบียบจึงขึ้นอยู่กับบุคคลในสังคมทั้งผู้ปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ คือคนในสังคมทุกคน และผู้บังคับใช้กฎระเบียบ ตัดสินลงโทษ ผู้ล่วงละเมิดกฎกติกาของสังคมอย่างยุติธรรมและเป็นธรรมเท่าเทียมกันในทุกกรณี

กฎหมาย ข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมบัญญัติขึ้นมามุ่งเพื่อควบคุมพฤติกรรม การแสดงออกทางกายและทางวาจาของบุคคลมิให้กระทบต่อบุคคลอื่นทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม แต่ถ้าวิเคราะห์เชิงพุทธกระบวนทัศน์เกี่ยวกับควบคุมพฤติกรรมของบุคคล จำเป็นจะต้องวางมาตรฐานควบคุมจิตใจของบุคคลก่อน จิตใจของบุคคลจะต้องได้รับการฝึกอบรมให้มีคุณภาพ มีสุขภาพและมีสมรรถภาพในการควบคุมตนเอง การควบคุมจิตใจตนเองได้เท่ากับป้องกันมิให้บุคคลแสดงพฤติกรรมในการทำลายความสุขของสังคม หลักศีลธรรมทางศาสนาจึงเป็นหลักควบคุมจิตใจของบุคคลที่มีความขลังหรือพลังเข้มแข็งสูง แต่ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าสภาพสิ่งแวดล้อมในสังคมต้องมีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรด้วย

จิตใจของมนุษย์สามารถขัดเกลาให้มีความสะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสเครื่องปรุงแต่งเช่น ความโลภ ความโกรธ ความอาฆาตพยาบาท และความเชื่อมงายลงเชื่อในสิ่งที่ไม่เป็นสัจธรรม

ว่าเป็นสังฆธรรม มนุษย์ที่หลุดพ้นจากความไม่สะอาดบริสุทธิ์หรือจากอำนาจกิเลสย่อมมีภูมิ
ด้านทานที่แข็งแกร่ง สามารถควบคุมตนเองไม่ให้ล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ที่ตั้งงามของสังคมได้ง่าย
และไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจการใดๆ ในกระบวนการยุติธรรมมาควบคุม

อย่างไรก็ตามกล่าวโดยทางสังคมวิทยา มีสถาบันที่รับผิดชอบในการขัดเกลาจิตใจบุคคล
ที่สำคัญอย่างน้อย ๕ สถาบันคือ ๑) สถาบันครอบครัว ๒) สถาบันศาสนา ๓) สถาบันเศรษฐกิจ
๔) สถาบันศึกษา และ ๕)สถาบันการเมืองการปกครอง

สถาบันครอบครัว ฝึกอบรมเด็กให้มีระเบียบวินัย ปฏิบัติตนตามกรอบหรือกฎระเบียบ
ของสังคมในเบื้องต้น สถาบันศาสนามีหน้าที่โดยตรงในการสั่งสอนบุคคลให้เป็น “คนดี” ของ
สังคมและ “คนดี” ของศาสนา ซึ่งก็หมายถึงการขัดเกลาให้บุคคลมีกิเลสตัณหาลดลง และมีคุณธรรม
มากขึ้น สถาบันเศรษฐกิจ เป็นองค์กรอาชีพที่ฝึกอบรมให้มนุษย์มีทักษะทางสังคมและทักษะ
ทางการงาน สามารถปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมองค์กรอาชีพนั้นๆ ได้ สถาบันการศึกษาอบรมสั่ง
สอนมนุษย์ให้มีทักษะทางสติปัญญา มีความรู้วิชาชีพ และมีความสามารถในการแก้ปัญหาต่างๆ
ที่เกิดขึ้นได้ และสถาบันการเมืองการปกครองมีหน้าที่ขัดเกลาบุคคลให้เป็นพลเมืองดี ปฏิบัติตาม
กฎหมายและคำสั่งสอนผู้ปกครอง

ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพดินฟ้าอากาศ

ทรัพยากรธรรมชาติคือวัตถุดิบที่เป็นแหล่งแห่งปัจจัยที่จำเป็น (Prerequisite) สำหรับ
การดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกรวมทั้งมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ หากมองจากทัศนะ
ปรัชญา ธรรมนิยม (Naturalism) คือสิ่งอันเป็นที่พึ่งแห่งชีวิตมนุษย์และแห่งสังคมมนุษย์ อัน
ได้แก่วัตถุดิบจำเป็นทุกชนิดที่มีอยู่ในธรรมชาติ^{๑๒} แหล่งทรัพยากรธรรมชาติสำคัญประกอบด้วย
ป่าไม้ ภูเขา แผ่นดิน แม่น้ำ อากาศและแร่ธาตุต่าง ๆ ที่มีอยู่บนดิน ใต้ดินและใต้น้ำ

ส่วนสภาพดินฟ้าอากาศในภาษาบาลีเรียกว่า อุตฺต หมายถึงอุณหภูมิ หรือความร้อนระดับ
ต่าง ๆ ตั้งแต่ร้อนที่สุดจนถึงร้อนน้อยที่สุด (หนาว) ตามนัยนี้ สภาพดินฟ้าอากาศที่จะช่วยให้
มนุษย์และสัตว์บนโลกมีชีวิตอยู่รอดต้องเป็นสภาพดินฟ้าอากาศที่เหมาะสม ไม่ร้อนเกินไป ไม่
เย็นมากเกินไป ไม่แห้งแล้งมากเกินไปและไม่อับชื้นมากเกินไป ที่ใดที่มีระดับอุณหภูมิเหมาะสม
ที่นั่นจะมีมนุษย์และสัตว์โลกต่าง ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ข้อนี้สัมพันธ์กับธรรมชาติสิ่ง
แวดล้อมที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วย

ทรัพยากรธรรมชาติ วิเคราะห์ในเชิงสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Studies)
ประกอบด้วย

^{๑๒} Roy Bhaskar, “Naturalism” in William Outh waite (ed). Modern Social Thought . (Oxford:
Black will publishing : ๒๐๐๖) p.๔๒๕

๑) ทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิต (Biotic Natural Resources)

๒) ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต (Non-biotic Natural Resources)

๓) ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่เหนือธรรมชาติ (Supernatural Resources)

ทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิต ได้แก่สิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดในโลก สิ่งที่มีชีวิตมีอยู่ในน้ำ บนบก บนพื้นดิน ในป่า ใต้ดิน และใต้น้ำ และแม้ในอากาศก็มีสิ่งที่มีชีวิตขนาดเล็กจุลินทรีย์ตาม มนุษย์มองไม่เห็นอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในอากาศที่มีอุณหภูมิเหมาะสม มีความเย็น ชื้นไม่แห้งแล้ง ไม่ร้อนมากเกินไปและไม่เย็นจัดเกินไป จะมีสิ่งมีชีวิตจุลินทรีย์กระจายอยู่ทั่วไป

ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต ได้แก่วัตถุสิ่งของต่างๆ ทั้งที่เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติ และมนุษย์ สร้างขึ้นมา ซึ่งไม่มีชีวิต แต่อาจจะเคลื่อนที่ได้เช่นเครื่องจักรกล เป็นต้น

ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติประกอบด้วย ดิน ทราบ ภูเขา แม่น้ำ แร่ธาตุต่างๆ ที่อยู่บนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ ทรัพยากรเหล่านี้ เป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งที่มีชีวิต ที่เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติ เช่น ในดินมีมดแมลง ไส้เดือน จุลินทรีย์ แบคทีเรีย ไวรัส เป็นต้น อาศัย อยู่เป็นจำนวนมากทำหน้าที่ช่วยย่อยสลายซากสัตว์และซากต้นไม้ให้กลายเป็นดิน เป็นปุ๋ยสำหรับ พืชและต้นไม้ต่างๆ ที่งอกมาบนดินได้ดูดซึมเป็นอาหาร พืชและต้นไม้ได้กลายเป็นอาหารของ สิ่งมีชีวิตประเภทกินพืช เช่น สัตว์บก สัตว์ปีก และสัตว์บกและสัตว์ปีกก็ได้เป็นห่วงโซ่อาหารของ สิ่งมีชีวิตประเภทกินเนื้อเป็นอาหาร

ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่เหนือธรรมชาติ

หมายถึง อำนาจเหนือธรรมชาติหรือสภาวะที่อยู่เหนือวิสัยที่มนุษย์ทั่วไปจะสัมผัสหรือ เข้าถึง แต่เป็นสภาวะที่มนุษย์เชื่อว่า มีอยู่ทั่วไป เป็นสภาวะละเอียดอ่อน มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ เกรงกลัว และเป็นที่เคารพบูชาของมนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา สภาวะที่อยู่เหนือธรรมชาติ นี้ พระพุทธศาสนาเรียกว่า โอปปาติกะ ได้แก่เทวดา สัมภเวสี (วิญญาณเร่ร่อนพเนจร) เปรต อสุรกาย ภูต ผี วิญญาณบรรพบุรุษ เป็นต้น สภาวะดังกล่าวอุบัติขึ้นมาเองด้วยอำนาจแห่งบาป บุญที่ได้ก่อไว้ตั้งแต่เป็นมนุษย์มีชีวิตอยู่ในโลกก่อนตาย วิบากแห่งบุญส่งผลให้เกิดเป็นเทวดา ซึ่ง อาจจะอาศัยอยู่ในโลกนี้ เช่น ตามแผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ อาคารสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เป็นต้น วิบากแห่งบาปส่งผลให้เกิดเป็นสัมภเวสี เปรต อสุรกาย สถิตอยู่ในที่สกปรก อันขึ้น ไม่มีอากาศ บริสุทธิ์เมื่อสิ้นบุญและบาป โอปปาติกะ เหล่านี้ก็จะดับหายไปจากสภาวะนั้นๆ โดยไม่มีซากให้ เห็น

สภาวะเหนือธรรมชาติที่ติงาม มีความเมตตาปราณี เชื่อกันว่าจะช่วยดูแลคุ้มครองผู้มี ทำความดี มนุษย์จึงเคารพกราบไหว้บูชาและอ่อนน้อมต่อสภาวะเหนือธรรมชาติเหล่านั้น

อำนาจเหนือธรรมชาติถือได้ว่าเป็นทรัพยากรแห่งสังคมมนุษย์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของ

มนุษย์ให้มีความรักความสามัคคีกันทำให้สังคมเป็นปึกแผ่น (Solidarity) อำนาจเหนือธรรมชาติที่มนุษย์กราบไหว้บูชาจึงจัดเป็น ทูตทางสังคม (Social Capital) ซึ่งสามารถปรับใช้ทางด้าน เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และเป็นพลังรวมทางการเมืองอย่างหนึ่ง

การศึกษาทรัพยากรธรรมชาติในโลกทางวิชาการปัจจุบันไม่ให้ความสำคัญแก่ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสภาวะเหนือธรรมชาติเพราะพิสูจน์ไม่ได้ในทางวิทยาศาสตร์ จึงถูกมองข้ามสภาวะเหนือธรรมชาติหรือโอปปาติกะ หากมีการเอ่ยถึงในที่สาธารณะด้วยอำนาจความเชื่อส่วนบุคคล หรือมีการแสดงความเคารพในที่สาธารณะอันไม่เหมาะสมตามความรู้สึกของคนทั่วไป ก็อาจจะมองได้ว่าผู้พูดหรือผู้แสดงความเคารพนับถือเป็นคนแปลกประหลาดคล้ายกับคนวิกลจริตก็ได้

อย่างไรก็ตามสังคมดำรงอยู่ได้ก็เพราะพลังความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งอาจจะเรียกว่าพลังศาสนาอย่างหนึ่งก็ได้ ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่อย่างยั่งยืนและความเชื่อในสภาวะที่เรียกว่า โอปปาติกะจัดเป็นความเชื่อที่ยังมีอัสวะหรือมีกิเลส เป็นสัมมาทิฐิ ระดับโลกียะ โอปปาติกะในระดับเหนือกิเลสหายๆ คือความเป็นอุปติเตพ ในสวรรค์ ความมีศรัทธาในโอปปาติกะจัดเป็นสัมมาทิฐิเป็นฝ่ายบุญที่ช่วยให้เกิดการดำรงชีวิตในสังคมมีความสุขขึ้นมาได้ในระดับหนึ่ง ดังพระพุทธพจน์ ว่า

“สัมมาทิฐิที่ยังมีอัสวะ จัดอยู่ในฝ่ายบุญ..

เป็นความเห็นที่ว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล

การบูชามีผล กรรมที่ทำไว้ดีและชั่วมีผล มีวิบาก โลกนี้มี ปรโลกมี

มารดา มี บิดามี สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี.....^{๑๓} ”

การปฏิเสธความไม่มีสิ่งเหนือธรรมชาติหรือโอปปาติกะ อาจจะเข้าข่ายความเป็นมิจฉาทิฐิ และความเห็นผิดหรือมิจฉาทิฐิ เนื่องด้วยปัจจัย คือสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี สภาพทางสังคมชั่วร้ายความเชื่อในบาปมิตร และการคิดไม่เป็น (อโยนิโสมนสิการ)^{๑๔}

ทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดที่มีอยู่ในโลกมีอยู่จำกัดและมีแนวโน้มเสื่อมโทรมลงไปตามลำดับ ทรัพยากรหลายชนิดได้สูญหายไปจากโลก เพราะมีการทำลายด้วยการนำไปใช้ประโยชน์อย่างมากมายเกินกว่าจะผลิตขึ้นมาทดแทนด้วยวิธีตามธรรมชาติไม่ทันกับความต้องการของมนุษย์ มนุษย์เกิดมากก็ย่อมบริโภคมาก และมนุษย์ก็ไม่ค่อยคำนึงถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ^{๑๕} ซึ่งมุ่งแต่จะบริโภคมากกว่าจะช่วยกันอนุรักษ์คุ้มครองและป้องกันมิให้ธรรมชาติถูกทำลาย

^{๑๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๕๘/๑๘๑.

^{๑๔} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พุทธธรรม., พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กทม: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๙) หน้า ๘๓๘.

^{๑๕} คุณค่าของธรรมชาติมีอย่างน้อย ๓ อย่าง คือ (๑) ช่วยให้มีมนุษย์และสัตว์โลกมีชีวิตอยู่รอด (๒) เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือความสงบทางจิตใจและ (๓) เป็นครูสอนทางวิชาการและการปฏิบัติตนที่เหมาะสมแก่มนุษย์ (ดูใน งานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ : สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖

อาหาร (Food)

อาหารเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการหล่อเลี้ยงชีวิตให้คงอยู่ อาหารนั้น ถือว่าเป็นเครื่องค้ำจุนชีวิต^{๑๖} อาหารสำหรับค้ำจุนชีวิตมีทั้งที่เป็นวัตถุและเป็นนามธรรม เมื่อชีวิตมนุษย์คงอยู่สังคมก็คงอยู่ เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้ชีวิตคงอยู่เพื่อที่สังคมจะคงอยู่ด้วย เมื่อไม่มีชีวิตก็ไม่มีสังคม เพราะฉะนั้น ปัจจัยที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ก็ถือปัจจัยที่จำเป็นขั้นพื้นฐาน ๔ อย่าง ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม

กลุ่มปัจจัย เครื่องค้ำจุนชีวิต ประกอบด้วย อาหาร คือ คำข้าว (กวมิงการาหาร) รวมเอาอาหารที่เป็นวัตถุอย่างอื่นซึ่งอยู่ในอาหาร ๕ หมู่ อันได้แก่ (๑) โปรตีน (๒) คาร์โบไฮเดรต (๓) วิตามิน (๔) แร่ธาตุ (๕) ไขมัน^{๑๗} และ ผัสสะ คือสัมผัสระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก มีวิญญาณรับรู้ (เวทนา) มีความรู้สึกเป็นสุข (สุขเวทนา) บ้าง รู้สึกเป็นทุกข์ (ทุกข์เวทนา) บ้าง แต่ที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดคือสุขเวทนา

นอกจากนี้ ก็มีกลุ่มอาหารที่ไม่เป็นวัตถุหรือเป็นนามธรรมได้แก่เจตนาและวิญญาณ เจตนา คือความตั้งใจในการคิด การพูด และการกระทำ เจตนาเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหว อย่างมีเป้าหมาย เจตนาที่เป็นปัจจัยค้ำจุนชีวิตคือกุศลเจตนาเท่านั้น ส่วนอกุศลเจตนาเป็นปัจจัยทำลายชีวิตชีวิตอยู่รอดเพราะมนุษย์มีกุศลเจตนาเป็นที่ตั้งชีวิตที่อยู่ไม่เป็นสุข และอยู่รอดยากเพราะถูกอกุศลเจตนาครอบงำ กุศลเจตนาสำคัญที่สุดคือความตั้งใจคิดในสิ่งที่ดี คิดในการกระทำที่ดี การคิดดี จะต้องนำไปใช้ในการวางแผน กำหนดนโยบายและการคิดในระดับชาติ คือความตั้งใจดีในการแก้ไขปัญหาสังคม สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามในสังคม และสร้างกรอบกติกาหรือกฎหมายที่ดีสำหรับอำนวยความสะดวก ยุติธรรม และเป็นธรรมแก่สุจริตชน ส่วนวิญญาณคือการรับรู้โดยอาศัยการกระทบหรือสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น

วิเคราะห์ตามหลักพุทธปรัชญา อาหารสรุปได้ ๒ ประเภทคือ

๑ อาหารที่เป็นวัตถุ (Material Food)

๒ อาหารที่ไม่ใช้วัตถุ (Non-material Food)

อาหารที่เป็นวัตถุ คือปัจจัยเครื่องค้ำจุนชีวิตที่เป็นวัตถุ ประกอบด้วย

^{๑๖} อ่างแก้ว. พุทธธรรม, หน้า ๕๕๒. ได้แบ่งอาหารเป็น ๔ ประเภท คือ ๑ อาหารคือคำข้าว ๒ อาหารคือผัสสะ ๓ อาหารคือมโนสัญเจตนา ๔ อาหารคือวิญญาณ

^{๑๗} อาหารหลัก ๕ หมู่ <www.thaifoodworld.com/อาหารหลัก๕หมู่>(๑) โปรตีน เช่น เนื้อสัตว์ ไข่ นม ถั่ว ฯลฯ (๒) คาร์โบไฮเดรต เช่น ข้าว แป้ง น้ำตาล ผักผลไม้ ฯลฯ (๓) เกลือแร่หรือแร่ธาตุ เป็นสารอาหารที่ช่วยควบคุมการทำงานของอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย เช่น ฮอริโมน เอนไซม์ เป็นต้น (๔) วิตามินเป็น สารอาหารที่ร่างกายของเราต้องการในปริมาณน้อย แต่ก็ไม่สามารถขาดได้ วิตามิน ได้ผลไม้นิตินิตต่าง ๆ (๕) ไขมัน เป็นพลังงานและให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย

(๑) อาหารที่มนุษย์รับประทานทางปาก ทั้งชนิดอ่อนและชนิดน้ำ (สำหรับคนปกติ) หรืออาหารที่ส่งผ่านจมูก (สำหรับคนป่วย) หรือส่งผ่านการเจาะลำคอ หรือผ่านการเจาะเส้นเลือด (เช่นน้ำเกลือ)

(๒) อาหารประเภทเครื่องนึ่งห่ม อันเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ใช้เพื่อปกป้องความหนาวและความร้อน รวมทั้งเครื่องอุปโภคที่จำเป็นสำหรับการใช้สอยในชีวิตประจำวัน

(๓) อาหารประเภทยารักษาโรคทุกชนิด ยารักษาโรค บางชนิดจัดอยู่ในกลุ่มอาหารที่มนุษย์รับประทานทางปากเป็นประจำ เช่น พืช ผัก ผลไม้ ซึ่งมีสารเป็นทั้งยา รักษาป้องกันโรคและเป็นแร่ธาตุสร้างความเจริญเติบโตและความแข็งแรงของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย เพราะฉะนั้น อาหารประเภทต่าง ๆ ในกลุ่มอาหาร ๕ หมู่ ซึ่งมีลักษณะเป็นทั้งอาหารที่รับประทานเพื่อพัฒนาอวัยวะต่าง ๆ ให้เจริญแข็งแรง สร้างภูมิคุ้มกัน และรักษาโรคต่าง ๆ ไปในตัว^{๘๘}

(๔) อาหารประเภทที่อยู่อาศัย คือ อาคารบ้านเรือนที่พักอาศัย ซึ่งสร้างโดยมีที่มุงบัง ป้องกันลมฝนและแดดและสัตว์ร้ายทุกชนิด กลดที่พระรูดงคี่ใช้ปักเป็นที่นั่ง เจริญวิปัสสนากรรมฐาน วัดอยู่ในประเภทที่อาศัยเบื้องต้นก็ได้ แม้จะไม่ใช่ที่อยู่อาศัยอย่างสมบูรณ์ก็ตาม

ในโลกปัจจุบัน อาหารประเภทวัตถุ ได้รับการพัฒนาให้มีความก้าวหน้า และสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น โดยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี การแปรรูปวัตถุดิบตามธรรมชาติเป็นอาหารในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลให้วิถีชีวิตของมนุษย์ แปรเปลี่ยนไปด้วย อาหารจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก

อาหารที่ไม่ใช่วัตถุ คืออาหารที่เรียกว่า อาหารตา อาหารใจ^{๘๙} อาหารหู อาหารจมูก อาหารสัมผัส ซึ่งหมายถึงความรู้สึกเพลิดเพลิน ยินดีเป็นสุข เมื่อตาได้เห็นรูปที่พึงพอใจ หูได้ยินได้ฟังเสียงที่ไพเราะ จมูกได้ดมกลิ่น หอมสดชื่น และร่างกายได้สัมผัสกับวัตถุสิ่งของที่มิใช่ชีวิตหรือไม่มีชีวิตที่ให้ความอบอุ่น นุ่ม เพลิดเพลินเกิดความสุขเวทนา จากการสัมผัสของร่างกาย

อาหารประเภทนี้ อาจจะสรุปอยู่ในกลุ่มอาหารใจก็ได้ เมื่อตาได้เห็นรูปที่สวยงาม วิญญาณจักขุรับรู้ความสวยงามของรูป เมื่อรับรู้ก็จะเกิดภาวะยินดี ชาบซึ่ง อิ่มเอิบ ทำให้ชีวิตมีความสุข คำจุนให้จิตใจมีสุขภาพจิตดี มีคุณภาพจิตดี และมีสมรรถภาพจิตดี ตามลำดับ เมื่อหูได้ยินได้ฟังเสียงที่ไพเราะ....เมื่อจมูกได้สูดดมกลิ่นที่หอมสดชื่น... เมื่อลิ้นได้ลิ้มรส อาหารที่อร่อย... เมื่อกายได้สัมผัสกับสิ่งที่นุ่ม อบอุ่น นำสัมผัส ก็อธิบายได้ในลักษณะเดียวกันกับที่ตาได้เห็นรูปที่สวยงาม ตามหลักพุทธปรัชญา อาหารที่ไม่เป็นวัตถุซึ่งมีบทบาทสำคัญมากในการหล่อเลี้ยงชีวิต คือ ปิติ ปิติแปลว่า ความอิ่มใจ หรือความดีมีค่า ความซาบซึ้ง ความปลาบปลื้ม ปิติ เป็นอาหาร

^{๘๘} ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าสอนให้พระภิกษุพิจารณาปัจจัย ๔ (อภินนปัจจัย๔) เพื่อความคงอยู่แห่งชีวิตอย่างสมดุล ที.ปา ๑๑/๒๓๖/๓๒๖.

^{๘๙} อ้างแล้ว. พจนานุกรมศัพท์ภาษาไทยราชบัณฑิตยสถาน.

หล่อเลี้ยงสำคัญของจิตใจ^{๒๐} คนที่มีสติปัญญามองเห็นธรรมอันมีใจอยู่เสมอ ช่วยทำให้ร่างกาย มีผิวพรรณดี สุขภาพกายและใจแข็งแรง มีความสุขในชีวิต การมีความสุขย่อมสัมพันธ์กับจิตใจที่ไม่เครียด จิตใจที่สงบเย็นไม่กระสับกระส่าย ความผ่อนคลาย (ปัสสิทธิ) เป็นลักษณะของจิตใจที่มีคุณธรรมมีสมาธิ มีอุเบกขา คือรู้เท่าทันสภาวะการณ์ต่าง ๆ โดยไม่ตื่นตระหนกตกใจกับสภาวะการณ์นั้นๆ^{๒๑}

อาหารที่ไม่เป็นวัตถุมีบทบาทสำคัญมากไม่น้อยไปกว่าอาหารที่เป็นวัตถุโลก ปัจจุบันถูกรอบงำด้วยอาหารที่เป็นวัตถุในระดับสูงมากกว่าอาหารที่เป็นนามธรรม ข้อนี้จะสังเกตเห็นได้จากการพูดถึงวัตถุมากที่สุด โดยเฉพาะการพูดถึงวัฒนธรรมแบบวัตถุนิยม หรือบริโภคนิยม วัฒนธรรมวัตถุนิยม ก็คือการนิยมในอาหารที่เป็นวัตถุซึ่งจัดอยู่ในวัตถุกามคือความรัก ความพึงพอใจ วัตถุ (ดูรายละเอียดในเรื่องกามโอฆะ) ความปรารถนาในอาหารที่เป็นวัตถุเกิดจากแรงกระตุ้นภายในด้วย กล่าวคือ เมื่อตาได้เห็นรูป หรือหูได้ยินเสียง ก็จะสั่งการสัมผัสไปยังจิตหรือวิญญาณซึ่งเกิดการรับรู้ารูปลายางหรือเสียงไพเราะ เมื่อรับรู้เช่นนี้จะเกิดความกำหนดหรือความใคร่อยากครอบครอง ความรู้สึกปรารถนาที่จะครอบครองในสิ่งอันน่าใคร่น่ายินดีนี้ พลาโต เรียกว่า การต้องมนต์เสน่ห์^{๒๒} หรือถูกสะกดจิตด้วยมนต์คือกิเลสกามนั่นเอง

อาหารที่ไม่เป็นวัตถุ รวมถึงกฎระเบียบ ประเพณีปฏิบัติ และศีลธรรมอันดีงามของสังคม สังคมมนุษย์จะดำรงอยู่ไม่ได้หากปราศจากการยึดในระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม โลกปัจจุบันกำลังประสบกับปัญหาความขัดแย้ง อันเนื่องมาจากการเสพอาหารที่ไม่เป็นวัตถุ โดยเฉพาะความขัดแย้งในเรื่องค่านิยม และความขัดแย้งในเรื่องรูปแบบประเพณีปฏิบัติ มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางว่ารูปแบบการปฏิบัติที่เหมาะสมในสังคมควรเป็นรูปแบบใด ข้อเท็จจริงก็คือว่า รูปแบบการปฏิบัติที่เหมาะสมในสังคมหนึ่งอาจไม่เหมาะสมในอีกสังคมหนึ่ง ประเด็นความขัดแย้งนี้จะแก้ไขได้อย่างไร ด้วยเหตุผลเพื่อหาข้อยุติปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับรูปแบบการปฏิบัติที่เหมาะสม มนุษย์ในสังคมจึงพยายามหาข้อยุติร่วมกันและยึดเอารูปแบบที่ตกลงยอมรับร่วมกัน นั่นว่า เป็นสิ่งที่เหมาะสม จะมีการลงโทษผู้ฝ่าฝืนระเบียบกฎเกณฑ์ตามรูปแบบที่กำหนดร่วมกัน นั้น ถึงจะพยายามร่างระเบียบกฎเกณฑ์ที่คิดว่าเหมาะสมที่สุดสำหรับการปฏิบัติของสมาชิกในสังคม แต่เมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์ก็อาจจะสร้างปัญหาฝ่าฝืนกฎระเบียบที่เหมาะสม ด้วยความรู้สึกไม่พอใจกับกระบวนการตัดสินพิจารณาความถูกหรือความผิดในการไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ

^{๒๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ. ปยุตโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๙) หน้า ๒๙.

^{๒๑} อ่างแล้ว. พุทธธรรม, หน้า ๒๕-๒๘, ดูรายละเอียดในโพฆงค์ ๘ อันประกอบด้วย สติ จมมจริยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา.

^{๒๒} พลาโต ; รีฟลิก พิมพ์ครั้งที่ ๓ แปลโดยเว็ส โพธาริก : กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์ ทับหนังสือ, ๒๕๕๙

มนุษย์จึงต้องการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติตลอดเวลา โดยส่วนหนึ่งต้องการกฎระเบียบที่สนองตอบความพึงพอใจส่วนตัวให้มากที่สุด และอีกส่วนหนึ่งเพื่อกีดกันกลุ่มปรปักษ์ไม่ให้มีโอกาสได้รับผลประโยชน์เท่าเทียมกับตนเอง

ความขัดแย้งเกี่ยวกับระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมโดยเฉพาะในระดับโครงสร้างอำนาจในการบริหารการปกครองได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคสมัยที่มนุษย์รวมตัวกันอยู่เป็นสังคม

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นมาของกฎระเบียบแห่งสังคมในอัครคัมภีร์สุตตร

ปรัชญาการดำรงอยู่แห่งสังคม : วิเคราะห์ตามแนวพุทธธรรม

หากนิยามสังคมว่าเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์แห่งบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป การดำรงอยู่แห่งสังคมจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยที่จำเป็นบางอย่าง การที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปติดต่อสัมพันธ์ไม่ว่าจะโดยรูปแบบใด น่าจะขึ้นอยู่กับปัจจัยดังต่อไปนี้

๑. การสื่อสารหรือการเข้าใจความหมายโดยผ่านสัญลักษณ์ (Symbol) สัญลักษณ์เป็นสื่อในการติดต่อ บุคคลอื่นจะต้องเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์นั้น ๆ ด้วย จึงจะสามารถสนองตอบต่อบุคคลที่เข้ามาติดต่อนั้นได้ ตรงตามความประสงค์

สัญลักษณ์ที่ใช้เป็นสื่อในการติดต่อสัมพันธ์กันมีหลายรูปแบบ เช่น

ภาษา (Language) ตามปกติภาษาจะประกอบด้วยวงจนะภาษาหรือภาษาพูดและ อวงจนะภาษา คือภาษาที่แสดงออกทางกาย ทางการทำเครื่องหมาย ทางลักษณะของสีทางการแต่งกาย เป็นต้น

มนุษย์ในโลกนี้ตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์มีการรวมตัวกันและดำรงอยู่ร่วมกันได้โดยอาศัยการใช้ภาษา และเข้าใจความหมายผ่านภาษา มนุษย์สามารถสนองตอบต่อกันและกันทั้งในเรื่องความร่วมมือและการทำลายกันก็โดยเข้าใจความหมายผ่านสัญลักษณ์คือภาษา จริงอยู่ในบางกรณีมนุษย์ทำลายกัน เพราะไม่เข้าใจความหมายผ่านภาษาก็มี แต่การทำลายกันอาจจะเกิดขึ้นโดยการตีความผ่านสัญลักษณ์อย่างอื่น และการตีความความต้องการของมนุษย์นั้น หากตีความตรงกับความต้องการที่แท้จริงและเป็นความต้องการให้เชิงบวก สังคมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ในทางตรงกันข้ามหากมีการตีความหมายต้องการต้องการในเชิงลบ สังคมก็อาจจะเผชิญกับความขัดแย้ง และดำรงอยู่ได้ไม่ยั่งยืน

๒. การแลกเปลี่ยนสิ่งที่เป็นต่อการดำรงชีวิต

การแลกเปลี่ยน (Exchange) เป็นกิจกรรมที่มนุษย์ดำเนินการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยังคงดำเนินการจนถึงยุคปัจจุบันและต่อไปถึงอนาคต

การแลกเปลี่ยนเป็นการนำเอาสิ่งที่มีอยู่ไปแลกเปลี่ยนสิ่งที่ตนไม่มี และไม่สามารถทำขึ้นมาได้กับบุคคลอื่นที่มีและ/หรือสามารถทำขึ้นมาสนองตอบต่อตนเองได้

มนุษย์ในโลกนี้ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งหมด แม้ในท้องถิ่นที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารและสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานต่างๆ ได้ทั้งหมดแต่มนุษย์ก็ยังคงต้องการแลกเปลี่ยนกันในเรื่องอื่น เช่น การแลกเปลี่ยนความรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้สึก การแลกเปลี่ยนวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งในระดับส่วนตัวและระดับส่วนรวม

การแลกเปลี่ยนจึงมีผลต่อการดำรงอยู่ของสังคม และการแลกเปลี่ยนนี้ คือกระบวนการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างหนึ่ง (Dependency)

๓. การจัดระเบียบโครงสร้างสังคม

ในสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การดำรงอยู่ของสังคมจำเป็นต้องมีระเบียบ กฎเกณฑ์ซึ่งจะต้องกำหนดสร้างขึ้นมาเพื่อให้บุคคลในสังคมสามารถติดต่อกันได้อย่างเหมาะสม ซึ่งส่งผลให้สังคมมีความเป็นระเบียบและดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข

ในอัครคัมภีร์ยูสุตร มีข้อความแสดงถึงเหตุผลในการจัดระเบียบสังคมว่า เมื่อคนมากขึ้นการแก่งแย่งอาหารการกินก็เกิดตามมามีการกักตุนอาหาร และการลักขโมยอาหารการกินและสิ่งจำเป็นต่อชีวิตต่าง ๆ แพร่ระบาดไปทั่วชุมชน ความเดือนร้อนของผู้คนเป็นแรงผลักดันให้ผู้คนกระหน่ำคิดและปรึกษาหารือกันในการแก้ปัญหาดังกล่าว ในที่สุดคนก็บรรลุถึงข้อตกลงร่วมกัน โดยการลงมติเลือกบุคคลที่เหมาะสมที่สุด มีความฉลาดเฉลียวแหลมเป็นผู้ปกครองดูแลชุมชน และมอบอำนาจให้ออกกฎระเบียบต่าง ในการลงโทษผู้ฝ่าฝืนข้อตกลงของชุมชนผู้ที่ได้รับการคัดเลือกในปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวนี้ไม่ต้องออกไปหาอาหารข้างนอกเขาจะได้รับอาหารการกินและสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตจากการแบ่งปันของคนอื่น ๆ อย่างพอเพียงเสมือนเป็นค่าจ้างในการทำงานเพื่อชุมชน

การจัดระเบียบโครงสร้างอำนาจและหน้าที่ในการผดุงความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม จึงเกิดขึ้นจากความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดของสังคมและการคงอยู่อย่างถาวรของสมาชิกสังคมทุกระดับ สังคมที่สลับซับซ้อนจึงต้องออกระเบียบกฎเกณฑ์ควบคุมสมาชิกที่มีพฤติกรรมเอาเปรียบคนอื่น ให้เคารพสิทธิของบุคคลอื่น และให้คำนึงถึงความอยู่รอดของสังคมซึ่งจะต้องอาศัยการปฏิบัติตามระเบียบข้อตกลงต่าง ๆ ในสังคมอย่างเคร่งครัด

๔. ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนา (Religion) และความเชื่อ (Belief) จะสัมพันธ์กับอุดมการณ์อันสูงส่งแห่งชีวิตและรูปแบบการปฏิบัติซึ่งช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายคืออุดมการณ์อันสูงส่งแห่งชีวิต

ตามแนวคิดของนักคิดทางสังคมศาสตร์ยุคแรก (Emile Durkheim) ศาสนาคือความเชื่อและการปฏิบัติซึ่งมีบทบาทสำคัญในการรวมกลุ่มผู้คนให้เป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันทำให้สังคมเป็นปึกแผ่น (Solid) ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

นักคิดทางสังคมยุคแรกเชื่อว่าศาสนาเกิดจากการตกลงร่วมกันของผู้คนในชุมชนที่จะกำหนดสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของชุมชน (Tokenism) และสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์มันเป็นที่ยอมรับจิตใจของผู้คน กลายเป็นสิ่งสำคัญ มีความศักดิ์สิทธิ์บุคคลอื่นจะล่วงละเมิดในลักษณะที่จะก่อให้เกิดความเสียหายไม่ได้ การล่วงละเมิดสัญลักษณ์เท่ากันเป็นการดูถูกเหยียดหยามความเชื่อและอุดมการณ์อันสูงสุดในชุมชนซึ่งจะส่งผลให้เกิดความสั่นคลอนระบบสังคมและได้ชื่อว่าเป็นคนไม่รักชุมชน (ซึ่งหมายถึงความไม่รักชาติตามแนวคิดของกลุ่มชาตินิยมสุดโต่งยุคปัจจุบัน)

เพราะฉะนั้น ตามปรัชญาสังคม ศาสนาและความเชื่อถือได้ว่าเป็นเสาหลักสำคัญ (Pillar) ในการยึดโยงให้บุคคลมีความรู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน หรือเป็นพวกเดียวกัน ข้อนี้ได้กลายเป็นพลังความสามัคคีในการป้องกันภัยต่าง ๆ ร่วมกันและสร้างสรรค์หรือพัฒนาความเจริญก้าวหน้าแห่งสังคมด้านต่าง ๆ

พระพุทธศาสนากับการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนแห่งสังคม

๑. พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสถาบันสังคม

สถาบันสังคม (Social Institution) หมายถึงองค์กรที่มีการจัดระเบียบกำหนดรูปแบบโครงสร้างและหน้าที่ความรับผิดชอบตามที่สังคมตกลงเห็นชอบให้ปฏิบัติ การจัดระเบียบองค์กรเกิดตามประเพณีและการปฏิบัติที่สืบต่อเนื่องกันมายาวนาน ซึ่งได้กลายเป็นแบบแผนการปฏิบัติที่ถ่ายทอดสืบต่อมา หลักความเชื่อหรือค่านิยมนั้น จะสัมพันธ์กับเป้าหมายสูงสุดทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับสังคม

พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสถาบันสังคมประกอบด้วย (๑) พระศาสนา (๒) พระธรรมคำสั่งสอน (๓) พระสงฆ์สาวก ผู้สืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนและพิธีกรรม (๔) ขรราวาสที่เป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนพระศาสนา (๕) ศาสนสถาน ได้แก่ โบสถ์ วิหาร ศาลา กุฏิที่พักสงฆ์ เจดีย์ สถูป และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ (๖) ศาสนวัตถุ ได้แก่ องค์พระปฏิมาหรือพระพุทธรูปและวัตถุที่เป็นรูปเคารพของพระสงฆ์สาวกและเทวรูป เป็นต้น

พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับว่า เป็นเสาหลักของสังคมเสาหลักหนึ่ง เพราะมีบทบาทหน้าที่สนองความต้องการของสังคมหลายประการ ในสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของผู้คนในสังคม เช่น สังคมไทย พระพุทธศาสนาได้ปฏิบัติหน้าที่ที่จำเป็น (Inscrutable Functions) และสำคัญในหลายมิติ

วิเคราะห์ความสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาเชิงการหน้าที่ (A Functional Analysis of Buddhism)

นักวิชาการทางสังคมศาสตร์มองมิติความสำคัญของพระพุทธศาสนาตามบทบาทหน้าที่ที่หลักคำสั่งสอนถูกประยุกต์ใช้ในการตอบสนองต่อความต้องการ ตามมิติที่ตนมอง

นักจิตวิทยา มองพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาแห่งการบำบัดความทุกข์ทางจิตของมนุษย์ (Psychological Therapy) และสนองความต้องการทางอารมณ์และทางสติปัญญาของมนุษย์รวมทั้งช่วยพัฒนาระดับคุณภาพจิต สุขภาพจิต และสมรรถนะทางจิต ให้สูงขึ้น และอาจเป็นปัจจัยก่อให้เกิดความเครียดทางอารมณ์ก็ได้

นักรัฐศาสตร์มองพระพุทธศาสนาว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมความมั่นคงให้แก่รัฐ และขณะเดียวกันอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดความแตกแยกในสังคมและมีผลออกมาเป็นความขัดแย้งทางการเมือง

นักเศรษฐศาสตร์ แบบทุนนิยม และสังคมนิยมบางกลุ่มมองพระพุทธศาสนาว่าเป็นปัจจัยขัดขวางความเจริญทางเศรษฐกิจและไม่ส่งเสริมการผลิต บุคลากรทางพระพุทธศาสนาก็ถูกวิจารณ์ในเชิงลบว่าเอาเปรียบสังคม เป็นต้น

นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาส่วนใหญ่จะมองพระพุทธศาสนาว่ามีบทบาทในการรวมกลุ่ม ทำให้สังคมเป็นปึกแผ่น ช่วยยกระดับสถานภาพทางสังคม ช่วยด้านสังคมสงเคราะห์ การพัฒนาสังคมการพัฒนาสาธารณสุขโรคต่าง ๆ แก่ชุมชน การพัฒนาการศึกษาและการพัฒนาอาชีพแก่ผู้ยากไร้ เป็นต้น

จากมุมมองของนักสังคมศาสตร์ บางกลุ่มดังที่กล่าวมาข้างบนนี้ จะเป็นได้ว่า บทบาทหน้าที่ของพระพุทธศาสนา มีทั้งมองในเชิงบวกและในเชิงลบ ด้วยเหตุนี้ การวิเคราะห์ความสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาในเชิงการหน้าที่ ซึ่งอาจจะวิเคราะห์ได้ ในสองรูปแบบ คือ แบบที่หนึ่ง วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ในเชิงบวก และแบบที่สองวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ในเชิงลบ

บทบาทหน้าที่ในเชิงบวก (Positive Functions)

บทบาทหน้าที่ในเชิงบวกแห่งพระพุทธศาสนามีปรากฏให้เห็นเป็นเชิงประจักษ์ในระดับปัจเจกและในระดับสังคมหรือกลุ่ม งานวิจัยหลายชิ้นได้ยืนยันถึงความจริงข้อนี้^{๒๓}

สำหรับกรอบการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่เชิงบวกจะประยุกต์ใช้หลักประธาน ๔ ซึ่งประกอบด้วยความพยายามในการอนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่แล้วให้มียั่งยืนต่อไป ความพยายามสร้างสิ่งไม่มีให้มีขึ้น ความพยายามในการกำจัดสิ่งไม่ดีออกไป ความพยายามในการทำสิ่งที่ดีให้ดียิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

๑. บทบาทในการอนุรักษ์สิ่งที่ดีงาม
๒. บทบาทในการยกระดับคุณภาพชีวิต
๓. บทบาทในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ
๔. บทบาทในการปฏิรูปฟื้นฟู

^{๒๓} ดูรายละเอียดในจันทน์ อติวัฒน์สิทธิ์ ๒๕๕๑. ศาสนาชีวิตและสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.

บทบาทในการอนุรักษ์สิ่งที่ตั้งงาม สิ่งที่ตั้งงามจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ไม่ให้เสื่อมสูญ สิ่งที่ตั้งงามคือสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางศีลธรรมคุณค่าต่อประเทศชาติ ต่อพระศาสนา และต่อระบบนิเวศของโลกสิ่งที่ตั้งงาม ย่อมจะอำนวยผลที่ตั้งงามเสมอ

พระสงฆ์ในฐานะตัวแทนแห่งพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตสมัยพุทธกาล จนถึงสมัยปัจจุบัน ได้ปฏิบัติหน้าที่สืบทอดการอนุรักษ์สิ่งที่ตั้งงามในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมที่มีรากฐานมาจากพุทธ พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ในการรักษาพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้คงอยู่อย่างบริสุทธิ์ เพื่อการนำไปปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง การตีความพระธรรมคำสอนหากผิดเพี้ยนไปจากความหมายเดิมที่มีการตีความและมีการยอมรับกัน อย่างแพร่หลายจะต้องได้รับการตรวจสอบ ท้วงติง และชำระการตีความให้ถูกต้องใหม่ ดังตัวอย่าง การสัมมนาและการสังคายนาพระพุทธธรรมที่ได้ปฏิบัติแล้วหลายครั้ง การสังคายนาต้องอาศัยพระธรรมวินัยที่ได้รับการชำระตีความว่าถูกต้องมาก่อนเป็นฐานของการวิเคราะห์ และชำระพระธรรมวินัยให้ถูกต้องบริสุทธิ์เหมือนเดิม

การอนุรักษ์สิ่งที่ตั้งงาม อาจจะมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า รักษาสิ่งที่ตั้งงามได้ การรักษาสิ่งตั้งงามให้คงอยู่ไว้ จะต้องอาศัยการส่งเสริมให้เกิดความรักในสิ่งที่ตั้งงาม สิ่งที่ตั้งงามสมควรแก่การรักษาไว้หรือไม่ อยู่ที่คุณค่าคือความมีประโยชน์ของสิ่งนั้นว่ายังคงมีคนนิยม ยกย่องและยอมรับกันอยู่หรือไม่ หากสิ่งที่คิดว่าตั้งงามหรือเคยยอมรับว่าตั้งงามในอดีต กลับไม่สนองความจำเป็นหรือไม่มีค่าพอจะสนองความต้องการของสาธารณชนได้อย่างเต็มที่ก็อาจจะเสื่อมความนิยม สิ่งนั้นก็ไม้อาจจะรักษาไว้ให้คงอยู่ต่อไปได้

เพราะฉะนั้น สิ่งที่เหมาะสมแก่การอนุรักษ์จะต้องเป็นสิ่งที่คล้ายกับสิ่งมีชีวิต เช่น วัฒนธรรมที่สมควรได้รับการรักษาต้องเป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Culture) สอนองความเป็นอยู่ด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ในสังคมได้ มนุษย์มีความสุขเมื่อปฏิบัติตามแบบอย่างประเพณีวัฒนธรรมที่สังคมยอมรับว่าตั้งงามนั้น

คำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมทางนามธรรม ซึ่งมีการถ่ายทอดให้ดำรงอยู่ ว่า คำสอนนั้นหากประยุกต์ใช้จะสามารถทำความดี ความสวยงาม ความมีคุณค่า และความมีประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติได้อย่างชัดเจน ประจักษ์พยานหลักฐานชี้วัดความมีคุณค่าแห่งคำสอนก็คือบุคคลตัวอย่างที่ได้รับการยกย่องเป็นบุคคลต้นแบบ (Role Model)ด้านจริยธรรม ด้านความปราชญ์ เป็นครูอาจารย์ที่ดีของสังคม ซึ่งหน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้คัดเลือกมอบรางวัลยกย่องคุณความดีให้ปรากฏชัด ทั้งในระดับภายในประเทศและต่างประเทศ

การอนุรักษ์สิ่งที่ตั้งงามให้คงอยู่ อาจประสบปัญหาขัดขวางหลายอย่าง เช่น การต่อต้านจากบุคคลที่ไม่ยอมรับ การปฏิเสธจากบุคคลต่างศาสนาต่างวัฒนธรรม ความไม่ชอบของคนรุ่น

ใหม่ ที่มีค่านิยมใหม่ๆ การเข้ากันไม่ได้กับคนต่างอาชีพ และต่างระดับการศึกษาเป็นต้น จึงเป็นการลำบากที่จะบังคับให้บุคคลทุกคนยอมรับสิ่งที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าดีงามสมควรอนุรักษ์การใช้ อำนาจกฎหมายบังคับอาจจะได้ผลในระยะเวลาหนึ่ง การยอมรับจากการถูกบังคับให้ยอมรับ เป็นการฝืนความรู้สึกของมนุษย์โดยทั่วไป มนุษย์โดยทั่วไปที่มีสามัญสำนึก (Common Sense) ต้องการอิสรภาพในการแสดงความคิดเห็นรวมทั้งการยอมรับสิ่งที่ดีงาม มนุษย์ที่มีสามัญสำนึก ต้องการเหตุผลมากกว่าการใช้อำนาจ การแสดงเหตุผลฟังข้อดีของสิ่งที่สมควรได้รับการยอมรับ และอนุรักษ์ให้คงอยู่ ย่อมเป็นการใช้ช่องทางให้เกิดความคิด และการพิจารณาใคร่ครวญเชิง ปัญหาที่บริสุทธิ์มากกว่าเป็นการใช้อำนาจบังคับให้มนุษย์ต้องปฏิบัติตาม ความยั่งยืนในการ อนุรักษ์ย่อมจะตามมา บุคคลที่มีสามัญสำนึกและมีเหตุผล (Rational) ย่อมตระหนักถึงคุณค่า ของสิ่งที่สมควรแก่การอนุรักษ์ และการพัฒนาให้ยั่งยืนมั่นคงในระดับสูงกว่าบุคคลที่ไม่มี สมัยสามัญ (Non-commonsense)

หากจะถามว่า บุคคลที่มีสามัญสำนึกคือคนประเภทใด คุณลักษณะที่บ่งบอกถึงความมี สมัยสามัญนั้นมิใช่คุณลักษณะเป็นอย่างไร

บุคคลและคุณลักษณะบุคคลที่มีสามัญสำนึกตามพุทธทรรศนะ

บุคคลที่มีสามัญสำนึก คือบุคคลที่มีจิตสำนึก แบบสามัญชนที่ติ๊กกล่าวคือสามัญชนที่เป็น กัลยาณชนและเป็นบัณฑิต

ลักษณะของคนที่มีจิตสำนึกดีเป็นบัณฑิต มีดังนี้^{๒๔}

๑. ชอบคิดแต่เรื่องที่ดี

บัณฑิตย่อมไม่คบคิดจับผิดโทษหรือความบกพร่องของคนอื่น กล่าวคือไม่เพ่งโทษ คนอื่น

บัณฑิตย่อมไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น ไม่คิดพยายามพองร้ายคนอื่น ไม่คิดผิด ทำนองคลองธรรม มุ่งรักษาความคิดของตนในทางที่ดี คิดในทางส่งเสริมความก้าวหน้าของตน และคนอื่น มีความคิดและความปรารถนาดี (เมตตา) โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน บัณฑิตชนซึ่งคิด โดยละเว้นจากมโนทุจริต มีมโนสุจริตเป็นประจำ^{๒๕}

๒. เป็นคนมีความกตัญญูและกตเวที

บัณฑิตถือได้ว่าเป็นคนดีได้เพราะมีความสำนึกในอุปการคุณของบุคคลอื่น พร้อมกับ พยายามตอบแทนผู้มีอุปการคุณด้วยการปฏิบัติดีและการมอบสิ่งที่ดีและบริสุทธิ์แก่ผู้มีอุปการ

^{๒๔} พาลบัณฑิตสูตร : ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๔๖/๒๙๐

^{๒๕} ปฐมมาสสูตร. อ. อัญญิก. (ไทย), ๒๓/๒๘/๒๘๒

คุณนั้น พระพุทธศาสนาอธิบายว่า ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี บัณฑิตชนที่มีจิตสำนึกดีจะต้องระลึกถึงความดีงามของบุคคลอื่นอยู่เสมอ

๓. บัณฑิตชอบพูดแต่เรื่องที่ดี

กล่าวคือ สามัญชนที่ดี หรือคนที่เป็นบัณฑิตละเว้นจากวจีทุจริตละเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้า ไร้สาระ สามัญชนที่ดีพูดคำพูดที่เป็นจริง คำพูดที่สร้างสรรค์ ให้คนรัก สามัคคีร่วมมือกัน คำพูดปิยวาจา คำพูดที่ไพเราะ คำพูดที่บริสุทธิ์วาจาใจจริง

๔. บัณฑิตชอบทำแต่ความดี คือ เว้นจากการทุจริต เว้นจากการเบียดเบียนทำร้ายชีวิตสัตว์ เอาชีวิตมนุษย์ไม่ลักขโมยหรือลวงละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอื่น ไม่ประพฤติดินในกามคุณ สิ่งที่บัณฑิตชอบทำก็คือการประกอบสัมมาอาชีวะ มีความเคารพ ในชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลอื่นมีความสำรวมระมัดระวังในสิ่งอันนำมาซึ่งความใคร่เพลินเพลิน โดยผ่านทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย

บุคคลที่มีคุณลักษณะดังกล่าวตามพุทธทรรศนะ คือบุคคลที่เป็นสามัญชนดี มีจิตสำนึก และความรับผิดชอบสูง เป็นคนมีเหตุผลที่เป็นสัมมาทิฐิ ย่อมสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือสิ่งที่สมควรแก่การอนุรักษ์ให้คงไว้ อะไรคือสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรแก่การอนุรักษ์

ศาสนบุคคลที่เป็นสามัญชนที่ดีมีลักษณะเป็นบัณฑิตย่อมมีความรู้ความสามารถในการแยกประเภทสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม และเลือกกระทำในสิ่งที่เป็นประเภทสร้างสรรค์ ดีงาม สูงส่งและมีค่า การอนุรักษ์สิ่งที่ดีงามจะเกิดผลตามมา

คำถามในที่นี้อาจจะมีว่ากระบวนการในการพัฒนาบุคคลให้เป็นบัณฑิต เพื่อให้แสดงบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งที่ดีมีคุณค่าทำได้อย่างไร แต่คำตอบต่อคำถามนี้จะปรากฏอยู่ในตอนที่ เป็นปรัชญาว่าด้วยการพัฒนามนุษย์ตามพุทธทรรศนะ

บทบาทในการยกระดับคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิต หมายถึงลักษณะชีวิตที่มีสุขอนามัยสมบูรณ์ได้รับการตอบสนองต่อสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานในระดับมาตรฐานและชีวิตมนุษย์เข้าถึงแหล่งที่ช่วยในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าทางสติปัญญา อารมณ์ สังคม และจิตใจ ได้อย่างอิสระ รวมทั้งสังคมและสิ่งแวดล้อม มีความปลอดภัย และให้เกิดการดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียงและมีความสุข คุณภาพชีวิตที่ดีจะเกิดขึ้นมาได้ด้วยการพัฒนา

การพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นปรัชญาทางสังคมอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับการพัฒนาสังคม (Development of Society) ปกติเมื่อพูดถึงการพัฒนาสังคมจะมีคำศัพท์ภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้อง ๒ ศัพท์ทางวิชาการคือ (๑) Social Development (๒) Development of Society

คำศัพท์แรกมีลักษณะแคบและมีความสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์หรือตัวมนุษย์โดยเฉพาะ ดังนั้น นักวิชาการบางคนจึงถือว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิต คือการพัฒนาสังคมในความหมายที่ตรงกันคำว่า Social Development

ส่วนคำศัพท์คำที่สองมีความหมายกว้างโดยครอบคลุมการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสังคมในความหมายของคำว่า Development of Society เป็นการพัฒนาแบบพหุมิติ (Multi-Dimensional) การพัฒนาแบบพหุมิติเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic Development) ตามพุทธทระศนะ การพัฒนาแบบนี้ ก็คือการพัฒนาที่มีความสมดุลระหว่างรูปกับนามหรือการพัฒนาแบบบูรณาการ (Integrated Development) รูปกับนามรวมกันเป็นองค์ประกอบแห่งชีวิต องค์ประกอบแห่งชีวิตที่สมบูรณ์คือสิ่งที่เรียกว่าขันธ หรือกองหรือกลุ่ม มี ๕ อย่างได้แก่ รูป เวทนา (ความรู้สึกสุขหรือทุกข์) สัญญา (การจดจำหมายรู้สิ่งที่ประสบมา) สังขาร (ปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดความดี (กุศล) หรือความไม่ดี (อกุศล) และวิญญาน คือความรู้อันเป็นธรรมชาติของจิตที่ได้สัมผัสกับรูปารมณ และ อรูปารมณ และตีความออกมา ในที่นี้คือจิตที่ได้สัมผัสกับอารมณ์ผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย

การพัฒนามนุษย์ตามพุทธทระศนะ คือการพัฒนาให้มนุษย์ใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ในทางสร้างสรรค์ สิ่งที่ดีงาม รู้จักใช้อินทรีย์ดังกล่าวรับเอาแต่สิ่งที่ดีงาม ไม่เปิดช่องทางให้สิ่งที่ไม่ดีงามเข้ามา มีอิทธิพลต่อชีวิตโดยผ่านอินทรีย์ทั้งห้า ดังกล่าว องค์ประกอบชีวิตมนุษย์ที่เป็นนามธรรมมีความสำคัญเหนือองค์ประกอบชีวิตที่เป็นรูปธรรม และอาจครอบงำบังคับให้องค์ประกอบรูปธรรมกระทำการแสดงออกทางวาจาและทางกายตามอำนาจของตน รูปธรรมการแสดงออกทางวาจาและทางกาย คือสิ่งที่เรียกว่า พฤติกรรม ซึ่งมักจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของความคิด ทศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมต่าง ๆ ที่รับผ่านเข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น และกายสัมผัส

องค์ประกอบชีวิตที่เป็นนามธรรมซึ่งเรียกโดยรวมว่า จิตต์ นี้ จะต้องได้รับการฝึกอบรม และพัฒนาให้มีคุณภาพดี มีสมรรถภาพดีและมีสุขภาพดี คุณลักษณะจิตที่ได้รับการฝึกอบรมหรือพัฒนาดีแล้วจะเป็นพลังส่งเสริมให้คิดดีตลอดเวลา และสามารถต้านทานอารมณ์ไม่ดีที่มากระทบไม่ให้อ้ามาปรุงแต่งจิตให้กลับกลายเป็นจิตด้อยคุณภาพ ด้อยสมรรถภาพ และด้อยสุขภาพในที่สุด อารมณ์ไม่ดีคืออารมณ์อันไม่พึงปรารถนา (อนิษฐานรมณ) อันเป็นอารมณ์ที่ก่อให้เกิดกิเลสตัณหาคืออราคะ โทสะ โมหะ หรือโลภ โกรธ หลง

การพัฒนามนุษย์ จึงเริ่มต้นด้วยการพัฒนาความสมดุลแห่งองค์ประกอบชีวิตดังกล่าว ไม่ให้สุดโต่งไปทางด้านใดด้านหนึ่งมนุษย์ที่มีจิตพัฒนาดีแล้ว ย่อมสามารถพัฒนารูปหรือร่างกายให้ติดตามไปด้วย แต่การพัฒนาองค์ประกอบทางกายหรือรูปธรรมอย่างเดียวโดยไม่ใส่ใจพัฒนาองค์ประกอบที่เป็นนามธรรม ย่อมจะส่งผลให้เกิดผลข้างเคียงไม่ดีคือมีปัญหาเกิดตามมา และจะ

กลายเป็นภาระหนักที่จะต้องแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ดังตัวอย่าง เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งมุ่งเป็นการผลิตให้มาก ส่งเสริมบุคคลให้บริโภคมากตามไป ย่อมจะก่อให้เกิดอนิฆฐารมณ์ คือความโลภ ไม่รู้จักพอ และไม่รู้จักเสียสละเป็นผลตามมา

ปกติเมื่อพูดถึงคุณภาพชีวิตนักเศรษฐศาสตร์มักจะมองไปที่รายได้ (Income) ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนการยกมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้นจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่ารายได้ที่จะช่วยมาตรฐานชีวิตให้มีคุณภาพสูงขึ้น ย่อมเป็นรายได้ที่บริสุทธิ์ และต้องได้มาจากการประกอบสัมมาอาชีพะ สัมมาอาชีพะคืออาชีพที่สะอาดบริสุทธิ์ถูกต้องตามหลักศีลธรรมและหลักกฎหมาย แต่สัมมาอาชีพะทางโลกอาจจะขัดแย้งกับหลักศีลธรรมทางศาสนาก็ได้ พระพุทธศาสนากล่าวถึงอาชีพที่ไม่ควรกระทำซึ่งอาจเป็นมิจฉาอาชีพะในทางศีลธรรม ๕ ประการ ได้แก่การค้าขายมนุษย์ การค้าขายสัตว์เป็นเพื่อนมนุษย์นำไปฆ่าเป็นอาหาร การค้าอาวุธ ยุทโธปกรณ์ การค้าเครื่องดื่มและสารเสพติด และการค้าสารเคมีที่นำไปสู่การทำลายชีวิตทุกชนิด แต่ในสังคมโลกอาชีพค้าขายดังกล่าวหากได้รับอนุญาตให้ประกอบถูกต้องตามกฎหมายไม่ถือว่าเป็นมิจฉาอาชีพะ และเป็นพาณิชย์กรรมสัมมาอาชีพะ

สัมมาอาชีพะ รวมถึงอาชีพสุจริต และทำให้เกิดรายได้ที่สะอาดบริสุทธิ์ อาชีพสุจริต คืออาชีพที่ไม่ผิดศีลธรรมอื่น ๆ เช่น การไม่ฉ้อโกง การไม่ลักขโมย การไม่ปล้น ทรัพย์สินของบุคคลอื่น เามาเป็นของตนเอง สัมมาอาชีพะ จึงเป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนคนอื่นไม่ประทุษร้ายสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย

รายได้ที่ได้รับมาจากการประกอบสัมมาอาชีพะ จึงเป็นรายได้ที่บริสุทธิ์รายได้ที่บริสุทธิ์ย่อมสมควรนำไปใช้ในการพัฒนาชีวิตให้มีคุณภาพดีงามการใช้จ่ายทรัพย์หรือรายได้ที่ได้รับมาจากสัมมาอาชีพะย่อมช่วยส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจในชีวิตตนเอง และมีความสุขในการดำรงชีวิต คุณภาพชีวิต จึงสัมพันธ์กับคุณภาพจิตใจ คุณภาพสติปัญญา คุณภาพทางกายภาพและคุณภาพทางสังคม

ในสังคมโลกคุณภาพชีวิตที่ดี ย่อมสัมพันธ์กับปัจจัยที่สำคัญหลายประการซึ่งมีส่วนส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตที่พึงประสงค์คุณภาพชีวิตที่พึงประสงค์ตามแนวคิดของนักพัฒนาเชิงพุทธ จะประกอบด้วยปัจจัยที่เป็นตัวบ่งชี้ (Indicators) เช่น ตัวบ่งชี้แสดงบอกถึงสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ) (ปัจจัย ๔ ประกอบด้วยอาหารพอเพียง ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ) และขยายออกไปถึงตัวชี้วัดความปลอดภัยในสังคม ในระดับปัจเจกบุคคลตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตนอกจากอาชีพการงานสุจริต และรายได้ที่มั่นคงแล้ว รวมถึงสภาพจิตใจที่ดีงาม มีความสุข มีภูมิต้านทานต่อสิ่งชั่วร้าย และอารมณ์อันไม่พึงปรารถนา มีพฤติกรรมแสดงออกที่ดี มีความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และมีสติปัญญาที่เป็นสัมมาทฤษฎีมีเหตุผล มีค่านิยมที่ดีใช้สติปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อย่างสร้างสรรค์

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้เป็นไปตามหลักศีลธรรมทางพระศาสนา และรู้จักใช้ชีวิตให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและต่อบุคคลอื่น การเทศนาสั่งสอนศีลธรรมเป็นบทบาทหลักของพระสงฆ์ในการยกระดับคุณภาพทางจิตวิญญาณของบุคคลให้สูงขึ้น บทบาทด้านนี้ได้เริ่มมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล

ปรัชญาเมธีที่โด่งดังชาวกรีกที่เป็นที่รู้จักในยุคที่ปรัชญากรีกรุ่งเรืองไม่ว่าจะเป็นโสเครตีสเพลโต อริสโตเติลเป็นผู้พยายามอธิบายแนวคิดและปรัชญาในการปกครอง ความเป็นรัฐ อำนาจอธิปไตย กำเนิดของรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการเมืองอันที่จริงแล้วน่าสังเกตว่า นักปราชญ์นักคิดเหล่านี้กำเนิดในยุคสมัยหลังพุทธกาลนับร้อยปีทั้งสิ้นในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความหมายของการเมืองว่าเป็นเรื่องที่ควรเนื่องด้วยธรรมะนักภาษาศาสตร์ นักนิรุกติศาสตร์หรือแม้แต่พวกนักรัฐศาสตร์เองก็อธิบายความหมายของการเมืองไว้พอจะจับใจความสำคัญได้ว่า หมายถึงการจัดการโดยทำให้คนที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ๆ นั้น ได้อยู่ร่วมกันด้วยสันติสุขด้วยความสงบสุขอย่างแท้จริงนี่คือความหมายของคำว่าเมืองที่ถูกต้องและบริสุทธิ์แต่ถ้าความหมายของการเมืองมันเปลี่ยนเป็นไม่ถูกต้อง ไม่บริสุทธิ์ มันก็กลายเป็นเรื่องของผลประโยชน์ เรื่องการแย่งชิงเอาไรต์เอาเปรียบกันระหว่างคนหมู่มากนั่นเองสำหรับชาวพุทธแล้วถือว่า การเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ หรือเรื่องเกี่ยวกับประเทศชาติและสังคม แม้แต่ชุมชน หมู่บ้าน ครอบครัวของบุคคลแต่ละคนนั้น การเมืองเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไม่รับรู้ไม่รับผิตชอบเพราะฉะนั้นพุทธบริษัทถือว่า โลกนี้มันมีประโยชน์แก่เราและเพราะเราได้เกิดมาบนโลกนี้เราจึงมีหน้าที่ที่จะต้องกตัญญูต่อโลกหรือสังคม มนุษย์มีหน้าที่ต้องช่วยให้โลกหรือสังคมดีขึ้นพุทธบริษัทจึงมีเหตุผลที่ทำให้ต้องสนใจในสิ่งที่เรียกว่า “การเมือง”^{๒๖}

สำหรับประเด็นเรื่องการทำหน้าที่ต่อสังคมนั้น มีพระพุทธวจนะที่พระพุทธองค์ตรัสเกี่ยวกับพระองค์เองอยู่มากมายหลายแห่งว่า “ตถาคตเกิดขึ้นในโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของมหาชน ของสัตว์ทั้งหลายทั้งเทวดาและมนุษย์” นอกจากนั้นยังมีพระพุทธวจนะอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งลดระดับลงมาว่า “บุรุษอาชาไนยเกิดขึ้นมาในโลกนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่มหาชน” หมายความว่า มนุษย์ที่ประเสริฐและมีความสามารถไม่ใช่เกิดมาเพื่อตัวเอง แต่เกิดมาเพื่อมหาชนซึ่งรวมทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายคำว่าบุรุษอาชาไนยนี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะพระพุทธเจ้าอย่างเดียวใครก็ตามที่เป็นผู้มีสติปัญญาระดับสูงบุคคลนั้นก็ถูกเรียกว่า อาชาไนยเป็นผู้ที่เกิดมาเพื่อประโยชน์แก่มหาชน ไม่ใช่เกิดมาเพื่อตนเองซึ่งก็ไม่พ้นไปจากเรื่องของการเมืองแต่ต้องเป็นการเมืองที่บริสุทธิ์ หรือประกอบอยู่ด้วยธรรมะคือเป็นการเมืองที่แท้จริงอย่างที่กล่าวมา

^{๒๖} ดร. บรรพต แคนไธสง., การเมือง เสรีภาพ ประชาธิปไตย ภารดรภาพ, ๒๕๕๗.

แล้ว ไม่ใช่การเมืองที่ใช้ในความหมายเป็นอุบายคดโกงเอาเปรียบผู้อื่นและมีพระพุทธรูปที่ตรัสถึงประโยชน์ไว้ว่า “อตตตถฺ วา ทิ ภิกขเว สมปสฺสมานะนอลเมวอปฺปมาเทนสมปาเทตฺ ฯลฯ” เมื่อเห็นประโยชน์ตนก็ทำประโยชน์ตนให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท, เมื่อเห็นประโยชน์ผู้อื่นก็ทำประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเมื่อเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่ายคือทั้งตนและผู้อื่นก็พึงทำประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท” พระพุทธรูปนี้หมายถึงให้นึกถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย นั่นก็คือเป็นเรื่องปัญหาทางการเมือง หรือปัญหาาร่วมกันของสังคม นั่นเองที่ทุกคนจะต้องช่วยกันปลดเปลื้อง

การนึกถึงประโยชน์ของสังคมนั้นเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทเมื่อมีความคิดและความเข้าใจอย่างนี้แล้วมันก็จะหลีกเลี่ยงเรื่องของการเมืองไปไม่ได้ในปัจจุบันโลกกำลังเดือดร้อนด้วยปัญหาต่าง ๆ เพราะฉะนั้นถ้ามีหนทางที่จะช่วยกันได้ก็ต้องช่วยกันแม้ยังมองไม่เห็นหนทางที่จะช่วยได้ ก็จะต้องคิดหาทางออกของปัญหาให้พบด้วยเหตุนี้จึงเป็นเหตุให้ต้องสนใจสิ่งที่เรียกว่า การเมือง ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วบุคคลนั้นก็จะเป็นคนไร้ประโยชน์หรือเป็นคนที่มีประโยชน์น้อยที่สุดกล่าวได้ว่าไม่ได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและจะกลายเป็นบุคคลที่เอาเปรียบ เป็นบุคคลหนึ่งในโลกที่เป็นคนคดโกงไม่ได้ทำหน้าที่ของตนถือได้ว่าเป็นบุคคลที่อกตัญญูนั่นเอง

ตามหลักการของพระพุทธศาสนาทุกคนต้องหวังดีต่อโลก ต้องช่วยกันในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในโลกและกระบวนการนั้นคือสิ่งที่เรียกว่าการเมืองเป็นการจัดการสังคมทั้งในระดับโลก ให้มันถูกต้อง ให้เกิดความสงบสุข หรือในระดับที่ต่ำลงมาก็เป็นการจัดการความเป็นไปในประเทศ ให้เกิดความถูกต้องและมีความสุขสรุปความว่า การเมืองคือระเบียบปฏิบัติที่ทุกคนต้องช่วยกันจัดการบ้านเมืองหรือสังคมให้หมดปัญหาปัญหานั้นก็คือสิ่งที่สร้างวิกฤตการณ์หรือความอยู่ร่วมกันอย่างไม่ผาสุกกระบวนการช่วยกันจัดการบ้านเมืองหรือโลกให้หมดปัญหา นี่เป็นเรื่องของการเมืองที่บริสุทธิ์ตามแนวพระพุทธศาสนาดังนั้นการเมืองไม่ใช่เครื่องมือสำหรับแย่งชิงเอาผลประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตนหรือของพวกของตน

การใช้ระบบการเมืองของมนุษย์ในโลกโดยที่มีอยู่จริงในปัจจุบัน มีอยู่ ๒ อย่าง คือ ระบบการเมืองที่บริสุทธิ์ กับระบบการเมืองที่ไม่บริสุทธิ์ หรือการเมืองของสัตว์บุรุษกับการเมืองของคนพาลถ้าเป็นระบบการเมืองที่บริสุทธิ์ก็คือการเมืองที่แท้จริงตามเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา เป็นการเมืองของสัตว์บุรุษคำว่า สัตว์บุรุษ คือผู้รักความสงบผู้รู้ความสงบ ผู้แสวงหาความสงบ เป็นบุคคลที่อยู่ด้วยความสงบ เป็นความสงบตามความหมายทางธรรม ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า สัตว์บุรุษมีพระพุทธรูปที่ตรัสเอาไว้ว่า “เนสาสกายตถนสนฺติสนฺโตในฺที่ใดไม่มีสัตว์บุรุษในที่นั้นไม่เรียกว่าเป็นสภา” คำว่าสภานี้เป็นคำที่มีความหมายศักดิ์สิทธิ์มากตามพระบาลี คือ สภานที่เป็นที่ประชุมแห่งสัตว์บุรุษ จึงจะเรียกว่าสภาเพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่าอย่างนี้ถ้ามีสภาอย่างที่ว่า

นี่ก็มีสัตว์บุรุษและก็มีนักการเมืองคือสัตว์บุรุษ เป็นการเมืองที่ทำให้โลกนี้สงบได้จริงเหมือนกันฉะนั้น การเมืองระบอบอย่างหนึ่ง คือ การเมืองของสัตว์บุรุษประกอบกับรัฐสภาที่แท้จริงในความหมายของพระพุทธศาสนา และเป็นไปเพื่อสันติอันแท้จริงของสังคมหากเราจะวิเคราะห์ประเทศแต่ละประเทศ ทั้งหมดตกอยู่ในอันตรายหรือความโศครายที่จะไม่เป็นไปเพื่อศีลธรรมคือว่าตกอยู่ในห้วงแห่งความกลัว ข้อแรกก็คือความกลัวความพ่ายแพ้ไม่กล้าที่จะมุ่งพัฒนาไปสู่การเมืองที่มีศีลธรรมสนใจแต่เรื่องการเมืองที่เป็นผลประโยชน์ทำให้ละเลยระบบการเมืองที่ประกอบด้วยธรรม เพราะฉะนั้นจึงตกอยู่ในภาวะจำเป็นที่จะต้องละทิ้งคุณธรรม ประเทศทั้งหลายในโลกโดยเฉพาะประเทศที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา จำเป็นจะต้องทิ้งสัจธรรมความจริงความยุติธรรมหรือธรรมะ เพื่อเอาตัวรอดกันก่อนและนักการเมืองหรือนักปกครองก็ต้องปรับตัวไปเป็นแบบนั้นทั้งหมด

หากทุกคนรู้จักการเมืองอย่างถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติแล้วจะเห็นว่า การเมืองก็คือ ธรรมะระบบธรรมะที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่เป็นปกติสุขเป็นแขนงหนึ่งของธรรมทั้งหลายการที่หลักธรรมเกี่ยวกับการเมืองไม่แพร่หลายในสังคม เพราะว่ามีมนุษย์ส่วนใหญ่ตกเป็นทาสของวัตถุคือความสุขในทางกามคุณจึงถือว่าเป็นความเข้าใจผิดพลาดอย่างยิ่งว่า การเมืองไม่เกี่ยวกับศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาการเมืองที่บริสุทธิ์และถูกต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทุกศาสนา ในทางพระพุทธศาสนาจะต้องมีระบบการเมืองของธรรมะระบบการปกครองที่จะช่วยให้โลกนี้มีธรรมะ

หลักการของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย คือ สันติภาพ เสรีภาพ สมภาพ ภราดรภาพในพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายของหลักการเหล่านี้เอาไว้ดังนี้

สันติภาพ คือ ความเป้าหมายของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่สันติภาพขั้นต้นที่สุดจนกระทั่งถึงสันติภาพขั้นสุดท้าย คือ พระนิพพานซึ่งเป็นสันติภาพสูงสุด ในความหมายของพระพุทธศาสนาคำว่า เสรีภาพ ก็เช่นเดียวกัน ความหมายตรงกับคำว่า วิมุตติ ความหลุดพ้นไปจากการครอบงำของกิเลส นี่คือเสรีภาพในทางพระพุทธศาสนาเสรีภาพถือเป็นหลักธรรมอย่างหนึ่งโดยมีความหมายว่ามนุษย์ทุกคนมีสมภาพอยู่ตรงที่ว่า ทุกคนล้วนมีปัญหาตามธรรมชาติเหมือนกันหมดคือ ต้องเกิดต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย ต้องเป็นทุกข์และก็มีหน้าที่ที่จะต้องต่อสู้ เพื่อให้หลุดรอดจากความทุกข์ นอกจากนั้นต้องมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นด้วยคำว่า สมภาพ เป็นความหมายในระบบการปกครองคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้า สิทธิของภิกษุในทางการปกครองของพระพุทธศาสนานี้มีความเสมอภาคกันหมดไม่ได้อยู่ที่การมีพรรษามากหรือการมีพรรษาน้อย เป็นผู้บวชใหม่หรือบวชนาน

ส่วนภราดรภาพนี้ก็เป็นพี่น้องกันโดยธรรมในทางพระพุทธศาสนาไม่มีความเป็นพี่น้องชนิดไหนจะยิ่งไปกว่าการเป็นพี่น้องโดยธรรมพุทธบริษัทถือว่าเป็นพี่น้องกันโดยธรรมใน

ฐานะที่เป็นพุทธบริษัท ชาวพุทธจะถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นเหมือนบิดามารดาพุทธบริษัทเป็นบุตรธิดาของพระองค์เพราะฉะนั้นพุทธศาสนิกชนจึงเป็นพี่น้องกันโดยธรรมนี้คือภราดรภาพโดยธรรมเป็นหลักการทำทำให้เกิดความรักใคร่ ช่วยเหลือสมัครสมาน สามัคคีกัน ในฐานะที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันเป็นพื้นฐาน

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธศาสนา ศาสนาที่ได้ชื่อว่ามีความเป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด แต่การจัดการศึกษาวิทยาศาสตร์ในประเทศไทยส่วนใหญ่จะเน้นการนำองค์ความรู้ของต่างประเทศมาปรับใช้ การมีหนังสือเล่มนี้จะทำให้ได้แนวคิดในการนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์โดยใช้พุทธศาสนาเป็นรากฐาน ซึ่งจะเป็นการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทยให้หันมาปฏิรูปการศึกษาโดยอาศัยรากเหง้าจากสิ่งที่มีอยู่ในสังคม^{๒๗}

สังคมในอุดมคติตามแนวพระพุทธศาสนา

สังคมในอุดมคติ หมายถึงชุมชนในอุดมคติ (Ideal Community) ที่ปลอดจากความขัดแย้ง เป็นสังคมที่มีค่านิยมชัดเจน และมนุษย์ได้รับความพึงพอใจอย่างสมบูรณ์ สังคมในอุดมคติจะพรรณนาถึงลักษณะชีวิตอย่างเป็นระบบในสังคมตามจินตนาการ ในบางกรณีมีการพูดถึงสังคมในอุดมคติในนวนิยายด้วย

ในศตวรรษปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ดำเนินในอย่างรวดเร็วและมีการแบ่งแยกระหว่างสังคมทุนนิยมและสังคมสังคมนิยม ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำไปสู่ความคิดใหม่ในเรื่องสังคมในอุดมคติแต่ก็มีความคิดต่อต้านสังคมในอุดมคติหรือในลักษณะไม่เห็นด้วยและไม่มีทางที่สังคมในอุดมคติจะเกิดขึ้นได้จริง

คำว่า สังคม UTOPIA เป็นคำกรีก หมายถึง ไม่ใช่สถานที่ (Not Place) เป็นคำที่สร้างขึ้นมาจาก Sir Thomas More^{๒๘} (๑๕๑๖) อย่างไรก็ตามคำศัพท์ที่มีความหมาย ซึ่งแสดงถึงองค์ประกอบแห่งปรัชญาความคิดแบบ UTOPIA มีหลายรูปแบบ คำว่า “ยุคทอง” (Golden Age) เป็นคำหนึ่งแสดงถึงความพึงพอใจในลักษณะวิถีชีวิตบางอย่างในอดีต ความคิดที่มีองค์ประกอบสังคมในอุดมคติมีลักษณะเป็นสามัญสำนึกอย่างหนึ่ง

^{๒๗} สมัคร บุราราศ., พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทฤษฎีวิทยาศาสตร์, กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๒๕

^{๒๘} Thomas More ๑๕๑๖ (๑๙๖๕) UTOPIA : Harmonds worth : Penguin.

ในสังคมตะวันตก การวิเคราะห์สังคมในอุดมคติอย่างเป็นระบบ ในฐานะเป็นระบบความคิดอย่างหนึ่งเริ่มต้นโดยการตีพิมพ์การแปลผลงานเรื่อง Ideology and Utopia โดย Karl Mannheim (๑๙๒๙)^{๒๙} Karl Mannheim ได้แยกความแตกต่างระหว่างความคิดในอุดมคติ ซึ่งพรรณนาถึงภาพความจริงปัจจุบันเชิงอุดมคติ กับความคิดแบบ UTOPIA ซึ่งพยายามเสาะแสวงหาสังคมแบบใหม่ แต่ปัจจุบันมีคำว่า UTOPIA ครอบคลุมความหมายดังกล่าวนี้ทั้งหมด

ความคิดสังคมแบบ Utopia นี้ ปรากฏว่า มีความก้าวหน้าเป็นอย่างสูงในระหว่างที่สังคมเกิดความไม่มั่นคงและมีความล้มเหลวแห่งอำนาจในการปกครอง แนวคิด Utopia มักจะสะท้อนถึงเส้นแบ่งความเป็นไปได้ที่มีการแบ่งระหว่างสังคมที่เป็นอยู่ รวมทั้งความสามารถเชิงการผลิต และแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ในระดับหนึ่งกับการเน้นเชิงสัมพัทธ์ (Relative Explanation) บรรยายศาสตร์สาธารณะ ซึ่งตรงกันข้ามกับบรรยายศาสตร์ส่วนตัว แนวคิด Utopia นี้ยังสะท้อนถึงการกำหนดขอบเขตที่ตั้งระดับชั้นทางสังคม โดยในระดับชั้นแห่งสังคมแบบนี้อุดมคติแห่งสังคมดังที่กล่าวมาถูกนำเสนอ

แนวคิด UTOPIA ของผู้มีอำนาจ โดยทั่วไปมักจะเป็นแนวคิดเกี่ยวกับระเบียบสังคม ส่วนแนวคิด UTOPIA ของประชาชนมักจะสัมพันธ์กับดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์ และเพลิดเพลินจำเริญใจ (Land of Plenty and Pleasure)

แนวคิด UTOPIA ในศตวรรษที่ ๒๐ ถูกสร้างขึ้นมาจากความคิด เรื่องความจำเริญก้าวหน้า โดยศตวรรษที่ ๑๙ รวมแนวคิดความจำเริญก้าวหน้าเป็นแนวคิด UTOPIA พร้อมกับวิทยาศาสตร์ รูปลักษณะสำคัญที่สุดแห่ง UTOPIA ในศตวรรษที่ ๒๐ ก็คือความคิดแบบสังคมนิยม (Socialism) แต่ความคิดแบบเสรีนิยม (Liberalism) ก็มีมิติแห่ง UTOPIA ด้วย แม้แนวคิดของ Karl Marx กับ Hegel จะต่อต้านเสรีนิยม แต่โดยแท้จริงแล้วความคิดของ Karl Marx กับ Hegel มีความเป็น UTOPIA อย่างลึกซึ้ง^{๓๐} เป็นที่ยอมรับว่าความคิด UTOPIA มีรากฐานจากอุดมคติเกี่ยวกับเมืองบนสวรรค์ของศาสนาคริสต์ด้วย^{๓๐} ความคิด UTOPIA ได้ถูกแปรความหมายว่าสามารถเป็นไปได้ในสังคมมนุษย์ และมนุษย์สามารถเข้าถึงอุดมคตินี้ได้ กล่าวคือความเป็น UTOPIA ก็คือการที่สังคมสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตตามปกติได้ของมนุษย์ภายในสังคมได้ ความเป็น UTOPIA จะปรากฏอยู่ในสังคมที่มนุษย์มีอิสระที่จะสถาปนาชุมชนที่ตนชอบหรือเลือกอยู่ในชุมชนที่ตนชอบโดยไม่ถูกขัดขวางจากอำนาจพิเศษใดๆ ความเป็นประชาธิปไตยที่เหมาะสมแบบ UTOPIA จึงน่าจะหมายถึงการที่ประชาชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน และใช้สิทธิในการ

^{๒๙} Karl Mannheim ๑๙๒๙ (๑๙๖๐) Utopia and Ideology : An Introduction to the Sociology of knowledge London : Rout ledge

^{๓๐} B. Ollman, ๑๙๙๗ Marx's vision of Communism a Reconstruction, Critique ๘. Pp ๔-๔๑

สร้างสรรค์วิถีแห่งสวรรค์ (Way of Heaven) ส่งผลให้ประชาชนมีชีวิตปลอดภัย มั่นคง และ
สังคมสงบสุข UTOPIA

กล่าวเชิงสังคมและการเมือง ชุมชนสงฆ์ คือรูปแบบสังคมในอุดมคติ ความเป็น UTOPIA
สามารถจะพบได้ในสังคมอริยสงฆ์ อริยสงฆ์นั้น คือหมู่ของอารยชน หรือชนผู้ประเสริฐ ได้แก่ ผู้
ดำรงอยู่ในหลักแห่งความดีงาม มีการประพฤติสะอาด หมดจด เรียบร้อย^{๓๑} ผู้ที่ดำเนินตามมรรคา
ปฏิบัติที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางอันประเสริฐ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นอารยชนหรือ
คนที่มีอารยธรรม ดังนั้น สังคมอารยชนจึงเป็นสังคมของผู้มีศีลธรรมอันบริสุทธิ์ ไม่มีพฤติกรรม
ในการเบียดเบียนตนและเบียดเบียนผู้อื่น ใช้ชีวิตร่วมกันบุคคลอื่นอย่างเป็นปกติ มีความเอื้อเฟื้อ
เพื่อแผ่ด้านประโยชน์ต่างๆ สังคมอริยะ เป็นสังคมที่บุคคลประพฤติปฏิบัติตามคำสอนและคำ
แนะนำของอารยบุคคล ศีลธรรมไม่ใช่ค้ำบังการของผู้ผูกขาดศาสนาซึ่งอาจจะล่อลวงให้ปฏิบัติ
ตามคำสอนด้วยหวังผลประโยชน์ตอบแทนหรืออาจจะขู่บังคับให้ปฏิบัติตามหลักคำสอนของผู้
ผูกขาดศาสนา ดังเช่น ศีลธรรม แบบบวชชายัญของบางศาสนา

สังคมอริยะ ในความหมายทางพุทธปรัชญา หมายถึงสังคมที่ผู้คนมีความเป็นอิสระเป็น
ของตนเอง ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์ของกันและกัน และไม่วุ่นกับสถาบันต่างๆ ที่สังคม
กำหนดไว้ สังคมอริยะ ในที่นี้คือ สังคมนักบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์รวมตัวกันอยู่เป็นชุมชนอิสระ
จากสังคมส่วนใหญ่ มีระบบความเป็นอยู่ของตนเอง อาศัยจิตใจอิสระเป็นพื้นฐาน สงเคราะห์
เกื้อกูลแก่สังคมคฤหัสถ์ด้วยการดำรงสืบทอดหลักศีลธรรมอันดีงาม เผยแพร่หลักอารยธรรมแก่
ผู้คนที่ปรารถนาจะได้รับการพัฒนาทางจิตวิญญาณให้สูงขึ้น ระบบชีวิตของสมาชิกชุมชนสงฆ์
เป็นระบบชีวิตอิสระ ไม่รับเอาผลประโยชน์ตอบแทนการทำงานของตน ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการ
บิณฑบาตรับทักษิณียทานจากคนส่วนใหญ่ในสังคม

^{๓๑} ดูรายละเอียดความเป็นอริยะ ใน ชา. อ. ๓/๕๕: ๔/๑๒ เป็นต้น ซึ่งแบ่งอริยะเป็น ๔ ประเภทคือ

- ๑) อาจารย์อริยะ ผู้ดำรงตนอยู่ในการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมอันดีงาม
- ๒) ทักสอนอริยะ ผู้ที่มีรูปร่างลักษณะอาการเห็นแล้วน่าเลื่อมใส
- ๓) ลิงคอริยะ ผู้ที่มุ่งหมั่นครองเพศเป็นสมณะอันประเสริฐ
- ๔) ปฏิเวชาอริยะ ผู้เป็นอารยะโดยการตรัสรู้ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระพุทธสาวก

บทที่ ๔

ปรัชญาว่าด้วยปัญหาสังคมตามแนวแห่งพุทธธรรม

ปัญหาสังคมคืออะไร

ปัญหาสังคมคือปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมเป็นระยะเวลาหนึ่งส่งผลให้คนหมู่มากเกิดความเดือดร้อน ทนอยู่อย่างลำบากทั้งทางกายและทางจิตใจ และคนหมู่มากเหล่านั้นพยายามดิ้นรน หลบหนีและหาทางแก้ไขปรากฏการณ์ดังกล่าวนั้นให้หมดหรือลดน้อยลงจนทำให้การดำรงชีวิตกลับเข้าสู่ภาวะปกติของสังคมมนุษย์ จากนิยามดังกล่าว ปัญหาสังคมมีลักษณะดังนี้

๑. ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้คนส่วนใหญ่มีความทุกข์ความเดือดร้อน
๒. ปรากฏการณ์ที่สร้างความไม่พึงพอใจแก่คนส่วนใหญ่
๓. ดำรงอยู่ในสังคมเป็นระยะเวลาพอสมควรจนทำให้คนหมู่มากรู้สึกว่ายากที่คนคนเดียว หรือกลุ่มเดียวจะแก้ไขได้
๔. คนหมู่มากที่ได้รับผลกระทบพยายามรวมกลุ่มทำการแก้ไขตามลำดับขั้น
๕. ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวมีลักษณะเป็นสังคมสัมพันธ์

ปัญหาสังคม คือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นอันตรายต่อประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม คนส่วนใหญ่มีความรู้สึกร่วมกัน (Shared feeling) ถึงอันตรายดังกล่าว สถานการณ์ที่เป็นอันตรายนั้น (Harmful situation) อาจมีสาเหตุจากการที่คนไม่เคารพและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และประเพณี พิธีกรรมอันดีงามที่เป็นกรอบควบคุมพฤติกรรมของคน และอาจจะเกิดจากสภาวะขาดแคลน เครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทำให้เกิดความตื่นตระหนกตกใจในสังคม ซึ่งผลักดันให้ผู้คนต่างแย่งชิงกักตุนเครื่องอุปโภคบริโภค สภาวะการณ์เช่นนี้สร้างความขาดแคลนและกลไกรัฐอ่อนแอไม่สามารถควบคุมสภาวะไร้บรรทัดฐาน (Anomie) ต่างๆ ได้

ภาวะความรู้สึกร่วมกันถึงอันตราย แสดงถึงความกลัวของมนุษย์ มนุษย์แสดงพฤติกรรม

กักตุน เพราะความกลัวในความขัดสน อดคัด ขาดแคลนสิ่งที่มนุษย์คิดว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดแห่งชีวิตตน และชีวิตคนที่ตนต้องปกป้องคุ้มครองดูแลและรับผิดชอบ ภาวะความรู้สึกร่วมกันนี้ เกิดขึ้นจากประสบการณ์และจากการถ่ายทอดหรือบอกเล่าสืบต่อๆ กันมาจนเกิดความรู้สึกร่วมกันว่า อันตรายที่เกิดขึ้นกับบรรพบุรุษก็คืออันตรายที่ยังคงคุกคามคนในปัจจุบันอยู่

สภาพที่เป็นอันตรายต่อสวัสดิการทางสังคมจะปรากฏออกมาในรูปแบบ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ทางการเมืองค่านิยมทางศีลธรรม ปรากฏการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และปรากฏการณ์อื่น ๆ ถูกทำลายและถูกทำให้เสียหาย

โดยปกติสภาพที่เป็นอันตรายจะต้องเป็นสภาพการณ์ที่เป็นจริง (Factual Situation) ซึ่งสามารถสังเกตเห็นมิติระหว่างประเทศและมิติทางประวัติศาสตร์ได้อย่างเป็นระบบ ข้อเท็จจริงเป็นสิ่งสำคัญ ข้อเท็จจริงยอมให้พื้นฐานที่เป็นจริงสำหรับการกระทำยิ่งกว่านั้น ความไม่รู้สามารถก่อให้เกิดความสูญเสีย เพราะสิ่งที่ประชาชนไม่รู้สามารถเป็นอันตรายต่อประชากรได้ (Merton ๑๙๖๑) อย่างไรก็ตามเพียงการแสดงถึงภาวะที่เป็นอันตรายแห่งปรากฏการณ์ในตัวเอง ยังไม่เพียงพอที่จะกำหนดชี้ได้ว่าเป็นปัญหาสังคมสภาพการณ์ที่เกี่ยวข้องกับอันตรายเพียงเล็กน้อย เช่น ความตายจากการใช้ยา (อาจจะมียาจำนวนไม่มากนักในแต่ละปี เมื่อเปรียบเทียบกับความตายจากสาเหตุอื่นๆ) มักจะนิยามว่าเป็นปัญหาสังคม แต่สภาพการณ์ที่เกี่ยวข้องกับอันตรายที่รุนแรงกว่า เช่น ความตายจากอุบัติเหตุรถยนต์ (ซึ่งมีเป็นจำนวนมากในแต่ละปี) อาจจะไม่ถูกนิยามว่าเป็นปัญหาสังคม

กระบวนทัศน์เชิงพุทธเกี่ยวกับปัญหาสังคม

กระบวนทัศน์ (paradigm) หมายถึงแบบแผน (pattern) หรือแบบตัวอย่าง (Template) ที่อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และปรากฏเป็นกรณีเฉพาะให้มีการศึกษาเชิงลึกมีการตีความหรือวิเคราะห์ออกมาให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนตามลำดับ

ปัญหาสังคมเป็นตัวอย่าง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม แต่ปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาสังคมตามพุทธกระบวนทัศน์จะต้องเกิดเป็นประจำ เป็นลูกโซ่ที่สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องกับปัจจัยที่เกิดขึ้นมาก่อน (antecedent) และยากที่จะตัดขาดออกจากวงจรที่เป็นสายโซ่คล้องเป็นวงติดกันมา มีตัวอย่างปัญหาสังคมมากมายหากจะนำหลักการอธิบายตามพุทธกระบวนทัศน์มาใช้ศึกษา

ความรุนแรง (violence) เป็นตัวอย่างของปัญหาหนึ่งในสังคมมนุษย์ มนุษย์ที่เข้มแข็งมักจะใช้กำลังรุนแรงเบียดเบียนมนุษย์ที่อ่อนแอ วิเคราะห์จากศีลข้อที่หนึ่งแห่งเบญจศีล มนุษย์ทำร้ายเบียดเบียนกันและกันอย่างรุนแรงเป็นประจำ ปรากฏการณ์ความรุนแรงได้บังเกิดขึ้นมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล และในสมัยพุทธกาลก็มีความรุนแรงปรากฏอยู่

คงไม่ปฏิเสธว่า ความรุนแรงยังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบันและมีลักษณะความเกี่ยวโยงกันเป็นเครือข่ายสลับซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนไม่ให้นักบุญก่อความรุนแรงต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรุนแรงขึ้นอกุศล คือการฆ่าชีวิตมนุษย์คนอื่น เป็นสิ่งที่พระพุทธศาสนายอมรับไม่ได้ การลดความรุนแรงต้องเริ่มต้นปลูกฝังความรัก ความเมตตาให้เกิดมีขึ้นในจิตใจของมนุษย์ก่อน ดังนั้น กระบวนการลดความรุนแรงจึงต้องดำเนินการควบคู่กันไประหว่างการข่มใจไม่คิดโกรธไม่อาฆาตพยาบาทไม่ทำให้ร้ายชีวิตคนอื่น กั้นการแสดงความรัก ความปรารถนาดี ความเมตตา ความเป็นมิตรไมตรีกับบุคคลอื่นด้วยสติปัญญา

ความรุนแรงต่อชีวิตมนุษย์คนอื่นเป็นการล่วงละเมิดสิทธิความเป็นมนุษย์หรือการขาดมนุษยธรรมนั่นเอง

การศึกษาปัญหาสังคมตามแนวอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าแสดงถึงวิธีการเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตอันได้แก่ ความทุกข์ เรียนรู้และเข้าใจสาเหตุของปัญหาการดับทุกข์คือความฝันและความต้องการอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ และการแสดงวิธีการที่จะเข้าถึงความสุขซึ่งตรงกันข้ามกับความทุกข์โดยจะต้องปฏิบัติวิธีการแก้ไขรากเหง้าหรือสาเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแนะนำให้ปฏิบัติตาม

การศึกษาปัญหาสังคมตามแนวอริยสัจ ๔ มีขั้นตอนเป็น ดังนี้

๑. ขั้นปริยญา (กำหนดรู้ทุกข์หรือปัญหา) = ทุกข์
๒. ขั้นปหาน (ค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาให้พบแล้วทำลายหรือกำจัดตัวสาเหตุ) = สมุทัย
๓. ขั้นสังฉิกิริยา (การทำความจริงที่พึงปรากฏมาให้ปรากฏโดยการเพ่ง=นิโรธหรือความดับทุกข์ ซึ่งเป็นขั้นการตั้งข้อสมมติฐานอันแสดงผลของการปฏิบัติตามวิธีการที่ติงาม)
๔. ขั้นภาวนา (การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงสังคมความดับทุกข์, = มัคคะ)

กลุ่มปัญหาสังคมตามทัศนะพุทธปรัชญา

ตามทัศนะพุทธปรัชญาปัญหาสังคมเป็นปรากฏการณ์ (Collective Phenomena) คือ อาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างหมุนกันและกันจึงเกิดปรากฏการณ์ทั้งที่พึงปรารถนา (อิฏฐา-รมย์) และไม่พึงปรารถนา (อนิฏฐา-รมย์) ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และในระดับหมู่คณะ

ปรากฏการณ์รวมที่ไม่พึงปรารถนาสามารถวิเคราะห์เป็นกลุ่มปัญหาดังต่อไปนี้

๑. ปัญหาความรุนแรงต่อชีวิต
๒. ปัญหาการล่วงละเมิดในสิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้อื่น

๓. ปัญหาการลุ่มหลงในโอชะ คือกระแสความนิยมทางโลก (โอชะ ๔)
๔. ปัญหาความรุนแรงทางวาจา
๕. ปัญหาการแพร่ระบาดของสิ่งเสพติด

กลุ่มปัญหาดังกล่าวปรากฏอยู่ในหลักพุทธจริยธรรมว่าด้วยเบญจศีล เบญจธรรม

เบญจศีล คือศีล ๕ เป็นหลักคำสอนที่แสดงถึงการเกิดขึ้นแห่งพฤติกรรมเบี่ยงเบนของสังคมมนุษย์อย่างรุนแรง การเกิดขึ้นแห่งพฤติกรรมเบี่ยงเบน (Deviant Behavior) สร้างความเดือดร้อนและความทุกข์แก่สังคมมนุษย์เป็นอย่างมาก ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติหลักเบญจศีลเป็นหลักการแห่งมนุษยธรรมทางสังคม ซึ่งทำให้สังคมอยู่เป็นปกติสุข ดังจะวิเคราะห์ต่อไป

๑. ปัญหาความรุนแรงต่อชีวิต

ความรุนแรงต่อชีวิต คือการกระทำใดๆ ก็ตามส่งผลให้เกิดการประทุษร้ายต่อชีวิต ให้ชีวิตมนุษย์และชีวิตสัตว์โลกอื่น ๆ ทุกพลภาพ พิการ จนถึงสูญเสียชีวิต

ข้อนี้ ก็คือการล่วงละเมิดในสิทธิของสัตว์โลกอย่างรุนแรง การกระทำที่มีลักษณะรุนแรงต่อชีวิต เป็นปัญหาสังคมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงทางกายภาพ คือผู้ที่อ่อนแอกว่า และรวมถึงผู้ที่มีสติปัญญาน้อยกว่าด้วย

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนห้ามมิให้ทำลายชีวิตของสัตว์โลกก็เพราะต้องการมิให้เกิดการล่วงละเมิดและประทุษร้ายต่อชีวิตของผู้ที่อ่อนแอ และผู้ที่ตนเองไม่ชอบอย่างรุนแรง พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นปัญหาสังคมข้อนี้ตั้งแต่สมัยพระองค์ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ ตัวอย่างความรุนแรงต่อชีวิตชั้นอุกถตุก็คือ การทำสงครามสู้รบกันระหว่างเผ่าพันธุ์ระหว่างชาติที่ขัดแย้งกัน รวมกระทั่งคนในชาติเดียวกันที่ทำลายล้างกันด้วยอำนาจัดมหาคือ โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งมีให้เห็นเป็นประจำในสังคมโลกปัจจุบัน

กลุ่มปัญหาการกระทำรุนแรงต่อชีวิต ในสังคมปัจจุบันจะพบได้ทั้งในระดับครอบครัว และระดับสังคม โดยเฉพาะผู้หญิงและเด็กมักจะถูกตกเป็นเหยื่อความรุนแรงต่อชีวิตและร่างกาย เช่น สามีตีภรรยา ผู้ใหญ่ใช้แรงงานเด็กเกินกำลังของเด็ก สตรีถูกล่วงละเมิดทางเพศ เป็นต้น ในสมัยพุทธกาลปัญหาที่เฉกเช่นเดียวกัน

ข้อห้ามมิให้ทำการพรากชีวิตของสัตว์โลกได้รับการบัญญัติขึ้นมาในสมัยพุทธกาลก็เพื่อห้ามปรามและป้องกันปัญหาสังคมคือการกระทำการรุนแรงต่อชีวิตและร่างกาย ซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังของสังคมโลกทั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต ปัญหาข้อนี้ยังคงมีอยู่ และกลายเป็นปรากฏการณ์ที่โลกหาทางแก้ไขให้หมดสิ้นไปไม่ได้ ภาวะความรุนแรงต่อชีวิตและร่างกายของ

มนุษย์และสัตว์โลกอื่นๆ ได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม โดยมีลักษณะสลับซับซ้อนตามสภาพสังคมที่มีความซับซ้อนเชิงสัมพันธ์ภาพมากยิ่งขึ้น

ปัญหาการเบียดเบียนชีวิตสัตว์โลกอื่นๆ ก็มีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน สัตว์โลกหลากหลายพันธุ์และหลากหลายชีวิตได้ถูกประทุษร้าย ทำลายชีวิตจนสูญสิ้นพันธุ์ไปจากโลกนี้ ระบบนิเวศของโลกถูกทำลายจนเสียความสมดุลก็เพราะมนุษย์ได้ก่อความรุนแรงต่อชีวิตสัตว์โลก และทำลายแหล่งอาหารของสัตว์โลกด้วย ซึ่งทำให้สัตว์โลกปราศจากแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัยและสูญสิ้นพันธุ์ไปในที่สุด

กล่าวโดยทางพุทธจริยธรรมมนุษย์ก่อความรุนแรงต่อชีวิตสัตว์โลก เพราะกิเลสตัณหาที่ปรุงแต่งให้จิตใจของมนุษย์ผลักดันให้มนุษย์มีการแสดงออกในเชิงรุนแรง ก็คือ ความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุด (โลภะ) ความอาฆาตมาดร้ายเพราะไม่ได้รับการสนองตอบตามที่ต้องการ (โทสะ) และเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เนื่องจากขาดการฝึกอบรมหรือขาดการศึกษาขัดเกลา (โมหะ) กิเลสตัณหาทั้ง ๓ ประการนี้ มีความรุนแรงไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่าง ๆ อีกหลายอย่าง อย่างไรก็ตามมนุษย์ทุกคนที่มีความเป็นมนุษย์ตามปกติ ย่อมมีความรุนแรงตามอำนาจของกิเลสตัณหาแต่ละอย่าง

มนุษย์ที่มีความโลภ มีความอยากได้ อยากมีและอยากเป็นไม่มีที่สุดรุนแรง ก็จะดิ้นรนแสวงหาทรัพย์ อำนาจ ตำแหน่ง ชื่อเสียงอยู่ตลอดเวลา มนุษย์ที่มีกิเลสตัณหาคือความโลภครอบงำ จะทำความรุนแรง เบียดเบียนตัวเอง และเบียดเบียนคนอื่น เป็นประจำ ความรู้สึกเป็นทุกข์จะบังเกิดขึ้นในใจของตนเองอยู่เสมอ มันเป็นความรู้สึกบีบคั้นจากอำนาจความโลภ ความรุนแรงที่อยู่บนพื้นฐานความโลภ สามารถทำร้ายตนเองได้ และส่งผลกระทบต่อบุคคลอื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ความโลภที่รุนแรงที่สุดก็คือความต้องการครอบครองทรัพย์สิน และครอบครองสิ่งของที่สังคมยกย่องว่าเป็นสิ่งมีค่า ทำให้ผู้ครอบครองเป็นคนรวยมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีสถานภาพทางสังคมเป็นชนชั้นสูง ความโลภผลักดันให้มนุษย์ก่ออาชญากรรมประทุษร้ายต่อบุคคลอื่นที่ขัดขวางการครอบครอง สิ่งที่มีค่าในสังคม ความไม่พอใจและความเกลียดชัง เป็นต้นเหตุของการแสดงออกในเชิงรุนแรงต่อชีวิต ผู้ที่เกลียดชังบุคคลอื่น หรือไม่ชอบคนอื่น หากควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้ย่อมจะประทุษร้ายต่อบุคคลที่ตนเกลียดชังหรือไม่ชอบด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยการใช้วานหรือว่าจ้างให้ผู้อื่นทำร้ายคนที่ตนเกลียดชัง โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นความผิดทางศีลธรรม ตัวอย่างก่อความรุนแรงทางสังคมเช่นการก่อม็อบ (MOB) สร้างความเดือดร้อนแก่สาธารณชน โดยกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงกันข้าม กับฝ่ายครองอำนาจเป็นรัฐบาลในสังคมไทยที่ผ่านมาก็ล้วนอยู่บนพื้นฐานของความเกลียดชัง และความไม่พอใจที่กลุ่มตนไม่ได้มีโอกาสเป็นรัฐบาลในการเลือก

ตั้ง ตามระบบประชาธิปไตย ความรุนแรงทางการเมืองยิ่งมากเท่าไรก็ยิ่งเป็นการประทุษร้ายต่อชีวิตของผู้คนในสังคมมากเท่านั้น กรณีความรุนแรงที่สุดต่อชีวิตของบุคคลอื่นก็คือการใช้อาวุธเป็นเครื่องมือ ทำร้ายชีวิตของบุคคลที่ตนเกลียดชัง กลายเป็นก่อกองจลาจล (RIOT) สร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น

พระพุทธศาสนาเห็นว่า ความรุนแรงต่าง ๆ เกิดมาจากจิตใจที่มีอกุศลเจตนาเป็นเครื่องปรุงแต่งผลักดันให้มนุษย์แสดงวจีทุจริต และกายทุจริต ซึ่งก็หมายถึงพฤติกรรมการแสดงออกในเชิงก้าวร้าวรุนแรงทำให้บุคคลอื่นและสัตว์โลกอื่น ๆ มีความทุกข์ความเดือดร้อน และไม่มีความปลอดภัย

สังคมปัจจุบันไม่สงบสุขก็เพราะพฤติกรรมความรุนแรง สังคมโลกจึงเรียกร่องหาสันติภาพ ซึ่งหมายถึงการแสดงออกแบบร่วมมือสร้างสรรค์ และเสียสละต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน สันติภาพจะเกิดขึ้นไม่ได้ในสังคมโลก トラบไตที่มนุษย์ในโลกไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางความคิดคือไม่ปรับเปลี่ยนความโกรธ ความไม่พอใจ และไม่ปรับเปลี่ยนความอาฆาตพยาบาท เป็นแบบสันติคือความรัก การให้อภัย และการไม่อาฆาตพยาบาท

เพราะฉะนั้น สันติภาพจึงเป็นเป้าหมายของสังคมโลก พระพุทธศาสนาส่งเสริมให้มนุษย์สร้างสันติภาพในจิตใจเป็นเบื้องต้น จิตใจที่สงบยอมทำให้ชีวิตมีความสุข เมื่อปัจเจกชนมีจิตใจสงบสังคมก็จะสงบสุขไปด้วย พระพุทธศาสนาจึงมีพุทธภาษิตรองรับสัจธรรมข้อนี้ว่า “ความสุขอันใดยิ่งกว่าความสงบยอมไม่มี” (นตถิ สนติปริ สุข) นี่คือหลักการอหิงสา จึงได้รับการเน้นเป็นพิเศษในพระพุทธศาสนา

๒. การละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอื่น

ทรัพย์สิน คือสิ่งของทั้งที่เป็นสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและเป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ครอบครองเป็นเจ้าของ ซึ่งทำให้ผู้ครอบครองมีสิทธิบริโภค จำหน่ายแลกเปลี่ยนและแสวงหาผลประโยชน์ตอบแทนได้ถูกต้องตามกฎหมายและถูกต้องตามประเพณี วัฒนธรรม และศีลธรรมของสังคมและผู้ครอบครองสามารถเรียกร้องผลประโยชน์หรือค่าเสียหายอื่นใดก็ได้ จากบุคคลอื่นที่ล่วงละเมิดในทรัพย์สินของตน โดยปราศจากการยินยอมของผู้ครอบครอง

การล่วงละเมิดเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอื่นก็คือการพยายามเข้าไปครอบครองหรือไปใช้สอย หรือไปแสวงหาผลประโยชน์ในทรัพย์สินของบุคคลอื่น ซึ่งบุคคลที่เป็นเจ้าของไม่ได้ยินยอมให้ไปครอบครองหรือใช้ประโยชน์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นลักษณะทำที่อย่างใดก็ตามการละเมิดในสิทธิเกี่ยวกับทรัพย์สินของบุคคลอื่นนี้ปรากฏออกมาในคำพูดต่าง ๆ เป็นการลักขโมย การปล้น การฉ้อ การหลอกลวง การโกหก หรือการ

พูดจาหว่านล้อมให้เชื่อในลักษณะต้องการยึดครองทรัพย์สินหรือสิ่งของที่มีค่าโดยผู้เป็นเจ้าของรู้เท่าไม่ถึงการณ์คือตกเป็นเหยื่อนั่นเอง

พฤติกรรมอันไม่พึงปรารถนาดังกล่าวของมนุษย์ก่อความทุกข์ความเดือดร้อนต่อสุจริตชนตั้งแต่อดีตสมัยพุทธกาลจนถึงยุคสมัยปัจจุบันและยังคงมีต่อไปในอนาคต พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าละเมิดในทรัพย์สินของบุคคลอื่นก็คือ อทินนาทาน อันได้แก่การยึดถือเอาสิ่งของที่บุคคลอื่นไม่ได้ให้ตามหลักการวิทยาการเศรษฐศาสตร์และสังคมวิทยา ทรัพย์สินมี ๓ ประเภทคือ

๑) ทรัพย์สินส่วนบุคคล (INDIVIDUAL PROPERTY)

๒) ทรัพย์สินของนิติบุคคล คือองค์กรทางธุรกิจ (CORPORATE PROPERTY)

๓) ทรัพย์สินของสาธารณชน คือทรัพย์สินที่คนในสังคมเป็นเจ้าของร่วมกันโดยมีหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานภาคชุมชนดูแลทรัพย์สินแบบนี้เรียกว่า PUBLIC PROPERTY เช่น ถนน แม่น้ำ ป่าไม้ ทรัพย์สินของรัฐหรือทรัพย์สินของหลวง เป็นต้น

ในปัจจุบันสังคมโลกเผชิญกับปัญหาสังคมอันยิ่งใหญ่ที่สุด ปัญหาหนึ่งคือปัญหาการใช้กำลังบุกรุก และถือครองทรัพย์สินของบุคคลอื่นในหลากหลายรูปแบบ ตัวอย่าง เช่นการทำสงครามแย่งชิงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดในโลกปัจจุบัน ผู้ที่มีกำลังเข้มแข็งกว่ามักจะได้สิทธิครอบครองทรัพย์สินตามธรรมชาติมากกว่าผู้ที่มีกำลังอ่อนแอกว่า ผู้ที่มีอาวุธร้ายแรงกว่าก็สามารถแย่งชิงสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินสาธารณะจากผู้ไม่มีอาวุธ เช่นการใช้กำลังอาวุธคนและอาวุธยุทธโธปกรณ์ทางทหารแย่งชิงอำนาจ/สิทธิในการใช้อำนาจอย่างถูกต้องตามกฎหมายจากรัฐบาลทหารพลเรือน ในรูปของรัฐประหาร ดังที่เกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ การแย่งชิงสิทธิในการใช้อำนาจดังกล่าวถือว่าเป็นการกระทำความรุนแรงต่อสิทธิเองกลุ่มบุคคลที่ได้รับฉันทานุมัติจากประชาชนให้มาบริหารประเทศชาติในฐานะเป็นตัวแทนของพวกเขาตน การกระทำความรุนแรงโดยการแย่งชิงอำนาจและสิทธิในการใช้อำนาจดังกล่าวก็เหมือนกับการต่อความรุนแรงต่อชีวิตของผู้คนอย่างหนึ่ง

ขณะเดียวกันโลกปัจจุบันกำลังเผชิญกับการเสียดุลยภาพแห่งระบบนิเวศ (ECOSYSTEM IMBALANCE) กล่าวคือพื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายแหล่งอาหารของสัตว์โลกก็ถูกทำลายไปด้วย โดยเฉพาะสัตว์บกที่อาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารและเป็นที่อยู่อาศัย จำนวนมากสูญพันธุ์ไปจากโลกก็เพราะขาดแหล่งอาหารและขาดที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย มนุษย์เป็นผู้บุกรุกและก่อความรุนแรงต่อชีวิตสัตว์โลก มนุษย์ขาดความเคารพในสิทธิของสัตว์ร่วมโลก อ่างความชอบธรรมในการครอบครองแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งอาหารของสัตว์โลก จึงใช้กำลังรุนแรงปล้นเอาสิทธิของสัตว์โลก

อย่าขาดความเมตตาต่อสัตว์โลก ผลก็คือธรรมชาติถูกทำลายต้นไม้ถูกตัด พื้นที่ป่าถูกบุกรุกเป็นไร่นา ปศุสัตว์ที่ปลูกพืชผักผลไม้สำหรับมนุษย์ส่งผลให้ป่าไม้อ่อนแอโดยเฉพาะในประเทศไทยพื้นที่ป่าไม้เหลือไม่ถึงร้อยละ ๒๐ ของพื้นที่ทั้งประเทศการประทุษร้ายต่อแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์โลกก็ถือได้ว่าเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของสัตว์โลกด้วยเช่นกัน

สังคมปัจจุบันประสบปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง (CORRUPTION) ในระบบราชการ มีการฟ้องร้อง เรียกค่าเสียหายจากการประพฤติมิชอบในระบบราชการ จากข้าราชการผู้ปฏิบัติหน้าที่และมีตัวอย่างผู้ที่ถูกตัดสินมีความผิดทั้งทางแพ่งและทางอาญารัฐมนตรีว่าร้ายผิดปกติและแสดงแหล่งที่มาของทรัพย์สินแห่งตนได้ไม่ชัดเจน พฤติกรรมความว่าร้ายผิดปกติก็คือพฤติกรรมอันเนื่องมาจากมิถิฉ้อราษฎร์บังหลวงนั่นเอง

ศีลข้อที่สองตามหลักเบญจศีลหรือศีลห้าที่พระพุทธศาสนาบัญญัติขึ้น ก็คือการห้ามมิให้ลักขโมย ปล้นสะดม ฉกชิงวิ่งราวทรัพย์สินที่บุคคลอื่นครอบครองหรือเป็นเจ้าของโดยชอบธรรมรวมทั้งทรัพย์สินทุกอย่างดังที่กล่าวมาข้างต้น

มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผล มนุษย์และกลุ่มมนุษย์จำนวนมากที่มีความแข็งแรงกว่าทั้งโดยกายภาพ และโดยอาวุธยุทธโศปกรณ์ ได้ใช้ความแข็งแรงของตนและกลุ่มของตนปล้นเอาทรัพย์สินที่ไม่ใช่ของตน โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นบาปและอ้างเหตุผลต่าง ๆ ในการกระทำของตนหรือกลุ่มตน หากเจ้าของทรัพย์สินที่ถูกปล้นชิงจะถูกประทุษร้ายอาจจะถึงกับเสียชีวิต

สังคมมนุษย์หลายแหล่งที่มีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้เผชิญกับการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองแบบรุนแรง อำนาจการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนส่วนใหญ่มอบให้แก่กลุ่มพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งเป็นรัฐบาล บริหารประเทศชาตินั้นถือว่าเป็นฉันทานุมัติอันชอบธรรม พรรคการเมืองที่ได้รับฉันทานุมัติจากประชาชน ย่อมมีสิทธิอันชอบธรรมในการครอบครองอำนาจ และจัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศชาติ อำนาจในการบริหารประเทศถือได้ว่าเป็นทรัพย์สินของประชาชน แต่การปฏิวัติรัฐประหารปล้นอำนาจการบริหารจากผู้แทนของปวงชนอาจพิจารณาได้ว่าเป็นการกระทำความรุนแรงต่อทรัพย์สินของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย ถึงแม้จะอ้างเหตุผลใดๆ ก็ตาม ย่อมฟังไม่ขึ้นในระบอบประชาธิปไตย แต่อาจจะฟังขึ้นในระบอบการเมืองการปกครองแบบเผด็จการ การเมืองแบบเผด็จการย่อมมีการแย่งชิงอำนาจโดยการใช้พลังกำลัง และอาวุธยุทธโศปกรณ์ ผู้บริหารประเทศชาติไม่ได้มาจากการเลือกตั้งของประชาชน จึงมีการสู้รบแย่งชิงอำนาจเป็นการภายในเฉพาะผู้มีอำนาจหรือชนชั้นผู้ปกครองด้วยกันเอง การให้เหตุผลเชิงเผด็จการกับการให้เหตุผลเชิงประชาธิปไตย ย่อมขัดกัน ในเชิงปรัชญา การอ้างความชอบธรรมว่าเป็นการกระทำเพื่อประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ของฝ่ายเผด็จการนิยม ในการก่อรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองจากรบอบประชาธิปไตย จึงไม่ต่าง

อะไรกับกลุ่มมิชชันนารี อ่างเหตุผล ความชอบธรรมในการปล้นสะดมทรัพย์สินอันบริสุทธิ์และชอบธรรมของประชาชนผู้ประกอบสัมมาอาชีพ ดังนั้น การก่อรัฐประหารจึงเป็นมิชชันนารีอย่างหนึ่งในทางปรัชญา จริยธรรม และในทางศีลธรรมทางศาสนาที่สัมพันธ์กับข้อห้ามมิให้ลักขโมยทรัพย์สินหรือปล้นเอาทรัพย์สินที่บุคคลอื่นเขาไม่ให้ (อทินนาทาน)

โลกขณะนี้ประสบกับปัญหาภัยธรรมชาติ ปัญหาการสูญเสียความสมดุลแห่งระบบนิเวศ และปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ อย่างวิกฤต ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ กล่าวถึงมนุษย์จำนวนมากได้บุกรุกเข้าไปแย่งพื้นที่ของสัตว์โลกอื่น ๆ เช่น ป่าไม้ และแม่น้ำสาธารณะ เป็นต้น อันเป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและสัตว์น้ำ การบุกรุกแย่งทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้และแม่น้ำ ถือได้ว่าเป็นการปล้นทรัพย์สินของสัตว์โลกอื่น ๆ มนุษย์นั้นกล่าวโดยทางสภาวะแห่งความเป็นสัตว์โลกย่อมไม่มีสิทธิอ้างความชอบธรรมครอบครองทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ในโลกนี้ไว้แต่เพียงผู้เดียวหรือแต่เพียงกลุ่มของตนกลุ่มเดียวสัตว์โลกอื่น ๆ ย่อมมีสิทธิที่จะอยู่อาศัยและมีชีวิตอยู่รอดในท่ามกลางทรัพยากรต่าง ๆ บนโลกนี้ด้วย

ความคิดเชิงปรัชญามนุษยนิยม (HUMANISM) ได้กลายเป็นที่ถกเถียงกันในแง่จริยธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อมว่าจริงหรือไม่ที่สรุปว่า มนุษย์เท่านั้นสำคัญเหนือกว่าสัตว์โลกอื่น ๆ มนุษย์เท่านั้นหรือที่มีค่าเหนือสัตว์โลกอื่น ๆ และสามารถแย่งชิงแหล่งอาหารจากสัตว์โลกอื่น ๆ ได้โดยไม่ผิดกฎธรรมชาติ การวิเคราะห์ในเชิงศีลธรรมสัตว์โลกอื่น ๆ ย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกับมนุษย์ในการที่จะมีชีวิตอยู่รอด และมนุษย์ควรเคารพในสิทธิของสัตว์โลกอื่น ๆ ด้วย ทำที่ต่อสัตว์โลกอื่น ๆ ควรจะแสดงออกมาในลักษณะไม่แตกต่างจากทำที่ที่แสดงต่อมนุษย์ด้วยกันเอง

ปัญหาความรุนแรงต่อสิทธิของสัตว์โลกจึงได้รับการตำหนิจากพระพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากข้อห้ามมิให้มนุษย์ยึดถือเอาสิ่งของทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่คนอื่นเป็นเจ้าของครอบครองโดยชอบธรรม การฝืนข้อห้ามทางศีลธรรมดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการประพฤติดุจจริตคือ การกระทำความชั่ว ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้ได้กลายเป็นปัญหาวิกฤตของโลกปัจจุบันนี้

๓. ปัญหาความลุ่มหลงในโอชะ คือกระแสความนิยมทางโลก (โอชะ ๔)

คำว่า โอชะ หมายถึงห้วงน้ำ ในที่นี้พระพุทธศาสนาเน้นถึง กิเลส อันเป็นดุจกระแสน้ำหลาก ท่วมใจสัตว์^๑

สังคมโลก ถูกกระแสกิเลสรุนแรง ท่วมกันส่งผลให้สัตว์โลกดิ้น ไหล แหกกว่าจะไปตามกระแสที่รุนแรง กลายเป็นความนิยมอย่างบ้าคลั่ง กระแสที่ไหลท่วมสังคม จนกลายเป็นค่านิยม

๑ พระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๖, ๒๕๓๓), หน้า ๔๓๘.

ที่คนลุ่มหลงตามหลักพุทธธรรมมี ๔ ประการ คือ

- ๑) ความลุ่มหลงในสิ่งอันเป็นที่รักใคร่ (กาม)
- ๒) การยึดติดในการมีตำแหน่งสถานภาพทางสังคม (ภพ)
- ๓) ความลุ่มหลงยึดติดในความคิด หรือทฤษฎีแบบใดแบบหนึ่ง หรือในความเชื่อแบบใดอย่างไรเหตุผล จนกลายเป็นความเกลียดชังต่อผู้ที่เห็นต่าง (ทิฏฐิ)
- ๔) ความมมภายในประเพณี การปฏิบัติที่หาเหตุผลไม่ได้ โดยเชื่อว่าสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาทุกอย่างเป็นสิ่งที่ดี และยึดติดกับการปฏิบัติแบบนั้นโดยไม่มีความรู้อย่างแท้จริง (อวิชชา)^๑

ปัญหาความลุ่มหลงในกระแสกิเลสทั้ง ๔ อย่างมีมาตั้งแต่โบราณ ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน และจะยังคงมีอยู่ต่อไปในอนาคต ตราบเท่าที่มนุษย์โลกยังคงมีกิเลส เวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะสงสาร

วิเคราะห์ในเชิงลึก เราจะพบได้ว่ารากเหง้าของปัญหาสังคมก็คือความนิยมในสิ่งที่ไม่ดี สาระว่ามีสาระ ในสิ่งที่เป็นอนิจจัง ว่าเป็นนิจจัง ในสิ่งสมมติว่า เป็น ประมัตตสัจจะ เป็นต้น ดังจะขอวิเคราะห์ โอะมะ แต่ละข้อโดยละเอียดต่อไป

๑. ความลุ่มหลงใน กามะ (กามโอะมะ)

กามะ คือ ความใคร่ ความปรารถนา ในที่นี้หมายถึง สิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา^๒ ตามหลักพระพุทธศาสนา กามะ มี ๒ อย่าง คือ ๑) กิเลสกามะ ๒) วัตถุกามะ

กิเลสกาม คือ กิเลสที่ทำให้อยาก ให้รัก ให้อยากได้ ได้แก่ ราคะ โลภะ อิจฉา (อยากได้) เป็นต้น

วัตถุกาม ได้แก่วัตถุอันน่าใคร่ ในที่นี้หมายถึง กามคุณทั้ง ๕ ซึ่งประกอบด้วย รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรัูปพะ อันน่าใคร่ น่าชอบใจ

กามะทั้ง ๒ ประการนี้อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ซึ่งหมายถึงเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ก็ได้จึงเกิดขึ้น ไม่มีกามหรือกิเลสชาติใดเกิดขึ้นมาเองโดยปราศจากการกระตุ้นจากปัจจัยอย่างอื่น

ในเบื้องต้นใคร่ขอวิเคราะห์ กิเลสกาม คือ ราคะ ราคะคือความกำหนัดยินดีในสิ่งที่น่าใคร่เป็นสภาวะของจิตที่ถูกปรุงแต่งให้ติดอยู่ในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่มากกระทบ

ราคะจะเกิดขึ้นเมื่ออายตนะ คือ ตา ได้มองเห็นรูปที่น่าพึงพอใจ และติดอยู่ในรูปนั้น รูปจึงเป็นวัตถุกาม ส่งผลให้เกิดความกำหนัด อยากได้ อยากครอบครอง รูปที่เห็นหรือมากกระทบ

๑ ที.ปา ๑๑/๒๕๘/๒๔๒, อภิ. วิ ๓๕/๙๖๓/๕๐๖

๒ อ่างแก้ว, พระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒.

ความกำหนดจะเกิดขึ้นเมื่ออายุนั้นคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟังเสียงที่ไพเราะชวนให้หลงใหล ได้ดมกลิ่น หอมสดชื่น ได้ลิ้มรสที่อร่อยตามที่ตนชอบ ได้สัมผัสหรือได้แนบสนิทกับเนื้อหนัง หรือพื้นผิวที่อ่อนนุ่มสบาย ความกำหนดยตินดีในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัส ล้วนถูกกระตุ้นโดยวัตถุตาม ดังกล่าว ดังนั้น

กิเลส คือความกำหนด ความใคร่ ความอยากได้ครอบครอง จึงมีพลังผลักดันให้บุคคลที่ตกอยู่ภายใต้กระแสของกามคุณคลั่งไคล้ หลงใหลแสวงหาและเพลิดเพลินอย่างขาดสติ

ในสมัยพุทธกาล กระแสความคลั่งไคล้หลงใหลในกามคุณได้กลายเป็นลัทธิความนิยมของบุคคลในยุคนั้น ลัทธินี้ได้กลายเป็นหลักการปฏิบัติสุดโต่งของบุคคลกลุ่มหนึ่งที่เชื่อว่า ความสุขและสัจธรรมที่แท้จริงก็คือการได้รับการบำรุงบำเรอ ประนเปรอด้วยกามคุณอย่างไม่มีขีดจำกัดตามความประสงค์ของบุคคล พระพุทธศาสนาเรียก ลัทธิความเชื่อและการปฏิบัติแบบนี้ว่า “กามสุขัลลิกานุโยค” ซึ่งหมายถึง การประกอบตนให้พัวพันหมกมุ่นอยู่ในกามสุขหรือการหมกมุ่นแสวงหาความสุขความเพลินจากกามคุณอย่างเต็มที่

ลัทธิกามสุขัลลิกานุโยค เป็นปรัชญาชีวิตของกลุ่มวัตถุนิยมและกลุ่มบริโภคนิยม ในสังคมอียิปต์สมัยกลาง มีนักปรัชญาวัตถุนิยมอียิปต์ คนหนึ่งชื่อ OMARCAIYAM เขาได้สนับสนุนวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยมสุดโต่งภายใต้ปรัชญาของเขาที่ว่า

“We eat, we drink we make love. We will be merry.”^๔

นักวัตถุนิยมจะยึดติดอยู่กับกระแสวัตถุนิยมและกิเลสกาม ปรากฎการณ์ในโลกปัจจุบันชี้ให้เห็นพัฒนาการด้านวัตถุและเทคโนโลยี ซึ่งมุ่งสนองต่อความต้องการของนักวัตถุนิยม นักวัตถุนิยมจะอ้างความจำเป็นระดับสูงและละเอียดยิ่งขึ้น สิ่งที่เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (Pre Requisites) อันได้แก่ปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม ไม่เพียงพอเสียแล้ว ความต้องการสิ่งอื่น ๆ อีก ทั้งที่เป็นส่วนเกินแห่งการดำรงชีวิตก็ได้กลายเป็นความจำเป็น (Want has become need)

พระพุทธศาสนายอมรับว่าวัตถุนิยมมีความจำเป็นเฉพาะในการดำรงชีวิตให้อยู่รอด ปัจจัยทั้งสี่ดังกล่าว คือวัตถุที่จำเป็นนอกเหนือจากนั้นกลายเป็นส่วนเกิน พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธวัตถุ แต่พระพุทธศาสนาปฏิเสธการบริโภคหรือเสพวัตถุเกินความจำเป็น วัตถุเกินความจำเป็นทำให้จิตใจของมนุษย์ติดอยู่กับส่วนเกิน มนุษย์ปัจจุบันได้กลายเป็นทาสของวัตถุส่วนเกิน และเสาะแสวงหาวัตถุส่วนเกินมาบำรุงบำเรอชีวิตให้มีความสุขสบายมากยิ่งขึ้น และมนุษย์ก็ได้ติดอยู่กับความสุขสบายจนไม่สามารถทนต่อการขาดสิ่งที่มาช่วยอำนวยความสะดวกสบาย

^๔ โอมาร์ คัยยัม

ได้ ความทุกข์จากการเสาะแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกสบายได้แพร่กระจายไปทั่วทุกแห่ง มนุษย์ทำสงคราม สู้รบกันก็เพื่อแย่งชิงสิ่งอำนวยความสะดวกสบายในชีวิต ปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงแสดงออกมาในรูปของการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ และทำลายแหล่งอาหารของสัตว์โลก พฤติกรรมของมนุษย์ดังกล่าวนี้สามารถสรุปได้ว่าเป็นการถือเอาสิ่งของที่คนอื่นครอบครองอยู่ ก่อน และเป็นการปล้นทรัพย์สินของผู้อื่นนั่นเอง

โลกมนุษย์ ถือได้ว่าเป็นกามาวจรภูมิ หรือเป็น กามภพ แต่เป็น กามสุขคติภูมิ คือกามาวจรภูมิ เป็นสุคติ หรือสุคติภูมิที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม^๕ เพราะฉะนั้น โลกมนุษย์จึงจำเป็นต้องมีวัตถุเพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอด วัตถุที่เป็นรูปธรรมตามปรัชญาทางพระพุทธศาสนาประกอบด้วยธาตุ ๔ คือ **ปฐวี อาโป เตโช วาโย** ธาตุ ๔ อย่างนี้เรียกว่า **มหาภูตรูป**

ปฐวีธาตุ คือสถานะที่แผ่กระจายไปหรือกินเนื้อที่ เป็นธาตุแข็งแข็ง หรือ ธาตุดิน

อาโปธาตุ คือสถานะดูดซึม เป็นธาตุเหลว หรือธาตุน้ำ

เตโชธาตุ คือสถานะที่ทำให้ร้อนเรียกว่า ธาตุไฟ

วาโยธาตุ คือสถานะที่ทำให้เคลื่อนไหวจัดเป็นธาตุลม

ธาตุทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นส่วนประกอบฝ่ายวัตถุหรือฝ่ายรูปธรรมแห่งชีวิตมนุษย์ชีวิต จึงต้องอาศัยวัตถุธาตุที่จำเป็นทั้ง ๔ อย่าง และวัตถุธาตุทั้ง ๔ จะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยปัจจัยคือ สิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐาน ๔ อย่าง อันได้แก่อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคและเครื่องนุ่งห่ม

ดังได้กล่าวมาแล้ว องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือองค์ประกอบที่เป็นนามธรรมได้แก่จิตใจ หรือวิญญาณ คือความรู้สึคนึกคิด จิตใจ ความรู้สึคนึกคิดนี้มักจะถูกปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกร่างต่าง ๆ ตามวัตถุที่มากระทบผ่านตา หู จมูก ลิ้น และกาย ความรู้สึกริษยาหรือกำหนดจะเกิดขึ้นเมื่อ สิ่งที่มากระทบปรุงแต่งใจให้รู้สึกเกลียดเกลียดยินดี องค์ประกอบส่วนนี้แห่งชีวิตมีพลังสูงมาก มีอำนาจเหนือองค์ประกอบที่เป็นวัตถุหรือเป็นรูปแห่งชีวิต ดังนั้นชีวิตมนุษย์จึงถูกผลักดันให้ดิ้นรน แสวงหาวัตถุเกินความจำเป็นต่อชีวิตอยู่ตลอดเวลา ประกอบกับโลกปัจจุบันถูกกระแสค่านิยม หรือ กามโหมะ ครอบงำ ปัญหาสังคมจึงเกิดขึ้นตามมาในรูปแบบต่าง ๆ และยิ่งสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นตามลำดับแห่งพัฒนาการโลกทางวัตถุหรือทางรูปธรรม

กามโหมะ หรือกระแสแห่งกามได้แสดงรูปแบบออกมาให้เห็นในหลายรูปแบบ รูปแบบเด่นของกระแสแห่งกามได้แก่

๑. การพัฒนาเศรษฐกิจ

^๕ อ้างแล้ว, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๔๔, หน้า ๑๓.

๒. การพัฒนาสังคม
๓. การพัฒนาสาธารณสุข
๔. การพัฒนาการศึกษา
๕. การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
๖. การพัฒนาวัฒนธรรม
๗. การพัฒนาสิ่งแวดล้อม
๘. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
๙. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน
๑๐. การพัฒนาระบบสาธารณสุขภาค ฯลฯ

รูปแบบดังกล่าวนี้อาจพิจารณาได้ว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาตามกระแสเกมโอชะ ที่มีทั้งความจำเป็นและเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐานอย่างแท้จริง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นกระแสแห่งเกมที่เป็นทั้งมีคุณค่าและไม่มีคุณค่าต่อชีวิตและต่อสังคมโลก อย่างแท้จริงโดยเป็นกระแสแห่งค่านิยมของสังคมที่ประกอบด้วยจริยธรรม และอจริยธรรม (Ethical and no ethical)

แต่ดูเหมือนว่า สังคมโลกตกเป็นทาสแห่งกระแสค่านิยมแบบเกมโอชะที่เป็นไปในลักษณะเป็นอจริยธรรม ภาวะอจริยธรรม คือภาวะที่เป็นปัญหาสังคมในขณะนี้ และสังคมโลกดูจะไม่สนใจภาวะ อจริยธรรมแห่งค่านิยม ข้อนี้อาจสังเกตเห็นได้ในการพัฒนาซึ่งมุ่งตอบสนองความต้องการด้านวัตถุ (วัตถุกาม) มุ่งพัฒนาส่งเสริมการบริโภค การพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นตัวอย่างของการมุ่งส่งเสริมกระแสความนิยมแบบวัตถุ มุ่งสนองความกำหนัด ความยินดีหรือความใคร่ในวัตถุ การพัฒนาด้านอื่น ๆ ตามตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการพัฒนาส่งเสริมให้เกิดการบริโภคมามากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการพัฒนาสาธารณสุขภาค หรือโครงสร้างพื้นฐานของสังคม เช่น ถนน สื่อการคมนาคม ทางบกทางน้ำและทางอากาศ ระบบประปา และเทคโนโลยีการสื่อสาร ก็ล้วนแต่เป็นองค์ประกอบสำหรับการพัฒนา ค่านิยมแห่งเกมทั้งสิ้น วัตถุนิยม ซึ่งเป็นกระแสความนิยมในวัตถุอัน นำใคร่น่ายินดีได้แผ่ขยายไปคือการส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมทางเทคโนโลยี และการริเริ่มสร้างสรรค์สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมโดยมุ่งตอบสนองโจทย์คือการพัฒนาประเทศ ได้กลายเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยระดับชาติ ดังปรากฏในรอบเงื่อนไขประเด็นการวิจัยแห่งองค์การรับผิดชอบในการพัฒนาเศรษฐกิจ คือการพัฒนาวัตถุนิยมนำใคร่ น่ายินดี เพิ่มกิเลสคือวัตถุกามมากยิ่งขึ้น^๖

๖ ดูรอบการวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการวิจัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๘.

กระแสความนิยมในกาม ตามทัศนะพุทธปรัชญา ก็คือกระแสความนิยมในกามสุขนั่นเอง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ. ปยุตฺโต) ได้จำแนกกระแสแห่งกามสุขออกเป็น ๓ ระดับ คือ^๗

๑. กามสุขชั้นดีเลิศ คือการเสวยกามสุข พร้อมทั้งรู้จักความสุขอย่างประณีตด้วย ความสุขอย่างประณีตนั้นจะเป็นเครื่องคุ้มครองรักษา และค้ำประกันให้การเสวยกามสุขอยู่ในขอบเขตแห่งความดีงาม ให้เสวยกามอย่างมีศีลธรรมไม่ก่อปัญหาทั้งแก่ตนเองและคนอื่น แต่สามารถเป็นอยู่อย่างเกื้อกูล ทำให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคม โดยมีลักษณะทั่วไปคือ รู้เท่าทันเห็นโทษอันได้แก่ความพร่องเสีย หรือแง่ที่เป็นความบกพร่องของกามสุขนั้น รู้จักประมาณในการเสพ ไม่หลงมัวเมา เช่นในทางเพศผู้มีครอบครัวยังมีการสันโดษ คือพอใจอิมอยู่แค่คุ้มครองของตนอยู่ร่วมกันด้วยธรรม เช่น ซื่อตรง จงรักภักดี ต่อกัน และซักจูงกันให้เจริญก้าวหน้าในความดีงาม และในความสุขที่ประณีตสูงขึ้น เช่น คู่เวียงสาวิกรมดาของนายพุกุละ เป็นต้น (อง.จตุกก. ๒๑/๕๕/๘๐)

๒. กามสุขชั้นดี คือ การเสวยกามสุขที่มีศีลธรรมแต่ยังห่างเหินจากความสุขอย่างประณีต มีลักษณะคล้ายกับการเสวยกามสุขชั้นดีเลิศนั่นเอง คือเสวยกามสุขไปตามปกติธรรมดาโดยยอมรับและรู้เท่าทันความจริงว่า เมื่อมีกามก็ต้องมีทุกข์บ้างเป็นคู่กัน มองเห็นแง่เสียหรือโทษของกามนั้น แล้วดำเนินชีวิตโดยให้มีทุกข์น้อยที่สุด ให้กามก่อโทษน้อยที่สุด ไม่หมกมุ่นรู้จักประมาณ และพยายามปฏิบัติตนให้เป็นที่เกิดประโยชน์สุขให้มากที่สุดต่อตนเองและต่อผู้อื่น แต่เพราะยังขาดกามสุขอย่างประณีตเป็นหลักสำหรับทางออกจึงยังเสี่ยงต่อการที่จะถูกปลุกเร้าให้ถลาลึกลงไปในกามสุข อาจกลับหมกมุ่นได้อีก ไม่มั่นคงปลอดภัยอย่างแท้จริง

๓. กามสุขชั้นทราม คือการเสวยกามสุขอย่างหมกมุ่นมัวเมา จิตใจฝังใฝ่ลุ่มหลงครุ่นคิดแต่เรื่องการแสวงหา และปรนเปรอตนด้วยสิ่งเสพติดต่าง ๆ ที่มีลักษณะเด่น เช่นในเรื่องอาหารและเรื่องเพศที่มีการกระตุ้นปลุกเร้าให้มีความตื่นเต้น ความเครียด ความกระสันกระส่าย ร่าเริงรวนกระวาย เกินเลยไปจากระดับที่เป็นความต้องการตามธรรมชาติ ของการกินอาหารและการสืบพันธุ์ อาจปรุงแต่งวิธีการและอุปกรณ์ต่าง ๆ ขึ้นมา เพื่อปลุกเร้าความกระหายในอาหารและความกำหนัดขั้นต้นคือเชื้อสำหรับจุดไฟราคะให้โหมความอยากเร้าให้รุนแรงมากกว่าปกติเป็นประจำ จนอาจเรียกว่าวิปริตก็ได้

ในสภาพเช่นนี้ กามสุขไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาหารหรือทางเพศ จะเป็นไปอย่างโดดเด่นจนเลยเกิดจากจิตสำนึกต่อจุดหมายเดิม กลายเป็นการหลงติดในกระแสกามโอบล้อม จนกระทั่งอาจเป็นปรัชญาชีวิตว่า อยู่เพื่อกาม มีชีวิตอยู่เพื่อกิน เพื่อเสพเท่านั้น สภาพเช่นนี้ของสังคมจะก่อให้เกิด

^๗ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๐๖๓

เกิดกามสงคราม คือการสู้รบในสังคมเพื่อแย่งชิงกามและแย่งชิงเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งให้เกิดกามสุข ดังที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน และต่อไปในอนาคตด้วย

๒. การยึดติดในการมีตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคม (ภพ)^๘

ตำแหน่ง (Position) หรือสถานภาพ (Status) คือ ลักษณะตัวตนทางสังคม (Social Self) ซึ่งสังคมทั่วไปให้การยอมรับและตีค่าให้บุคคลที่ดำรงตำแหน่งหรือมีสถานภาพทางสังคม มีสิทธิและหน้าที่ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือผู้ที่ดำรงตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมระดับสูง จะมีสิทธิเป็นอภิสิทธิ์ชน มีอำนาจและสิทธิพิเศษเหนือกว่าบุคคลที่ดำรงตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมในระดับต่ำ สังคมทั่วไปจะให้เกียรติยกย่องบุคคลที่ดำรงสถานภาพทางสังคมสูง

ตำแหน่งหรือสถานภาพ เมื่อวิเคราะห์ในเชิงสังคมวิทยา มี ๒ อย่าง คือ^๙

๑. สถานภาพหรือตำแหน่งติดตัว (Ascribed Status)
๒. สถานภาพหรือตำแหน่งจากความสำเร็จ (Achieved Status)

๑. สถานภาพหรือตำแหน่งติดตัว (Ascribed Status)

สถานภาพหรือตำแหน่งติดตัว คือ สถานภาพที่เป็นไปโดยธรรมชาติ เป็นสถานภาพติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดและในบางกรณีเป็นสถานภาพที่เป็นไปโดยสังคมกำหนดให้เป็น ตัวอย่าง เช่น ความเป็นหญิง ความเป็นชาย ความเป็นพ่อแม่ ความเป็นลูก เป็นต้น สถานภาพหรือตำแหน่งเหล่านี้ เป็นในโดยอัตโนมัติ ส่งผลให้บุคคลแสดงบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันออกไป แต่มีพันธะรับผิดชอบต่อกันและกัน เช่นตำแหน่งความเป็นพ่อแม่ ย่อมมีพันธะ คือบทบาทหน้าที่เลี้ยงดูลูกให้อยู่รอดปลอดภัยให้การศึกษาอบรมลูกให้ลูกเป็นคนดีของสังคม สถานภาพความเป็นพ่อแม่ จึงเป็นสถานะแห่งผู้ให้ สังคมกำหนดให้พ่อแม่เป็นผู้ให้ ส่วนลูกคือผู้รับสถานภาพของลูกจึงเป็นอีกแบบหนึ่ง ส่งผลให้ลูกมีบทบาทหน้าที่ที่ต้องทำตนให้สมกับเป็นผู้รับ ตำแหน่งหรือสถานภาพความเป็นพ่อแม่ และความเป็นลูกนั้นจะติดตัวไปตลอดชีวิตเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไม่ได้ แต่เมื่อมีสมาชิกเกิดใหม่จากผู้เป็นลูกความเป็นพ่อแม่ก็จะขยับไปเป็น ปู่ ย่า หรือ ตา ยาย แต่ก็ยังเป็นตำแหน่งหรือสถานภาพที่มีบทบาทหน้าที่เหมือนเดิม

^๘ คำว่า ภพ แปลจากภาษาบาลีว่า ภาวะ หมายถึงเจเนจันที่จะกระทำการ เพื่อให้ได้มาและให้เป็นไปตามความยึดมั่นถือมั่นนั้น และทำให้เกิดกระบวนการพฤติกรรมขึ้นอีก เป็นกรรมดี เป็นกรรมชั่ว เป็น อาณชกรรม (ไม่ดีไม่ชั่ว) ด. อ่างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

^๙ จานงค์ อติวิฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐)

ตำแหน่งหรือสถานภาพความเป็นหญิง ความเป็นชาย เป็นสถานภาพติดตัวมาโดยกำเนิด สังคมทั่วไปกำหนดบทบาทหน้าที่ของหญิงและชาย เช่น เพศหญิง มีบทบาทเฉพาะในครอบครัว เพศชายมีบทบาทในการทำงานหาอาหารมาเลี้ยงดูและคนในครอบครัว เป็นต้น แต่ปัจจุบันบทบาทของเพศหญิง และเพศชายไม่ค่อยแตกต่างกันมากนัก ความนิยมให้ความเสมอภาคทางเพศ ทำให้บทบาทในการประกอบอาชีพการงานระหว่างหญิงกับชาย แทบไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เพศหญิงมีข้อจำกัดทางกายภาพ สังคมจึงกำหนดบทบาทหน้าที่ของเพศหญิงเฉพาะในเรื่องการประกอบอาชีพบางอย่าง และไม่ส่งเสริมให้เพศหญิงประกอบอาชีพเหมือนกับเพศชายในบางอาชีพ ซึ่งมีความเสี่ยงต่อสภาพร่างกายและจิตใจของเพศหญิง

กล่าวโดยทางประเพณีปฏิบัติ สังคมปิด (Closed Society) บางสังคมกำหนดตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมของบุคคลให้คงที่ตั้งแต่เกิดโดยไม่มีโอกาสเปลี่ยนแปลงหรือเคลื่อนย้ายไต่ระดับไปสู่ตำแหน่งที่สูงต่อไปได้ เช่น สังคมวรรณะ^{๑๐} (Caste Society) ที่กำหนดให้คนอยู่ในวรรณะใดก็ประกอบอาชีพตามแบบอย่างของบรรพบุรุษในวรรณะนั้น และมีกฎวรรณะห้ามแต่งงานข้ามวรรณะ

๒. ตำแหน่งหรือสถานภาพที่ได้รับจากความสำเร็จ (Achieved Status)

ตำแหน่งหรือสถานภาพที่ได้รับจากความสำเร็จนี้ หมายถึง การบรรลุความสำเร็จในการดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้นไปจากความเป็นสามัญชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ และปัจจัยหรือองค์ประกอบอย่างอื่นเป็นเครื่องสนับสนุนไปสู่ตำแหน่งหรือสถานภาพที่สูงขึ้นนั้น ในสังคมเปิด (Open Society) จะเปิดโอกาสและเสรีภาพให้สมาชิกของสังคมสามารถแข่งขันก้าวไปสู่ตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมที่สังคมยกย่องว่ามีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีสิทธิพิเศษเหนือกว่าบุคคลอื่น ในสังคมเปิดจะกำหนดมาตรฐานหรือกฎเกณฑ์การแข่งขัน และมีการพิจารณาตัดสินคัดเลือกบุคคลเข้าสู่ตำแหน่งหรือสถานภาพที่กำหนดไว้อย่างเป็นทางการและยุติธรรม

ตามปกติสถานภาพหรือตำแหน่งที่ได้จากความสำเร็จนี้เป็นสถานภาพหรือตำแหน่งที่มีอยู่จำกัด และมีอยู่เฉพาะในองค์การภาครัฐและภาคธุรกิจที่มีการจัดรูปแบบองค์การอย่างเป็นระบบ เช่น ตำแหน่ง หรือสถานภาพการเป็นข้าราชการ เป็นพนักงาน เป็นนักบริหาร เป็นต้น สถานภาพดังกล่าวจะต้องอาศัยความรู้ความสามารถและคุณวุฒิทางการศึกษา เป็นองค์ประกอบในเบื้องต้นและได้มาจากกระบวนการแข่งขันหรือสรรหา ตามระเบียบกฎข้อบังคับขององค์การ ในสังคมเปิดบุคคลที่มีตำแหน่งหรือสถานภาพในองค์การอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นองค์การภาครัฐหรือ

^{๑๐} วรรณะ ๔ ของสังคมอินเดียคือ วรรณะ พราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศย์ และวรรณะสุทร มีการวางกฎสำหรับสมาชิกในวรรณะอย่างเข้มงวด ผู้ที่ละเมิดกฎวรรณะ เช่น แต่งานกับคนต่างวรรณะของตน จะถูกขับไล่จากวรรณะนั้น ๆ กลายเป็นคนนอกวรรณะหรือคนจันทาล คือชนชั้นต่ำสุดของสังคมวรรณะ

องค์การภาคเอกชนสามารถเลื่อนตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมสูงขึ้นไปตามลำดับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของตน

ตำแหน่งหรือสถานภาพที่ได้มาจากความสำเร็จนี้อาจพิจารณาได้ว่าเป็น ภพ หรือ เป็นภาวะ อย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ที่ยึดติดกับภาวะคือตำแหน่งจะพยายามวางแผนภาวะของตนหรือภพของตนไว้ไม่ยอมให้ใครมาแย่งหรือยึดครองไฉนจากตน สภาพการแข่งขันเพื่อแย่งชิงภพหรือตำแหน่งจึงเกิดขึ้นอย่างรุนแรงในสังคมเปิด ภพหรือตำแหน่งใดที่มีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างมากมีการให้อำนาจพิเศษ ให้ศักดิ์ศรีพิเศษ ให้ลาภให้ความสะดวกสบายแก่ผู้ถือครองพิเศษเหนือกว่าบุคคลอื่น ภพหรือตำแหน่งนั้นจะมีการต่อสู้แข่งขันกันอย่างรุนแรง และอาจส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกันในสังคมตามมาในที่สุด ความขัดแย้งอันเพียงมาจากการแข่งขันมักจะปรากฏออกมาในการทำร้ายเบียดเบียนคู่แข่งหรือใช้วิธีการที่ไม่ประกอบด้วยจริยธรรม (เล่ห์เหลี่ยม) ในการเอาชนะคู่แข่ง วิธีการที่ไร้จริยธรรมคือวิธีการที่ไม่ประกอบด้วยศีลธรรม เป็นวิธีการที่ไม่เคารพกฎระเบียบการแข่งขัน เป็นวิธีการลวงละเมิดพลังพื้นฐานทางสังคม (Social norms)

ปัญหาการยึดติดกับภพหรือตำแหน่งทางสังคมจะเกิดขึ้นทั้งก่อนการเข้าสู่ตำแหน่ง และหลังการเข้าสู่ตำแหน่ง ตามปรัชญา Determinism (นิยัตินิยม)^{๑๑} ตำแหน่งทางสังคมอาจถือว่าเป็นตำแหน่งที่ถูกกำหนดและมีตัวกำหนดให้เกิดตำแหน่ง ตัวกำหนดให้เกิดตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมได้แก่ ๑) ความต้องการของผู้บริหาร ๒) ข้อกำหนดในกฎหมาย ๓) ความต้องการของประชาชนผ่านนโยบายพรรคการเมือง ๔) แรงผลักดันจากกลุ่มอำนาจในสังคม และ ๕) การขยายงานในหน่วยงาน

ปัจจัยตัวกำหนดตำแหน่งดังกล่าวมีปรากฏทั่วไปทั้งในสังคมเปิดแบบเสรีประชาธิปไตย และในสังคมปิดแบบเผด็จการ ปัจจัยตัวกำหนดเป็นปัจจัยควบคุมและเป็นเหตุให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมแต่แนวคิดเรื่องตัวกำหนดนี้อาจจะขัดแย้งกับแนวคิดเรื่องเจตจำนงเสรี (Free will) ซึ่งจะมีการวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องในภายหลัง

ตามหลักพระอภิธรรม^{๑๒} ภพ อาศัย ปัจจัยหลายอย่างซึ่งเป็นเหตุเป็นผลต่อเมืองเป็นลูกโซ่ดังที่ปรากฏในหลักปฏิจกสมุปบาทว่า เพราะมีอุปาทาน คือการยึดมั่นถือมั่น ภพ จึงมี อุปาทาน จึงเป็นปัจจัยกำหนดให้เกิดภาวะ หรือตำแหน่ง และเพราะมีภพหรือมีการยึดอยู่กับภาวะหรือตำแหน่ง จึงมีภพการณเกิดเป็นพนักงาน เป็นข้าราชการ เป็นหัวหน้า เป็นทหาร เป็นตำรวจ เป็นผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

๑๑ Determinism อ้างถึงในRoy Bhaskar in The Blackwell Dictionary of modern Social Thought, หน้า ๑๕๔

๑๒ อภ.วิ. ๓๕/๙๙/๘๕

เมื่อบุคคลถูกคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมบุคคลนั้นจะมีตัวตนทางสังคม (Social Self) ตามแบบที่สังคมกำหนดให้เป็น และต้องแสดงบทบาทตามที่กำหนดไว้ให้ปฏิบัติตามบทบัญญัติสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ สังคมจะรับรู้ความมีอยู่ของบุคคลตามตำแหน่งหรือสถานภาพที่ได้รับจากความสำเร็จ เพราะฉะนั้น ความเป็นตัวตนทางสังคม คือภาวะคล้ายตัวตนตามที่ตนส่องกระจกเห็นว่าสังคมกำหนดให้ตนเป็นอะไร มีบทบาทอย่างไร โดยนัยนี้สังคมคือตัวกระจกส่องเงาให้บุคคลรับรู้ตัวตนของตนนั้นเป็นอย่างไร

ปกติการดำรงตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมสูงขึ้นมากเท่าไร ลาก ยศ สรรเสริญ ก็ยิ่งสูงตามไปด้วย ความสะดวกสบายต่างๆ ทางวัตถุและทางสังคมก็จะเกิดขึ้นตามมา ภาวะความสะดวกสบายในชีวิตอันเนื่องมาจากกระแสคือภาวะหรือสถานภาพนั้นทำให้บุคคลยึดติดในภพหรือภาวะ และหลงติดไปว่าภavnั้นเป็นของตนเอง คนอื่นจะเอาไปหรือแย่งไปไม่ได้พร้อมกับพยายามผูกขาดยึดเอาตำแหน่งนั้น ๆ สำหรับตนและญาติพี่น้องหรือมิตรสหายของตนเท่านั้นพยายามกีดกันคนอื่นไม่ให้เข้ามายึดครองตำแหน่งหรือภาวะที่ตนครองอยู่ การมีตำแหน่งทางสังคมสูงย่อมทำให้ได้เปรียบเหนือคนที่มิมีสถานภาพทางสังคมต่ำ ผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคมสูงย่อมมีอำนาจที่จะดำเนินการต่ออย่างไรก็ได้เพื่อกีดกันบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นมามีอำนาจเท่าเทียมกับตน

โลกปัจจุบันถูกกระแสคือความต้องการดำรงตำแหน่งทางสังคมในระดับสูงขึ้น ดึงดูดให้มีความทะเยอทะยานดิ้นรน ต่อสู้เพื่อบรรลุถึงตำแหน่งทางสังคมสูงขึ้นเรื่อย ๆ ตามลำดับขั้นแห่งความต้องการ เนื่องจากตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมในระดับสูงมีจำกัด จึงทำให้เกิดการแข่งขันอย่างหนักหน่วงเพื่อให้ได้ตำแหน่ง ๆ สำคัญทางสังคม ผลจากการแข่งขันดุเดือดจึงอาจเกิดความขัดแย้งตามมาในที่สุด ความเดือดร้อนของสังคมหรือปัญหาสังคมก็คือกระแสความนิยมในภาวะหรือตำแหน่ง

ตำแหน่งที่มีการแย่งชิงและเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในสังคมคือตำแหน่งทางการเมือง โดยเฉพาะการเมืองในระบบการเลือกตั้ง^{๑๓} สังคมที่ผู้คนปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด และผู้รักษากฎระเบียบใช้อำนาจบังคับให้ปฏิบัติตามระเบียบอย่างยุติธรรมและเป็นธรรม ความขัดแย้งจากการเลือกตั้งจะไม่เกิด แต่จะมีการแข่งขันเข้าสู่ระบบการเลือกตั้งอย่างสะอาดบริสุทธิ์โดยปฏิบัติตามกฎกติกาว่าด้วยการเลือกตั้ง ในทางตรงกันข้ามสังคมที่ผู้รักษากฎระเบียบเลือกปฏิบัติต่อกลุ่มบุคคลไม่เท่าเทียมกัน ดังที่เรียกว่าผู้รักษากฎเลือกปฏิบัติแบบสองมาตรฐาน ปัญหาความขัดแย้งในสังคมจะเกิดขึ้นตามมาโดยไม่มีที่สิ้นสุด

๑๓ ในสังคมโลกเสรี ระบบการเลือกตั้งผู้มีอำนาจสู่ตำแหน่งทางการเมืองดำเนินการโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเลือกบุคคลและพรรคการเมืองที่ตนชอบ แต่ในระบบสังคมเผด็จการโดยพรรคหรือโดยกลุ่ม เช่น ระบบคอมมิวนิสต์ เฉพาะผู้เป็นสมาชิกพรรคเท่านั้นมีสิทธิเลือกผู้นำสูงสุดของพรรคและบริหารประเทศชาติ

อาจจะมีคำถามว่า ทำไมภาพหรือทางการเมือง หรือตำแหน่งทางการเมืองจึงได้รับความสนใจและมีการแย่งชิงกันรุนแรงที่สุด คำตอบอาจจะอธิบายในเชิงเหตุผลได้หลายอย่าง เช่น อาจอธิบายได้ว่า มนุษย์แย่งเกิดในภาพทางการเมือง เพราะเป็นภาพหรือเป็นตำแหน่งที่สามารถใช้อำนาจให้คุณและให้โทษใครก็ได้ โดยชอบธรรม จากการมีอำนาจจะดึงดูดความเคารพ ความเกรงกลัวจากผู้ใต้อำนาจ ทรัพย์สิน ลาภ ยศ ก็จะมีบังเกิดตามมา การอธิบายในลักษณะที่สัมพันธ์กับกระแสวัตถุนิยมมักจะใช้เป็นบรรทัดฐานในการวิเคราะห์ เมื่อพูดถึงอำนาจทางการเมืองและภาพทางการเมืองที่สร้างปัญหาแก่สังคม มักจะเป็นภาพของนักการเมืองที่ปราศจากคุณธรรมและจริยธรรมของความเป็นนักการเมืองที่ดี

กล่าวในเชิงปรัชญาการเมือง นักการเมืองควรจะวางตนเป็นต้นแบบที่ดี (Archetype) ของสังคม นักการเมืองคือบุคคลที่สาธารณชนจับตามองและให้ความสนใจตลอดเวลา สื่อสารมวลชนประเภทสื่อรายวัน (Daily Newspaper) จะรายงานข่าวหรือเรื่องราวต่าง ๆ ของนักการเมืองอยู่เสมอ และสื่อเหล่านี้ย่อมมีคนซื้อไปอ่านก็เพราะการเสนอข่าวของนักการเมืองเป็นหลัก นักการเมืองจึงต้องอาศัยสื่อเป็นพาหนะนำตนไปสู่สาธารณะ แต่การนำเสนอเรื่องราวของนักการเมืองที่ตีพิมพ์ได้เฉพาะในสังคมเผด็จการ^{๑๔} ส่วนในสังคมเสรีประชาธิปไตย สื่อสารมวลชนมักจะนำเสนอภาพข่าวเกี่ยวกับนักการเมืองในเชิงลบมากกว่าในเชิงบวก แต่ถึงจะมีภาพข่าวออกมาอย่างไรก็ตามนักการเมืองถือว่าเป็นบุคคลสาธารณะ ย่อมเป็นเป้าหมายของการตรวจสอบของสังคมตลอดเวลา

ในทางพระพุทธศาสนา ภาพของการเป็นนักการเมืองถือว่าเป็นกามภาพ ดำรงตำแหน่งเป็นนักการเมืองย่อมเกิดจากการสมมติใจและการแต่งตั้งของประชาชน กล่าวคือนักการเมืองต้องเป็นคนที่ประชาชนชื่นชอบ มีคุณลักษณะมุ่งทำงานเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม^{๑๕} และดำรงชีพด้วยค่าจ้างจากประชาชน ปัญหาของนักการเมืองคือการยึดติดในตำแหน่ง การหลงยึดติดในตำแหน่งคือการไม่ยอมสลัดทิ้งภาพ แม้ว่าจะระยะเวลาการดำรงอยู่ในภาพจะหมดสิ้นไปแล้วก็ตาม ดังที่เราได้เห็นนักการเมืองทั้งหลาย พวกกันดิ้นรนต่อสู้แข่งขันกันเพื่อก้าวสู่ตำแหน่งทางการเมือง ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง ผู้ที่ไม่สมหวังในการเลือกตั้งจะไม่ยอมรับความพ่ายแพ้ของตน มักจะกล่าวหาคู่แข่งของตนว่าใช้วิธีการสกปรกในการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองการซื้อเสียง จึงเป็นการกล่าวหาจากฝ่ายที่ไม่สามารถก้าวสู่ภาพหรือตำแหน่งทางการเมืองออกมาเป็นประจำ

กระแสคือการยึดติดกับภาพหรือตำแหน่งทางสังคม สามารถลดลงได้ด้วยการทำใจรู้จักให้ รู้จักปล่อยวาง และบำเพ็ญสมาธิ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า^{๑๖}

๑๔ สังคมเผด็จการจะไม่เปิดโอกาสให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ผู้นำในเชิงลบหรือเชิงเสียหายไม่ว่าโดยผ่านหรือสารมวลชนประเภทใดก็ตาม

๑๕ ดูข้อความบางตอนในอัครคัมภีร์สูตร

๑๖ พ.ม. ๒๙/๘๒๕/๕๑๗

อุปาทาน (การยึดติด) เป็นแรงผลักดันให้เกิดภพ คือการเกาะติดอยู่กับตำแหน่งโดยไม่ปล่อย อาจจะวิเคราะห์ต่อไปได้ว่าเพราะความกลัวต่อความมั่นคงจึงมีการยึดติด เพราะความกลัวต่อการสูญเสียหลักประกันความมั่นคงในชีวิต มนุษย์จึงมักจะยึดติดอยู่กับตำแหน่งที่ได้รับมาโดยไม่ปล่อยเมื่อถึงเวลาควรปล่อย การยึดติดในสถานภาพอาจจะเนื่องมาจากมาความเคยชิน เช่น ความเคยชินกับความสะดวกสบายในชีวิตเพราะมีผู้คอยให้การปรนนิบัติรับใช้ จึงทำให้มนุษย์ไม่ปล่อยวางจากตำแหน่ง หรือสถานภาพทางสังคม ที่สังคมให้ความเคารพเกรงกลัว แต่ความเคยชินก็เป็นอุปาทานอย่างหนึ่งและเป็นนิสัยที่เกิดขึ้นจากสภาพสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตตามปกติของมนุษย์ นิสัยของมนุษย์จึงพัฒนาตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม

การยึดติดกับตำแหน่งโดยมีเป้าหมายเพื่อใช้ตำแหน่งเป็นฐานหรือเป็นเครื่องมือในการทำประโยชน์ต่อส่วนรวม ก็ไม่ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่การยึดติดกับตำแหน่งโดยไม่ได้ใช้ตำแหน่งในการสร้างคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม ถือเป็นสิ่งไม่ดี แต่ในบางสถานการณ์ผู้ที่มีตำแหน่งอาจจะลู่อานาจแก่โทษะ ก่อความทุกข์ความเดือดร้อนแก่สุจริตชนอย่างไรเหตุผล ถือว่าใช้ตำแหน่งในทางผิด ดังนั้นตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมจึงมีทั้งคุณและโทษพร้อมกัน การใช้ตำแหน่งในทางสร้างคุณประโยชน์เป็นคุณสมบัติของนักบริหารที่มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดี ในทางตรงกันข้ามนักบริหารที่ไม่มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดี มักจะใช้ตำแหน่งในการกอบโกยผลประโยชน์เพื่อตนเองและคนที่ใกล้ชิด ประเด็นที่ยกขึ้นมากล่าวนี้สัมพันธ์กับการอยู่ภายใต้กระแสค่านิยมคือการมีตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมของบุคคล ขณะเดียวกันเราก็ไม่ปฏิเสธว่าสภาพสังคมก็มีส่วนทำให้ผู้อยู่ในตำแหน่งยึดติดอยู่กับตำแหน่ง

วิเคราะห์ตามหลักพุทธปรัชญาทางสังคมการมีตำแหน่งหรือสถานภาพเป็นไปตามหลักโลกธรรม^{๑๗} คือลักษณะที่เป็นจริงแห่งสถานะของชาวโลก การมียศ ก็คือการมีตำแหน่งทางสังคมในระดับที่สูงขึ้น การมียศ ย่อมสัมพันธ์กับการกระทำซึ่งส่งผลให้มีการเลื่อนระดับ ขณะเดียวกันการเสื่อมจากยศก็อาจจะเป็นผลจากการกระทำเช่นเดียวกัน คำว่าการกระทำ (Action) อาจหมายถึงกรรม (Karma) ซึ่งหมายถึงการกระทำดี (Wholesome Karma) และการกระทำไม่ดี (Unwholesome Karma) การกระทำเช่นใดเป็นการกระทำดีและการกระทำเช่นใดเป็นการกระทำไม่ดีมีข้ออธิบายโดยละเอียดในหลักพุทธธรรมว่าด้วยกรรมประเภทต่าง ๆ ^{๑๘}

กระแสภพแห่งสังคม ในสมัยปัจจุบันสามารถวิเคราะห์ตามหลักพุทธปรัชญาสังคมอย่างหนึ่ง คือการยึดติดในกระแส ความเด่น และความดัง ความเด่นและความดัง เป็นภาวะหรือสภาพอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นและดับไปตามสถานการณ์ กระแสความเด่นและความดังจะแพร่กระจายโดยอาศัยสื่อประเภทต่าง ๆ เป็นผู้นำไปเผยแพร่ ความเด่นของบุคคลเป็นความนิยมที่สังคมมอบให้แก่

๑๗ โลกธรรมมี ๘

๑๘ ตัวอย่างเช่น กุศลกรรม ๓, อกุศลกรรม ๓, กุศลกรรม ๑๒, อกุศลกรรม ๑๒.

บุคคลบางคนที่มีพฤติกรรมเด่น หรือมีการกระทำเด่นด้านต่าง ๆ ใดด้านหนึ่ง เช่น ด้านการเมือง ด้านการกีฬา ด้านการแสดง ด้านดนตรีหรือการแสดงความกล้าหาญทางจริยธรรมแบบในอุดมคติ สื่อทั้งหลายเป็นองค์กรธุรกิจที่มุ่งนำเสนอข่าวสารเด่นดัง ของบุคคลหรือองค์การทางสังคมในเชิง แข่งขันตลอดเวลา เพื่อความอยู่รอดขององค์การสื่อ แต่การนำเสนอข่าวเด่นข่าวดังของบุคคล อาจเป็นการนำเสนออย่างปราศจากความรับผิดชอบก็ได้ คนที่เสนอข่าวเด่นหรือดังหากเป็นคน ดีก็เป็นแบบอย่างที่ดีให้บุคคลในสังคมได้ศึกษานำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต แต่หากคน เด่นหรือดังในทางเสียหายได้รับการเสนอต่อสาธารณะในลักษณะประโคมว่าเป็นคนดังก็อาจจะ สร้างความสับสนในหมู่คนที่ด้อยสติปัญญา และอาจเป็นแบบอย่างให้คนด้อยการศึกษาบางคน เลียนแบบเพื่อสร้างความสนใจแก่สังคมก็ได้ พฤติกรรมลักษณะเช่นนี้ได้ยัยั้งพองอ การยึด ตามค่านิยมของกลุ่มตนเองอย่างบ้าคลั่ง (Ethnocentrism) ก็อาจจะทำให้ในกลุ่มปฏิบัติการ บางอย่างในการทำลายกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่กลุ่มเดียวกัน^{๑๙} เช่นในทางการเมืองมีการนำเสนอคนที่ไม่ สังกัดพรรคเดียวกัน หรือคนที่อยู่ในแวดวงคนอื่นที่เป็นปรปักษ์ทางความคิดทางการเมือง ว่า เป็นคนเลว คนชั่วคนโกงบ้านโกงเมือง ในลักษณะเป็นโทสวาท (Hate Speech) ผลที่ตามมา ก็คือสมาชิกฝ่ายกล่าวหาบางคนอาจทำการรุนแรงต่อกลุ่มตรงกันข้าม และอาจได้รับการยกย่องว่า เป็นวีระบุรุษแม้ว่าจะทำการประทุษร้ายต่อชีวิตของผู้อื่นก็ตาม^{๒๐} ปัญหาทางศีลธรรมในสังคม ได้กลายเป็นปัญหาถกเถียงกันว่าเหมาะสมหรือไม่ในการยกย่องอาชญากรว่าเป็นคนดังและคน เด่น ซึ่งจะกลายเป็นแบบอย่างการกระทำผิดให้แก่คนอื่นในสังคม ข้อถกเถียงทางสังคมในเรื่อง ลักษณะเช่นนี้ อาจจะขยายเป็นประเด็นข้อถกเถียงทางปรัชญาการเมือง ควบคู่กันไป การกระทำ บางอย่างทางการเมืองแม้จะมีผลร้ายต่อบุคคลอื่น อาจถือว่าไม่ผิดกฎหมาย แต่ไม่ใช่ไม่ผิด ศีลธรรมกฎหมายการเมืองอาจจะนิรโทษกรรมแก่คนทำผิดรุนแรงว่าเป็นคนไม่มีความผิดตาม กฎหมายก็ได้ และกลายเป็นคนที่กฎหมายพอกให้เป็นคนสะอาดรวมถึงเป็นคนดี คนดังและคน เด่นได้ในที่สุด

ข้อถกเถียงเรื่องความถูกต้องหรือความผิดทางสังคมเป็นปรัชญาทางสังคม

ข้อหนึ่ง อาจกลายเป็นพระเอกของอีกสังคมหนึ่ง ข้อนี้จึงขึ้นอยู่กับการศึกษาว่าจะใช้หลัก จริยธรรมทางสังคมของสังคมใดมาเป็นบรรทัดฐานการวินิจฉัย กระแสการยึดติดกับผู้มีอำนาจทาง สังคมจึงเป็นกระแสความนิยมข้อหนึ่งในการวินิจฉัยความถูกต้องหรือความผิดซึ่งได้กลายเป็นการขัด

^{๑๙} การสร้างกระแสพวกเรพวกเขา (we group/they group) เป็นตัวอย่างการทำลายคนอื่นและยกย่องพวกเดียวกัน แม้จะทำไม่ดีก็ตาม

^{๒๐} ปรากฏการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๗ นำไปสู่การยิงกันระหว่างกลุ่มขัดแย้งเกิดมือ ปืนป๊อบคอร์นยิงคนตายต่อมาศาลตัดสินจำคุกตลอดชีวิต แต่ปรากฏว่าบรรดากลุ่มบุคคลกลุ่มเดียวกัน พวกนั้นยกย่องอาชญากรดัง กล่าวว่าเป็นวีระบุรุษ แม้จะฆ่าคนตายผิดกฎหมาย และผิดศีลธรรมก็ตาม นี่คือนิยามการยึดติดกับภพ หรือความรู้สึกว่าเป็นพวก เดียวกันอย่างบ้าคลั่ง

กับกระแสแห่งศีลธรรมทางศาสนา

ภาวะทางสังคมหรือภาพทางสังคม อาจจะเรียกในทางปรัชญาทางพระพุทธศาสนาว่า สารูปปะ^{๒๑} คือภาวะหรือฐานะหรือแนวทางชีวิต ซึ่งรวมถึงจุดมุ่งหมายแห่งการกระทำกิจกรรมหรือการปฏิบัติหน้าที่ของตน ในพระวินัยปิฎก เรียกว่า สารูปปะ^{๒๒} หมายถึงความเหมาะสม ความสมควร เป็นธรรมเนียมปฏิบัติอันเหมาะสมสำหรับผู้มีภาวะหรือตำแหน่งทางสังคมเป็นพระภิกษุ ประเด็นนี้อาจขยายไปถึงข้อเสนอแนะสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งทางสังคมต่าง ๆ ว่า ควรรู้จักบทบาท หน้าที่ และการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับตำแหน่งทางสังคมนั้นๆ

การยึดถือในฐานะเป็นสมาชิกพวกเดียวกันปกป้องสมาชิกกลุ่มเดียวกัน (หรือที่ใช้ในภาษาคำพูดว่า พวกเดียวกัน) เป็นการอธิบายถึงกระแสความบ้าคลั่งหลงใหลอย่างหนึ่ง ผู้ที่ยึดกระแสดังกล่าว อาจจะทำการที่เรียกว่า การทำลายตนเองเพื่อผลประโยชน์คือความเสียหายของกลุ่มศัตรูในจำนวนมากกว่าหลายเท่า (Altruistic Suicide) เช่นกรณีระเบิดพลีชีพ (Life Bombing) ของผู้ก่อการร้ายคนเดียวที่กระทำต่อรัฐ ต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐ สร้างความสูญเสียต่อชีวิตของเจ้าหน้าที่รัฐจำนวนมากและรวมถึงความเสียหายแก่สาธารณสถานและสาธารณสมบัติ ดังที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก ที่ได้ก็ตามมีความขัดแย้งเรื่องภพ หรือสถานภาพทางสังคมและทางการเมืองสูง ณ ที่แห่งนั้นสภาพการพลีชีพเพื่อสร้างความเสียหายแก่ฝ่ายตรงกันข้ามย่อมเกิดขึ้นเป็นประจำ

นักวิชาการรุ่นบุกเบิกทางสังคมศาสตร์ ชาวฝรั่งเศส ชื่อ Emile Durkheim ได้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่เรียกว่า อัตวินิบาตกรรม (Suicide) หรือการฆ่าตัวตายในสังคมยุโรป เขาได้พบความสัมพันธ์ระหว่างการฆ่าตัวตายกับสภาพหรือภาพทางสังคมสภาพทางสังคมที่แตกต่างกันส่งผลให้เกิดการฆ่าตัวตายแบบต่าง ๆ กล่าวคือ (๑) ในสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นสูง มีการยึดมั่นกับประเพณีวัฒนธรรมอย่างเข้มงวด สมาชิกในกลุ่มหรือสังคมแบบนี้จะมีความจงรักภักดี (Royalty) ต่อกลุ่มสูง จะปกป้องกลุ่มและสมาชิกในกลุ่มทุกวิถีทาง รวมถึงการพลีชีพตนเอง เช่นในสังคมชาวคาทอลิก อัตราคนฆ่าตัวตายเพื่อประโยชน์ของกลุ่ม (Altruistic Suicide) จะสูงกว่าอัตราการฆ่าตัวตายเพราะสาเหตุอย่างอื่น (๒) ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจและทางการเมือง บรรทัดฐานทางสังคมจะอ่อนแอ เช่น กฎหมาย กฎประเพณีต่างๆ ไม่สามารถเป็นที่พึ่งของสมาชิกในสังคมได้ ภาวะไร้บรรทัดฐานทางสังคม (Anormy) จะเป็นปัจจัยผลักดันให้คนฆ่าตัวตาย (Anormic Suicide) และ (๓) ในสังคมปกติโดยทั่วไป เช่น สังคมเมืองที่มี

๒๑ มาจากคำว่า **ยถาสารูปะสันโดษ** คือยินดีตามที่สมควรแก่ภาวะหรือฐานะที่ตนเป็นอยู่ : อ่างแล้ว, สมเด็จพระโฆษาจารย์ (ปอ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑) หน้า ๔๓๐.

๒๒ อ่างแล้ว หน้า ๔๔๔

ความสลับซับซ้อนทางสัมพันธ์ภาพ สมาชิกในสังคมต่างสนใจเฉพาะเรื่องของตัวเอง และหมกมุ่นอยู่กับการแสวงหาปัจจัยเพื่อการอยู่รอดของตนจะขาดความสนใจในบุคคลอื่น ข้อนี้ทำให้สมาชิกในสังคมรู้สึกโดดเดี่ยวไร้เพื่อน และเมื่อสนใจใครก็ตามพอเกิดความผิดหวังในบุคคลที่ตนสนใจ ก็จะมีความรู้สึกว่าตนเองด้อยคุณค่าความรู้สึกมีปมด้อย (Inferiority complex) เป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งทำให้คนฆ่าตัวตายเพราะผิดหวังในเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว (Egoistic Suicide)

การศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองจะเห็นถึงความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้เป็นอย่างดี สภาพที่พึงปรารถนา (อิฎฐารมณ) และสภาพที่ไม่พึงปรารถนา (อนิฎฐารมณ) ส่วนหนึ่งถูกปรุงแต่งด้วยอิทธิพลค่านิยมของสังคมหรือของกลุ่มนักวิชาการทางสังคมศาสตร์จึงมักจะสรุปเป็นฐานทฤษฎีว่า สภาพทางสังคมหรือเงื่อนไขทางสังคม (Social Conditions)^{๒๓} เช่น ปัจจัยให้เกิดความขัดแย้งและการยึดติดกับกลุ่มหรือพวกพ้องของตน ซึ่งอาจสร้างปัญหาเป็นผลกระทบต่อกติของสังคมโดยส่วนรวมก็ได้ การแย่งชิงผลประโยชน์เกิดจากความไม่พึงพอใจในสถานะที่คนบางกลุ่มเป็นหรือได้รับหรืออยู่ในภพคือตำแหน่งที่มีอยู่ในระดับต่ำซึ่งไม่เอื้อประโยชน์ต่อการได้รับผลประโยชน์ที่ตนได้รับ ความรู้สึกไม่ยุติธรรมในการได้รับผลประโยชน์เป็นเหตุปัจจัยผลักดันให้เกิดการขัดแย้งในกลุ่ม

นักสังคมวิทยาชื่อ William Sumner^{๒๔} ได้กล่าวถึงผลประโยชน์ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม ๖ อย่างได้แก่ (๑) ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ทรัพย์สิน อำนาจ เกียรติยศชื่อเสียง ความรัก ฯลฯ

ผลประโยชน์ดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งที่สังคมให้คุณค่า เป็นสิ่งที่สังคมส่วนใหญ่ให้ความสนใจและอยากได้เป็นสมบัติของตนเอง ความปรารถนาที่จะครอบครองผลประโยชน์และปกป้องรักษาสิ่งเหล่านี้ผลักดันให้เกิดการสร้างระเบียบ และกฎเกณฑ์ในการถือครองผู้ที่มีสถานภาพ หรือสภาพทางสังคมสูงส่งย่อมได้เปรียบกว่าผู้ที่มีสภาพทางสังคมต่ำ และผู้ที่มีสภาพทางสังคมสูงย่อมมีความชอบธรรมในการสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ว่าด้วยการครอบครองและการใช้ประโยชน์ในสิ่งที่สังคมให้คุณค่า ซึ่งคนที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำรู้สึกว่าคุณค่าเปรียบและไม่มีความยุติธรรมสำหรับพวกตน ดังนั้น จึงดิ้นรน ขวนขวาย และต่อสู้กับกลุ่มที่มีอำนาจซึ่งแสวงผลประโยชน์ดังกล่าว และไม่เปิดโอกาสให้กลุ่มอื่นเข้ามาแสวงผลประโยชน์ร่วมกับตน การไม่แบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและยุติธรรม ย่อมนำความไม่พอใจให้แก่กลุ่มที่ไม่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์ สภาพความไม่ยุติธรรมในการแบ่งปันผลประโยชน์ จึงเป็นเงื่อนไขทางสังคมที่นำไปสู่การแย่งชิงผลประโยชน์และกลายเป็นความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ทางสังคม กระแสการแย่งชิงภพหรือตำแหน่งทาง

๒๓ อ่างแล้ว, จำนวน ๑ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยา

๒๔ อ่างแล้ว, จำนวน ๑ อติวัฒน์สิทธิ์, ประวัติแนวความคิดทางสังคม(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗)

สังคมที่เอื้อประโยชน์ต่อการเสวยผลประโยชน์ทางสังคมจึงเกิดตลอดเวลา

ปัญหาดังกล่าวนี้จึงเชื่อมโยงกับปรัชญาว่าด้วยปัญหาสังคมวิเคราะห์จากพุทธปรัชญาทางสังคม ซึ่งได้กล่าวถึงในตอนที่ว่าด้วยปัญหาสังคม

๓. กระแสความลุ่มหลงยึดติดในทฤษฎี (ทฤษฎีโอะมะ)

ทฤษฎีหรือ ทิฐิ แปลว่าความคิดเห็น พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๒๕}ให้ความหมายทฤษฎีหรือทิฐิว่า (๑) ความคิดเห็น (๒) ความอวดดีถือดี

ในความหมายว่าเป็นความคิดเห็นนั้น ทิฐิตรงกับคำในภาษาไทยอีกคำหนึ่งว่าทฤษฎี (Theory) ซึ่งคำนี้มีรากฐานมาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเห็น^{๒๖} เช่นเดียวกับคำว่า ทิฐิ

ทฤษฎี เป็นลักษณะการคาดคิดตามหลักวิชาการเพื่อเสริมเหตุผลและความน่าเชื่อถือแห่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ทฤษฎีมักจะใช้เป็นหลักประกอบการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมและในโลกทางกายภาพ^{๒๗}

วิเคราะห์ในความหมายว่าความอวดดีถือดีนี้ ทิฐิ เป็นกิเลสตัวหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง^{๒๘} โดยรวมกับกิเลสอื่นอีกคือ ตัณหา และมานะ และขณะเดียวกัน ทิฐิ เป็นเนื้อหาอย่างหนึ่ง ที่มักจะมีการยึดติดหรือยึดมั่น (ทิฐุปาทาน) การยึดติดในทฤษฎีหรือความเห็นมี ๒ อย่าง คือ ยึดติดในสัมมาทิฐิ (ความเห็นถูก) และยึดติดในมิจฉาทิฐิ (ความเห็นผิด)

สัมมาทิฐิ เป็นความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรมว่าทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว บิดามารดามีพระคุณ^{๒๙} เห็นว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นต้น สัมมาทิฐิ สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเป็นความคิดเห็นที่มีเหตุผล ส่วนมิจฉาทิฐิ เป็นความเห็นผิดจากครรลองคลองธรรม เช่นเห็นว่า ทำได้ได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี คุณบิดามารดาไม่มี เป็นความเห็นที่ไม่น่าไปสู่ความพ้นทุกข์^{๓๐} มิจฉาทิฐิเป็นกระแสที่ท่วมโลกหรือสังคมมนุษย์ขณะนี้เป็นอย่างสูง พระพุทธศาสนาต้องการให้มนุษย์พัฒนาความเป็นสัมมาทิฐิ และกำจัดความเป็นมิจฉาทิฐิให้หมดสิ้น

๒๕ อ้างแล้ว, พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด) หน้า ๕๒๙.

๒๖ อ้างแล้ว

๒๗ จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาสังคมศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐

๒๘ อัง.ฉก.ก. ๒๒/๓๗๗/๔๙๔๐

๒๙ อ้างแล้ว, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕), หน้า ๔๓๕

๓๐ อ้างแล้ว, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๙.

เพื่อนำชีวิตไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ตั้งแต่ความทุกข์ระดับหยาบจนถึงระดับละเอียด

๔. กระแสโลกาภิวัตน์ทางสังคมและวัฒนธรรม

สังคมโลกปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าในทุกด้านสูงมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีไม่มียุคไหนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะก้าวไกลมากเหมือนยุคปัจจุบัน กระแสโลกาภิวัตน์ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไหลท่วมทับชีวิตและจิตใจของมนุษย์อย่างขนานใหญ่ เพราะฉะนั้นมนุษย์ในยุคปัจจุบันจึงถูกรอบงำด้วยกระแสการยึดติดในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งจะทำหรือมีอิทธิพลก่อให้เกิดค่านิยมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแทรกซึมเข้าไปในวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพ การศึกษา การนันทนาการ การแสวงหาอำนาจทางการเมือง จะเห็นได้ว่าการยึดติดกับกระแสทฤษฎีทางการเมือง ทฤษฎีทางเศรษฐกิจ ทฤษฎีทางการศึกษา และทฤษฎีทางการนันทนาการ ล้วนถูกกำหนดโดยกระแสอิทธิพลวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ความเห็นของมนุษย์โดยทั่วไปย่อมมีความแตกต่างกัน ปัจจัยกำหนดความคิดเห็นของมนุษย์ประกอบด้วย ๑) ค่านิยมสังคม ๒) การเลี้ยงดูในครอบครัว ๓) ระดับการศึกษา ๔) ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (ทั้งที่เป็นกัลยาณมิตร และอกัลยาณมิตร) ๕) อิทธิพล สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ๖) วัฒนธรรมในองค์การที่ทำงาน ๗) การเปิดรับสื่อติดต่อกับโลกภายนอก ๘) ประสบการณ์จากชีวิตจริง ๙) อิทธิพลผู้นำสังคมการเมือง เศรษฐกิจ สันทนาการ และกีฬา ๑๐) การได้รับการอบรมขัดเกลาจากสถาบันศาสนา และ ๑๑) การมีพื้นฐานทางคุณธรรมจากอดีต (พระพุทธศาสนาจะให้น้ำหนักแก่ปัจจัยข้อนี้ด้วย)^{๓๑}

กระแสความคิดแบบวิทยาศาสตร์เป็นทฤษฎีโอะฆะอย่างหนึ่งความคิดแบบวิทยาศาสตร์เน้นการพิสูจน์ ทอดลอง สัมผัสได้ สิ่งที่เป็นจริงตามหลักวิทยาศาสตร์ คือสิ่งที่เห็นประจักษ์และสัมผัสได้โดยผ่านอินทรีย์ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ และพิสูจน์ไม่ได้โดยหลักการศึกษาวิจัย ตามแนววิทยาศาสตร์ธรรมชาติ จะถูกปฏิเสธว่าไม่มีจริง กลุ่มที่ยึดความคิดแบบวิทยาศาสตร์สุดโต่งมักจะถือตัวว่ากลุ่มของตนเท่านั้นที่รู้ความจริงแท้ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับตนเป็นคนไม่รู้จักจริง อาจจะถูกขึ้นถูกประณามว่า เป็นคนโง่ ไม่ใช่ปัญญาชนเช่นพวกตน กลุ่มนักคิดแบบวิทยาศาสตร์จัดอยู่ในกลุ่มวัตถุนิยมหรือสสารนิยม (Materialism) ความคิดยึดติดกับหลักการแบบวิทยาศาสตร์สุดโต่งทำให้เกิดความคับไม่เปิดกว้างรับฟังทัศนะจากกลุ่มอื่นที่มีความคิดแตกต่างจากกลุ่มตน ความขัดแย้งทางความคิดเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในยุคปัจจุบันเนื่องจากกลุ่มความคิดสุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง ผลจากการขัดแย้งทางความคิดอาจนำไปสู่การแสดงออกทางวาจาและทางกายในลักษณะกระทบกระทั่งกัน และแสดงความรุนแรงต่อกัน กระแสความคิดที่แตกต่างนี้เองเป็นปัจจัยผลักดันให้สังคมโลกเกิดความสับสนวุ่นวาย จนถึงขั้นมีการกระทำตอบโต้กันอย่างรุนแรง

สร้างความเตือนร้อนแก่นุชชชาติ

กระแสความคิดที่ตรงกันข้ามกับกระแสความคิดแบบวิทยาศาสตร์ ก็คือกระแสความคิดแบบจิตนิยมสุดโต่ง

ความคิดแบบจิตนิยม (Idealism) คือความคิดที่ว่าความจริงแท้ว่าโดยสาระอันสูงสุดมีลักษณะเป็นนามธรรมไม่ใช่สิ่งที่เป็นรูปธรรม ความจริงแท้ไม่สามารถสัมผัสได้โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น หรือสัมผัสทางกายภาพ ความจริงแท้สัมผัสได้ทางความรู้สึกพิเศษ สิ่งที่เป็นจริงจึงอยู่เหนือวิสัย ความสามารถในการเข้าถึงของปุถุชนซึ่งไม่ได้รับการพัฒนาให้มีศักยภาพพิเศษในการเข้าถึง กลุ่มนักคิดจิตนิยมจึงมักจะโต้แย้งกับนักคิดเชิงวิทยาศาสตร์นิยม ซึ่งมักจะเน้นสสารหรือวัตถุ ความคิดจิตนิยมมีความสลับซับซ้อนสูง เพราะเป็นเรื่องนามธรรม

อย่างไรก็ตามกระแสความคิดแบบต่าง ๆ อาจจะไปปรากฏเป็นการผสมผสานสลับไปมา อยู่เสมอ นั่นคือมนุษย์เป็นผู้คิดและส่งต่อความคิดของตนไปยังเพื่อนมนุษย์ ความคิดของมนุษย์ เป็นสิ่งที่เรียนรู้ร่วมกันและถึงต่อจากยุคหนึ่งไปยังอีกยุคหนึ่ง ความคิดจึงเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดต่อกันได้ ในตัวมนุษย์คนเดียว อาจมีความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปมาได้ตลอด มนุษย์โดยทั่วไปมักจะมีความคิดไม่คงที่ ความคิดจึงตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์คือไม่คงที่ เปรียดหรือกตัตน และหาตัวแท้ไม่ได้

วิเคราะห์ตามหลักพุทธปรัชญา ทิฏฐิหรือความคิดจัดอยู่ในกลุ่มตัณหา และมานะ (ความต้องการไม่มีที่สิ้นสุด และการถือตัว) ทิฏฐิ มีรากฐานมาจากตัณหา และมานะ หากพิจารณาตามนิยามของราชบัณฑิตยสถานที่ว่า ทิฏฐิคือ การอวดดี ถือตน ทิฏฐิจะ ตรงกับความหมายว่า มานะ ทางพระพุทธศาสนา มานะ คือ ความถือตัว และเป็นความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่^{๓๒} ใน คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหาวรรค ได้กล่าวถึงมานะ ๙ อย่าง คือ ๑) เป็นผู้เลิศกว่าคนอื่น สำคัญตัวว่าเลิศกว่าคนอื่น ๒) เป็นผู้เลิศกว่าคนอื่น สำคัญตัวว่าเสมอกับบุคคลอื่น ๓) เป็นผู้เลิศกว่าคนอื่น สำคัญตัวว่าเร็วกว่าบุคคลอื่น ๔) เป็นผู้เสมอคนอื่น สำคัญตัวว่าเลิศกว่าบุคคลอื่น ๕) เป็นผู้เสมอคนอื่น สำคัญตัวว่า เสมอกับคนอื่น ๖) เป็นผู้เสมอคนอื่น สำคัญตัวว่าเร็วกว่าคนอื่น ๗) เป็นผู้เร็วกว่าคนอื่น สำคัญตัวว่า เลิศกว่าคนอื่น ๘) เป็นผู้เร็วกว่าคนอื่น สำคัญตัวว่า เสมอกับคนอื่น และ ๙) เป็นผู้เร็วกว่าคนอื่น ๆ สำคัญตัวว่าเร็วกว่าบุคคลอื่น^{๓๓} ความถือตัวหรือความทะนงตัวนี้เป็นกิเลสตัวหนึ่งในกลุ่มอุปกิเลส^{๓๔} อันเป็นกิเลสปรุงแต่งจิตใจให้เกิดความขุ่นมัว

๓๒ อ่างแล้ว, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓

๓๓ ขุ.ม. ๒๙/๑๐๒/๔๙

๓๔ ม.ม. ๑๒/๒๖/๒๖

๓๕ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๑) หน้า ๓๑๒.

รับคุณธรรมได้ยาก ทำจิตใจให้เปราะเปื้อน เศร้าหมอง^{๓๕} อุปกิเลสโดยละเอียดมี ๑๖ อย่าง คือ ๑) อภิชฌาวิสมโลภะ (คิดเฟื่องเลี้ยงอยากได้) ๒) พยาบาท (คิดร้าย) ๓) โภธะ (ความโกรธ) ๔) อุปกานะ (ความผูกโกรธ) ๕) มกขะ (ความหลบหลู่คุณความดีของคนอื่น) ๖) ปสาสะ (การตีเสมอ, ไม่ให้ใครดีกว่าตน) ๗) อีสสา (ความริษยา) ๘) มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ๙) มายา (มารยา) ๑๐) สาเกยยะ (ความโอ้อวดหลอกลวง) ๑๑) กัมภะ (ความหัวดี) ๑๒) สารัมภะ (ความแข่งดีมุ่งแต่จะเอาชนะกัน) ๑๓) มานะ (ความถือตัว) ๑๔) อติมานะ (ความถือตัวว่ายิ่งกว่าบุคคลอื่น เป็นการดูถูกดูหมิ่นคนอื่น) ๑๕) มหะ (ความมัวเมาลุ่มหลง) ๑๖) ปมาทะ (ความประมาทละเลย)

อุปกิเลสทั้ง ๑๖ อย่างนี้ อาจกล่าวได้ว่าล้วนปรุงแต่งจิตใจให้มีความอวดดี ทรงงตัว ผลักดันให้บุคคลในสังคมแสดงพฤติกรรมในทางไม่เหมาะสม จนขาดสามัญสำนึก (Common sense) ขาดความเคารพในสิทธิ และหน้าที่ของความเป็นพลเมืองดี ขาดมารยาททางสังคม (Social Etiquette) คือความเกรงใจกัน มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาด้วยอำนาจของความตัวความอยากมีทั้งเป็นกุศลธรรม และอกุศลธรรม อุปกิเลสทั้ง ๑๖ อย่างจัดอยู่ในกลุ่มอกุศลธรรม ซึ่งปรุงแต่งให้มนุษย์มีจิตใจอยากได้ในทางไม่เหมาะสม

กระแสทิวทัศน์ในความหมายอวดตัวถือดี ตี้อรรัน กำลังมาแรง มนุษย์ในสังคมปัจจุบันจึงมักจะถือว่าความคิดเห็นของตนเท่านั้นถูกต้องเหมาะสม ความขัดแย้งกันเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง และความขัดกันในการแสดงออกผ่านช่องทางตา และหู ซึ่งเรียกว่าสื่อ (man media) ในสังคมโลกเสรี สื่อสารมวลชน คือองค์การธุรกิจ (Business Organization) มีการแบ่งปันกันเอาใจตลาดคือผู้เป็นลูกค้าสื่ออื่นๆ อย่างเข้มข้น ตลาดของสื่อต่างๆ ปัจจุบันอาจจะจำแนกเป็น ๓ กลุ่ม คือ^{๓๖}

๑. กลุ่มผู้จงรักภักดีต่อสื่อที่ตนชื่นชม (Royalty)
๒. กลุ่มเป็นกลางไม่ฝักใฝ่สื่อฝ่ายใด (Neutral)
๓. กลุ่มปฏิภิกิริยา (Reactionary)

กลุ่มที่ไม่ชอบกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจึงมักแสดงพฤติกรรมต่อต้านกลุ่มที่แสดงผ่านสื่อประเภทนั้นๆ หากปราศจากช่องทางในการสื่อสาร มนุษย์จะไม่รู้ว่าใครคิดเห็นอย่างไร ใครแสดงความคิดเห็นเป็นสัมมาทิวทัศน์ ใครแสดงความคิดเห็นเป็นมิถนาทิวทัศน์ ใครมีความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์ ใครมีความคิดเห็นเชิงทำลาย ใครมีความคิดเห็นถูกปรุงแต่งด้วยอุปกิเลสสูง ใครสามารถมีภูมิด้านทานอุปกิเลสได้บ้าง สื่อสารมวลชนนับว่ามีบทบาทสูงมากในการถ่ายทอดความคิดเห็นของมนุษย์ เพราะฉะนั้นกระแสคือทิวทัศน์สามารถรับรู้ว่ามี ความรุนแรงโดยอาศัยสื่อ และช่องทางที่สำคัญในการถ่ายทอดความคิดเห็นของมนุษย์คือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ประเภทโทรทัศน์ โทรศัพท์มือถือและ

๓๖ จำนวนัก อติวัฒน์สิทธิ์, สื่อมวลชนกับวิกฤตศรัทธาในพระพุทธศาสนา, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มจร. ๒๕๔๘)

อินเทอร์เน็ต

สื่อ ๓ กลุ่มนี้นิยมใช้กันอย่างกว้างขวางในการประกอบอาชีพการงาน การศึกษา และการบันเทิง

สื่อสารมวลชนจึงเป็นช่องทางให้เราทราบว่ามนุษย์ถูกกระแสคือทฤษฎีครอบงำ สื่อสารแต่ละช่องทางย่อมเสนอสารตรงตามความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีผลประโยชน์ขัดกันก็มี สื่อที่เสนอสารเกี่ยวกับผลประโยชน์ตรงใจกับกลุ่มใด กลุ่มนั้นย่อมเปิดรับสื่อสารประเภทนั้นเป็นประจำและมีความจงรักภักดีต่อสื่อสารนั้น สื่อทั้งหลายจึงเสนอความคิดเห็นสะท้อนความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์ ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการเสนอความคิดเห็นที่ขัดกันจึงเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย ในสังคมโลกปัจจุบันนี้ ปกติสื่อสารไม่มีพรมแดนย่อมแพร่กระจายไปยังประเทศต่าง ๆ โดยปราศจากการกีดกัน ซึ่งก็ยิ่งเป็นการสะท้อนกระแสความคิดเห็นข้ามชาติ ดังนั้นกระแสความคิดเห็นจึงถูกแสดงผ่านสื่อไปยังผู้รับสารอย่างไม่มีขีดจำกัดด้านเชื้อชาติ และวัฒนธรรม มนุษย์ยังมีการรวมตัวข้ามชาติเพื่อวัตถุประสงค์เดียวกันก็ได้ แม้จะอยู่คนละชาติหรือคนละประเทศก็ตาม ดังตัวอย่างของกลุ่ม GREEN PEACE (กลุ่มรักษ์สีเขียว) ซึ่งเป็นการป้องกันและการแก้ไขมิให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เป็นการป้องกันมิให้ถูกสารพิษปนเปื้อน โดยการรณรงค์ให้เคารพต่อระบบนิเวศน์ในน้ำ กลุ่มนี้มีสมาชิกกระจายอยู่ทั่วโลก กระแสความคิดเห็นของมนุษย์จึงมีทั้งกระแสเรียกร้องให้ป้องกันสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติมิให้ถูกทำลาย และกระแสคัดค้านโครงการของรัฐขนาดใหญ่ที่จะส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อระบบสิ่งแวดล้อม ดังเช่นในประเทศไทยมีตัวอย่างชาวชุมชนรวมกลุ่มต่อต้านโครงการสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำบริเวณริมอ่าวทะเล^{๓๗} การพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารในยุคปัจจุบันส่งผลให้มีการแพร่กระจายความคิดเห็นที่เป็นความทุกข์ของประชาชนไปยังผู้มีอำนาจและเป็นการป้องสังคมให้รับรู้ถึงอำนาจรัฐที่คุกคาม สวัสดิภาพ และสวัสดิการของชุมชน มองในแง่บวกการมีสื่อเสรีในสังคมเสรีประชาธิปไตยช่วยให้สังคมได้รับรู้ว่ามิอะไรบ้างเกิดขึ้นแก่ประชาชนที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ สื่อสารมวลชนในสังคมเสรีประชาธิปไตยมีบทบาทสูงมากในแพร่กระจายความคิดเห็นของประชาชนไม่ว่าจะเป็นความคิดเห็นในเชิงบวกหรือความคิดเห็นในเชิงลบต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครอง แต่ในสังคมเผด็จการสื่อสารมวลชนที่จะสื่อเฉพาะความคิดเห็นในเชิงบวกเท่านั้นต่อผู้มีอำนาจบริหารบ้านเมือง จะมีการลงโทษอย่างรุนแรงต่อผู้แสดงความคิดเห็นในเชิงปฏิเสธต่อผู้มีอำนาจ

สิทธิมนุษยชน (Human Right) เป็นแนวคิดทางปรัชญาสังคมอย่างหนึ่งที่สะท้อนการมี

^{๓๗} ชาว อ.จะนะ จ.สงขลา ร่วมกันคัดค้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าในบริเวณริมชายฝั่งทะเลโดยตระหนักถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับบริเวณริมชายฝั่งทะเลซึ่งทำให้การประกอบอาชีพวันปลาของชาวประมงริมฝั่งทะเลได้รับคุกคามส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงในอาชีพชาวประมงริมชายฝั่งทะเลได้

เสรีภาพในสิทธิการแสดงออกทางความคิดเห็นอย่างชอบธรรมของมนุษย์ ความคิดเรื่องสิทธิของมนุษย์ เป็นกระแสโลกอย่างหนึ่งที่ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากโลกเสรีประชาธิปไตย โดยเฉพาะโลกทางทวีปยุโรปตะวันตก และโลกทางทวีปอเมริกาเหนือ ประเด็นเรื่องนี้นั้นสิทธิของมนุษย์ในการประกอบอาชีพสุจริต การปกป้องตนเองจากภัยอันตราย การได้รับบริการสาธารณะอย่างเท่าเทียมกับบุคคลอื่นสิทธิในการศึกษาเล่าเรียน สิทธิในการรับรู้ข่าวสาร สิทธิในการใช้เวลาพักผ่อน สิทธิให้การเขียนและการพูดเพื่อการสร้างสรรค์และสิทธิที่จะพึงได้รับสวัสดิการจากรัฐในรูปแบบต่าง ๆ ตามกฎหมาย และตามสิทธิแห่งความเป็นพลเมืองดี แต่การใช้สิทธิตามความพอใจของมนุษย์ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตตามปกติของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเป็นการขัดกับหลักมนุษยธรรม ดังนั้น หลักสิทธิมนุษยชน สอดคล้องกัน หลักมนุษยธรรม “หลักสิทธิมนุษยชน ไม่ควรขัดกับหลักมนุษยธรรม”

๕. กระแสโลกาภิวัตน์ทางการเมือง

กระแสโลกาภิวัตน์ทางการเมือง หมายถึงกระแสความคิดเห็นในเชิงนิยมต่อระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย การเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นกระแสความนิยมอย่างแพร่หลายของโลกสมัยใหม่ ประเทศที่มีการพัฒนาการเมืองการปกครองสูง คือประเทศที่ส่งเสริมสิทธิของประชาชนในการตัดสินใจเลือกผู้ทำงานการเมืองตามความพอใจหรือความนิยมของตน และมีการหมุนเวียนผู้นำผู้บริหารประเทศตามครรลองการเลือกตั้งทั่วไปที่บริสุทธิ์และยุติธรรม ในระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย ประชาชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเลือกผู้ทำทางการเมือง มีการเคารพความคิดเห็นและความนิยมของคนส่วนใหญ่ สังคมในโลกเสรีประชาธิปไตยที่มีคุณภาพจะสร้างบรรยากาศแห่งความรักความสามัคคีกัน ดุจญาติพี่น้องระหว่างสมาชิกในสังคม ผู้บริหารที่ดีจะต้องรับฟังเสียงวิพากษ์วิจารณ์ด้วยความอดทน จะต้องทำงานด้วยความเสียสละ มีความยุติธรรม มีจิตใจสูงส่งด้วยการให้และปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างของผู้บริหารที่ดี^{๓๘}

ในบรรดากระแสทฤษฎีทั้งหลาย กระแสทฤษฎีทางการเมืองการปกครองเป็นกระแสที่มีพลังรุนแรงในการดึงดูดความสนใจของมนุษย์ โดยปกติมนุษย์ทั่วไปนิยมการเมืองอำนาจ ถ้ามีคนที่ให้ความเคารพ เรื่องฟังในคำสั่งและปฏิบัติตามคำสั่ง (ไม่ว่าจะเป็นคำสั่งสอนหรือข้อเขียนหรือคำพูดก็ตาม) มนุษย์จะมีความรู้สึกตัวเองมีความหมายและมีศักดิ์ศรีพลังที่ทำให้มนุษย์รู้สึกว่าตัวเองมีศักดิ์ศรีสูงก็คือพลังอำนาจโดยเฉพาะอำนาจทางการเมือง พระพุทธศาสนายอมรับพลัง

^{๓๘} คุณสมบัตินักบริหารที่ดีตามหลักทศพิธราชธรรม ประกอบด้วย ๑) การให้ ๒) การประพฤติดีงาม ๓) การเสียสละ ๔) ความซื่อสัตย์สุจริต ๕) ความมีอัธยาศัยไมตรี ๖) การรู้จักระงับยับยั้งใจตนเองได้ ๗) การไม่ลู่อ้างด้วยความโกรธ ๘) การมีความเมตตา ไม่เบียดเบียนประชาชน ๙) ความอดทนในการทำงาน และ ๑๐) ความยุติธรรม และเที่ยงธรรม (ช.ช. ๒๘/๒๔๐/๘๖)

อำนาจการเมือง จึงมีหลักการพิสูจน์ความจริงข้อนี้ว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลก (วสี อสตรีย โลก) พลังอำนาจที่มาจากความเชื่อในความคิดเห็นของตนว่าถูกต้อง สมควรที่คนอื่นจะต้องรับฟังและปฏิบัติตามนั้นถือว่าเป็นพลังที่นำศักดิ์ศรีของมนุษย์ออกมาเด่นมาก ความคิดเกี่ยวกับอำนาจจึงเป็นความคิดที่ส่งผลให้มีความพยายามเสนอรูปแบบในการได้มาซึ่งอำนาจและการใช้อำนาจที่เป็นยอมรับ ในระบบประชาธิปไตยเปิดโอกาสให้ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพในการเสนอรูปแบบการได้มาซึ่งอำนาจเพื่อจัดตั้งรัฐบาลและโดยสากลนิยมรูปแบบการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะนิยมใช้กันมากที่สุด การออกเสียงประชามติในรูปของการเลือกตั้งทั่วไปจัดเป็นมาตรฐานการเข้าสู่อำนาจที่ชอบธรรมพรรคการเมืองที่ได้รับคะแนนเสียงข้างมากจากการเลือกตั้งทั่วไปจะได้รับสิทธิก่อนในการจัดตั้งรัฐบาล หากไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลได้ด้วยเหตุหรือด้วยเงื่อนไขอื่นใด สิทธิในการจัดตั้งรัฐบาลก็จะตกเป็นของพรรคการเมืองที่ได้รับคะแนนเสียงรองลงมาตามลำดับ

การได้มาซึ่งอำนาจในระบบประชาธิปไตยปัจจุบันได้กลายเป็นปัญหาถกเถียงกันมาก ในบางประเทศที่มีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจค่อนข้างล่าช้า และมีระดับคุณภาพทางการศึกษาของประชาชนโดยส่วนใหญ่ค่อนข้างต่ำ ระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยในสังคมที่ผู้คนด้อยคุณภาพเป็นปัญหาสังคมอย่างหนึ่ง แต่เป็นปัญหาระดับโครงสร้างอำนาจของสังคมในสังคมด้อยการพัฒนาโครงสร้างอำนาจที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่ประชาชน แต่อยู่ที่ชนชั้นนำ (Elite) ส่วนใหญ่ชนชั้นนำคือข้าราชการระดับสูง แม้จะเกษียณอายุราชการไปแล้วก็ยังมีอิทธิพลอยู่ เพราะระบบราชการมักจะมีวัฒนธรรมการอุปถัมภ์กัน นั่นคือผู้บังคับบัญชาอุปถัมภ์ผู้ใต้บังคับบัญชา ความผูกพัน ความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณจะยังคงมีอยู่ในกลุ่มผู้ได้รับการอุปถัมภ์ เมื่อกลุ่มผู้ได้รับอุปถัมภ์ได้เข้าสู่ตำแหน่งสูงทางการเมืองการปกครองไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม ก็มักจะนึกถึงกลุ่มบุคคลที่เคยอุปถัมภ์ตน ดังนั้น การบริหารประเทศชาติ จึงมักจะหมุนเวียนในกลุ่มชนชั้นนำเท่านั้นผู้บริหารที่มีอำนาจในการจัดการบ้านเมือง จึงไม่ใช่ตัวแทนประชาชนอย่างแท้จริง โดยเฉพาะตัวแทนประชาชนชั้นล่างของสังคม แต่มักจะเป็นตัวแทนของชนชั้นนำ หรือชนชั้นสูงของสังคมเป็นส่วนใหญ่

เป็นที่ยอมรับกันว่า กระแสความนิยมระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้แพร่กระจายอย่างกว้างขวาง ระบบประชาธิปไตยจึงเป็นระบบการเมืองทั้งในอุดมคติและในการปฏิบัติ และถือว่าเป็นระบบการปกครองอย่างหนึ่งที่มีลักษณะโดดเด่นมีข้อบกพร่องน้อยที่สุดและอาจจะดีที่สุดในโลกก็ได้ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่บริสุทธิ์ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ การบริหารของผู้บริหารระบบการภิบาล (Good Governance) จะมีขึ้นได้ก็โดยอาศัยการตรวจสอบอย่างโปร่งใส ซึ่งจะมีขึ้นไม่ได้หากสังคมไม่เป็นประชาธิปไตย

ในระดับปัจเจกบุคคล ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน บุคคลทุกคนได้รับความเสมอภาค ความมีศักดิ์ศรี ความมีเสรีภาพและความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีสิทธิพิเศษเหนือกว่าบุคคลอื่นในเรื่องการได้รับบริการจากรัฐ และการได้รับความยุติธรรม รัฐต้องปกป้องปัจเจกบุคคลไม่ให้ได้รับอันตรายและการคุกคามเบียดเบียนจากบุคคลอื่น ปัจเจกบุคคลมีสิทธิและโอกาสเท่าเทียมกันในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นในทางสร้างสรรค์ ขณะเดียวกันบุคคลทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎกติกาที่กำหนดไว้ในกฎหมายและระเบียบปฏิบัติอื่น ๆ ของหน่วยงาน องค์การธุรกิจ ที่ออกมาโดยไม่ขัดกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ การยอมรับแนวทางปฏิบัติที่กำหนดไว้ในกฎหมาย รัฐธรรมนูญ เป็นหัวใจสำคัญในการดำรงอยู่แห่งระบอบประชาธิปไตย

ในบางสังคม บุคคล และกลุ่มบุคคลบางกลุ่มจะใช้สิทธิในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นโดยเฉพาะความคิดเห็นและการแสดงพฤติกรรมทางการเมือง อย่างไรชอบเขตและไร้ความรับผิดชอบโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนส่วนใหญ่^{๓๙} โดยอ้างเหตุผลต่าง ๆ เช่น กู้ชาติบ้าง ปรับปรุงปฏิรูประบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขให้สมบูรณ์บ้างต่อต้านเผด็จการและรักษาระบอบประชาธิปไตยบ้างต่อต้านการโกงชาติบ้านเมืองบ้าง ฯลฯ เหตุผลดังกล่าวมีการอ้างถึงอย่างกว้างขวาง และมีการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ผ่านสื่อต่าง ๆ ทำให้คนจำนวนมากเห็นคล้อยและเชื่อตามพร้อมทั้งออกมาร่วมชุมนุมตามแหล่งที่นัดชุมนุมของแต่ละกลุ่มการเมือง ผลก็คือ รัฐไม่สามารถควบคุมได้ กลายเป็นรัฐล้มเหลว (Failed State) และในที่สุดก็มีอำนาจนอกระบบการเมืองการปกครอง ซึ่งก็คือกลุ่มข้าราชการที่มีอาวุธยุทโธปกรณ์ทำการยึดอำนาจในชื่อต่างๆ เช่น ชื่อคณะรักษาความสงบแห่งชาติ หรือชื่ออื่นทำการรัฐประหาร ควบคุมอำนาจการบริหารบ้านเมืองแทนนักการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตย ปัญหาวิกฤตทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ส่วนหนึ่งเกิดจากการใช้สิทธิทางการเมืองเกินขอบเขตของกฎหมาย สร้างพลังกฎหมาย (Group Rule) ขึ้นมาแทนกฎหมาย (Legal Rule) ความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมไม่มีในความคิดเห็นของกลุ่มผู้เข้าร่วมประท้วงก่อความรุนแรงหรือ Mob

กล่าวตามปรัชญาสังคมศาสตร์โดยเฉพาะแนวคิดทางสังคมวิทยา ความรู้สึกผูกพันและจงรักภักดีต่อกลุ่มของตน จะทำให้บุคคลมองคนอื่นเป็นปรปักษ์ เพราะฉะนั้นความรู้สึกว่าเป็นพวกเขา (They group) กับความรู้สึกว่า เป็นพวกเรา (We group) ทำให้เกิดการแบ่งแยกในสังคม^{๔๐} ความรู้สึกว่าเป็นพวกเราเกิดจากความรู้สึกผูกพันต่อกลุ่มอย่างเหนียวแน่น และกลุ่มที่

๓๙ ตัวอย่างกรณีประท้วงรุนแรง (Mob) โดยกลุ่มการเมืองในการปิดกรุงเทพมหานคร (Shutdown Bangkok) และกลุ่มปิดถนนต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร เมื่อปี ๒๕๕๗ แสดงถึงการใช้อำนาจที่แสดงพฤติกรรมทางการเมืองสุดโต่งแบบไร้ขอบเขตจำกัดอย่างหนึ่ง

๔๐ Charles H. Cooley (๑๘๖๔-๑๙๒๗) อ้างถึงใน จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, ประวัติแนวความคิดทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔) หน้า ๑๗๑-๑๗๘.

ทำให้เกิดความรู้สึกผูกพันอย่างเหนียวแน่นคือกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) กลุ่มปฐมภูมิก่อนแรกคือครอบครัว กลุ่มวงศาตคณาญาติ กลุ่มเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิด กลุ่มเพื่อนเล่นในวันเด็ก (Peer group) กลุ่มเพื่อนนักเรียน กลุ่มเพื่อนนักศึกษา กลุ่มเพื่อนร่วมงานและที่ขยายวงกว้างในทางการเมืองก็คือกลุ่มสมาชิกพรรคการเมืองเดียวกัน กลุ่มเหล่านี้ มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้สึกพวกเราหรือพวกเดียวกัน ตัวตนทางสังคม (Social Self) เกิดขึ้นจากกลุ่มปฐมภูมิ กลุ่มปฐมภูมิให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยไม่หวังอะไรตอบแทนเป็นที่พึงของสมาชิกกลุ่มให้ความอบอุ่นและความเห็นอกเห็นใจแก่สมาชิกกลุ่มที่ประสบความทุกข์ความเดือนร้อน มีความสัมพันธ์กันที่สลับซับซ้อน สังคมประเพณีนิยม (Traditionalism) จะมีลักษณะเป็นสังคมปฐมภูมิสูงกว่าสังคมสมัยนิยม (Modernism) สังคมสมัยนิยมคือสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ มีลักษณะเป็นสังคมเมือง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเป็นไปตามกฎเกณฑ์และไม่เป็นกันเอง สังคมสมัยใหม่มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสังคมกลุ่มทุติยภูมิ (Secondary group)

กลุ่มทุติยภูมิ คือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์แบบไม่เป็นส่วนตัวการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ ผลประโยชน์ตอบแทน คือเป้าหมายของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มทุติยภูมิ สังคมมีการเปลี่ยนแปลงสลับซับซ้อนมากเท่าไร ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นส่วนตัวก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น สังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ สังคมเมือง และสังคมที่มีประชากรเคลื่อนย้ายเข้าและเคลื่อนย้ายออก เป็นประจำจะมีลักษณะเป็นสังคมทุติยภูมิ

อย่างไรก็ตามดังที่กล่าวมาแล้ว ในสังคมที่มีความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก รวมทั้งการรวมตัวเป็นกลุ่ม จะอยู่ภายใต้การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ตัวอย่างเช่น การรวมตัวเป็นพรรคการเมืองในสังคมเสรีประชาธิปไตย ส่วนหนึ่งเกิดจากความเห็นร่วมกันในการปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่ม ผลประโยชน์ของกลุ่มไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ขยายไปถึงผลประโยชน์ทางด้านอุดมการณ์ชีวิตซึ่งเป็น วิญญาณอาหาร ของมนุษย์อย่างหนึ่งหากวิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญาทางสังคม อุดมการณ์ชีวิต คือสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตให้มีความหวัง และดำเนินการเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายชีวิตตามความหวัง เป็นหมายตามอุดมการณ์ ชีวิตคือความสงบสุข การหลุดพ้นจากความทุกข์ ความปลอดภัย จากการถูกเบียดเบียน การไม่ตกเป็นทาสของอิทธิพลใด ๆ การรับรู้ถึงอุดมการณ์ชีวิตจะเกิดขึ้นผ่านการติดต่อสัมพันธ์กัน

การรวมตัวเป็นกลุ่มหรือพรรคการเมืองในสังคมที่มีลักษณะเป็นกลุ่มทุติยภูมินั้น จะมีความเหนียวแน่นมาก เมื่อมีกลุ่มหรือพรรคการเมืองคู่แข่งเกิดขึ้นมา การสร้างความรู้สึกว่าสมาชิกพรรคเดียวกัน คือ พวกเรา ส่วนสมาชิกพรรคการเมืองคือ พวกเขา ไม่ใช่พวกเรา ผลักดันให้เกิดความรู้สึกแตกแยกกระหว่างสมาชิกต่างกลุ่มปรากฏการณ์นี้นำไปสู่การแตกแยกความสามัคคีระหว่างสมาชิกต่างพรรค แม้จะเป็นพลเมืองของประเทศเดียวกันก็ตาม

ในสังคมที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย อุดมการณ์แบบประชาธิปไตย ได้รับการยกย่องให้เป็นอุดมการณ์ชีวิตสาระสำคัญของประชาธิปไตยข้อหนึ่งที่มีนัยอย่างและใช้กันมากของอุดมการณ์ประชาธิปไตย คือเสรีภาพ หลักการข้อนี้ของอุดมการณ์ประชาธิปไตยถูกใช้ในการแต่งออกเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่ม และคือการทำลายบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ตนไม่ชอบและเชื่อว่าขัดผลประโยชน์ของกลุ่มตนวิธีหนึ่งที่น่ามาใช้ด้วยการกล่าวให้ร้าย ป้ายสี สร้างวลีหรือคำพูดกล่าวหาว่าเป็นคนไม่ดี โกงชาติบ้านเมือง รวมจนกระทั่งวลีที่เป็นวาทกรรมทางการเมืองว่า “พวกเผาบ้านเผาเมือง” หรือวลีการโฆษณาของการเมืองว่า “หากพวกเราไม่ช่วยกัน พวกเขาจะมาแน่” ปรากฏการณ์การสร้าง ความรู้สึกว่าคู่แข่งทางการเมืองคือพวกเราไม่ใช่พวกเดียวกันกับตนได้ก่อให้เกิดผลกระทบคือการแตกแยกความสามัคคีของคนในชาติเดียวกัน และได้กลายเป็นปัญหาสังคมของประเทศอย่างหนึ่ง

เป็นที่ยอมรับกันโดยหลักการประชาธิปไตยว่า อำนาจทางการเมืองการบริหารจะได้มากี่ด้วยการลงประมุติเป็นชอบจากคนส่วนใหญ่ผ่านการหยั่งเสียงในการเลือกตั้งทั่วไป ผู้ใดหรือพรรคการเมืองใด ที่ประชาชนส่วนใหญ่ลงประชามติมอบอำนาจให้ไปบริหารประเทศชาติ ผู้นั้นหรือพรรคการเมืองนั้นย่อมมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจทางการเมืองและมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะสร้างอำนาจขึ้นมาใหม่ด้วย การให้ความสำคัญเฉพาะกลุ่มผู้มีอำนาจและผู้คิดค้ำอำนาจทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย ย่อมมีส่วนในการสร้างความไม่สงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคม ในทางสังคมความเป็นปึกแผ่นของสังคมลดถอยลง เพราะการขาดความสามัคคีกันระหว่างสมาชิกต่างพรรคการเมืองที่ขัดแย้งกันการกล่าวให้ร้ายป้ายสีกันระหว่างพรรคคู่แข่งทางการเมือง ย่อมสร้างความรู้สึกแบ่งแยกเป็นพวกเราพวกเราระหว่างผู้คนในชาติด้วย วาทกรรมทางการเมืองในทางป้ายสีย่อมยุยงส่งเสริมให้เกิดความเกลียดชังระหว่างผู้คนในสังคม ความขัดแย้งในสังคมจึงเกิดขึ้นด้วยอิทธิพลของการโฆษณาช่วยเชื้อระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ

คำถามจึงเกิดขึ้นว่า ประชาธิปไตยส่งเสริมความสามัคคีหรือความสมานฉันท์ในสังคมได้จริงหรือไม่? ปัจจัยสำคัญที่ทำลายความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นของสังคม คือระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย จริงหรือไม่? และเพราะเหตุใดในบางสังคมประชาธิปไตยจึงล้มลุกคลุกคลาน^{๑๐}

ในสังคมที่ยึดถือหลักประชาธิปไตยอย่างเหนียวแน่นจะส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนควบคู่กันไปด้วย ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตย กับมนุษยชนจึงดำเนินไปด้วยกันอย่างแยกกันไม่ออก การเน้นหลักประชาธิปไตย และหลักสิทธิมนุษยชนทำให้มองข้าม หลักศีลธรรม ประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ใครก็ตามต่อต้านหลัก

๑๐ เช่นในสังคมไทย ประชาธิปไตยเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่มีการปฏิวัติรัฐประหาร

การประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน จะถูกกลุ่มยกย่องบูชาลัทธิดังกล่าวประณามว่าเป็นคนเลวหรือคนไม่ดี บุคคลที่เสพติดกับอำนาจทางการเมือง และเข้าสู่อาชีพทางการเมือง โดยระบบประชาธิปไตย จะยึดติดกับระบบนี้ เพราะวาระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยทำให้ตนมีอาชีพที่สร้างความมั่งคั่งทางทรัพย์สินได้อย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันระบบประชาธิปไตยให้โอกาสแก่ตนและกลุ่มของตน สามารถแสดงความคิดเห็นออกมาในเชิงทำลายคู่แข่งอาชีพทางการเมืองของตนด้วยอำนาจกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ความมีชื่อเสียง โด่งดังจากการแสดงออกในเชิงทำลายล้างจะแพร่กระจายออกไปรวดเร็วและมีผลกระทบต่อคู่แข่งทางการเมืองอย่างแน่นอน โดยไม่คำนึงถึงในวงกว้างว่า สังคมจะได้รับผลกระทบรุนแรงแค่ไหน

ข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งที่กล่าวถึงอย่างกว้างขวางก็คือว่า ประชาธิปไตยเป็นระบบการปกครองที่มีการแบ่งแยกกลุ่มคนเป็นพวกเขาพวกเรามากที่สุด การแบ่งแยกเป็นกลุ่มพวกเขา พวกเราก็คือ การปรากฏขึ้นมาพรรคการเมือง พรรคการเมืองเป็นกระบวนทางสังคมอย่างหนึ่ง (Social Process) ที่ดำเนินกิจกรรมการแสวงหาสมาชิก และการสนับสนุนจากสมาชิกเพื่อการเข้าสู่อำนาจในการบริหารการปกครอง ในบางสังคมกิจกรรมทางการเมืองดังกล่าวนำไปสู่การแบ่งแยกอย่างรุนแรงในสังคม และในที่สุดก็จะปฏิเสธกลุ่มบุคคลที่สนับสนุนพรรคการเมืองคู่แข่งว่าไม่ใช่ชนชาติเดียวกัน และต้องหาวิธีการกำจัดคนกลุ่มนี้ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม แม้กระทั่งการสังหารให้ตายก็ยอมทำได้โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการกระทำผิดทางศีลธรรม ซึ่งประเด็นนี้จะมีการวิเคราะห์อย่างละเอียดในตอนหน้าด้วยปรัชญาทางการเมือง

โดยทั่วไปข้อมูลเชิงประจักษ์ที่พบจากสื่อสารมวลชนก็คือว่า การแสดงความคิดเห็นในมิติทางการเมือง มักจะไม่คำนึงถึงกรอบศีลธรรมทางศาสนา ความละเอียดต่อบาป (หิริ) ความเกรงกลัวต่อผลของการทำบาป (โอตตปปะ) มักจะไม่ปฏิบัติตาม ความยึดติดในกระแสความคิดเพื่อเอาชนะคู่แข่งทางการเมืองเป็นเหตุให้เกิดอุปาทานอย่างมงายอย่างหนึ่ง จิตวิญญาณ (Spirit) แห่งการยอมรับและแสดงมุทิตาจิตด้วยความบริสุทธิ์ใจมักจะไม่ปรากฏในกลุ่มนักการเมืองบางกลุ่ม

การยุติความขัดแย้งในสังคมประชาธิปไตย จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อยุติการกล่าวร้ายป้ายสีกันอย่างไร้ศีลธรรมสื่อสารมวลชนก็ควรจะมีบทบาทร่วมมือในการสร้างสังคมที่บริสุทธิ์ ปราศจากการเสนอข่าวร้ายให้เกิดการแสดงออกที่รุนแรงต่อกันในสังคม โดยเฉพาะการยุยงเสนอข่าวว่านักการเมืองบางกลุ่มเป็นปีศาจ เต็มไปด้วยความคดโกง ไร้ความซื่อสัตย์สุจริต จนถึงกับประทับตรา (Labeling) ว่าเป็นคนชั่วช้า ทั้งที่พยานหลักฐานที่สนับสนุนการกล่าวหาไม่ปรากฏชัดก็ตาม การเสนอข่าวในเชิงความรู้สึกรุนแรงกว่าความจริงเป็นเหตุข้อหนึ่งที่นำไปสู่อคติระหว่างกลุ่มการเมือง

ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมีข้อดีหลายประการและมีจุดอ่อนหลายอย่าง แต่

มนุษย์ควรรู้จักใช้ประชาธิปไตยในการสร้างสรรค์ ประชาธิปไตยควรเป็นเครื่องมือในการพัฒนา มนุษย์ พัฒนาศีลธรรม และนำความปลอดภัยมาสู่สังคมอย่างยั่งยืน

๖. กระแสความลุ่มหลงยึดติดกับอวิชา (อวิชาโอชะ)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์^{๔๒} (ปอ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายอวิชาว่า เป็นความไม่รู้จริง ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง เช่น ความไม่รู้ตามหลักอริยสัจ ๔ (ไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้เหตุเกิดแห่งทุกข์ ไม่รู้ความดับทุกข์ ไม่รู้ทางให้ถึงความดับทุกข์) และอาจขยายต่อถึงไม่รู้อดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ทั้ง อดีตและอนาคต ไม่รู้ปฏิจจนุปบาท ท่านได้ขยายต่อไปอีกว่า อวิชานั้น เป็นความไม่รู้ไม่เห็น ตามความเป็นจริง ไม่รู้เท่าทันตามสภาวะ หลงไปตามสมมติบัญญัติ เป็นความไม่รู้ที่แฝงอยู่กับ ความเชื่อถือต่าง ๆ เป็นภาวะขาดปัญญา (Lack of knowledge) คือ การไม่ใช้ปัญญาในขณะ นั้นๆ และเป็นความไม่เข้าใจเหตุผล^{๔๓}

อวิชา เป็นสายโซ่ข้อหนึ่งในรายชื่อที่สัมพันธ์กันเป็นวัฏฏะสงสารแห่งชีวิต ดังที่อธิบาย ไว้ในหลักปฏิจจนุปบาท^{๔๔}

ในหลักปฏิจจนุปบาท อวิชา เป็นปัจจัยแห่งสังขาร นั่นก็คือ อวิชา นำไปสู่การปรุง แต่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์^{๔๕} (ปอ.ปยุตฺโต) ขยายความข้อนี้อีกว่า

“เพราะไม่รู้ตามเป็นจริง ไม่เห็นแจ้ง ไม่เข้าใจชัดจึงคิดปรุงแต่ง เดาคิดวาดภาพไปต่าง ๆ เหมือนคนอยู่ในความมืด เห็นแสงสะท้อนนัยน์ตาสัตว์มีความเชื่อฝังอยู่แล้ว จึงคิดเห็นเป็นรูป หน้าตาหรือตัวผีขึ้นมาจริง ๆ และเห็นเป็นอาการต่างๆเกิดความกลัว คิดกระทำการอย่างใดอย่าง หนึ่ง เช่นวิ่งหนีเป็นต้น หรือเหมือนไม่เห็นของหายอยู่ในกำมือ จึงคิดหาเหตุผลมาทาย เดา และ ถกเถียง ต่าง ๆ คนที่เชื่อว่า เทวดาชอบใจจะบันดาล อะไร ๆ ให้ได้ ก็คิดปรุงแต่งคำอ้อนวอน หรือบวงสรวงสังเวद्यต่าง ๆ ขึ้น กระทำการเช่นอ้อนวอนต่าง ๆ คนไม่รู้เท่าทันสภาวะของสังขารที่ ไม่เที่ยงแท้ ไม่ยั่งยืน เกิดจากการปรุงแต่งขององค์ประกอบต่าง ๆ ล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัย จึง คิดเห็นเป็นของดีงาม น่าเอา น่าครอบครอง คิดวาดภาพไปต่างๆ ตั้งความมุ่งหมาย คิดหาทาง และทำการต่างๆที่จะได้จะเอามาครอบครอง”^{๔๖}

^{๔๒} อ่างแก้ว, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑) หน้า ๕๑๙

^{๔๓} พุทธธรรม อ่างแก้ว หน้า ๑๐๙

^{๔๔} ดู ปฏิจจนุปบาท ส.นิ. ๑๖/๖๑/๓๐

^{๔๕} อ่างแก้ว, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑) หน้า ๕๑๙

^{๔๖} พุทธธรรม อ่างแก้ว หน้า ๑๑๒.

อวิชชาถือว่าเป็นมลทินเหมือนกว่ามลทินทั้งหลาย และอาจเรียกได้ว่าเป็นยอดของมลทิน^{๔๗}

สาเหตุการเกิดขึ้นมาของอวิชชา

มองในแง่พุทธปรัชญา อวิชชา เป็นปัจจัยปรุงแต่งให้เกิด การคิดปรุงแต่งหรือการเดาไปต่าง ๆ (สังขาร) ขณะเดียวกันอวิชชา ก็เป็นผลของปัจจัยอย่างอื่นด้วย

๑. อาสวะเป็นบ่อเกิดของอวิชชา ในคัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อวิชชาเกิดเพราะอาสวะเกิด อวิชชาดับเพราะอาสวะดับ”^{๔๘}

อาสวะ เป็นกิเลสที่หมักหมม หรือคองอยู่ในสันดาน ไหลซึมซ่านไปย้อมจิตต์เมื่อประสบอารมณ์ต่าง ๆ^{๔๙} ตามคัมภีร์อภิธรรม อาสวะ อาจแบ่งได้ ๔ อย่าง คือ กามาสวะ (อาสวะคือกาม) ภวาสวะ (อาสวะคือภพ) ทิฏฐาสวะ (อาสวะคือทิฏฐิ) และอวิชชาสวะ (อาสวะคืออวิชชา)^{๕๐}

อาสวะ ๓ อย่างแรกได้กล่าวไว้แล้ว ในที่นี้จะเห็นว่า ตัวอวิชชาก็คืออาสวะตัวหนึ่ง เพราะฉะนั้น อวิชชา จึงเป็นตัวกิเลสที่หมักหมมอยู่มานาน จนเป็นบ่อเกิดของอวิชชาย่อยต่าง ๆ อีกมากมาย แต่ในพระสูตรตัดอาสวะ ๔ ออก^{๕๑}

๒. มองในแง่ปฏิจจสมุปบาท อวิชชา ก็อาจเป็นผลของปัจจัยตัวอื่น ๆ ด้วยผลของอวิชชา

๑. ผลักดันให้เกิดมิจฉาทิฏฐิ

๒. ผลักดันให้ยึดติดในกาม

๓. ความต้องการที่จะเป็นโนนเป็นนี่ตลอดไป (ภพ)^{๕๒}

ความไม่รู้ ครอบคลุมถึงไปทัศนคติแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะทัศนคติในเชิงลบ การกำหนดแบบแผน ความประพฤติปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องมาหลักศีลธรรม

จากการวิเคราะห์ข้างบนนี้จะเห็นว่า อวิชชากับมิจฉาทิฏฐิ เกี่ยวโยงกันอย่างแยกกันไม่ออก มิจฉาทิฏฐิ ตามนัยแห่งพุทธปรัชญาเป็นผลมาจากอวิชชา ดังนั้น อวิชชา จึงเป็นรากเหง้าแห่งมิจฉาทิฏฐิทั้งอวิชชาและมิจฉาทิฏฐิ ถือได้ว่าเป็นกิเลสที่หมักหมม คองอยู่ในสันดานและต่างก็มีอำนาจครอบคลุมจิตใจที่อ่อนแอ ซึ่งไม่ได้รับการฝึกอบรม ให้แสดงออกไปในลักษณะไม่ถูก

^{๔๗} อวิชชา ปรมมัล (ความไม่รู้เป็นยอดแห่งมลทิน)

^{๔๘} ม. นุ. ๑๒/๑๓๐/๑๐๑

^{๔๙} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ปอ. ปยุตโต) (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ อ้างแล้ว หน้า ๕๕๑.

^{๕๐} อภ.วิ. ๓๕/๙๖๑/๕๐๔

^{๕๑} ที.ม. ๑๐/๗๖/๙๖

^{๕๒} อ้างแล้ว, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ปอ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๒๒.

ต้องตามหลักศีลธรรม คือหลักการปฏิบัติที่ทางกาย ทางวาจาและทางใจ อวิชา กับมิจฉาทิกฐิมิบทบาทสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมมนุษย์เป็นอย่างมาก สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต)^{๕๓} ได้กล่าวยืนยันในประเด็นมิจฉาทิกฐิมิว่าเป็นมโนกรรม (ทุจริต) ซึ่งเป็นกรรมที่สำคัญมีผลมากร้ายแรงที่สุดยิ่งกว่ากายกรรมและวจีกรรม

อวิชา กล่าวโดยสรุป ก็คือ การไม่รู้ไม่เข้าใจ และมองไม่เห็นกฎไตรลักษณ์ อันได้แก่ ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความทุกข์ความบีบคั้นต่าง ๆ (ทุกขัง) และความไม่มีตัวตนที่แท้จริง (อนัตตา) มนุษย์อาจจะมีความรู้ในกฎพระไตรลักษณ์ในเชิงทฤษฎี แต่ในเชิงลึกและเชิงปฏิบัติอาจจะขาดความรู้อย่างลึกซึ้ง มนุษย์ในโลกที่มีกิเลสจึงมักยึดติดกับสภาวะตัวตนของตัวเอง หลักอวิชาจะเน้นไปที่ความหลงผิด มองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นของตัวเอง มนุษย์ที่มีอวิชาครอบงำ จะไม่ตกมั่งรู้ว่า สภาพที่ถือกันว่าเป็นสัตว์บุคคล ตัวตนเป็นตัวเรา เป็นตัวเขา นั้น “เป็นเพียงกระแสแห่งรูปธรรมนามธรรมส่วนย่อย ต่าง ๆ มากมาย ที่สัมพันธ์เพียงอาศัยกัน เป็นเหตุเป็นปัจจัยสืบต่อกัน”^{๕๔} สภาพที่ตรงกันข้ามกับอวิชา ก็คือ วิชา คือการรู้ และการตระหนักรู้ด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่า ภาวะที่เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นสัตว์ มนุษย์นั้น คือ ผลรวมแห่งความรู้สึกนึกคิด ผลรวมแห่งความอยาก ความปรารถนา อุปนิสัยเคยชิน ความโน้มเอียง ทศนคติ ความเชื่อทุกระดับชั้น ความคิดเห็น ความชอบ ความไม่ชอบต่าง ๆ หรือความนิยมในคุณค่าของสิ่งทั้งหลาย ทั้งปวงทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ล้วนเป็นผลรวมจากการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (Cultural Transmission) จากยุคหนึ่งไปยังอีกยุคหนึ่ง รวมทั้งการศึกษาอบรม การเลียนแบบ และการมีปฏิสัมพันธ์กัน ทั้งในระดับภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่มโดยเฉพาะผลที่มาจากกรติดต่อดสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์

มนุษย์อาจจะมีรู้ในเชิงทฤษฎีหรือเชิงวิชาการเกี่ยวกับกฎแห่งไตรลักษณ์ดังกล่าว แต่ความซาบซึ้งในผลของการยึดติดอย่างลุ่มหลงต่อภาวะตัวตน ตำแหน่ง ยศฐา บรรดาศักดิ์หรือ ภาพอย่างที่วิเคราะห์มาแล้ว ไม่ได้เกิดมีขึ้นต่อมนุษย์อย่างแท้จริง ภายใต้อิทธิพลของอวิชา มนุษย์จึงมีพฤติกรรมก่อความรุนแรงต่อมนุษย์ด้วยกันเองและต่อสัตว์โลก รวมทั้งต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้โลกมนุษย์เต็มไปด้วยปัญหาความขัดแย้ง การต่อสู้กันอย่างไร้คุณธรรมและจริยธรรมอย่างเหมาะสม

นักวิชาการ ชื่อ David R Loy ได้กล่าวในทำนองยืนยันความเชื่อของตนว่า คนในสังคมปัจจุบันที่ถูกอวิชา ครอบงำสูงสุดคือกลุ่มผู้ประกอบอาชีพสื่อสารมวลชนและบุคคลในแวดวงการศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่ก็มีผู้กล่าวแย้งว่า บุคคลระดับปัญญาชนที่มีคุณภาพทางสติปัญญา

^{๕๓} อ้างแล้ว หน้า ๗๓๖

^{๕๔} อ้างแล้ว, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), หน้า ๑๒๓.

สูงสุดคือกลุ่มบุคคลในแวดวงสื่อสารมวลชน แนวคิดของ David R Loy ได้รับการขยายความต่อไปว่า บุคคลที่เชื่อข้อมูลจากสื่อสารมวลชนก็คือบุคคลที่ถูกอวิชชาครอบงำ สื่อสารมวลชนในสังคม

ทุนนิยม คือองค์กรธุรกิจอย่างหนึ่งที่มีมุ่งเน้นผลกำไร และมีการแข่งขันกันสูงมาก ข้อมูลที่เผยแพร่ออกมาผ่านสื่อสารมวลชนมักจะไม่ได้รับการกลั่นกรอง เพราะไม่มีเวลา ดังนั้น บางข้อมูลที่ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อสารมวลชนอาจไม่เป็นจริงทั้งหมดก็ได้ธุรกิจสื่อสารมวลชนมีความรีบเร่งในการหาข่าวสารและรีบนำเสนอข่าวสารที่คิดว่าน่าจะได้รับความสนใจจากผู้อ่านหรือผู้ดูและทำให้สื่อขายได้ดี การรีบเร่งนำเสนอข่าวสารในแต่ละวันจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับการตรวจสอบความถูกต้องอย่างละเอียดถี่ถ้วน

ข้อนี้จึงกลายเป็นปัญหาทางสติปัญญาของผู้เสพข่าวสารซึ่งอาจจะได้รับข้อมูลข่าวสารที่ไม่มีประโยชน์และกลายเป็นคนวิงตามกระแสข่าวสารอย่างไร้สติ ในที่สุดอวิชชาก็ครอบงำจิตใจ การเปิดรับสื่อสารต่าง ๆ ด้วยอวิชา ย่อมทำให้เป็นคนไม่ฉลาดทางสติปัญญา จิตใจผู้รับสื่ออาจจะเต็มไปด้วยความเกลียด อาฆาต พยาบาท อันเป็นผลมาจากการเสพติดข่าวสารเท็จก็ได้ สื่อสารมวลชนจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่ปล่อยความไม่รู้จริงมาสู่มนุษย์ และมนุษย์ในปัจจุบันยิ่งตกเป็นทาสของสื่อสารมวลชนมากเท่าไร อวิชา ก็ยิ่งครอบงำจิตใจมากขึ้นเท่านั้นเป็นการยากที่มนุษย์ทุกคนจะมีวิจารณญาณในการเสพข่าวสารข้อมูล พื้นฐานทางจิตใจ การศึกษาอบรม และสภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันส่งผลให้สติปัญญาและควมมีวิจารณญาณของมนุษย์แตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้น ตัวความรู้ (วิชาน) ที่แท้จริงเท่านั้นสามารถช่วยให้มนุษย์มีวิจารณญาณได้อย่างถูกต้องและถูกซักจูงโดยตัวอวิชา

ตามหลักพุทธปรัชญา อวิชา กับโมหะ มีนัยยะ ไม่แตกต่างกัน โมหะ คือความหลง ความมกมาย ความไม่รู้ความเชื่ออย่างไร้เหตุผล

โมหะ หรือความหลง อาจแบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ ความหลงโดยปราศจากสติปัญญาและไม่รู้ความจริงแท้ของโลก

ระดับที่ ๒ ความหลงโดยมีโลกีย์ปัญญาและมิจฉาทิฎฐิ ปะปนอยู่

ความหลงโดยปราศจากสติปัญญาและไม่รู้ความจริงแท้ของโลก

ความหลงแบบนี้ เป็นความหลงที่ไม่มีพื้นฐานการศึกษาอบรม จนไม่สามารถแยกได้ว่าอะไรเป็นกุศลอะไรไม่เป็นกุศล อะไรเป็นบาป อะไรเป็นบุญ ปฏิบัติตามอำนาจกิเลสตัณหาที่เป็นไปตามสัญชาตญาณสัตว์โลก มีความพอใจสิ่งใดก็ยึดติดกับสิ่งนั้น โดยไม่ยอมปล่อยวาง หากถูกขัดใจก็จะแสดงอารมณ์โกรธ ไม่พอใจต่อผู้ขัดใจ ผู้ที่มีความหลงแบบนี้จะใช้อารมณ์หรือความรู้สึก

เป็นใหญ่ในการตัดสินใจหรือไม่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความรุนแรงซึ่งคงเป็นผลมาจากความหลงระดับนี้ค่อนข้างจะอยู่ในระดับสูง ความรู้สึกหลงยึดติดกับสิ่งที่บุคคลพึงพอใจโดยไม่ยอมปล่อยวาง เมื่อถึงเวลาที่ควรปล่อยวาง ถือว่าเป็นความโดยปราศจากความรู้เกี่ยวกับสภาพอันแท้จริงของโลก สภาพอันแท้จริงของโลกจะเป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) และกฎแห่งโลกธรรม (มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสรรเสริญ มีนินทา มีสุข มีทุกข์)

ความหลงระดับที่สองเป็นความหลงที่มีโลกีย์ปัญญา และมีฉันทิภูมิจิต ปะปนกันอยู่

ความหลงในระดับนี้ ถือได้ว่าเป็นความหลงที่มีสติปัญญาอยู่บ้างแต่เป็นสติปัญญาระดับโลกียะ คือมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สมมติ หรือบัญญัติขึ้นมาโดยสังคัม และยึดติดกับสิ่งสมมติหรือบัญญัติเหล่านี้ว่า เป็นความจริงแท้ ตัวอย่าง เช่น บุคคลที่มีความเข้าใจว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็คือการได้รับเกียรติยกย่องให้ดำรงตำแหน่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสังคัม โดยอาจจะเป็นตำแหน่งข้าราชการทหาร ตำรวจ หรือพลเรือน หรืออาจจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้บริหารระดับสูงในองค์กรธุรกิจเอกชน หรือองค์กรรัฐวิสาหกิจ หรือองค์การภาครัฐอย่างใดอย่างหนึ่ง บุคคลที่ดำรงตำแหน่งดังกล่าว หลงยึดติดกับตำแหน่ง และหลงยึดติดกับเกียรติยศชื่อเสียงที่ตามมาจากการดำรงตำแหน่ง ดังกล่าว โดยไม่ยอมรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ของบุคคลอื่น เมื่อมีเหตุปัจจัยผลักดันให้หลุดพ้นจากตำแหน่งดังกล่าว จะรู้สึกว่ตนเอง สูญเสียศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความรู้สึกโกรธแค้น อาฆาตพยาบาท บุคคลที่ตนเชื่อว่า เป็นเหตุทำให้ตนหลุดจากตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ก่อนนั้น ไม่ยอมรับกฎแห่งจริงแท้ของโลก โดยเฉพาะกฎแห่งสังคัมที่กล่าวถึงในกฎไตรลักษณ์และโลกธรรม

ความหลงยึดติดแบบนี้มีค่อนข้างสูงในโลกมนุษย์ปัจจุบันเราจึงเห็นคนที่มีสติปัญญา ได้รับการศึกษาระดับสูงก่อความเดือดร้อนแต่สังคัม และแก่งแย่งกันในรูปแบบต่าง ๆ ในทางธุรกิจ ผู้ประกอบกิจการต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับสูง และดำเนินธุรกิจด้วยกลยุทธ์แข่งขันอย่างบ้าคลั่งเพื่อครอบงำผลกำไร และเอาเปรียบเหมือนบุคคลอื่นทั้งที่เป็นคู่แข่งและไม่ใช่อุปถัมภ์ อย่างไรก็ตามปราศจากศีลธรรมอันดีงามในทางการเมืองก็เช่นกันเราได้เห็นนักการเมืองที่มีการศึกษาระดับสูงกล่าวให้ภัยโจมตีคู่แข่งทางการเมืองอย่างไร้ศีลธรรม นักการเมืองที่ไม่ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งจะมีความอาฆาตแค้น ต่อกลุ่มหรือพรรคการเมืองที่ได้รับชัยชนะ และอาจนึกคิดว่าอำนาจและตำแหน่งการบริหารการปกครองบ้านเมือง ที่คู่แข่งยึดครองไปนั้นเป็นของตนเท่านั้น นักการเมืองที่มีฉันทิภูมิจิตจะอาฆาตเคียดแค้นคู่แข่งเหมือนกับไม่ใช่มนุษย์ร่วมชาติเดียวกัน และไม่ยอมรับกฎไตรลักษณ์และกฎแห่งโลกธรรม และพยายามทุกวิถีทางเพื่อยื้อแย่งอำนาจการบริหารบ้านเมืองมาเป็นของตนเอง บางสังคัมมีการใช้กลไกอำนาจทางการเมืองหลายทางในการต่อสู้เพื่อยื้อแย่งชิงอำนาจกลับคืน เช่น กลไกทหาร กลไกศาล กลไกองค์กรอิสระและกลไกสื่อมวลชนถือ

ข้าง เป็นเครื่องมือในการแก้แค้นทำลายล้างคู่แข่งทางการเมืองของตนให้หมดอำนาจ ดังที่เกิดขึ้นในบางประเทศในโลกนี้

มนุษย์มีความหลงติดในกามารมณ์มากที่สุด คือหลงกิเลสที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือหลงรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความคิดฟุ้งเฟ้อ^{๕๕} แต่ในยุคสมัยปัจจุบันมีสิ่งที่ผลักดันให้มนุษย์ลุ่มหลงมากมาย ส่วนใหญ่จะเป็นความลุ่มหลงในวัตถุสิ่งของและลุ่มหลงในเงินตรา รวมทั้งสิ่งที่สังคมยกย่องว่ามีคุณค่าสูงอื่น ๆ เราจึงเห็นตัวอย่างของคนในสังคมโลก มุ่งแสวงหาสิ่งบำรุงบำเรอชีวิตให้สุขสำราญ กล่าวคือลุ่มหลงในการกิน กาม และเกียรติ ทรัพย์สิน อำนาจ อบายมุข และดังที่กล่าวมาแล้ว คือหลงติดในสมมติว่า เป็นสัจจะ หลงติดกับตัวเอง และสิ่งของตัวเอง และเราจะเห็นว่าความหลงยึดติดดิ้นหาความทุกข์มาสู่ชีวิตมนุษย์ หลงมากก็ทุกข์มาก หลงน้อยก็ทุกข์น้อย ไม่หลงเลยก็ไม่ทุกข์ เพราะฉะนั้น ความหลงจึงถือว่าเป็นความไม่รู้เท่าทัน สัจธรรมตามความเป็นจริง^{๕๖}

ลักษณะความรุนแรงทางวาจา

ความรุนแรงทางวาจา (Verbal Violence) เป็นแสดงออกโดยคำพูดโดยผู้พูดมีเจตนาไม่บริสุทธิ์ คำพูดที่แสดงออกมานั้น มีลักษณะหยาบคาย ไม่มีพื้นฐานความจริง มุ่งทำร้ายผู้ที่เป็นเป้าหมายในการพูดถึงให้ได้รับความเสียหาย เสื่อมเสียศักดิ์ศรี เป็นที่เกลียดชัง และทำให้ผู้เห็นเป้าหมายโกรธแค้นไม่พอใจพร้อมกับพยายามตอบโต้ทุกวิถีทาง

ความรุนแรงทางวาจามีลักษณะสำคัญ ดังนี้

(๑) เป็นวาจาหยาบคาย ฟังแล้วไม่เพราะหู (๒) เป็นวาจาเท็จ มุ่งใส่ความเพื่อให้ผู้เป็นเป้าหมายได้รับความเสียหายหรือมีฉันทัน เพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทนบางอย่างในลักษณะหลอกลวง (๓) เป็นวาจาสื่อเสียด พูดแตกตั้นในลักษณะดูถูกเหยียดหยาม (๔) เป็นวาจาที่แสดงออกมาแบบพล่อยๆ ไร้ความรับผิดชอบ และไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา (๕) เป็นวาจาที่สร้างความเกลียดชังให้แก่ผู้อื่น

ความรุนแรงทางวาจา ถือว่าเป็นการพูดที่มุ่งก่อความเสียหาย ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความเกลียดชัง ความอฆาตพยาบาท แก่ผู้อื่น โดยมีเจตนาเต็มไปด้วยความโกรธปราศจากความรัก ความเมตตาต่อผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อคนที่เป้าหมายของการพูดถึง เป็นการพูดจาใส่ร้ายป้ายสีสร้างความเกลียดชังแก่คู่แข่งในทางการเมือง

๕๕ วุชรินธร, กิเลส management, (สำนักพิมพ์ปรากฏ, กรุงเทพมหานคร : ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๗.

๕๖ อ่างแล้ว, กิเลส management, หน้า ๑๓๗.

มูลเหตุให้แสดงความรุนแรงทางวาจา

มูลเหตุหลักคันให้แสดงความรุนแรงทางวาจาแก่บุคคลอื่นมี ดังนี้^{๕๗}

(๑) ความไม่พอใจส่วนตัว (๒) ความกลัวว่าคู่แข่งจะได้รับผลประโยชน์เหมือนตน (๓) ความโกรธเนื่องจากถูกขัดใจ (๔) ความระแวงสงสัย (๕) ความลุ่มหลงขาดสติ (๖) ความเชื่อในคำพุดยงของบุคคลอื่น

วิชาการสมัยใหม่อธิบายมูลเหตุหลักคันให้แสดงความรุนแรงทางวาจา แตกต่างกันออกไป โดยนักวิชาการได้สร้างทฤษฎีความรุนแรงทั้งทางกายและทางวาจาตามศาสตร์ที่ตนสนใจ และศึกษามา ดังนี้

๑. ทฤษฎี การรับรู้ทางจิตวิทยา (Psychological Perception theory)
๒. ทฤษฎีการขัดเกลากายทางสังคมวิทยา (Sociological Socialization theory)
๓. ทฤษฎี ความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางรัฐศาสตร์ (Political Interest Conflict theory)

มูลเหตุการณั้แสดงความรุนแรงทางวาจาตามทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นนี้ สามารถวิเคราะห์ความแนวปรัชญาทางสังคมก็ได้ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และจริยศาสตร์ทางสังคม ทางทฤษฎีตั้งขึ้นมาตามผลของการศึกษาแบบสะสมในเวลาและสถานที่ต่าง ๆ บางทฤษฎีตั้งขึ้นมาโดยอาศัยประสบการณ์ทางวิชาการของนักวิชาการบางทฤษฎีตั้งขึ้นมาโดยการประมวลเหตุการณ์ทางสังคม และทางการเมืองที่มีลักษณะผันแปรซึ่งน่าจะเกี่ยวโยงกับปัจจัยหลายอย่าง

ทฤษฎีการรับรู้ทางจิตวิทยา

ทฤษฎีการรับรู้เป็นทฤษฎีหลักทฤษฎีหนึ่งในทางจิตวิทยาซึ่งอธิบายว่า มนุษย์มีการแสดงออกทางพฤติกรรมโดยอาศัยการรับรู้มาก่อน มนุษย์แสดงพฤติกรรมเชิงก้าวร้าว เพราะรับรู้เนื่องจากตัวอย่างของบุคคลที่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าว แล้วได้รับการสนองตอบจากบุคคลอื่นในเชิงยอมสยบ กลัวเกรงให้สิ่งของที่ตนต้องการได้เสนอช่องทางรับรู้ของมนุษย์ส่วนใหญ่จะเป็นช่องทางตาและหู ซึ่งก็คือการได้เห็นภาพและได้อ่านข้อความด้วยตา และการได้ยินได้ฟังจากการบอกเล่าด้วยเสียง มนุษย์จะแสดงออกตามการรับรู้ เพราะได้เปิดอินทรีย์อูและได้ยินเป็นประจำจนเกิดความเคยชิน พฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นประสบการณ์สะสมของมนุษย์ด้วย มนุษย์ที่มีความชอบในการแสดงความรุนแรงเรียกตามทฤษฎีอีกอย่างหนึ่งว่า ลัทธิความนิยมความรุนแรง (Sadism)

^{๕๗} การอธิบายมูลเหตุหลักคันการแสดงความรุนแรงทางวาจาดังกล่าวนี้ ดำเนินการโดยประยุกต์ฐานแห่งหลักพุทธธรรมว่าด้วยอคติ ๔ คือ ความลำเอียง หรือการเลือกปฏิบัติ ๔ ประการคือ ฉันทาคติ (ลำเอียงเพราะรัก) ภยาคติ (อำเอียงเพราะกลัว) โทษาคติ (ลำเอียงเพราะโกรธ) และโมหาคติ (ลำเอียงเพราะโมหะ)

ทฤษฎีการขัดเกลาทางสังคมวิทยา

ทฤษฎีนี้ อธิบายว่า พฤติกรรมของมนุษย์ได้รับการกล่อมเกลา จากค่านิยมของกลุ่ม กลุ่มมีค่านิยมการทำดีว่าอย่างไรก็จะอบรมสมาชิกในกลุ่มให้ปฏิบัติตามค่านิยมนั้น และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาตามลำดับ^{๕๘} เช่นในกลุ่มอาชญากรจะมีค่านิยมการก่อความรุนแรงต่อชีวิต และทรัพย์สินโดยไม่คำนึงถึงหลักกฎหมาย หรือหลักศีลธรรม และในสังคมเผด็จการที่ผู้นำมีอำนาจสูงสุด พฤติกรรมของมนุษย์ต้องแสดงออกที่ไม่เป็นการต่อต้านผู้มีอำนาจ ซึ่งผู้มีอำนาจอาจชอบแสดงความรุนแรงทั้งทางกายและทางวาจาในการลงโทษผู้ฝ่าฝืนคำสั่งของผู้มีอำนาจไม่ว่าค่านิยมนั้นจะเป็นอย่างไรก็ตาม ดังนั้น การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ จึงถูกกำหนดโดยค่านิยมของกลุ่มหรือของสังคม บุคคลในกลุ่มจะมีชีวิตอยู่รอดต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานการปฏิบัติอันเป็นค่านิยมของกลุ่มนั้น กลุ่มที่ชอบความรุนแรงก็จะถ่ายทอดค่านิยมความรุนแรงไปยังสมาชิก ทฤษฎีนี้ อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ว่าเป็นไปตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมความเชื่อและการปฏิบัติ หากสิ่งแวดล้อมเป็นคนพาล พฤติกรรมของมนุษย์ก็จะมีลักษณะเป็นพาลไปด้วย ดังพุทธภาษิตในมงคลข้อที่หนึ่งว่า อย่าได้คบคนพาล ขอให้คบแต่บัณฑิต จึงเป็นมงคลหรือเป็นความดีที่แท้จริง^{๕๙}

ทฤษฎีความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางรัฐศาสตร์

ทฤษฎีจะเน้นการขัดแย้งผลประโยชน์ทางการเมือง ซึ่งได้แก่อำนาจ ศักดิ์ศรี ความมีทรัพย์สิน และความมีมาตรฐานบรรดาศักดิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อำนาจถือได้ว่าเป็นความต้องการสูงสุดของขบวนการทางการเมือง (Political movement) ในสังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และต่อไปในอนาคต การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองได้เกิดขึ้นมาเป็นประจำ ในสังคมเผด็จการ การแย่งชิงอำนาจจะใช้กำลังทุกอย่างโดยเฉพาะกำลังคน กำลังอาวุธ และกำลังสติปัญญาในการวางแผนยุทธศาสตร์การต่อสู้ ซึ่งมีลักษณะรุนแรง ในสังคมเสรีประชาธิปไตย ที่ก้าวหน้าหรือพัฒนาสูง การแย่งชิงอำนาจจะใช้วาจา หรือคำพูดในการดึงดูดความสนใจและการสนับสนุนจากสมาชิกแห่งสังคม ซึ่งจะต้องวางกลยุทธ์ในการต่อสู้อย่างระมัดระวัง และอย่างเป็นระบบโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลยุทธ์ที่เป็นนโยบายของพรรคการเมือง อาจจะไม่ใช้กำลังคนและกำลังอาวุธในการต่อสู้โดยตรงแต่จะต้องใช้กำลังทรัพย์สิน กำลังสติปัญญา และกำลังเทคโนโลยี กลยุทธ์การต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตยแบบค่อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา มักจะเป็นการใช้ความรุนแรงทางวาจาสร้างความเกลียดชังแก่คู่แข่งทางการเมืองในลักษณะเป็น“เอาความดี

^{๕๘} จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยา, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์; ๒๕๕๑) หน้า ๖๘

^{๕๙} พ. พุ ๒๕/๓๑๗/๓๗๖.

ใส่ตัว โยนความชั่วแก่ฝ่ายตรงกันข้าม” หรือเป็นการใส่ร้ายป้ายสีทำลายคู่ต่อสู้^{๖๐}

ความรุนแรงทางวาจาในทางการเมือง ได้สร้างความแตกแยกและความเกลียดชังทางสังคมเป็นอย่างมากโดยใช้ Hate Speech หรือวาจาแสดงความเกลียดชัง ได้ถูกแสดงออกมาโดยนักการเมืองบางคนที่มีมุ่งสร้างความเกลียดชังแก่นักการเมืองคู่แข่ง ด้วยการพูดใส่ร้าย ป้ายสี สาดโคลนความสกปรก ให้และอวดอ้างตนเองว่าเป็นคนดี ไม่เคยจ่ายสิ่งของหรือเงินซื้อคะแนนเสียง แม้แต่บาทเดียวพฤติกรรมแสดงคำพูดดังกล่าวมีผู้นิยมนักการเมืองประเภทนี้ว่า “เอาความดีใส่ตัว เอาความชั่วใส่คนอื่น”

ความรุนแรงทางวาจา : วิเคราะห์เชิงพุทธปรัชญา

ความรุนแรงทางวาจา พระพุทธศาสนาเรียกว่า วาจทุจริต^{๖๑} (misconduct by speech) แปลว่าความประพฤติชั่วทางวาจา^{๖๒} และถือว่าเป็นอกุศลกรรมทางวาจา ความประพฤติชั่วทางวาจานี้ถูกผลักดันจากมโนทุจริต (ความคิดชั่ว) คือความโลภ ความโกรธ และความหลง วาจทุจริตนี้มี ๔ อย่างคือ (๑) พูดเท็จ (๒) พูดส่อเสียด (๓) พูดคำหยาบ และ (๔) พูดเพ้อเจ้อ

วาจทุจริตทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นการแสดงความรุนแรงทางวาจาได้อย่างไร

๑. การพูดเท็จ (มุสาวาทา)

การพูดเท็จ (False Speech) คือการพูดโกหก หรือพูดไม่จริง จัดเป็นความชั่วที่สังคมมักจะมองข้าม แม้กระทั่งในองค์กรภาครัฐที่เกี่ยวกับการจัดการ ป้องกันและลงโทษการประพฤติทุจริต มักจะไม่ให้ความสำคัญกับวาจทุจริต แต่ดูเหมือนจะให้ความสำคัญกับการทุจริตเป็นพิเศษ เช่นการโกงทรัพย์สินของรัฐ และการแสวงหาทรัพย์สินด้วยวิธีการผิดกฎหมายจะต้องได้รับการจัดการลงโทษตามระดับโทษานุโทษ

การพูดเท็จเป็นความรุนแรงทางวาจาได้อย่างไร

การพูดเท็จ เช่นการกล่าวโจมตีบุคคลอื่นให้เกิดความเสียหายด้วยสิ่งที่ไม่เป็นจริง ทำให้เกิดการเสื่อมเสียชื่อเสียงแก่ผู้ถูกกล่าวโจมตีเป็นอย่างมาก ถ้าบุคคลที่ถูกใส่ร้ายเป็นคนมีชื่อเสียงและมีตำแหน่งงานในระดับสูงทางสังคม ก็ยังจะได้รับการกระทบกระเทือนเป็นอย่างมาก

ในทางการเมืองจะมีการพูดเท็จใส่ร้ายป้ายสีคู่แข่งทางการเมืองที่มีชื่อเสียงให้เกิดความเสื่อมเสียเป็นประจำโดยเฉพาะในฤดูกาลรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ดังได้กล่าวมาแล้ว

๖๐ สุรศักดิ์ นานานุกูล, ฟองสบู่แตก ยึดทรัพย์สินชายชาติชายแผ่นดิน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ฟองทองเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๒) หน้า ๔๕-๔๖.

๖๑ ที.ปา ๑๑, ๒๒๘/๒๒๗

๖๒ อ้างแล้ว, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ตีพิมพ์ครั้งที่ ๑๒ : ๒๕๕๑) หน้า ๓๕๕

เหตุผลอย่างหนึ่งในการกล่าวอ้างเพื่อความชอบธรรมในการยึดอำนาจการปกครอง หรือ การทำรัฐประหารก็คือรัฐบาลปล่อยให้มีการโกง ประพฤติทุจริตอย่างหนักในวงราชการโดย เฉพาะรัฐมนตรีบางกระทรวงมีพฤติกรรมใช้เงินงบประมาณแผ่นดินอย่างไม่โปร่งใส สร้างความเสียหายแก่ประเทศชาติ เป็นต้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงทำการรัฐประหาร^{๖๓} แต่ตอนหลังการ อ้างเหตุผลดังกล่าวพิสูจน์ได้ว่าไม่เป็นความจริง และไม่มีรัฐมนตรีคนใดถูกดำเนินคดี พิพากษา จำคุกหรือถูกยึดทรัพย์สินแต่อย่างใด การพูดเท็จเป็นการกระทำที่สะท้อนความน่าเชื่อถือแก่ บุคคลบางคนจัดเป็นการกระทำที่ส่งผลคือความเสียหายต่อบุคคลได้

การพูดส่อเสียด (malicious speech)

การพูดส่อเสียด (malicious speech) เป็นการพูดให้ร้ายหรือประสงค์ร้าย หรือเป็นการ พุดยุยงให้แตกสามัคคีกัน^{๖๔}

สังคมโลกปัจจุบันมีช่องทางการสื่อสารคือผู้ส่งสารสามารถส่งสารไปถึงผู้รับได้ไกล กว้าง ขวาง และอย่างเป็นอิสระ ปราศจากพรมแดน โดยอาศัยระบบการสื่อสารสมัยใหม่ ที่รวดเร็วกว้าง และส่งได้ไกล ซึ่งมีการส่งสารโจมตีกันและกันอย่างไม่มีหิริโอตตปะยะ สังคมโลกปัจจุบันที่มีอิทธิพล มากคือ สังคมออนไลน์ (On-line Society) อันเป็นสังคมที่มนุษย์มีการติดต่อกันโดยอาศัยสื่อ อินเทอร์เน็ต ต่าง ๆ เช่น Face book, YouTube เป็นต้น ช่องทางการพูดยุยงส่งเสริมการแตกแยก ความสามัคคี จึงมีมากเกินกว่าจะควบคุมได้ การพูดส่อเสียดเกิดจากความเกลียดชังเป็นพื้นฐาน ความเกลียดชังเป็นผลมาจากความไม่ชอบเป็นการส่วนตัว นอกจากนี้ความเกลียดชังอาจเป็นผล มาจากการถูกชักจูงโน้มน้าวให้เกิดความเกลียดชังจากกลุ่มขัดแย้งทางการเมือง วัฒนธรรม และ เศรษฐกิจ การพูดส่อเสียดโดยผ่านสื่อจึงเป็นการกระทำรุนแรงต่อสังคมอย่างหนึ่งเพราะทำให้ สังคมเกิดความแตกแยก และคนที่ตกเป็นเป้าหมายการพูดส่อเสียดย่อมจะได้รับผลสะท้อนทาง อารมณ์ อันเนื่องมาจากแรงเสียดสีแรงกระแทกทางวาจาส่อเสียด การพูดส่อเสียดมีลักษณะการ พุดแบบแตกดัน ผู้ฟังที่เป็นเป้าหมายย่อมมีความรู้สึกเจ็บปวดและโกรธเคือง หากควบคุมอารมณ์ ไม่ได้ย่อมแสดงออกในเชิงตอบโต้ และก่อเหตุทะเลาะวิวาท สร้างความรุนแรงทางกายและทาง อารมณ์ให้แก่คู่กรณี การพูดส่อเสียดอาจเป็นการพูดแบบเปรยเปรยหรือพูดลอยๆ มุ่งกระทบต่อ ผู้ฟัง ให้ผู้ฟังได้รับความเจ็บปวดทางอารมณ์ด้วยความสะใจของผู้พูด การพูดส่อเสียดถูกกระตุ้น ด้วยอารมณ์โกรธ เกลียด และไม่พอใจ เป็นคำพูดที่ไม่บริสุทธิ์ เพราะเจือด้วยความอาฆาต มาด ร้าย ดังนั้น การพูดส่อเสียดจึงนับได้ว่าเป็นวาจาที่รุนแรงอย่างหนึ่ง

^{๖๓} ดูแถลงการณ์คณะรัฐประหารที่เรียกชื่อว่า คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (รศช.) ที่ทำการยึดอำนาจการ ปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งระบุเหตุผลการทำรัฐประหารอย่างหนึ่งว่าเป็นเพราะการประพฤติทุจริตของรัฐบาล

^{๖๔} อ้างแล้ว, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๓.

การพูดคำหยาบ (ผรุสวาจา)

การพูดคำหยาบ (Harsh Speech) คือ การพูดคำที่ไม่สุภาพ ไม่ไพเราะ ไม่ถูกกาลเทศะ และตัวบุคคล คำหยาบเป็นคำที่ผู้ฟังไม่ชื่นชม ผู้ฟังฟังแล้วเกิดความโกรธ ไม่พอใจ ผู้ที่พูดคำหยาบมักจะเป็นผู้ที่ขาดการอบรมสั่งสอน ขาดสติสัมปชัญญะ เป็นคนชอบโกรธ แสดงอารมณ์โกรธโดยไม่มีสติยับยั้ง และมีเจตนาไม่บริสุทธิ์ในการพูด มุ่งให้เกิดความเจ็บปวดแก่ผู้ฟังลักษณะของคนพูดคำหยาบ จึงสรุปได้ ดังนี้

๑) เป็นคนขาดการศึกษาอบรม ๒) เป็นคนเจ้าอารมณ์ (โทสจริต) ๓) เป็นคนมีเจตนาไม่บริสุทธิ์ ๔) เป็นคนไม่รู้จักกาลเทศะ และตัวบุคคลที่พูดด้วย

กล่าวโดยลักษณะ คำหยาบ เป็นคำที่สังคมพิจารณาว่า เป็นคำพูดของคนชั้นต่ำในสังคม เป็นคำพูดที่ผู้ฟังรับไม่ได้ และมักจะเป็นคำพูดที่เจือด้วยคำด่าว่าอย่างไรความปราณี อาจจะด่าว่าบุคคลอื่นด้วยคำว่า “ไอ..หรือ. อี...นำหน้า และอาจต่อท้ายด้วยสัตว์โลกบางชนิดที่มีภาพลักษณะแสดงความโง่ เชื่องไม่ดูร้าย เช่น วัว ควาย หรืออาจจะดูร้ายก็ได้ เช่น เสือ สุนัข คนพูดคำหยาบ มักจะพิจารณาว่า เป็นคนไร้การศึกษา เป็นคนไม่มีวัฒนธรรมผู้ดี เป็นคำพูดของไพร่ กรรมกร คนยากจน ไม่มีชาติสกุล เป็นต้น แต่การพูดคำหยาบ อาจเป็นคำพูดที่แสดงความคุ้นเคยกันบางอย่างก็ได้ เช่นเพื่อนสนิทอาจพูดกันประหนึ่งไม่เคารพกันโดยใช้วาจาหยาบคายพูดกันแบบไม่ต้องเกรงใจกันก็ได้ ซึ่งกรณีเพื่อนสนิทที่มีการพูดต่อกันด้วย คำพูดที่มีลักษณะหยาบคายปนอยู่ด้วย ไม่ถือว่าเป็นการพูดมุ่งให้ร้ายและก่อความสะเทือนอารมณ์ให้แก่กัน

เกณฑ์การตัดสินการพูดหยาบ (วจีทุจริต)

ในการพิจารณาว่า คำพูดใดเป็นวจีทุจริตหรือไม่นั้นมีเกณฑ์ตัดสินในเชิงพุทธปรัชญา ดังนี้

๑) เจตนาของผู้พูด	๒) ผลกระทบจากการพูด
๓) เวลาในการพูด	๔) สถานที่ในการพูด
๕) บุคคลที่พูดด้วย	๖) การตัดสินใจของวิญญูชน

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ปอ.ปยุตโต) ได้สรุปหลักเกณฑ์ตัดสินความดี ความชั่วหรือกรรมดี กรรมชั่ว ทั้งตามแนวกรรมนิยมล้วน ๆ และกรรมนิยมที่สัมพันธ์กับสังคมนิยมนี้ ทั้งโดยสภาวะและโดยคุณค่า^{๖๕}

ในการพูดคำหยาบ คำส่อเสียด หรือคำพูดเพื่อเจ้อ ไร้สาระเป็นวาจาทุจริต คือการกระทำ ความชั่วทางวาจา มีเกณฑ์วินิจฉัยหรือเกณฑ์ตัดสิน ดังนี้

๖๕ อ่างแล้ว, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๘๐

- ๑) พิจารณาจากคุณและโทษต่อชีวิตหรือต่อจิตใจและบุคลิกภาพของผู้พูด
- ๒) พิจารณาจากคุณและโทษต่อบุคคลว่าทำให้ตนเองร้อยหรือไม่
- ๓) พิจารณาจากคุณและโทษต่อสังคม ว่าเป็นการเบียดเบียนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ เป็นการทำลายหรือเอื้อประโยชน์สุขต่อผู้อื่นหรือส่วนรวมหรือไม่
- ๔) พิจารณาจากมโนธรรมคือจิตสำนึกของตัวเอง
- ๕) พิจารณาตามมาตรฐานทางสังคม รวมถึงบทบัญญัติคำสอนทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี กฎหมายและบรรทัดฐาน การประพฤติปฏิบัติทางสังคม
- ๖) พิจารณาจากการกลั่นกรองและตรวจสอบของวิญญูชนทั้งหลาย
- ๗) พิจารณาตามกระแสค่านิยมในช่วงแห่งกาลสมัย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเป็นประจำ

ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาทวารวค พระไตรปิฎกเล่ม ๑๕^{๖๖} พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ธรรมสามประการ เพื่อเกิดขึ้นแก่โลก ย่อมเกิดขึ้น เพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความทุกข์ เพื่อความ เป็นอยู่ไม่ผาสุก สามประการคืออะไร ได้แก่โลภะ...โทสะ...โมหะ ฯลฯ”

“คนโลภ ปรุงแต่งกรรมใด ด้วยกาย วาจา ใจกรรมนั้นเป็นอกุศล คนที่มีความโลภ ถูกความโลภครอบงำ.....ย่อมหาเรื่องก่อความทุกข์แก่ผู้อื่นโดยการฆ่าเขาบ้าง จองจำบ้าง ทำให้สูญเสียบ้างตำหนิโทษเขาบ้าง ขับไล่อ้าง..ด้วยถือว่าเป็นคนมีกำลัง.....”

“คนมีโทสะ ปรุงแต่งกรรมใดด้วย กาย วาจา ใจแม้กรรมนั้นก็เป็นอกุศล คนที่มีโทสะ ย่อมหาเรื่องต่อความทุกข์แก่ผู้อื่น.....”

“คนมีโมหะ ปรุงแต่งกรรมใดด้วย กาย วาจา ใจแม้กรรมนั้นเป็นอกุศล คนมีโมหะ.... ย่อมหาเรื่องก่อความทุกข์แก่ผู้อื่น.....”

วชิหุจิริต จึงถือว่าเป็นความประพฤติชั่วทางวาจา^{๖๗} หรือการแสดงออกที่มีผลกระทบ เป็นความทุกข์ ความโกรธ ความไม่พอใจแก่ผู้ฟัง เพราะฉะนั้นผู้ที่กล่าววชิหุจิริตจึงถือว่าเป็นผู้ ก่อความรุนแรงทางวาจา และเป็นผู้สร้างปัญหาสังคมอย่างหนึ่ง หากผู้พูด เป็นคนมีตำแหน่งทาง สังคมสูง คำพูดวชิหุจิริตย่อมส่งผลกระทบรุนแรงในวงกว้าง และกระทบถึงความน่าเชื่อถือและ ศักดิ์ศรีของผู้พูด ขณะเดียวกันหากผู้ที่ถูกพูดถึงหรือผู้ที่เป้นเป้าหมายของการพูดมีสถานภาพ ทางสังคมและการเมืองในระดับสูง ผลกระทบจากการพูดวชิหุจิริตไม่ว่าจะเป็นคำหยาบ คำเท็จ คำเสียดสี เยาะเย้ย หรือคำพูดในลักษณะดูหมิ่นเหยียดหยาบ ย่อมสร้างความไม่พอใจแก่กลุ่มผู้ สนับสนุนซึ่งมีเป็นจำนวนมากในสังคม ปฏิกริยาตอบโต้กลับในลักษณะรุนแรงก็จะถูกแสดงออก

๖๖ ส. ส. ๑๕/๔๐๓/๑๔๒

๖๗ อ่างแก้ว, ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๕๒.

มาด้วย ความขัดแย้งในสังคม ส่วนใหญ่มาจากวิถีจริยธรรมระหว่างผู้นำกลุ่มต่างๆ ในสังคม

กล่าวโดยทางศีลธรรม การประพฤติชั่วทางวาจา ก็คือการทำบาปอย่างหนึ่งเป็นการทำบาปโดยผู้ทำไม่มีหิริโอตตปัปะ ผู้ทำบาปทางวาจาถือได้ว่าเป็นผู้ล่วงละเมิดศีลธรรมว่าด้วยการพูดที่ดี การพูดที่ดี (วจีสัจจิต) คือการงดเว้นจากการพูดชั่ว เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดส่อเสียด และเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

อย่างไรก็ตามการล่วงละเมิดศีลธรรมอาจไม่เป็นบาปเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบแห่งการกระทำ องค์ประกอบแห่งบาปประกอบด้วยเจตนาของผู้ทำความเพียรพยายามในการกระทำ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม รู้ว่าการกระทำนั้นไม่ดี แต่ก็ยังขืนทำ ผลคือความทุกข์เกิดขึ้นแก่ผู้ถูกกระทำ องค์ประกอบเหล่านี้ เจตนาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เจตนาอันนั้นแหละคือการกระทำ”^{๖๘}

วิเคราะห์จากทฤษฎีปรัชญาทางจริยธรรมหรือจริยศาสตร์ โดยเฉพาะทฤษฎี Utilitarianism^{๖๙} (สารประโยชน์นิยม) การทำใดๆ ก็ตาม หากดำเนินไปแล้วเกิดประโยชน์สุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุดการกระทำนั้นถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ดี ปรัชญาจริยศาสตร์สาขานี้มองไปที่ผลของการกระทำเป็นหลัก การกระทำผิดศีลธรรมทางศาสนาหากเกิดประโยชน์สุขแก่คนหมู่มาก การกระทำนั้น ๆ ไม่จัดเป็น ทุจริตหรือความประพฤติชั่ว ข้อนี้ไม่คำนึงถึงว่าจะเป็นกายทุจริตหรือวจีทุจริตก็ตาม ผลจากการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำดีหรือกระทำทำความชั่ว เจตนาในการกระทำไม่ใช่เกณฑ์ตัดสินการทำความดีอย่างเดียว

กล่าวโดยสรุป ความรุนแรงทางวาจา

เป็นที่ยอมรับว่า ความรุนแรงทางวาจาก่อให้เกิดปัญหา คือความทุกข์ ความเจ็บปวดแก่ผู้ได้รับฟังเป็นอย่างมาก โดยไม่คำนึงถึงผู้รับฟังโดยตั้งใจ (ผู้ที่เป้าหมายของการพูดถึง) หรือผู้ฟังโดยไม่เกี่ยวข้องด้วยก็ตาม ผลกระทบจากการใช้วาจารุนแรงเกิดขึ้นในทุกระดับกล่าวคือ ในระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชาติ และหากผู้พูดมีสถานภาพระดับเป็นผู้นำที่โลกรู้จัก ก็ย่อมกระทบถึงผู้ที่อยู่ในชาติอื่น ๆ ด้วย ความรุนแรงทางวาจาบางอย่างเช่นการพูดเท็จ ในบางสถานการณ์และในบางเวลา อาจจะเป็นผลดีแก่บุคคลและแก่สังคมก็ได้ บุคคลที่ประกอบอาชีพบางอย่างอาจจะเสี่ยงต่อการพูดเท็จมากที่สุด และดูจะเข้าข่ายการประพฤติชั่วทางวาจา อาชีพธุรกิจการค้าขาย อาชีพนักการเมืองอาชีพนักการทูต อาชีพนักขายประกันภัย อาชีพทนายความ และอาชีพในกระบวนการยุติธรรมบางอาชีพ อาชีพดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เสี่ยงต่อการละเมิดศีลข้อ

๖๘ เปรียบเทียบกับองค์ประกอบการละเมิดศีลข้อที่ ๑ คือ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ดู.....

๖๙ จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, “จริยธรรมสำหรับผู้นำ”, กรุงเทพมหานคร : โครงการบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพัฒนาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖ หน้า ๔๓-๔๕. (อัดสำเนา)

มุสาวาทมากที่สุด แต่การพูดเท็จของกลุ่มบุคคลที่ประกอบอาชีพดังกล่าวสังคมอาจจะไม่ถือว่าเป็นการพูดเท็จก็ได้ และในกลุ่มอาชีพดังกล่าว อาจพิจารณาการพูดเท็จว่าเป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่ง เช่นกลยุทธ์ทางการเมือง กลยุทธ์ทางการตลาดกลยุทธ์ทางการขาย กลยุทธ์ในการประสานความสัมพันธ์ (นักการทูต) กลยุทธ์ในการช่วยลูกค้า (ทนายความ) เป็นต้น ปัญหาทางจริยธรรมสามารถเอ่ยถึงได้ว่า กลยุทธ์ทั้งหลายเหล่านั้นล้วนเป็นกลยุทธ์การโกหกอย่างหนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดผลดีทางการเมือง ทางธุรกิจ และทางการทูต เป็นต้น ถ้าหากบรรดากระเจงก่องางของสังคมเช่นสื่อสารมวลชน เป็นกลุ่มเดียวกันกับบุคคลที่ประกอบอาชีพเหล่านั้น ก็จะยกย่องคนพูดโกหกว่าเป็นคนดี มีศีลธรรม เพราะฉะนั้น ค่านิยมการพูดเท็จของกลุ่มที่ประกอบอาชีพดังกล่าวจึงได้รับการยกย่องว่า เป็นเรื่องดีในแง่ธุรกิจหรืออาชีพการงาน เมื่อเป็นเช่นนี้ผลกระทบคือปัญหาความเดือดร้อนจึงไม่ค่อยมีการเอ่ยถึง การพูดเท็จจึงกลายเป็นปรัชญาชีวิตการทำงานของกลุ่มบางประเภท ในที่สุดสังคมก็ดูเหมือนจะยอมรับการพูดเท็จว่าเป็นกลยุทธ์จำเป็นที่นำไปสู่ความสำเร็จในการประกอบอาชีพบางอย่างในเรื่องนี้ ปรัชญาทางศีลธรรมระดับศาสนาว่าการพูดเท็จเป็นบาป จะไม่ค่อยมีคนสนใจมากนัก การพูดเท็จจึงถือว่าเป็นแก่นปรัชญาทางสังคมสำหรับกลุ่มอาชีพบางอย่าง ดังที่ปรากฏอยู่ในสังคมโลกปัจจุบัน

ในสมัยพุทธกาล มีบุคคลจำนวนมากที่สามารถใช้ศิลปะการพูดเท็จบรรลุถึงเป้าหมายทางสังคม และทางการเมือง เช่น พราหมณ์ที่ชื่อ วัสสการพราหมณ์สามารถใช้ศิลปะการพูดเท็จยุงให้เจ้าชายลิจฉวีแตกความสามัคคีในที่สุด เจ้าชายทั้งหลายต่างระแวงสงสัย และไม่เอาใจใส่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ร่วมมือกันบริหารประเทศชาติ ประเทศชาติเกิดความอ่อนแอ พอพระเจ้าอชาตศัตรูยกทัพมาตีก็สามารถตีได้ง่าย แคว้นวัชชีล่มสลายเพราะการยุงด้วยกลยุทธ์ของจารชนหรือไส้ศึก^{๗๐}

การเสพยาเสพติด (Addicted Drugs)

ปัญหาสังคมที่ส่งผลกระทบระดับวิกฤตทั้งต่อบุคคลและสังคม ปัญหาหนึ่งคือ ปัญหายาเสพติด ยาเสพติด มีมานานตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล และได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตส่วนผสม และฤทธิ์ของยาให้มีความเข้มข้นและรุนแรงมากยิ่งขึ้นแก่ผู้เสพยาเสพติดมีทั้งที่เป็นของเหลว หรือเป็นน้ำและเป็นสารแห้งหรือสารสกัด โดยตัวของมันเอง สิ่งเสพติดมีคุณลักษณะเป็นยาใช้รักษาความเจ็บปวดและรักษาโรคบางอย่างได้ หากไม่ได้เสพจะเกิดภาวะคลื่นคลั่ง กระวนกระวายใจ ควบคุมตนเองไม่ได้ คล้ายกับคนเสียสติ คนที่ติดสิ่งเสพติดอาจจะทำร้ายคนอื่นได้ และอาจจะทำทุกวิถีทางเพื่อหาเงินไปซื้อสิ่งเสพติดนั้นๆ โดยเฉพาะการต่ออาชญากรรมลักขโมยสิ่งของรวมทั้งปล้นจี้ เป็นต้น

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน ที.ม. ๑๐/๖๘/๘๖; อง.สตตก. ๒๓/๒๐/๑๘ และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, ๒๕๕๑, พจนานุกรมพระพุทธศาสนาฉบับประมวลศัพท์ อ่างแก้ว หน้า ๒๖

การติดยาเสพติด เริ่มตั้งแต่การสูบบุหรี่ การดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ การสูบบุหรี่ กัญชา การเสพยาไอซ์ ยาน้ำ และสิ่งเสพติดอื่น ๆ ที่ออกฤทธิ์สร้างภาพหลอนให้แก่ผู้เสพ ทำให้ผู้เสพติดกลายเป็นคนป่วยทางกายและทางจิต มีสภาพคล้ายคนบ้าเสียสติ มีความลับ ความหวาดระแวงคนอื่นว่าจะทำร้ายตนปัจจุบันในประเทศไทยมีผู้ป่วยติดยาเสพติดเป็นจำนวนมาก^{๗๑}

ยาเสพติด หมายถึงสารใด ๆ ก็ตามที่เสพไปแล้ว ทำให้ผู้เสพมีความต้องการจะเสพตลอดเวลา ยาเสพติดที่มีผู้เสพมากที่สุดคือ ยาบ้า^{๗๒} คนที่ติดยาเสพติดมากที่สุดคือคนว่างงานอยู่ในช่วงอายุ ๒๐-๓๐ ปี^{๗๓} สารเสพติดชนิดหนึ่งที่มีผู้นิยมเสพมากที่สุดคือสุรา เครื่องดื่มที่มีสารแอลกอฮอล์ ผสมได้แก่สุราและเบียร์ เครื่องดื่มประเภทมีนเมาดังกล่าว มีผู้เสพเป็นจำนวนมาก ผลิตไม่พอกันจำนวนผู้บริโภคได้มีการสั่งเข้าจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งประเทศไทยติดสถิติโลกมีผู้ดื่มเครื่องดื่มประเภทมีส่วนผสมของแอลกอฮอล์เป็นอันดับต้นๆ ของโลก^{๗๔} ผลจากการเสพสิ่งเสพติดดังกล่าว ทำให้เกิดปัญหาสังคม ซึ่งจะต้องมีเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก เช่น ปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาสุขภาพอนามัยทั้งทางกายและจิตใจ ปัญหาการถูกขับไล่ออกจากงาน ปัญหาค่าใช้จ่ายในการป้องกัน ปราบปรามและแก้ไข สิ่งที่สำคัญที่สุด

ปัญหาหนึ่ง คือ ปัญหาอุบัติเหตุบนท้องถนน^{๗๕}

สังคมโลกมีค่านิยมร่วมกันอย่างหนึ่งคือค่านิยมในการใช้สุรา เบียร์ หรือเครื่องดื่มที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ในการเลี้ยงฉลองความสำเร็จในการประกอบอาชีพการงาน^{๗๖} หรือเลี้ยงฉลองตำแหน่งใหม่ที่สูงขึ้น หรือการได้รับรางวัลยกย่องด้านใดด้านหนึ่ง ค่านิยมดังกล่าวได้รับการยอมรับ และนำมาปฏิบัติแม้กระทั่งในการเลี้ยงต้อนรับแขกต่างประเทศระดับที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่าเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ผสมเป็นเครื่องดื่มที่โลกให้การยอมรับ และถือเป็นสัญลักษณ์ในการฉลองความสำเร็จและการให้การต้อนรับที่ยิ่งใหญ่^{๗๗} สุรา เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า น้ำอมฤต (น้ำที่เป็นอมตะ) เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ผู้ที่มีโอกาสดื่ม ก็คือผู้ที่อยู่ในตำแหน่งทาง

๗๑ ตัวเลขสถิติผู้ติดยาเสพติดกระทรวงยุติธรรม โดยศูนย์อำนวยความสะดวกป้องกันและปราบปรามยาเสพติดแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๘ จำนวนทั้งสิ้น ๓๐๓,๕๐๙ คน.

๗๒ สถาบันธัญญารักษ์, “รายงานผู้ป่วยที่ติดยาเสพติดประเภทยาบ้ามากกว่ายาเสพติดประเภทอื่นๆ” พ.ศ.๒๕๕๘.

๗๓ อ่างแล้ว, สถาบันธัญญารักษ์

๗๔ ตามสถิติของสำนักงานปราบปรามยาเสพติดแห่งชาติ ประเทศไทยติดอันดับ ๔ ของโลกในการบริโภค เครื่องดื่มที่มีสารแอลกอฮอล์ผสม

๗๕ ตามสถิติประเทศที่มีอุบัติเหตุบนท้องถนนในโลกปรากฏว่า ประเทศไทยติดอันดับ ๒ ของโลกที่มีอุบัติเหตุขึ้นบนท้องถนนมากที่สุด รายงานข้อมูลจาก Global Status Report on Road Safety, ๒๐๑๕, องค์การอนามัยโลก.

๗๖ ดูรายละเอียดในกัลป์กิกา ฉินวิรุทธ์ศิริทรัพย์ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดื่มสุราของผู้ถูกคุมประพฤติคดีมาแล้วซ้ำ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๗.

๗๗ การใช้สุราเป็นเครื่องดื่มสำคัญ เช่น การอวยพรวันเกิด อวยพรคู่บ่าวสาวในงานเลี้ยงฉลองสมรส และการแสดงความยินดีในความสำเร็จบางอย่างและการฉลองเทศกาลขึ้นปีใหม่ เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ การใช้สุราในโอกาสสำคัญนั้นเป็นค่านิยมทางโลก (Worldly Value)

สังคมสูง ชั้นกลางไม่มีโอกาสได้ลิ้มรสชาติของสุรา วรรณคดีไทยหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเทพนิยาย ได้กล่าวถึงเหล่าเทวดาต่างฉลองชัยด้วยการเสวยน้ำจันทน์ (สุรา) หลังจากได้ชัยชนะต่อเหล่าอสูร ในการทำศึกสงครามแย่งชิงดินแดนสวรรค์จากเหล่าอสูรได้ สุรา โดยรูปศัพท์อาจแปลว่า ความกล้าหาญ คือน้ำที่ทำให้คนดื่มมีความกล้าหาญอย่างไม่กลัวตาย น้ำสุราเป็นน้ำเมาที่กลั่นจากน้ำหมักวัสดุหลายชนิด เช่น พืช ผลไม้และผักชนิดต่างๆ

ยาเสพติดบางชนิดหากใช้ตามคำแนะนำของแพทย์สามารถใช้รักษาโรคร้ายไข้เจ็บ และความเจ็บป่วยได้ แต่ถ้าหากใช้เองโดยไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ก็ย่อมจะเกิดโทษแก่ผู้เสพ ตั้งแต่การสร้างนิสัยเสพยาเสพติดจนกระทั่งเป็นพิษต่อร่างกายและทำให้เสียชีวิตได้ในที่สุด ยาเสพติด ยังเปิดช่องทางให้เชื้อโรคร้ายไข้เจ็บบางอย่างแพร่กระจายเข้าสู่ร่างกาย ทำให้ร่างกายอ่อนแอไม่มีกำลัง ช่วยตัวเองไม่ได้และเป็นที่รังเกียจของคนอื่น

การติดยาเสพติด

จากการศึกษาวิจัยของผู้สนใจปัญหายาเสพติด จำนวนมากได้สรุปสาเหตุการติดยาเสพติด คล้าย ๆ กัน ดังนี้

๑ **อิทธิพลของเพื่อน** โดยในหมู่วัยรุ่นที่ติดยาเสพติดส่วนใหญ่ยอมรับอิทธิพลของเพื่อนว่าเป็นผู้ชักจูงให้เสพยาเสพติด^{๓๘}

๒ **ขาดการดูแลเอาใจใส่จากพ่อแม่** โดยเฉพาะครอบครัวที่พ่อแม่ทำงานนอกบ้าน ทั้งคู่ กลับบ้านดึก ไม่ค่อยมีเวลาเอาใจใส่ดูแลลูกเท่าที่ควร ลูกมีปัญหาไม่รู้ปรึกษาใคร เพื่อนอาจแนะนำให้ดื่มเหล้า สูบบุหรี่หรือยาเสพติดบางอย่างเพื่อมิให้เกิดปัญหาฟุ้งซ่านทางความคิด มีความเชื่อกันในหมู่วัยรุ่นจำนวนมาก ที่เชื่อว่า ยาเสพติด คือยาช่วยกล่อมประสาทช่วยบรรเทาความฟุ้งซ่าน เป็นต้น

๓ **ความต้องการอยากลอง** โดยการเรียนรู้ที่ไม่ถึงการณ์ ข้อนี้นี้เป็นเพราะขาดการอบรมเรื่องภัยยาเสพติด การได้ยินได้ฟังหรือการได้เห็นกลุ่มผู้เสพยาเสพติดตามสื่อสารมวลชนประเภทต่าง ๆ อาจจะมีอิทธิพลดึงดูดเด็กเยาวชนให้แสวงหาและลองเสพยาเสพติด ซึ่งอาจจะหลงเชื่อว่าเป็นความดั่งามและจะได้รับการยอมรับจากเพื่อน ๆ ในสังคมมากยิ่งขึ้น การลองเสพยาเสพติดเป็นการแสดงความกล้าหาญอย่างหนึ่งของมนุษย์ในสังคมที่มุ่งแสวงหาได้รับการยอมรับจากกลุ่ม การที่จะได้รับการยอมรับจากสมาชิกในกลุ่ม ต้องปฏิบัติตามแบบอย่างของคนในกลุ่ม กลุ่มมีค่านิยม และปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะได้รับการพิจารณาว่าเป็นคนดีแห่งกลุ่มนั้น สมาชิกที่ได้รับ

^{๓๘} วรรณวิมล คงวิชัย, “ปัจจัยด้านความผูกพันทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการกระทำผิดเกี่ยวกับยาเสพติด : กรณีศึกษาผู้ต้องขังชายชาวมุสลิมในชายแดนใต้”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕.

การยอมรับจะต้องกลับไปปฏิบัติตามประเพณีปฏิบัติของกลุ่ม ถ้ากลุ่มมีค่านิยมในเรื่องการเสพยาเสพติดว่าเป็นเรื่องดี แสดงความกล้าหาญของสมาชิกกลุ่ม กลุ่มก็จะยกย่องสมาชิกที่ปฏิบัติตามค่านิยม ถือการลองเสพยาเสพติด หากเสพติดต่อเป็นเวลานานก็จะกลายเป็นติดยาเสพติดในที่สุด

๔ การถูกบังคับให้เสพยาเสพติด การถูกบังคับนี้มีทั้งถูกบังคับโดยนายจ้างโดยตรง หรือโดยผู้ใหญ่ที่บังคับเด็กและถูกบังคับโดยมีความต้องการทำงานให้มากขึ้น เพื่อผลตอบแทนจะได้อีกมากขึ้น ดังตัวอย่างของลูกจ้าง กรรมกร ทำงานในโรงงานหรือคนขับรถบรรทุกที่เสพยาเสพติดเพื่อให้ตาสว่างไม่่วงนอนในการขับรถระยะไกล นอกจากนี้การวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า เยาวชนบางกลุ่มติดยาเสพติด เพราะเพื่อนบังคับให้เสพ^{๗๙}

สาเหตุการติดยาเสพติด : วิเคราะห์จากพุทธปรัชญาทางสังคม

สาเหตุเกี่ยวกับปัญหาเสพยาเสพติด มองจากพุทธปรัชญาทางสังคมสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

๑. การคบคนไม่ดีเป็นเพื่อน

ในมงคลสูตร ได้กล่าวถึงสิ่งที่เป็นมงคลอย่างแรก คือการไม่คบคนพาลหรือคนไม่ดี^{๘๐} ในความหมายนี้ แสดงให้เห็นว่าคนพาลหรือคนไม่ดีย่อมไม่ชักชวนในทางที่ดีงาม แต่จะชักชวนในทางเสื่อมเสีย การมีมิตรเป็นคนพาล คือการมีเพื่อนที่ไม่เป็นกัลยาณมิตรหรือมิตรเทียม อันเป็นมิตรไม่จริงใจ ดังพระพุทธเจ้าแสดงถึงลักษณะแห่งมิตรเทียม ๔ ประเภท^{๘๑} (มิตตปฏิรูป)

- ๑) มิตรปกกลอก
- ๒) มิตรดีแต่พุด
- ๓) มิตรชอบประจบ
- ๔) มิตรชวนฉิบหาย

ลักษณะมิตรเทียมข้อที่ ๔ คือคนชวนฉิบหายนั้น มักจะชักชวนให้ทำดังนี้

- ๑) ชักชวนให้ดื่มน้ำเมา (รวมทั้งยาเสพติดต่างๆ)
- ๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน (เที่ยวสตรี เป็นต้น)
- ๓) ชักชวนเที่ยวดูการพนัน และ
- ๔) ชักชวนเล่นการพนัน

^{๗๙} ดูรายละเอียดงานวิจัยของ สุนิษา บุญมั่งมี ปัจจัยที่มีผลต่อการกระทำความผิดผู้ติดยาเสพติดของนักเรียนในค่ายทหารวิวัฒน์พลเมือง วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓.

^{๘๐} ดู มงคลสูตร.....พ. พ. ๒๕/๕/๓

^{๘๑} ที. ปา ๑๑/๑๘๖/๑๙๙

การคบมิตรเทียมจึงเป็นสาเหตุตติยาเสพย์ติดและติดติ่มเครื่องติ่มมีนเมา ซึ่งทำให้เกิดความหายนะตามมา แม้ในปราวาสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงความเสื่อมว่ามาจากการหลงติดในอบายมุข^{๕๒} ได้แก่แก่นักเที่ยวผู้หญิงเป็นนักติ่ม นักพนัน และคบคนชั่วเป็นมิตร

๒. การมีภูมิคุ้มกันบกพร่อง

ภูมิคุ้มกัน (Immunity) หมายถึงเกราะหรือเครื่องคุ้มกัน มิให้บุคคลตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งการประทุษร้ายหรือการโจมตีจากพลังภายนอกภูมิคุ้มกันของมนุษย์ ประกอบด้วยภูมิคุ้มกันทางร่างกาย คือพลังคุ้มครองและป้องกันมิให้บุคคลตกอยู่ภายใต้อำนาจของเชื้อโรค โดยมีวัคซีนฉีดป้องกันและสร้างภูมิคุ้มกันโรคร้ายต่าง ๆ ตั้งแต่เด็กแรกเกิด จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ตามลำดับ และภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ซึ่งได้แก่การมีจิตใจที่เข้มแข็ง อดทนต่อสิ่งยั่วยุ มีปัญญารู้เท่าทันสิ่งที่มากระทบประสาทสัมผัสต่าง ๆ ภูมิคุ้มกันทางจิตใจก็คือคุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังมาอย่างต่อเนื่อง คุณธรรมที่ถือได้ว่าเป็นภูมิคุ้มกันจิตใจที่สำคัญได้แก่ สัมมาทิฐิ คือสติปัญญาที่รู้และเข้าใจว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ชันติ คือความอดทน สามารถต้านทานความทุกข์ยาก ลำบากกายและใจและภัยพิบัติที่เกิดขึ้น รวมทั้งการมีสมรรถภาพทางจิตใจที่สามารถต้านทานสิ่งที่มาช่วยวน ทำให้เคลิบเคลิ้มหลงใหลอย่างขาดสติ สัจจะ คือการยึดมั่นในศีลธรรมไม่โกหก ไม่ประพฤติทุจริต ประพฤติปฏิบัติตามศีลธรรมอันดีงามทางศาสนาและปฏิบัติตามกฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรมของสังคม ผู้ที่มีภูมิธรรม คือผู้ที่มีภูมิคุ้มกันการตกเป็นทาสสิ่งเสพติดและอบายมุขต่าง ๆ

ผู้ที่ติดยาเสพย์ติด และหลงติดในอบายมุขคือผู้ที่มีภูมิธรรมดังกล่าวข้างบนบกพร่อง เป็นผู้ที่ขาดการปฏิบัติตนในทางที่ชอบหรือ อุตตสัมมาปณิธิ (อุตตสัมมาปณิธิ หมายถึงการดำรงตนอยู่ในศีลธรรมและดำเนินแนวโน้มนววิถีทางที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม)^{๕๓} ที่ไม่ได้รับการอบรมขัดเกลาให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรม ถือเป็นผู้ที่ไม่ได้ทำบุญมาก่อน ย่อมไม่มีคุณธรรมคือความดีงามที่มีพลังต้านทาน เมื่อถูกผู้มาชักชวนให้เสพยาเสพย์ติด และเพลิดเพลินในอบายมุข ย่อมหลงตามได้ง่าย การทำบุญคือการสั่งสมคุณความดี การทำบุญมากก็คือการทำบุญเป็นประจำ การทำบุญที่สำคัญก็คือ การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา เพื่อให้จิตใจมั่นคงมีสมาธิและมีปัญญา สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้^{๕๔} ผู้ที่มีบุญคือผู้ที่ทำความดี ผู้ไม่มีบุญคือผู้ที่บกพร่องจากความดี พระพุทธเจ้าตรัสยืนยันยืนยันลักษณะความบกพร่องทางศีลธรรมว่า ย่อมชักนำ

^{๕๒} อัง. อังกุฎก. ๒๓/๑๔๔/๒๕๒

^{๕๓} ดูรายละเอียดในสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ปอ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ อ่างแก้ว หน้า ๕๓๑ และดูรายละเอียดใน อัง. จตุกก. ๒๑/๓๑/๔๑

^{๕๔} การทำบุญสำหรับภักตยานุพุทธชนที่สำคัญ ปรากฏอยู่ในหลักธรรมที่ชื่อว่า บุญกิริยาวัตถุ ๓ หมวดใหญ่ๆ คือ ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ สีส้มัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี ภาวนามัย ทำบุญการเจริญภาวนา ที.ปา ๑๑/๒๒๘/๒๓๐.

ให้คนทำซ้ำได้ง่าย คนที่มีศีลธรรมย่อมทำความซ้ำได้ยากว่า

ความดี คนดีทำได้ง่าย ความดี คนชั่วทำได้ยากความชั่ว คนชั่วทำได้ง่าย ความชั่ว
อริยบุคคลทั้งหลายทำได้ยาก^{๘๕}

การทำความดีถือว่าเป็นการทำบุญ ผู้ทำความดีไว้มาก คือ ผู้สั่งสมบุญอย่างสม่ำเสมอ
ซึ่งอาจจะสะสมมาตั้งแต่อดีตชาติก็ได้^{๘๖}

๓. การมีชีวิตอยู่ในถิ่นที่ไม่ดี มีสิ่งแวดล้อมไม่เหมาะสม

การมีชีวิตอยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมไม่เหมาะสม ซึ่งเต็มไปด้วยผู้คนที่มั่วสุมเสพยาเสพติด
ติด และเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ย่อมปลูกฝังให้เกิดค่านิยมชื่นชอบยาเสพติดโดยไม่รู้ตัว มันเป็นเรื่อง
เหนียววิสัยที่บุคคลจะเลือกเกิดและมีชีวิตอยู่ในถิ่นที่ดีมีสิ่งแวดล้อมห่างไกลจากยาเสพติด
แต่ถ้าหากบุคคลได้รับการศึกษาให้ตระหนักรู้ถึง มหันตภัยจากยาเสพติดก็ย่อมจะทำให้บุคคล
มีความรู้เท่าทัน และสามารถตัดสินใจเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยที่ดี^{๘๗} และเลือกอาชีพการงานที่สุจริต
ซึ่งนี้อาจมีข้อยกเว้นสำหรับเด็กและเยาวชนที่ไม่สามารถพึ่งตนเองและตัดสินใจเองไม่ได้

บทบาทผู้นำ

ในสังคมที่มีผู้นำตั้งอยู่ในศีลธรรม ทำตนเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติที่ดี สมาชิก
ของสังคมนั้น ย่อมจะประพฤติปฏิบัติดีตามแบบอย่างของผู้นำผู้นำที่ตื่นอกจากประพฤติปฏิบัติ
ดีแล้ว จะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามกฎกติกาที่สังคมบัญญัติไว้อย่างเคร่งครัดมีการลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎ
ระเบียบสังคมตามความผิดโดยไม่เลือกปฏิบัติ มีการให้รางวัลความดีความชอบแก่ผู้ได้บังคับ
บัญชาอย่างเป็นธรรม และอย่างยุติธรรม พร้อมกับดูแลสวัสดิการและสวัสดิภาพของประชาชน
อย่างใกล้ชิดโดยผ่านกลไกของรัฐที่มีหน้าที่ปฏิบัติตามระเบียบราชการ ในการให้สวัสดิการและ
ส่งเสริมสวัสดิภาพประชาชนให้มีความปลอดภัยจากภัยอาชญากรรมทุกชนิด

ผู้นำในสังคมไม่จำกัดอยู่เฉพาะผู้นำทางการเมืองการปกครองแต่รวมถึงผู้นำสาธารณ-
ประโยชน์ และผู้นำอาชีพการงานในองค์กรวิชาชีพ เหนืออื่นใดในระดับครอบครัว พ่อแม่คือ
ผู้นำที่ใกล้ชิดกับเด็กและเยาวชนหรือบุตรธิดา ซึ่งจะต้องอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูบุตรให้ปฏิบัติดี
ปฏิบัติชอบ ห่างไกลจากสิ่งเสพติด พร้อมกับปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีของลูกด้วย ลูกคือตากล้อง
ที่ถ่ายภาพนายแบบ นางแบบ คือ พ่อแม่ และซึมซับพฤติกรรมของพ่อแม่ทุกอย่าง รวมทั้งเลียน

๘๕ วิ. จุ ๗/๓๔๓/๒๐๓

๘๖ ผู้ทำความดีมาตั้งแต่อดีต เรียกว่า ปุพเพตปุญญตา ดูใน ๑๑. จตุกก. ๒๑/๑๓/๔๑.

๘๗ ถิ่นอาศัยที่ดี เรียกว่า ปฏฐุประเทศ ซึ่งเป็นถิ่นคนดีมีนักปราชญ์ ดูใน ๑๑. จตุกก. ๒๑/๑๓/๔๑.

แบบอย่างของพ่อแม่ด้วย^{๘๘} พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ผู้นำสูงมาก ผู้นำคือ ผู้ที่มีอิทธิพล
เหลือพฤติกรรมของบุคคลอื่น บุคคลมักจะดำเนินชีวิตตามแบบอย่างผู้นำที่ตนดำรงชีวิตอยู่อย่าง
ใกล้ชิด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอธัมมิกสูตร..ว่า

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไปถ้าโคจำฝูงไปคดเคี้ยวโคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อ
โคจำฝูงไปคดเคี้ยวในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ถ้าผู้นั้น
ประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไป
ด้วย หากพระราชกษัตริย์ไม่ตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์ เมื่อฝูงโคข้ามน้ำ
ไปถ้าโคจำฝูงไปตรงโคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจำฝูงไปตรงในหมู่มนุษย์
ก็เหมือนกันผู้ใด ได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชน
ชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชกษัตริย์ตั้งอยู่ในธรรม ชาว
เมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข^{๘๙}

การแก้ปัญหาหาเสพยาเสพติด : วิเคราะห์ตามแนวพุทธปรัชญา

พระพุทธศาสนา สอนหลักธรรมอริยสัจ^{๙๐} ในฐานะเป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงความจริง
อันสูงส่ง เกี่ยวกับปรากฏการณ์ การเกิดขึ้นมาของชีวิต ความทุกข์ในชีวิต การดับทุกข์และการ
ปฏิบัติเพื่อมุ่งแก้ความทุกข์และบรรลุถึงความสุขแห่งชีวิต แม้ว่าในโลกแห่งวิชาการจะมีการนำ
เสนอวิธีการหลากหลายในการแก้ปัญหาหาเสพยาเสพติด อันเป็นปัญหาที่ร้ายแรงที่สุดปัญหาหนึ่งแห่ง
สังคมมนุษย์ แต่ก็ปรากฏว่าจำนวนผู้เสพยาเสพติดไม่ลดลงมีแนวโน้มจะสูงเพิ่มขึ้น และจำนวน
ผู้ค้ายาเสพติด รวมทั้งแห่งผลผลิตยาเสพติดก็ดูจะไม่ลดจำนวนลงเช่นกัน กลับแพร่กระจายไปใน
ที่ต่าง ๆ ทั่วดลกอย่างสม่ำเสมอ

ในที่นี่ใคร่ขอเสนอแนวทางการแก้ปัญหาหาเสพยาเสพติดตามแนวพุทธปรัชญา ดังต่อไปนี้

๑. การมีผู้รับผิดชอบในการแก้ปัญหาที่ชัดเจน

ในระดับสังคมผู้รับผิดชอบในการแก้ปัญหา คือผู้นำทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำ
ทางการบริหารกิจการบ้านเมือง ซึ่งก็คือผู้นำภาครัฐนั่นเอง ในระดับชุมชน ผู้นำก็มีบทบาทสำคัญ
อย่างยิ่งทั้งในการป้องกันและกันแก้ไขปัญหาหาเสพยาเสพติด^{๙๑}

^{๘๘} พระปัญญาภินันท์ (พระพรหมมิ่งคลาจารย์) วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ได้กล่าวไว้ว่า ลูก
ย่อมเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่ ดูดตั้งตากล้องถ่ายภาพยนตร์แบบ นางแบบไว้ตลอดเวลา ดูรายละเอียดใน จำนวนค์ อติวัฒน์สิทธิ์
สังคมวิทยา อ้างแล้ว หน้า ๕๑.

^{๘๙} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖

^{๙๐} วินย. ๔/๑๔/๑๘ ; ส. ม. ๑๙/๑๖๖๕/๕๒๘ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มัคคะ)

^{๙๑} ดูรายละเอียดงานวิจัยของ ธัญญาณ กัณธาณวัฒน์ กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินการป้องกันยาเสพติด
ติดของชุมชนในเขตภาคกลาง ปริญญาณพนธ์ วิทยาศาสตร์สุขภาพบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖.

๒. กระบวนการยุติธรรมที่เที่ยงธรรม

การดำเนินการปฏิบัติการลงโทษผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ควรพิจารณาแยกกลุ่มผู้ส่งเสริมการผลิต การจำหน่าย ยาเสพติด ออกจากกลุ่มผู้เสพ กลุ่มแรกคือกลุ่มที่ก่อให้เกิดการแพร่กระจายยาเสพติด ส่วนกลุ่มหลังคือกลุ่มผู้ตกเป็นเหยื่อ เพราะฉะนั้น ในการพิจารณาลงโทษ กระบวนการยุติธรรมจะต้องดำเนินการกับกลุ่มแรกอย่างจริงจัง และตัดสินพิจารณาตามกระบวนการของกฎหมาย และศีลธรรมกำกับไว้ด้วย ส่วนกลุ่มหลังควรพิจารณาปฏิบัติการต่อด้วยความเมตตา และหาแนวทางช่วยเหลือให้พ้นจากการตกเป็นเหยื่อยาเสพติด กลุ่มหลังนี้ถือว่าเป็นคนป่วยก็ได้ ไม่ควรพิจารณาว่าเป็นอาชญากรหรือผู้กระทำความผิดกฎหมาย กลุ่มแรกคือกลุ่มผู้ผลิตผู้จำหน่าย นอกจากผิดกฎหมายแล้วยังถือว่าเป็นผู้ประกอบมิถุนาอาชีวะในทางศาสนาด้วย^{๙๒}

๓ บทบาทพระสงฆ์ในการแก้ปัญหายาเสพติด

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีบทบาทสำคัญในการเทศนาสั่งสอน ศีลธรรม และแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม สำหรับประชาชนทั่วไป ผู้ที่เชื่อและปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอนของพระสงฆ์ย่อมจะมีภูมิต้านทานอธรรม และสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาการติดยาเสพติดได้ มีหลักธรรมหลายข้อที่สามารถประยุกต์ใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดซึ่งพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการอบรมสั่งสอนหลักธรรมเหล่านั้น แลให้แนวทางในการปฏิบัติ เช่น หลักอานาปานสติ^{๙๓} หรือสติกำหนดลมหายใจ เข้า และ ออก ในทุกอิริยาบถ หากมนุษย์มีความสามารถในการตั้งสติไว้ที่ลมหายใจเข้า-ออก เป็นประจำสามารถครองตนเหนือกิเลส และสิ่งยั่วยุดต่าง ๆ รวมทั้งยาเสพติดก็สามารถยับยั้งแก้ไขได้^{๙๔}

๔ กระบวนการแก้ไขปัญหายาเสพติด ต้องยึดถามหลักการวิเคราะห์ และการแก้ปัญหาตามแนวอริยสัจ ๔

หลักอริยสัจ ๔ สามารถนำมาใช้ในการศึกษาปัญหาและเสนอแนวทางการแก้ปัญหายาเสพติดได้อย่างยั่งยืน โดยเริ่มต้นตามลำดับ ดังนี้

^{๙๒} พระพุทธศาสนาพิจารณาอาชีพที่ผิดศีลธรรมคือการผลิตและการค้าขายที่ไม่เหมาะสมสำหรับปรากฏอยู่ในหลักธรรมที่เรียกว่า มิงฉวนนิชชา การค้าขายที่ผิดศีลธรรมซึ่งอุบาสกอุบาสิกาไม่ควรทำได้แก่ (๑) คำอาวุธ (๒) คำมนุษย์ (๓) คำสัตว์สำหรับเป็นอาหาร (๔) คำของมีนเมา (๕) คำยาพิษ. ดูใน อัง. ปญจก. ๒๒/๑๗๗/๒๓๓

^{๙๓} อัง. ทสก. ๒๔/๖๐/๑๑๙, พุ. ปฎิ. ๓๑/๓๖๑/๒๔๔.

^{๙๔} ดูรายละเอียดงานวิจัย พระมหาวิชาญ สุวิชาโน การศึกษารูปแบบและแนวทางการประยุกต์หลักอานาปานสติเข้ามามีส่วนช่วยในการป้องกันปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา วิทยานิพนธ์ส่งคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๕๔.

๑ ความชัดเจนของปัญหา (ทุกข์)

ปัญหาหาเสพย์ติด คือ ความทุกข์ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นแก่ผู้เสพ และผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นแก่ผู้เสพที่เสพติด คือปัญหาทางกายภาพและทางจิตใจ สุขภาพของผู้เสพยอมทรุดโทรมไม่แข็งแรง จิตใจผู้เสพก็อ่อนแอ มีความหวาดระแวง ส่งผลกระทบต่อสติปัญญาและอารมณ์ โดยตรงต่อผู้เสพ รวมถึงส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้เสพ ที่อาจจะสร้างความเดือดร้อนแก่สังคมขึ้นมา ดังนั้น ยาเสพย์ติดจึงเป็นปัญหาที่มีความชัดเจนสามารถนิยามความหมายได้ และมีตัวชี้วัด (Indicators) แสดงออกมา สามารถวัดระดับความรุนแรงได้ทั้งในระดับปริมาณและคุณภาพ

๒ สาเหตุของปัญหา (สมุทัย)

ปัญหาหาเสพย์ติด เมื่อวิเคราะห์อย่างละเอียดจะพบว่า เกิดจากตัวบุคคลที่มีภูมิทัศน์ทางอารมณ์ สิ่งแวดล้อมที่ชักจูงพาไปการคบค้าสมาคมกับคนไม่ดี และโครงสร้างสังคมที่มีการแบ่งเป็นชนชั้นวรรณะ และการไม่กระจายโอกาสและความมั่งคั่งไปสู่ชนชนกลาง ดังได้กล่าวมาแล้วในสาเหตุของการติดยาเสพย์ติด

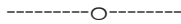
๓ การแก้ปัญหา (นิโรธ)

การแก้ปัญหายาเสพย์ติด คือการกำจัดไม่ให้นักโทษติดยาเสพย์ติด การไม่เสพยาเสพย์ติด การไม่ผลิต และไม่ขายยาเสพย์ติด ซึ่งเป็นสภาวะบ่งบอกถึงสังคมสะอาด ปลอดภัย อบายมุข และปลอดภัยจากอาชญากรรมความเดือดร้อน ในประเด็นนี้ จึงหมายถึงกระบวนการสร้างสังคมที่ดีงาม สังคมที่ปลอดภัย มีเสถียรภาพมั่นคงทั้งทางศีลธรรมทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ สังคมมีความน่าอยู่ มีความร่มเย็น ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน สังคมที่มีลักษณะดังกล่าวต้องเป็นสังคมที่ผ่านการแก้ปัญหายาเสพย์ติด และปัญหาอื่น ๆ ได้อย่างเป็นผลสำเร็จ เพราะฉะนั้น ลักษณะสังคมที่พึงปรารถนาก็คือสังคมที่มีตัวชี้วัดการลดลงของอาชญากรรม รวมทั้งยาเสพย์ติด จนถึงระดับที่ไม่มีอาชญากรรม และไม่มียาเสพย์ติดแพร่ระบาดอีกต่อไป

๔ แนวทางแก้ปัญหายาเสพย์ติด (มรรค)

แนวทางแก้ปัญหายาเสพย์ติด มีการเสนอหลายแนวทางทั้งในระดับชุมชน ครอบครัว และระดับประเทศชาติ และทั้งในระยะสั้นและระยะยาว การสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ปัจเจกบุคคลให้มีคุณธรรมและความสามารถในการยึดกฎหมายและศีลธรรมทางศาสนาเป็นแนวปฏิบัตินั้น ได้ปรากฏออกมาทั้งในระดับนโยบายแห่งชาติ และระดับนโยบายแห่งท้องถิ่น หรือแห่งชุมชน วิเคราะห์ตามแนวพุทธปรัชญา การแก้ปัญหายาเสพย์ติด ต้องเริ่มต้น (๑) ให้การศึกษาอบรมให้บุคคลมีความรู้ (ปัญญา) ในพิษโทษ หรืออันตรายของยาเสพย์ติด (๒) เสนอแนะแนวทางการ

ประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม (ศีล) และต้องปฏิบัติตามอย่างแน่วแน่และต่อเนื่อง (๓) บุคคลต้องได้รับการอบรมให้จิตใจมีความมั่นคง (สมาธิ) ไม่หวั่นไหว กับสิ่งที่มาช่วยๆ โดยเฉพาะยาเสพติด (๔) บรรยากาศสิ่งแวดล้อมต้องส่งเสริมให้บุคคลมุ่ง ความดีไม่เป็นสิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยอบายมุขและสิ่งเสพติด และประการสุดท้าย (๕) ผู้นำต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิตและการแก้ไขปัญหาเสพติดอย่างเป็นระบบ

ปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาสังคมตามแนวพุทธศาสนา

การพัฒนาสังคมคืออะไร

การพัฒนา เป็นวาทกรรม (Discourse) ที่กำหนดให้คุณค่าแก่กระบวนการทางสังคมอย่างหนึ่ง (Social Process) ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายบางอย่าง ซึ่งเป็นที่ปรารถนา ร่วมกันของภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคองค์กรทางสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งการพัฒนาคือ กระบวนการที่ภาคส่วนทั่วไปในสังคม ต้องการให้เกิดสิ่งๆ ที่เรียกกันว่า เป็นคุณภาพ ประสิทธิภาพ และสุขภาพ ในระดับชีวิต ระดับชุมชน ระดับองค์กร และระดับสิ่งแวดล้อม ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

การวางแผน (Planning) เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา และเป็นจุดสำคัญที่ไม่สามารถ หลีกเลี่ยงได้ การวางแผนเป็นการดำเนินการโดยครอบคลุม ปัญหาความต้องการ วิธีการดำเนินการ งบประมาณ เป้าหมายและการประเมินผล การวางแผนกับการพัฒนา จึงต้องดำเนินการไป พร้อม ๆ กัน

ในทางวิชาการ การพัฒนาสังคม หมายถึงกระบวนการสร้างความเจริญเติบโต (Growth) ความก้าวหน้า (Progress) และสร้างความเข้มแข็งหรือความยั่งยืนให้แก่ระบบ ต่างๆ ในสังคม (Sustainability of the Social Systems) และสังคมดำรงอยู่ได้อย่างสมดุล ระบบต่างๆ ในสังคม คือ สถาบันทั้งหลายที่รวมตัวกันเป็นโครงสร้างยึดเหนี่ยวสังคมให้เป็นปึกแผ่นเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกัน และสร้างเครือข่ายสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationship Network) ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน ระบบสังคมที่สำคัญประกอบด้วยครอบครัว การศึกษา การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนาและความเชื่อ

กล่าวโดยทางพุทธปรัชญา การพัฒนาคือกระบวนการสร้างความเจริญงอกงามทางสติปัญญา (Intellectual Growth) หรือ ปัญญาภาวนา คือ ความเจริญงอกงามทางอารมณ์ (Emotional Growth) หรือ สีสภาวนา ซึ่งเป็นการพัฒนาให้บุคคลมีวุฒิภาวะเป็นผู้ใหญ่ รู้จักรับผิดชอบปฏิบัติงานเป็นสมาชิกที่ดีมีศีลธรรมอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคมได้อย่างเป็นปกติ

สุข) ความเจริญงอกงามทางร่างกาย (Physical Health) หรือกายภาวนา ซึ่งหมายถึง กระบวนการพัฒนาร่างกายให้มีสุขภาพ พลานามัยที่สมบูรณ์ และความเจริญงอกงามทาง จิต (Mental or Spiritual Development หรือ จิตตภาวนา ซึ่งหมายถึงกระบวนการฝึก อบรมจิตใจให้มีคุณธรรมคือความรักความเมตตา รู้จักเสียสละไม่เห็นแก่ตัว การฝึกอบรมจิตใจ ให้มีสติมีสมาธิ มีความสงบรู้จักระงับอารมณ์โกรธ โลก หลง)

การพัฒนาสังคมตามหลักพุทธปรัชญา คือการพัฒนาให้บุคคลเคารพในศักดิ์ศรีของ ความเป็นมนุษย์ (ตามหลักเบญจศีล เบญจธรรม) มีการเอื้อเพื่อเอื้อแก่ซึ่งกันและกัน (สังคห ธรรม) รวมตัวกัน (สามัคคี) ในการป้องกันอันตราย และการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามและรวม ตัวกันปรึกษาหารือประเด็นการประกอบอาชีพการบริหารกิจการต่างๆ ในสังคม (สาราณีย ธรรม)

ลักษณะการพัฒนาสังคมตามหลักพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญา ว่าด้วยการพัฒนาสังคมครอบคลุม การพัฒนาชีวิต จิตใจ กฎกติกา โครงสร้างอำนาจทางสังคมและการรักษาความสมดุลแห่งระบบนิเวศ (Ecosystem)

การพัฒนาสังคมตามหลักพุทธปรัชญามีลักษณะ ดังนี้

การพัฒนาต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน

เป้าหมายการพัฒนาบุคคลตามหลักพุทธปรัชญาก็คือการบรรลุถึงภาวะเจริญก้าวหน้า สร้างสิ่งที่ดีงาม ให้เกิดมีขึ้น (ภาวิต) ความดีหรือคุณธรรมคือเป้าหมายของการพัฒนาบุคคล คน ดีคือคนที่มีอุดมด้วยกุศลธรรมได้แก่มีวิชาความรู้ (วิชา) อย่างเป็นสัมมาทิฐิ ปราศจากความ โลกอยากได้สิ่งของต่าง ๆ อย่างไม่รู้จักพอเพียง (อโลภะ)และมีจิตใจที่ประกอบด้วยความรักความ เมตตาไม่คิดโกรธ อาฆาตพยาบาทบุคคลอื่นอย่างไร้สติตลอดเวลา (อโทสะ)

๒. เป้าหมายของการพัฒนาสังคมตามหลักพุทธปรัชญา

เป้าหมายของการพัฒนาสังคมก็คือสังคมปลอดภัย สงบสุข ปราศจากการเบียดเบียน ทารุณกรรม และปราศจากการกระทำความรุนแรงต่อกันและกัน สมาชิกทุกคนในสังคมมี สวัสดิการมีความมั่นคงในชีวิตได้รับสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงและได้มาตรฐาน

เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาสังคมตามหลักพุทธปรัชญา มีดังนี้

๑.) การปรับปรุงคุณภาพชีวิต ทุกระดับจนถึงมาตรฐานภาวะจิต นั่นคือสังคมต้อง ก้าวหน้าวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมต้องก้าวหน้า (Progress) ไปสู่ระดับที่พึงพอใจ

๒.) ความยุติธรรม (Justice) ความเท่าเทียมกัน (Equality) มนุษย์ทุกคนในสังคม ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรม ผู้มีอำนาจในสังคมต้องอำนวยความสะดวกและการให้บริการ ต่างๆ โดยไม่เลือกปฏิบัติ (ละเว้นอคติ ๗) และคำนึงถึงหลักการปฏิบัติที่เหมาะสมด้วยปัญญาที่

ชาวนฉลาดลึกซึ้งและชัดเจน (อูเบกขา) ความยุติธรรมและความเป็นธรรมนี้ รวมถึงการให้รางวัล และลงโทษด้วย

๓.) การไม่ก่อความรุนแรง (Non-violence) ปัญหาความรุนแรง (Violence) เป็นปัญหาสังคมที่สำคัญที่สุดตามพุทธทัศนะ ความรุนแรงปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปแม้ในปัจจุบันก็มีปัญหาความรุนแรงปรากฏอยู่

ความรุนแรง แสดงออกมาทางกาย (การใช้กำลังบังคับข่มเหงคนอื่น) ทางวาจา (การพูดแสดงความอาฆาตพยาบาท ความโกรธเคือง ซึ่งปรากฏอยู่ใน hate speech หรือคำพูดแสดงความเกลียดชัง) และทางจิตใจ (ซึ่งทำให้ผู้ที่มีจิตใจรุนแรงแสดงกิริยาอาการออกมาทางสีหน้า และท่าทางโดยไม่ต้องใช้คำพูดผู้มีจิตใจรุนแรงในเชิงทำลาย อาจจะบีบคั้นตัวเองหรือทำการรุนแรงต่อตนเองโดยไม่รู้ตัว)

ปรัชญาการพัฒนาทั่วไป

๑. ปรัชญาว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

Anand กับ Sen^๑ ได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเกี่ยวกับปัจจุบันมากเท่ากับเกี่ยวกับอนาคต เพราะว่าคุณค่าทางจริยธรรมเกี่ยวกับความยั่งยืนเช่นขึ้นอยู่กับคุณภาพแห่งผลสำเร็จแบบใดแบบหนึ่งที่เราต้องการจะให้คงอยู่

UNDP^๒ ย้ำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ไม่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและไม่สมควรจะยึดถือให้คงอยู่ต่อไป

Development that perpetuates today's inequalities is neither sustainable nor worth sustaining

การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นแนวคิดที่มีการยอมรับอย่างกว้างขวางแต่ก็เป็นแนวคิดที่ยังคลุมเครือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนดูเหมือนจะเป็นแนวคิดที่คลุมเครือมากเป็นพิเศษ เพราะคำว่าสังคมมีหลายมิติ และมิติทางสังคมก็มีความคลุมเครือ ความเจริญทางเศรษฐกิจก็ดูเหมือนจะไม่ใช่วัตถุประสงค์สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน^๓ แต่ถึงกระนั้น มิติทางเศรษฐกิจก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นมิติหนึ่งที่มีความสำคัญและเป็นเสาหลัก (Pillar) อย่างหนึ่งของการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

๑ SudriAnand and Amartya a sen. (๑๙๙๔). Sustainable human development: concept and theories. New yoke: UNDP Human development Report occasional paper No.๘

๒ UNDP. (๑๙๙๖). Human Development Report. New York: UNDP. P๔.

๓ Sarachchandra M. Lede. (๑๙๙๑). Sustainable Development: A Critical Review Would Development ๑๙,๑๖ June : ๖๐๗-๖๒๑. P ๖๑๓.

Conrey^๔ ได้นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า เป็นวิธีการพัฒนาที่ทนต่อแรงบีบคั้นและแรงกระแทกทุกชนิด และฟื้นฟู่ตัวได้เร็วเมื่อเผชิญกับแรงบีบคั้นและแรงกระแทกต่าง ๆ การพัฒนาที่ยั่งยืนมีส่วนประกอบที่สำคัญ ๔ ประการคือ: ผลผลิต ความยั่งยืนแห่งระบบนิเวศ เสถียรภาพ (ทางสังคมและการเมือง) และความยุติธรรม

เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ มนุษย์ คุณภาพชีวิตของมนุษย์เป็นเป้าหมายของการพัฒนามนุษย์ มนุษย์จะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น ความยุติธรรมเป็นเป้าหมายเด่นที่สุดในการพัฒนาสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจจะเกี่ยวโยงกับวิธีการที่จะบรรลุถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าว

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องคำนึงถึงหลักการทางยุทธศาสตร์และหลักการทางจริยธรรมต่าง ๆ

Paul Selman^๕ ได้ชี้ให้เห็นถึงหลักการขั้นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนกล่าวคือ (๑) ความยุติธรรมระหว่างยุคสมัย (Inter-generation Equity)(การคำนึงถึงอนาคต) (๒) ความยุติธรรมภายในยุคสมัย (Intra-generation equity) (ความยุติธรรมทางสังคม) (๓) ความรับผิดชอบข้ามพรมแดน (Trans frontier responsibility) (ความยั่งยืนในพื้นที่ หรือภูมิภาค) หรือประเทศหนึ่งไม่สามารถบรรลุถึงได้โดยการกอบโกยสภาพสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติจากสถานที่แห่งอื่น

หลักการสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงประกอบด้วย

๑. การยึดหลักความสำคัญของระบบนิเวศวิทยา (Ecological holism)

วางแผนการพัฒนาภายในขอบข่ายระบบนิเวศวิทยาเชื่อมโยงการศึกษาวิเคราะห์ระดับพื้นที่ในท้องถิ่นกับระดับโลกสนับสนุนความร่วมมือกันด้านต่างๆ และจัดการแลกเปลี่ยนอย่างสมดุล

๒. ให้ความสำคัญต่ออนาคต (Future Orientation)

ในการพัฒนาจะต้องดำเนินการโดยให้ความมั่นใจว่า ขอบเขตที่สำคัญทางจริยธรรมจะต้องรวมถึงผลประโยชน์สำหรับคนในอนาคตด้วยและการตัดสินใจดำเนินการพัฒนาจะต้องมุ่งเพื่อให้เกิดความคงอยู่ระยะยาวและการฟื้นฟูสภาพต่างๆ เข้าสู่ความเป็นปกติอย่างรวดเร็ว

๓. ความรับผิดชอบทางสังคม และการกระทำของกลุ่มร่วมกัน (Social Responsibility and collective action)

^๔ Gordon Conroy. (๑๙๙๗). Doubly Green Revolution : Food for All in the ๒๑st Century. Hwrmondsworth: Penguin.

^๕ Paul Selman. (๑๙๙๖). Local Sustainability: Managing and PlanniingEcologicalty Sound Places. London: Paul Chapman

ในการพัฒนาจะต้องยอมรับการมีอยู่ของกันและกัน และเสริมสร้างการบริหารจัดการแบบสหกรณ์ให้เข้มแข็ง แบ่งสรรพสินค้าทั่วไปที่ใช้ร่วมกันและความรับผิดชอบร่วมกันในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับโลก

การสร้างแรงทะเยอทะยาน (Aspiration)

คนทั้งในยุคปัจจุบันและยุคอนาคต จำเป็นต้องมีไม่เพียงแต่คุณภาพชีวิตที่กำหนดไว้เท่านั้น แต่ยังต้องการโอกาสที่จะเสริมสร้างความก้าวหน้า นั่นคือสิทธิในการพัฒนาอีกด้วย ความมีสมรรถนะในการปรับตัว (Adaptability)

ในการพัฒนาจะต้องคิดทบทวนการวางแผน การเรียนรู้และการพัฒนาองค์การเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะในการปรับตัวเข้ากับอนาคตที่ไม่แน่นอนและความเสี่ยงต่างๆ หลักการสำคัญสำหรับการวางแผนการพัฒนาและการตัดสินใจ

ในการพัฒนาจะต้องคำนึงถึงหลักการวางแผนและการตัดสินใจดำเนินการตามแผนการพัฒนา ดังต่อไปนี้

๑. ประสิทธิภาพของระบบเศรษฐกิจ
๒. การมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง
๓. การยึดระบบการเมืองที่เป็นจริง
๔. ความน่าเชื่อถือไว้วางใจได้ (โดยผ่านการตรวจสอบและการสื่อสาร)

ตัวอย่างหลักการแต่ละข้อ

๑. จำกัดการผลิตและการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน
๒. การคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของประชาชน
๓. การคำนึงถึงอนาคตของยุคต่อไปเป็นหลักในการกำหนดระบบการเมืองที่เป็นจริง และดำเนินการสอดคล้องกับความยั่งยืนอย่างครบถ้วน
๔. การเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรมและการส่งเสริมนวัตกรรมจะทำให้เกิดการปรับตัวได้

การวางแผนพัฒนาสังคม

H.J.Gans^๖ นิยามการวางแผนทางสังคมว่า

ในความหมายโดยทั่วไป การวางแผน คือ วิธีการตัดสินใจวิธีหนึ่ง (๑) ที่นำเสนอให้เห็นจุดมุ่งหมายหรือกำหนดชี้จุดมุ่งหมาย (๒) กำหนดวิธีการหรือโปรแกรมที่จะบรรลุหรือคิดว่าจะทำให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายเหล่านั้น และ (๓) ดำเนินการตามนั้นโดยประยุกต์ใช้เทคนิค

๖ H.J.Gans. (๑๙๖๘). People and Plans. New York. : Basic Books; P ๑๒๙.

วิเคราะห์เพื่อค้นให้พบการปฏิบัติที่เหมาะสมระหว่างจุดมุ่งหมายกับวิธีการและผลที่ได้รับตาม มาจากการปฏิบัติตามเป้าหมายและวิธีการแห่งทางเหลือที่กำหนดไว้

การนิยามความหมายนี้มีลักษณะยืดหยุ่นและรวมเอาระดับและเทคนิคทางการวางแผน แบบต่างๆ การนิยามของ H.J. Gans สะท้อนให้เห็นความคิดขึ้นพื้นฐานของการวางแผนอันเป็น ความคิดที่มีเหตุผล ซึ่งช่วยให้การดำเนินการกระบวนการทางสังคมแบบต่างๆ สามารถเป็นไปได้ ความมีเหตุผลจะต้องมีในการวางแผนเสมอ

ความมีเหตุผล (Rationality) สามารถวิเคราะห์ได้ในการวางแผนแบบต่าง ๆ เช่นในการ วางแผนของนักบริหารระดับผู้เชี่ยวชาญ (Technocratic) ความมีเหตุผลและการคำนวณ มีความ สำคัญอย่างยิ่ง การจัดทำนโยบายที่ดีและการวางแผนที่ดี หมายถึงการออกแบบระบบอย่างหนึ่ง ซึ่งช่วยให้สังคมซึ่งนำหน้ากันอย่างมีเหตุผลระหว่างค่าใช้จ่ายกับผลกำไรของทางเลือกที่ตัดสินใจ เลือก^๗

ในทัศนะทางสังคมวิทยา ความมีเหตุผลในการวางแผน ขึ้นอยู่กับลักษณะของเป้าหมาย และลักษณะของสังคมที่นำไปปฏิบัติใช้การตัดสินใจในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับสังคมนั้น เป็นกระ บวนการทางการเมือง ซึ่งมักจะมี ความขัดแย้งเกี่ยวกับค่านิยมและผลประโยชน์ของผู้มีส่วนร่วม เข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ^๘

ในเชิงทฤษฎี การวางแผนทางสังคมจะเกี่ยวข้องกับการประเมินเป้าหมายทางสังคม และการพัฒนาสังคมแบบต่างๆ เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้และมีความ สัมพันธ์ทั้งใน ระดับภูมิภาคและระดับพื้นที่

การวางแผนทางสังคมครอบคลุมการวางแผนระดับภูมิภาค ระดับพื้นที่ การวางแผน พัฒนาเมืองการวางแผนพัฒนาชุมชน การวางแผนโครงการสวัสดิการสังคม การวางแผนดังกล่าว นี้ได้มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง ติดต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนานในประวัติศาสตร์การ วางแผนทางสังคม^๙

แบบการวางแผนทางสังคมกล่าวว่ารูปแบบการวางแผนมีทั้งที่ดีเป็นรูปแบบจำเป็น (Imperative) และรูปแบบตามอำเภอใจ (Liberal)

อย่างไรก็ตามกล่าวในเชิงปฏิบัติ แบบการวางแผนทางสังคม มีดังนี้

๑. การวางแผนโดยการสั่งการโดยตรง (Planning by direct commands) การ วางแผนแบบนี้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลายาวนานผู้มีอำนาจการปกครองและการบริหาร

^๗ H.Owen and C.L.Schultze, eds. (๑๙๗๖). Setting National Priorities. Washington, DC. : Booking Institution. P.๑๐.

^๘ M.J.Dear. (๒๐๐๐). The Postmodern Urban Condition. Oxford: Blackwell Publicantions. P.๑๑๙

^๙ E.V.Rostow. (๑๙๖๒). Planning for freedom. Newhaven , CT,: Yale University Press. (๒๒)

ประเทศเป็นผู้กำหนดปัจจัยที่ว่าเป็นสำหรับการดำเนินตามแผน กระบวนการดำเนินการและผลลัพธ์ที่เป็นวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการวางแผน ล้วนถูกกำหนดจากผู้มีอำนาจ

๒. การวางแผนโดยทางอ้อม (Indirect Planning)

การวางแผนแบบนี้ผู้มีอำนาจเป็นผู้คอยกำกับการดูแลและกำหนดเป้าหมาย การวางแผนและดำเนินการตามแผนเป็นความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติซึ่งจะกำหนดระเบียบควบคุมและปฏิบัติตามแผนเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยผู้มีอำนาจสูงสุดจากส่วนกลาง ผู้มีอำนาจสูงสุดอาจจะเป็นทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน

๓. การวางแผนที่จำเป็น และมีตัวบ่งชี้ (Imperative and Indicative planning)

การวางแผนแบบนี้นิยมปฏิบัติในสังคมทุนนิยมแบบประชาธิปไตย การวางแผนที่จำเป็นหมายถึงการสั่งการในทางการบริหาร และจะต้องมีการบังคับบางอย่าง การวางแผนสาธารณะเป็นการวางแผนที่จำเป็นเช่นในเรื่องการใช้ที่ดินและเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับที่ดิน การวางแผนที่จำเป็นดังกล่าวจะต้องดำเนินการออกกฎหมายหรือกฎระเบียบข้อบังคับตามมาด้วย

สำหรับการวางแผนแบบมีตัวบ่งชี้ หมายถึง การวางแผนที่มีวัตถุประสงค์ และอาจจะมีการกำหนดไว้เพื่อผลักดันให้บรรลุวัตถุประสงค์ การวางแผนแบบนี้นิยมปฏิบัติในการวางแผนระดับมหภาค และแนวคิดสำคัญสำหรับการวางแผนแบบนี้จะมาพร้อมกับการวิจัย การวิเคราะห์ และการปฏิบัติตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและทางสังคม

๔. การวางแผนธุรกิจเอกชน (Private Planning)

การวางแผนภาคธุรกิจเอกชน เป็นการวางแผนเพื่อพัฒนาธุรกิจของภาคเอกชนตั้งแต่ระดับบริษัทมหาชนลงมาถึงระดับเศรษฐกิจในครอบครัวชนบท (Cottage Industry) ต่อมาภาครัฐมีการวางแผนการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ เป็นบริษัทมหาชน (Privatization of the State enterprise) ซึ่งรวมอยู่ในการวางแผนธุรกิจเอกชนนี้ด้วย

๕. การวางแผนสาธารณะ (Public Planning)

การวางแผนสาธารณะ คือการวางแผนโดยผู้บริหารประเทศ การวางแผนทางสังคมมีลักษณะเป็นอย่างหนึ่งอย่างเดียวกันกับการวางแผนสาธารณะ โดยทั่วไปการวางแผนแบบนี้เป็นการแทรกแซงโดยภาครัฐเพื่อพัฒนาสวัสดิการสังคม และคุ้มครองผลประโยชน์ของประชาชน

การวางแผนทางสังคมกับการพัฒนาสังคม

การพัฒนาสังคมจะดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ก็ต้องอาศัยการวางแผนทางสังคม การวางแผนทางสังคมช่วยสนับสนุนหลักการ (Principles) นโยบาย (Policies) และวิสัยทัศน์ (Visions) ในการสร้างความก้าวหน้าทางสังคม

การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดความชัดเจน และการจัดลำดับความสำคัญแห่งกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ ตามแนวทฤษฎีเหตุและผลที่เห็นชัดรวม

ทั้งการชี้ให้เห็นขีดถึงทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นในการสนับสนุนกิจกรรมทั้งหลายการวางแผนทางสังคมจึงประกอบด้วยหลักการสำคัญอย่างน้อย ๓ ประการ คือ

(๑) กิจกรรมที่มีการวางแผนให้ดำเนินการต้องมีความชัดเจนเช่นกิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิต ต้องมีความหมายชัดเจนว่าคืออะไร มีกิจกรรมอะไรบ้าง

(๒) กระบวนการหรือลำดับขั้นตอนในการดำเนินการตามกิจกรรมดังกล่าว เป็นอย่างไร กิจกรรมประเภทใดมีความสำคัญมากที่สุด กิจกรรมประเภทใหม่มีความสำคัญรองตามลำดับ

(๓) แหล่งทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนามีอะไรบ้าง^{๑๐}

โครงสร้างของการวางแผนทางสังคมประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม (Social Development Strategies) ซึ่งครอบคลุมการจัดสรรทรัพยากร (Resource Allocation) การจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมริเริ่มโดยหน่วยงานภาครัฐเป็นหลัก แต่โดยส่วนใหญ่ การจัดทำยุทธศาสตร์มักมุ่งไปที่การลดความยากจน และการสนองตามความต้องการขั้นพื้นฐาน โดยผ่านการลงทุนภาคสังคม

ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม อาจหมายถึง แนวทางการพัฒนาสังคมในขอบเขตสำคัญ เช่น การลดความยากจนและการลดความเหลื่อมล้ำ การสร้างเครือข่ายความปลอดภัยทางสังคมการให้บริการสังคมขั้นพื้นฐาน และการพัฒนาสถาบันสำคัญในชนบทและการสร้างความร่วมมือ ในบางประเทศ การวางยุทธศาสตร์ การพัฒนาสังคม มุ่งเพื่อสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ การพัฒนาสุขภาพและโภชนาการ การป้องกันและการแก้ไขปัญหาโรคติดต่อร้ายแรง (เช่น HIV/AIDS) การปกป้องเด็กและการพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน^{๑๑}

โดยทั่วไปยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม ไม่สามารถแยกออกจากยุทธศาสตร์พัฒนามนุษย์ และอาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นยุทธศาสตร์สนองความต้องการขั้นพื้นฐาน หรือยุทธศาสตร์การบรรเทาความยากจนหรือการลดความยากจน ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมนี้ส่วนมากจะกล่าวถึงความต้องการของบุคคลและสมรรถนะของบุคคล ไม่ใช่ความต้องการของสังคมหรือสมรรถนะของสังคม

การพัฒนาสังคม อาจหมายถึง การพัฒนาหลายมิติ (Multi-dimensional) การพัฒนาหลายระดับ (Multi-Level) ซึ่งอาจเป็นระดับโลกจนถึงระดับท้องถิ่น การพัฒนาที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People-Centered) การพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic) การพัฒนาเชิงบูรณาการ (Integrated Development) ซึ่งรวมเอาการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม และกฎหมาย

๑๐ Neil Thin. (๒๐๑๒). Social Progress and Sustainable Development. London: ITDG Publishing. P๒๑.
๑๑ CIDA. (๒๐๐๐). CIDA'S Social Development Priorities: A Framework for Action. P๓.

มีบางทฤษฎีที่เน้นองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการสำหรับการพัฒนาสังคมกล่าวคือ (๑) การเสริมพลังอำนาจแก่มวลชน (๒) การพัฒนาสถาบันสังคม (๓) ระบบการเมืองและมีส่วนร่วมมีความน่าเชื่อถือ และมีการให้ความรู้แก่ประชาชน (๔) การพัฒนาระบบสาธารณสุข โภค การให้บริการทางสังคมและให้โอกาสในการสร้างรายได้

การวางแผนทางสังคม มุ่งเพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทางสังคม (Social Progress) สังคมมีการเปลี่ยนแปลงความก้าวหน้าในเรื่องสิทธิมนุษยชน (Human Rights) เป็นความจำเป็นที่ขาดไม่ได้ สำหรับธรรมาภิบาล สำหรับการปกครองโดยกฎหมาย (Legal rule) และระบอบประชาธิปไตย

สำหรับยุทธศาสตร์ เพื่อสร้างความก้าวหน้าทางสังคม มีดังนี้

ก. การวางแผนทางสังคมระดับกว้างและระดับเฉพาะเจาะจง ประกอบด้วย

๑. แผนการปฏิบัติเพื่อสิทธิมนุษยชน
๒. แผนสร้างความปรองดองและบูรณาการทางสังคม
๓. ยุทธศาสตร์การปกป้องทางสังคม
๔. แผนเสริมสร้างความเข้มแข็งประชาสังคม

ข. การวางแผนทางสังคมเฉพาะเรื่อง

๑. การส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางเพศ
๒. การวางแผนพัฒนาคนพิการ
๓. การวางแผนพัฒนาผู้สูงอายุ
๔. การวางแผนพัฒนาชนกลุ่มน้อย
๕. การวางแผนพัฒนาเด็ก
๖. การส่งเสริมความตระหนักในสิทธิ

ค. การวางแผนพัฒนาสังคมพหุภาคีระดับชาติ

๑. การวางแผนพัฒนาชาติ (เช่น แผน ๕ ปี)
๒. การวางแผนยุทธศาสตร์ลดความยากจน
๓. การวางแผนยุทธศาสตร์การจ้างงาน
๔. การวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบท
๕. การวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง

ง. การวางแผนพัฒนาสังคมเฉพาะภาคส่วน

๑. ภาคการเกษตร
๒. ภาคที่อยู่อาศัย
๓. ภาคสาธารณสุข

๔. ภาคการศึกษาและอาชีวศึกษา

๕. ภาคโครงสร้างและการให้บริการพื้นฐาน

๖. ภาคอนุรักษ์

การวางแผนเสริมสร้างความก้าวหน้าทางสังคมดังกล่าว ยึดหลักการส่งเสริม ความยุติธรรม (Justice) สันติภาพ (Peace) และความเป็นปึกแผ่น (Solidarity) หลักการดังกล่าวจะต้องมีการส่งเสริมเป็นพิเศษสำหรับกลุ่มด้อยโอกาสและกลุ่มคนชายขอบ (Disadvantaged or marginalized) รวมทั้งชนกลุ่มน้อย ซึ่งจะต้องได้รับโอกาสเสริมสร้างความเข้มแข็งตนเอง การมีอัตลักษณ์ของกลุ่มการอนุรักษ์ค่านิยมทางวัฒนธรรม เพื่อให้ชนกลุ่มน้อยทั้งหลายจะมีชีวิตอยู่อย่างเป็นอิสระ มีสันติสุขและความมั่นคงปลอดภัยในการส่งเสริมความก้าวหน้าของกลุ่มชนดังกล่าวจะต้องมีมาตรการส่งเสริมพลังอำนาจ ให้กลุ่มชนเหล่านั้นเข้าถึงแหล่งให้บริการ และที่สำคัญคือให้โอกาสกลุ่มชนเหล่านี้มีส่วนร่วมในการให้ข้อคิดเห็นการวางแผนทางสังคมต่างๆ ที่จะส่งผลต่อที่ดินและทรัพยากรต่างๆ ที่ตนทำกินหรือที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรมสำหรับชนเหล่านั้น

สาระสำคัญที่เป็นแก่นของการพัฒนาสังคม

กระบวนการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้าสูงขึ้นเป็นที่พึงพอใจและมีความหมายมากยิ่งขึ้น ประกอบด้วยเนื้อหาที่เป็นแก่นสำคัญ ๔ ประการ (Neil Thin, ๒๐๐๒, p. ๘๓)

๑. ความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) หมายถึง การมีโอกาสเท่าเทียมกันและการที่คนทุกคนมีสิทธิแห่งมนุษยชนเหมือนกัน

๒. ความเป็นปึกแผ่นแห่งสังคม (Social Solidarity) หมายถึง การที่สังคมมีการรวมตัวกันมั่นคง การเข้าใจความรู้สึกของกันและกัน การร่วมมือกัน และมีชีวิตอยู่ในกลุ่มอย่างมีศักดิ์ศรี

๓. การมีส่วนร่วม (Participation) คือ การที่ทุกคนในสังคมมีโอกาสที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างสำคัญยิ่งในการพัฒนา

๔. ความมั่นคงปลอดภัย (Social Security) คือความมั่นคงและความปลอดภัยในการดำรงชีวิตโดยปราศจากภัยคุกคามทางกายภาพต่างๆ

สาระการพัฒนาทั้งสี่ด้านนี้ เป็นแก่นเสริมพลังในแก่กันและกันสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนทุกด้าน แต่อาจจะมีการแลกเปลี่ยน (Trade-off) ในกลุ่มสาระ ๔ ด้านนี้ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนระหว่างสาระหลัก และอาจจะบรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่สัมผัสได้โดยเฉพาะยิ่งขึ้นในระยะสั้นโดยขยายรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

ความยุติธรรมทางสังคม

ความยุติธรรมทางสังคมเป็นความคิดที่ตืออย่างหนึ่ง แต่ในความเป็นจริง ความยุติธรรมที่เป็น

ไปได้ นั่นมีลักษณะที่แตกต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับสภาพทางวัฒนธรรมและสถานการณ์ ข้อนี้ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติอย่างไม่ยุติธรรมและเป็นปัญหาให้มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ในบางประเทศที่พัฒนาแล้ว มีการเน้นถึงสิทธิมนุษยชนในฐานะเป็นค่านิยมขั้นพื้นฐานสำหรับทุกวัฒนธรรม บุคคลไม่ว่าจะมีวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ก็สมควรได้รับความยุติธรรมทางสังคมเท่าเทียมกัน บุคคลที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากตน

มีหลักปรัชญาที่สัมพันธ์กับความยุติธรรมทางสังคมที่สำคัญอยู่สองสาขา คือ ปรัชญา Utilitarianism กับปรัชญา Rawlsianism^{๑๒} ปรัชญาทั้งสองสาขานี้ล้วนตั้งจุดความสนใจทางมโนธรรม แต่มีหลักการขัดแย้งกัน

ปรัชญา Utilitarianism (อรรถสาระนิยม) พิจารณาการกระทำใด ๆ ว่ายุติธรรม ถ้าการกระทำนั้นนำความดีงามหรือความมีประโยชน์สูงสุดมาสู่ประชาชนจำนวนมาก (Greatest good to the greatest number of people) ปรัชญานี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยมีการคิดว่า ถึงแม้จะมีผู้สูญเสียบ้างหรือขาดทุนบ้าง แต่โดยทั่วไปทรัพย์สินย่อมจะกระจายเป็นประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ เป็นที่เห็นชัดว่า ความยากจนยังคงอยู่แม้ในประเทศที่มี GDP (Gross Domestic Product) หรือผลผลิตมวลรวมในประเทศสูง และวิถีการพัฒนา (Trajectories of Development) ในปัจจุบันมีท่าทีที่คนในยุคอนาคตว่าต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก ปรัชญาอรรถสาระนิยม จึงมองดูเหมือนกับส่งเสริมให้เกิดความอยุติธรรมเพิ่มมากขึ้นในขณะนี้และในอนาคตด้วย

ในทางตรงกันข้าม **ปรัชญาสาขา Rawlsianism** มีแนวคิดตั้งจุดความสนใจทางจริยธรรมสูงกว่า ปรัชญาสาขานี้อธิบายว่า โลกที่ยุติธรรมคือโลกที่มีการจัดระเบียบตามแบบวิถีที่เราจะจัดระเบียบเพื่อให้เราจะได้ไปเกิดใหม่ในโลกแบบนั้น โดยที่เราไม่รู้ว่าจะไปเกิดในโลกแบบนั้นหรือไม่ ข้อนี้สามารถพิจารณาได้ว่า เป็นการขยายโอกาสที่จะครอบคลุมถึงความยุติธรรมระหว่างยุคด้วย กล่าวคือ ถ้าเราไม่รู้ว่าจะไปเกิดใหม่ เราจะต้องการจัดระเบียบโลก เพื่อให้เกิดโอกาสที่ดีและยุติธรรมแก่คนในยุคอนาคตได้ด้วยวิธีใด

ปรัชญาทั้งสองสาขานี้จึงตั้งคำถามเกี่ยวกับการสนองตอบที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้นที่เป็นคำถามต่อหลักการทางปรัชญาทำนองเดียวกัน การปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมในสังคมโลกปัจจุบันมีความแตกต่างกันสูงมาก การปฏิบัติตามนโยบายที่แท้จริง จึงมีความแตกต่างสูงตามไปด้วย ไม่ว่าเราจะยึดตามแนวปรัชญาสาขาใดก็ตาม ตัวอย่าง เช่น บุคคลที่เป็นเหยื่อของการปฏิบัติทางวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น การขลิบหรือตัดอวัยวะเพศ (Genital mutilation) ก็อาจจะกล่าวว่า พวกตนไม่ได้คิดว่าตนเป็น

๑๒ อ้างถึงใน Neil Thin. (๒๐๐๒). Social Progress and Sustainable Development. หน้า ๘๕.

เหยื่อความยุติธรรม ดังนั้น ความยุติธรรมจึงไม่มีท่าทีที่จะเป็นเพียงเป้าหมายที่รับรู้กันเท่านั้น แต่จะเป็นสิ่งที่จะต้องมีการกล่าวโต้แย้งหรืออภิปรายกันต่อไป

การพัฒนาความยุติธรรมจำเป็นต้องพูดถึงความมีสิทธิ (Rights) ความมีสิทธิในที่นี้ หมายถึง การเน้นความสำคัญของการให้เกียรติการอ้างสิทธิทางการเมือง เพื่อความยุติธรรมและอิสรภาพทางสังคม การพัฒนาบนพื้นฐานความจำเป็น (Needs-based) ดูจะตรงกันข้ามกับการพัฒนาบนพื้นฐานของสิทธิ การพัฒนาบนพื้นฐานความจำเป็นนั้น เน้นการทำหายเชิงเทคนิคในการสนองตอบความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความจำเป็นด้านวัตถุ แต่ข้อนี้ในเชิงปฏิบัติยังมีความเหลื่อมล้ำกันอยู่มาก ไม่ใช่จะแยกการพัฒนาบนพื้นฐานสิทธิและบนพื้นฐานสิทธินี้รวมเอาการเน้นเชิงกลยุทธ์ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเน้นการแก้ปัญหาสาเหตุความยุติธรรมและความยากจน และเน้นขั้นตอนการปฏิบัติ เพื่อให้มีความมั่นใจได้ว่า สิ่งจำเป็นเร่งด่วนจริงๆ จะได้รับการสนองตอบ **โดยหลักการบางประการการพัฒนาชุมชนรวมเอาการพัฒนาบนพื้นฐานสิทธิและสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐาน**

ปรัชญาการพัฒนาบนพื้นฐานของสิทธิที่หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนรับไปปฏิบัติ ทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ มุ่งเพื่อขยายแนวคิดเรื่องความยากจนโดยครอบคลุม ถึงมิติทางสังคมแห่งความยากจน นั่นคือ **สาเหตุและอาการ (Causes and symptoms)** แห่งความยากจนด้วย ดังนั้น การส่งเสริมให้กลุ่มชนด้อยโอกาสมีพลัง การเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงทางสังคมให้มากยิ่งขึ้น และกระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่างๆ จึงพิจารณาได้ว่าเป็นส่วนประกอบในเรื่องสิทธิในการพัฒนา และเป็นปัจจัยการสนองตอบความต้องการอย่างยั่งยืน

ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมมีความใกล้เคียงแนวคิดเรื่องสังคมมากที่สุด ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมหมายถึงภาวะที่ผู้คนประสานเชื่อมโยงกันอย่างแนบสนิท มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ สาธารณูปโภค ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติร่วมกัน ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม เป็นแนวคิดหลักทางสังคม เหมือนกับคำว่า การผลิตและการแลกเปลี่ยนเป็นแนวคิดหลักทางเศรษฐกิจ ความเป็นปึกแผ่นมีลักษณะคล้ายกับคำว่า การรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นทางสังคม (Social cohesim) หรือ ทุนทางสังคม (Social Capital) นอกจากนี้ คำนี้หมายถึง การเชื่อมโยงที่ตีระหว่างผู้คนในสังคม การมีอัตลักษณ์ร่วมกัน การมีความเข้าใจกันและกัน และการมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

นักคิดทางสังคมศาสตร์ท่านหนึ่ง^{๑๓} กล่าวถึงลักษณะร่วมของความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

๑๓ Robert Goodland. (๒๐๐๐). Social and Environmental Assignment to Promote Sustainability. Washington, DC.: World Bank Environmental Management Series No.๗๔. P๒๒.

ลักษณะหนึ่งคือคำว่า “ทุนทางสังคม” ว่าเป็นปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาสังคม ดังนั้น การพัฒนาสังคมให้สังคมดำรงอยู่อย่างมั่นคง ยั่งยืน ก็คือการส่งเสริมให้ทุนสังคมดำรงอยู่อย่างยั่งยืน แต่โดยส่วนใหญ่การศึกษาวิจัยภายใต้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมนี้ มักจะดำเนินการโดยนักเศรษฐศาสตร์

จิตวิญญาณที่เป็นแกนกลางของความเป็นปึกแผ่นทางสังคม คือความรัก (Love) ความไว้วางใจ (Trust) ความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) และความเข้าใจกัน (understanding) และความเป็นปึกแผ่นทางสังคม สัมพันธ์กับระยะเวลายาวนานในการประสานติดต่อกันและความผูกพันระหว่างยุคสมัย กล่าวคือความรู้วัฒนธรรมและบรรทัดฐานทางสังคมจะยังคงได้รับการธำรงไว้ได้โดยอาศัยการติดต่อสมาคม และถ่ายทอดข้ามไปยังบุคคลสมัยต่อไป ชีวิตที่มีการติดต่อสมาคมกันอย่างดีจะช่วยเบี่ยงเบนความร้นผิดชอบทางสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างไม่มีขีดจำกัดรวมทั้งความรับผิดชอบต่อบุคคลในยุคสมัยอนาคตด้วย

การวิเคราะห์การพัฒนาความเป็นปึกแผ่นทางสังคมนี้ ช่วยให้เข้าใจแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง สถาบันสังคมและสัมพันธ์ภาพทางสังคม เข้าใจภาวะผันแปรกิจกรรมจากการติดต่อสมาคมกัน และค่านิยมในกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เช่น ความร่วมมือกัน การติดต่อสื่อสารกัน การไว้วางใจ และความผิดปกติบางอย่างเช่น ความรู้สึกแปลกแยก (Alienation) และการไม่ไว้วางใจกัน ความเป็นปึกแผ่นทางสังคมสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงในลักษณะต่าง ๆ ของกลุ่มชน ตัวอย่าง เช่น การคบค้าสมาคมกันเป็นประจุกกลไกการประกันทางสังคม การเป็นสมาชิกกลุ่มในสังคม และการเชื่อมโยงกันระหว่างสมาชิก ช่วยให้บุคคล คอบครัว และเครือข่าย ที่กว้างขวางมีความสามารถที่ยั่งยืนหยัดต่อสู่กับสิ่งที่มีผลกระทบกระเทือนความเป็นอยู่ของบุคคล และของกลุ่มบุคคล เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย การเสียชีวิตอย่างกะทันหันหรือภัยพิบัติทางกายภาพต่างๆ

การเน้นที่ความเป็นปึกแผ่นช่วยในการวิเคราะห์ความเป็นเหตุและผลดังเช่น ผลเสียจากการพัฒนา และความเสียหายที่เกิดขึ้น เมื่อสายใยแห่งความสัมพันธ์เสื่อมลง หรือเมื่อความเป็นปึกแผ่น กลับกลายเป็นการทำลาย เช่น การก่อจลาจลวุ่นวายของกลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มอาชญากรก่ออาชญากรรมต่างๆ ความเป็นปึกแผ่นอาจจะวิเคราะห์ในเชิงบวกก็ได้ เช่น ความก้าวหน้าของสังคมอันเกิดจากความร่วมมือกันและสื่อสารกันอย่างมีความหมายในเชิงสร้างสรรค์ ความเป็นปึกแผ่นนี้มีสถานะแห่งเป้าหมายในฐานะเป็นมิติด้านเป็นคุณภาพชีวิต ดังนั้น จะต้องมีการพิจารณาโดยการกล่าวถึงเป้าหมายด้านการพัฒนา เมื่อความเป็นปึกแผ่นไม่สมบูรณ์ในหมู่ผู้คนที่ด้อยโอกาส จะต้องจัดหายุทธศาสตร์การพัฒนาโดยครอบคลุมวิธีการที่จะทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นในหมู่ผู้คนที่ด้อยโอกาสเหล่านั้น

การมีส่วนร่วมทางสังคม

การมีส่วนร่วม เป็นทั้งกระบวนการและเป้าหมายของการพัฒนาและการมีส่วนร่วมได้ รับการเน้นว่าเป็นศูนย์กลางการพัฒนาด้วย ขณะเดียวกันแนวคิดการมีส่วนร่วมได้ขยายขอบเขต ครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง แนวคิดทางปรัชญาการเมืองที่สัมพันธ์กับแนวคิดการ มีส่วนร่วมในการพัฒนาก็คือแนวคิดเรื่องการมอบอำนาจ (Empowerment) ให้กับประชาชน และแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจ (Distribution of power) แนวคิดทางการเมืองดังกล่าว เน้นไปที่การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลัก

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมนี้ หากมองในแง่เป้าหมาย (Goal) ของการพัฒนาก็คือการ กระตุ้นส่งเสริมให้กลุ่มชนด้อยโอกาสที่อ่อนแอ และเข้าไม่ถึงกิจกรรมสาธารณะที่เป็นประโยชน์ อย่างกว้างขวางได้เข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนามากยิ่งขึ้น การมีส่วนร่วม ของกลุ่มอ่อนแอทางสังคม จะช่วยทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งในภาครัฐและภาคประชาชนได้ รับรู้ปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชนผู้ไม่เคยมีบทบาทมาก่อน การพัฒนาที่ยั่งยืน นั้นหมายถึงการสร้าง การรับรู้สิทธิหน้าที่ การส่งเสริมความรับผิดชอบและการเสริมสร้างสมรรถนะ ของผู้คนทุกระดับชั้นให้บรรลุถึงสิ่งที่เป็นเป้าหมายร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม

แนวคิดทางปรัชญาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับเนื้อหาการพัฒนาสังคมที่สำคัญอยู่ สองประการคือ **กระบวนการรวมเบ็ดเสร็จ (Inclusion) และหรือแยกเบ็ดเสร็จ (Exclusion)** และ**ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**^{๑๔} กล่าวในลักษณะโต้แย้งหลายๆ ว่า แนวคิดกระบวนการ รวมเบ็ดเสร็จ เป็นแนวคิดที่นิยมใช้กันมากในการจัดทำนโยบาย และการวิเคราะห์นโยบายทาง สังคม ของยุโรป และเป็นแนวคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งในฐานะเป็นวิธีการเน้นมิติ ภาวะ สูญเสียทาง สังคม (Social Deprivation)

ดังที่กล่าวมาแล้ว การมีส่วนร่วมเป็นทั้งวิธีและเป้าหมายของการพัฒนา แต่แนวคิดทาง ปรัชญาการพัฒนาส่วนใหญ่เท่าที่ผ่านมามีแนวโน้มที่จะแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวคิด ว่าด้วยเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) กล่าวคือ การมีส่วนร่วมนั้นเป็นเครื่องมือหรือวิธี การที่จะช่วยให้บรรลุถึงการปรับปรุงคุณภาพทางกายภาพให้ดีขึ้น ไม่ใช่เป็นเพียงส่วนหนึ่ง แห่งคุณภาพชีวิต และการมีส่วนร่วมนี้สัมพันธ์กับแนวคิดทางปรัชญาว่าด้วยท้องถิ่นนิยม (Localism) อันเป็นแนวคิดที่เน้นการมีส่วนร่วมในระดับจุลภาพ (Micro-level participation) เพื่อการปฏิบัติการอย่างมีประสิทธิภาพของกลุ่ม

^{๑๔} Arjan de haan, (๑๙๙๙). Social Exclusion :to wards an holistic understanding of deprivation. London: DFID, Prepared for the world development Report ๒๐๐๑ Forum on Inclusion, Justice, and poverty Reduction.

อย่างไรก็ตามสิ่งที่จำเป็นขณะนี้ก็คือจะต้องสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเน้นการพัฒนาการมีส่วนร่วมเพื่อมุ่งเป้าไปยังจุดหมายหรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนการพัฒนา กับ**การสร้างวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมในฐานะเป็นเป้าหมายการพัฒนา** สิ่งที่จะต้องคิดและพัฒนาไปก็คือว่า การมีส่วนร่วมนี้จะต้องพิจารณาโดยรวมให้กว้างยิ่งขึ้นจะต้องพิจารณาให้พ้นจากรอบการคิดแบบเดิมๆ ที่จำกัดการมีส่วนร่วมเฉพาะระดับจุลภาพหรือระดับรากหญ้าโดยจะต้องรวมถึงการพิจารณาสัมพันธ์ภาพที่เชื่อมโยงประชาชนที่ถูกแบ่งแยกให้แตกต่างกันในทางพื้นที่และทางลำดับขั้นในสังคมด้วย

ความมั่นคงปลอดภัยทางสังคม

การสร้างความมั่นคงปลอดภัยรวมถึงการป้องกันไม่ให้เกิดเป็นเหตุความยากจน และ**ความไม่ปลอดภัย** อันเนื่องมาจากสาเหตุต่างๆ **ประชาชนที่มีความยากจนมักจะรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยในชีวิต** เพราะฉะนั้น ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องรวมเอายุทธศาสตร์การบริหารจัดการความเสี่ยง (Risk management) โดยจะต้องครอบคลุมถึงการพัฒนาความสามารถของบุคคลและครัวเรือนในการลดความทุกข์และปัญหาความเดือดร้อนต่างๆ จากผลกระทบของเหตุการณ์หรือสภาพการณ์อันไม่พึงปรารถนา และเพิ่มความสามารถในการขยายโอกาสแห่งชีวิตให้ก้าวไกลขึ้น **ประชาชนทั่วไปจะต้องได้รับการปกป้องจากการตกอยู่ในสภาวะความยากจน อดคัดยากไร้ และต้องได้รับการส่งเสริมให้ก้าวพ้นจากความยากจนด้วย**

ยุทธศาสตร์การจัดการความเสี่ยงนี้ รวมถึงการพัฒนาสถาบันทางสังคมให้คืนสภาพสู่ปกติได้เร็ว (Resilience) จากการขัดแย้งและช่วยพัฒนาการปรับตัวเข้าสู่ค่านิยมและเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ เพราะฉะนั้น การจัดการความเสี่ยงซึ่งเป็นมาตรการสร้างความมั่นคงปลอดภัย ความมั่นคงปลอดภัยนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะคนในปัจจุบันเท่านั้น แต่ความมั่นคงปลอดภัยรวมถึงการสร้างหลักประกันถึงสิทธิของคนในยุคต่อไปที่จะได้รับการสนองตอบทางด้านการพัฒนาและด้านสิ่งแวดล้อมอย่างยุติธรรมและเป็นธรรม^{๑๕}

ยุทธศาสตร์การปกป้องทางสังคม (Social Protection) เป็นประเด็นที่จะ ต้องได้รับการกำหนดวางและจำเป็นต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง ด้วยเหตุผลสำคัญ ๒ ประการคือ

๑. ภาวะความเสี่ยง และภาวะเปราะบางทั่วไป (Risks and Vulnerability)
๒. ความต้องการที่จะช่วยผู้ที่ยากจนที่สุด (The need to provide support to the poorest)

^{๑๕} UN. (๑๙๙๙). Report of the United Nations Conference on Environment and development. New York: Un General Assembly.

การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและการปกป้องทางสังคมโดยส่วนใหญ่มุ่งไปที่การจัดการ
มิให้ประชาชนตกไปสู่ภาวะความยากจน หรือความทุกข์ยากต่างๆ โดยการจัดการให้ทีมงานทำ
อย่างต่อเนื่อง มีรายได้มีหลักประกันสุขภาพ นอกจากนี้ ความเสี่ยงที่ขยายขอบเขตไปถึงสาเหตุ
อย่างอื่นก็ต้องคำนึงถึงด้วยเช่นกัน เช่น ความเสี่ยงจากความตาย หรือการบาดเจ็บอันเนื่องมา
จากความขัดแย้งที่มีการใช้อาวุธสู้กัน ความรุนแรงต่างๆ ภายในประเทศ อุบัติภัยในโรงงาน
อุตสาหกรรม และภัยพิบัติตามธรรมชาติ เป็นต้น การจัดการความเสี่ยงจึงเกี่ยวข้องกับการลด
ความเสี่ยง (Risk Reduction) การบรรเทาความเสี่ยง (Risk Mitigation) และการแก้ปัญหาความ
เสี่ยง (Risk coping) ด้วยมาตรการต่างๆ ที่กำหนดขึ้นมาจากภาครัฐและภาคประชาชนซึ่งมีความ
เข้าใจร่วมกัน

การพัฒนาตามแนวพุทธปรัชญา

ขั้นตอนในการแก้ปัญหาชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม

การนำพุทธธรรมมาเป็นปรัชญาชีวิต เพื่อก้าวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงมีความเป็นไปได้
อย่างยิ่ง ต่อไปนี้เป็นการใช้พุทธธรรมสำหรับการแก้ปัญหามนุษย สังคม และธรรมชาติ ซึ่งมี
อยู่ ๒ ขั้นตอนดังนี้

๑. การเปลี่ยนความคิดในการมองธรรมชาติของมนุษย์

การใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหา มนุษย์ สังคม สภาพแวดล้อม และก่อให้เกิดการ
พัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ในเบื้องต้นมนุษย์จะต้องเปลี่ยนวิธีการคิดในการมองธรรมชาติของมนุษย์ ๔
เรื่องให้ถูกต้องเสียก่อน โดยใช้หลักสัจธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางดังต่อไปนี้^{๑๖}

๑.๑ ในเรื่องของ**ศักยภาพ** จะต้องมองว่า มนุษย์สามารถพัฒนาตนในระบบเหตุ
ปัจจัยธรรมชาติให้ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายประสานกลมกลืนกัน มนุษย์จะต้องพัฒนาตนเองให้อยู่
ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น และสามารถจัดการความสัมพันธ์ได้ดีขึ้น

๑.๒ ในเรื่องของ**อิสรภาพ** จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาก็คือ พัฒนาปัญญาให้
คนมีอิสรภาพ คำว่าอิสรภาพในที่นี้หมายถึงสามารถจะมีความสุขได้โดยใช้ธรรมชาติ หรือ
เบียดเบียนธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมน้อยลง สามารถดำรงชีวิตอยู่ดีด้วยตนเอง

๑.๓ ในเรื่องของ**ความสุข** หมายถึงมนุษย์สามารถมีความสุขได้ด้วยตนเองมาก
ขึ้น โดยความสุขนั้นขึ้นต่อธรรมชาติ ขึ้นต่อวัตถุ หรือสิ่งภายนอกน้อยลง เป็นความสุขที่เกิดขึ้น
จากจิตใจที่ได้รับการพัฒนาสูงขึ้นกว่าเดิม เป็นความสุขที่ประณีตลึกซึ้ง และเป็นอิสระมากขึ้น
เป็นความสุขที่เกิดร่วมกับการเห็นสภาพแวดล้อม และสังคมมีความสุข มิได้เป็นความสุขส่วน
บุคคลที่เกิดขึ้นอย่างโดดๆ เช่นในอดีต

^{๑๖} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๓๗). พุทธธรรม. หน้า ๑๕๗-๑๗๐.

๑.๔ ภาวะของมนุษย์ ตามธรรมชาติย่อมมีความแตกต่างกันหลากหลาย ทั้ง แนวตั้งและแนวนอน แนวตั้งคืออยู่ในระดับการพัฒนาที่ไม่เท่ากัน และแนวนอนคือมีความถนัด อัจฉริยะ ความสนใจไม่เหมือนกันพุทธศาสนามองมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายแตกต่างกันหมด และ ยอมรับความแตกต่างหลากหลายเหล่านั้น

จุดเน้นของพระพุทธศาสนาคือ การพัฒนามนุษย์ตามแนวตั้ง โดยพุทธศาสนาให้ความสำคัญในการพัฒนามนุษย์ตามศักยภาพของตนเอง แม้ว่ามนุษย์ไม่สามารถพัฒนาศักยภาพ ได้เท่ากัน แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ ด้วยความเกื้อกูลกลมกลืนและเติมเต็มให้แก่กันและกันได้

วิธีการแก้ปัญหาที่จะต้องเพิ่มศักยภาพทางด้านปัญญาให้แก่มนุษย์ ก็คือพัฒนาศักยภาพด้านการคิด การใช้ปัญญาของมนุษย์ให้ถึงขั้นมีความสามารถที่จะวิวัฒน์ (Evolution) หรือเกิดความคิด ในลักษณะมีอิสรภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดความสมดุลระหว่าง ความต้องการทางวัตถุกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม

๒. พุทธวิธีแก้ปัญหามนุษย์ สังคม และธรรมชาติ

การแก้ปัญหาจะต้องดำเนินการเป็นระบบ และเป็นกระบวนการ และเป็นการ แก้ปัญหาแบบที่สมัยใหม่เขาเรียกกันว่า บูรณาการ (Integrated) และเป็นองค์รวม (holistic) โดยมีองค์ประกอบที่ประสานครบถ้วนและสัมพันธ์กันครบถ้วนถูกต้องพอดีตลอดทั้งองค์รวม จึง จะทำให้เกิดภาวะสมดุล หรือดุลยภาพได้^{๑๗}

วิธีแก้ปัญหาในขั้นต่อไปก็คือการกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาคน ด้วยการปรับ เปลี่ยนทัศนคติหรือท่าทีต่อธรรมชาติ พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ และการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในทางสร้างสรรค์ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ท่าทีต่อธรรมชาติ

เมื่อใดที่มนุษย์มีความเข้าใจ มีท่าทีต่อธรรมชาติถูกต้องไปในทางที่ดีแล้ว ก็จะมี พลิกผันพฤติกรรมให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยหลักการสำคัญที่ชนะของพระพุทธศาสนามอง ธรรมชาติใน ๓ ลักษณะ คือ

- ๑) มองธรรมชาติว่า เป็นที่รื่นรมย์ทำให้มนุษย์มีความสุขกับธรรมชาติ
- ๒) มองเห็นพืชพันธุ์ มนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อน ร่วมกฎธรรมอันเดียวกันกับตน ดังนั้นจะต้องมีเมตตา มีไมตรีต่อกัน
- ๓) พุทธศาสนามองธรรมชาติว่า เป็นสภาพที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการ พัฒนาตนของมนุษย์ด้วยกัน

^{๑๗} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต).(๒๕๓๖). อ้างแล้ว หน้า ๑๘๖-๒๐๗.

การมองเห็นธรรมชาติและสรรพสิ่งทั้งหลายว่าเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติอันเดียวกัน ทำให้จิตใจของมนุษย์เป็นจิตใจที่ขยายปริมณฑลกว้างออก และเป็นจิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตา เป็นจิตใจที่ถึงพร้อมด้วยความรักอันไม่มีขอบเขต และพร้อมที่จะทำสิ่งที่ดีงามเพื่อมนุษยชาติ

๒.๒ พฤติกรรมทางเศรษฐกิจ

เมื่อมนุษย์มีท่าทีที่ถูกต้องต่อธรรมชาติแล้ว ขั้นต่อไปจะต้องมีท่าทีที่ถูกต้องต่อพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ หลักของพระพุทธศาสนาที่เป็นจุดเริ่มต้นข้อนี้คือ การรู้จักความพอดีในการบริโภค หรือที่เรียกกันว่า มัตตัญญูตา โดยมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่มนุษย์จะต้องรู้จักประมาณก่อน

วิธีการประมาณก็คือ การฝึกใช้ปัญญา รู้จักแยกแยะระหว่างคุณค่าแท้กับคุณค่าเทียม เพราะมนุษย์เราสัมผัสกับสิ่งแวดล้อม เช่น วัตถุ สิ่งของ บุคคล สถานที่ เกิดความต้องการต่างๆ ขึ้น เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการหลากหลาย และมีความกว้างไร้ขอบเขต ถ้ารู้จักใช้ปัญญามาแยกแยะระหว่างคุณค่าแท้คุณค่าเทียม ทำให้ลดความต้องการลงจนถึงจุดที่พอดีจริงๆ ผลที่เกิดขึ้นก็คือ คนจะมีชัยสต์ ตัดความฟุ้งเฟ้อ ลดการเบียดเบียนกันในสังคมและเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมไปด้วย

๒.๓ การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในทางสร้างสรรค์

การรู้จักพอดีในการบริโภค มีความหมายรวมไปถึง การสร้างสรรค์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปในแนวทางใหม่ เพื่อสนองท่าทีต่อธรรมชาติและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจอย่าง ที่กล่าวมาแล้ว

ทิศทางพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยในสิบปีข้างหน้า โดยมีทัศนะเกี่ยวกับการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนว่ามนุษย์ประมวลความรู้จากธรรมชาติ มาปรับปรุงวิถีชีวิตของตนให้สะดวกสบายขึ้น ความรู้ก็คือวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นความรู้สากล มนุษย์ได้นำความรู้สาขานี้และความรู้ในสาขาอื่น เช่น เศรษฐศาสตร์การเงินมาประยุกต์ใช้เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ที่เรียกว่า เทคโนโลยี ในอีกด้านหนึ่งมนุษย์ก็ต้องพยายามศึกษาจิตใจของมนุษย์เอง เพื่อมุ่งลดความทุกข์ แสวงหาความสุขและวิถีชีวิตที่สงบ ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยลดการเบียดเบียนกัน ความรู้นี้ก็ คือ ศาสนธรรมเพื่อให้การแก้ปัญหามนุษยสังคม และสภาพแวดล้อมบังเกิดผลอย่างสมบูรณ์ บุคคลจำเป็นจะต้องพิจารณาพฤติกรรมที่เป็นอุปนิสัย หรือความเคยชินที่เป็นพิษเป็นภัยต่อการพัฒนาตนและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ การทำอะไรรตามสบาย พฤติกรรมเห็นแก่ความสนุกเป็นที่ตั้งซึ่งเป็นพฤติกรรมระดับบุคคล และพฤติกรรมระดับสังคมวัฒนธรรม เช่น พฤติกรรมหน้าใหญ่ใจโต พฤติกรรมหลงใหลรวมทั้งพฤติกรรมการแก้ปัญหาด้วยความเห็นแก่ตัวแต่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการแก้ปัญหาเป็น

เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมแทน ถ้าสามารถทำได้อย่างนี้ ก็เท่ากับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญสำหรับการสร้างสันติสุขส่วนบุคคล และสร้างสันติภาพของสังคมไปพร้อมๆ กัน

พุทธปรัชญาว่าด้วยการพัฒนามนุษย์

การพัฒนาชีวิตมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญา

ชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยส่วนประกอบที่เป็นนามธรรมและส่วนประกอบที่เป็นรูปธรรม ส่วนประกอบที่เป็นนามธรรมเรียกรวมว่า จิตใจ สำหรับส่วนประกอบที่เป็นรูปธรรมเรียกว่า ร่างกาย

การพัฒนาชีวิตมนุษย์จึงเป็นการพัฒนาจิตใจและร่างกายของมนุษย์ จิตใจและร่างกายเป็นพื้นฐานแห่งชีวิต

การพัฒนาทั้งจิตใจและร่างกายต้องดำเนินการไปพร้อมๆ กัน และมีลักษณะการพัฒนาแบบสมดุล (Balanced Development)

พระพุทธศาสนาพิจารณาว่า จิตใจเป็นผู้นำร่างกาย ร่างกายเคลื่อนไหวไปตามความต้องการของจิตใจเป็นส่วนใหญ่ พลังขับเคลื่อนให้ร่างกายเคลื่อนไหว นอกจากระบบการสั่งการจากประสาทในสมองแล้ว ส่วนที่มีพลังที่สุดบังคับให้สมองสั่งการคือจิตใจนั่นเอง

ตามปกติจิตใจจัดอยู่ในระบบรับรู้ความรู้สึกและระบบการรับรู้ (Perception) ความรู้สึกเป็นธรรมชาติของจิตทั่วไป เช่น รู้สึกดีใจ รู้สึกเศร้าใจ รู้สึกสุข รู้สึกทุกข์ ความรู้สึกดังกล่าวเกิดขึ้นจากการได้สัมผัสกับสิ่งที่มีกระทบทางประสาทสัมผัส เช่น ตาได้สัมผัสกับรูป หูได้สัมผัสกับเสียง หากจิตใจชอบก็จะปรุงแต่งให้เกิดความสุข ความยินดี ในทางกลับกันหากจิตใจไม่ชอบก็จะปรุงแต่งให้เกิดความเกลียด ความทุกข์

สภาพความรู้สึกสุข หรือทุกข์ขึ้นอยู่กับระดับการรับรู้ การรับรู้ เป็นภาวะที่จิตเปิดรับข้อมูลข่าวสาร มีความสามารถในการแยกแยะข้อดีข้อเสียของสิ่งที่มีกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย การได้สัมผัสกับสิ่งที่มีกระทบเรียกว่า ประสบการณ์ การรับรู้เป็นความตั้งใจที่จะรับข้อมูลข่าวสาร ที่มีกระทบประสาทสัมผัสหรืออินทรีย์ทั้ง ๕ ดังกล่าว ผลที่ปรากฏจากการตั้งใจรับข้อมูลข่าวสาร ทำให้เกิดการประเมินค่าว่า สิ่งนั้นมีประโยชน์หรือไม่ประโยชน์ต่อชีวิตตนเอง และต่อบุคคลอื่นๆ ในสังคมมากน้อยเพียงใด

พื้นฐานเบื้องต้นการพัฒนาชีวิต

ตามหลักพุทธปรัชญา พื้นฐานเบื้องต้นของการพัฒนามี๒อย่างคือ

๑ สิ่งแวดล้อมที่ดี (กัลยาณมิตร/ปรโตโฆสะ)

๒ การเตรียมจิตใจให้ตั้งใจรับรู้อย่างเป็นระบบและเชื่อมั่น (กุศลฉันทะ)

สิ่งแวดล้อมที่ดี

สิ่งแวดล้อมที่ดี คือการมีมิตรที่ดี ชุมชนสังคมที่ดี ศิลปวัฒนธรรมที่ดี ประเพณีปฏิบัติต่างๆ ที่ดีงาม รวมถึงระบบการเมืองการปกครองที่ดี ผู้นำทางสังคมที่ดี เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมที่ดี ทำให้เกิดศรัทธา ความเชื่อมั่นในการทำความดี และชักจูงโน้มน้าวให้ยึดถือเป็นแบบอย่างของการพัฒนาเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ดีงาม ในคัมภีร์ สังยุตตนิกาย มหาวารมรรค พระพุทธเจ้าตรัสว่า^{๑๘}

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่
ย่อมมีแสงอรุณเป็นบุพนิมิต ฉันทไฉ
ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิต
แห่งการเกิดขึ้นของอริยอัชฎาภิกษุ
ฉันทนั้นภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ
จักเจริญ จักทำให้มาก ซึ่งอริยอัชฎาภิกษุ”

ข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติตามหนทางอันประเสริฐหรืออริยมรรคจักดำเนินไปได้ ก็โดยอาศัยกัลยาณมิตรเป็นแบบอย่าง การปฏิบัติตามอริยมรรคถือได้ว่าเป็นการยกระดับการดำเนินชีวิตให้สูงขึ้นหรือให้ประเสริฐขึ้น กัลยาณมิตร รวมเอาสิ่งที่เป็นสัพปาเย คือองค์ประกอบต่างๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น^{๑๙}

การเตรียมจิตใจให้ตั้งใจรับรู้อย่างเป็นระบบและเชื่อมั่น

การเตรียมจิตใจให้พร้อมรับรู้เป้าหมายของการพัฒนาต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ การเตรียมความพร้อมทางจิตใจนี้ เป็นการโน้มน้าวความคิดให้เชื่อว่า การพัฒนานั้นเป็นสิ่งที่ดี ขณะเดียวกัน การกระตุ้นให้มนุษย์มีความเชื่อมั่นว่า การพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพสูงขึ้นและมีจิตใจที่เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรมอันดีงามนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีคุณค่า มีศักดิ์ศรี มีสถานภาพในสังคมสูงขึ้น กระบวนการขั้นนี้อาจเรียกว่า เป็นขั้นตอนการสร้างความรู้หรือความกระตือรือร้นใฝ่รู้ใฝ่พัฒนา (กุศลฉันทะ)^{๒๐} มนุษย์ต้องได้รับการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาอย่างแจ่มชัด

๑๘ ส. ม. ๑๙/๑๒๙/๓๖

๑๙ สัพปาเย คือสภาวะที่เกื้อหนุนการบำเพ็ญสมาธิมี ๗ อย่าง คือ (๑) ที่อยู่อาศัย (๒) แหล่งอาหาร (๓) เรื่องที่พูดคุย เสริมการปฏิบัติ (๔) บุคคลที่เกี่ยวข้องช่วยให้จิตใจสงบผ่อนคลาย (๕) อาหารการกิน (๖) อุณหภูมิสภาพแวดล้อม (๗) อิริยาบถ ดูรายละเอียดใน วินย. อ. ๑/๕๒๔

๒๐ ฉันทะ เป็นหลักการนำไปสู่ความสำเร็จข้อ ๑ ในหลักธรรม อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที.ปา. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓

กุศลฉันทะ จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดมีขึ้นในจิตใจของมนุษย์ กุศลฉันทะเปรียบเสมือนสภาพดินที่ดี พร้อมทั้งจะรองรับการปลูกพืชให้เจริญงอกงามและให้ผลผลิตตามที่ผู้ปลูกต้องการ ดังนั้น การรับรู้สิ่งที่ดีมีประโยชน์ มีคุณค่า เป็นแรงกระตุ้นอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมให้บุคคลมีความพร้อมที่จะรับการฝึกอบรมในสิ่งที่ดีงาม และมีความกระตือรือร้นในการรับการฝึกอบรมหรือการพัฒนาโดยไม่ท้อแท้ แม้จะมีอุปสรรคมาขัดขวางก็จะไม่ยอมท้อ ยังมีกุศลฉันทะแรงหรือเข้มแข็งมากเท่าไร ก็ยังมีวิริยะอุตสาหะที่จะรับการฝึกอบรมมากขึ้นเท่านั้น กุศลฉันทะ เป็นความพร้อมแห่งจิตใจที่เสริมด้วยปัญญา คือมีความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ได้รับมาอย่างดี สามารถแยกแยะได้ว่าความรู้ที่ได้รับมามีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์

การเตรียมความพร้อมทางจิตใจนี้ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งสำหรับการพัฒนาชีวิตมนุษย์

เมื่อมีองค์ประกอบพื้นฐานทางการภาพและทางจิตใจซึ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาจิตใจมนุษย์ดังกล่าวแล้ว จึงสมควรดำเนินการพัฒนาตามขั้นตอนของการพัฒนาจิตใจมนุษย์ต่อไป

กระบวนการพัฒนาจิตใจของมนุษย์

กระบวนการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ วิเคราะห์ตามแนวพุทธปรัชญา ดำเนินการตามขั้นตอน ๗ ขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นตอนที่ ๑ สำรวจสภาพทางจิตใจ
- ขั้นตอนที่ ๒ ระบุความต้องการในการพัฒนา
- ขั้นตอนที่ ๓ ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการพัฒนาจิตใจ
- ขั้นตอนที่ ๔ จัดทำบทเรียน/แบบฝึกอบรม
- ขั้นตอนที่ ๕ ดำเนินการฝึกอบรม
- ขั้นตอนที่ ๖ วิเคราะห์ผลการฝึกอบรม
- ขั้นตอนที่ ๗ ประเมินผลการฝึกอบรม

กระบวนการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ดังกล่าว ดำเนินการตามกรอบอริยสัจ ๔ กล่าวคือ ขั้นที่ ๑ ขั้นที่ ๒ ขั้นที่ ๓ ต้องได้รับการอธิบายให้ชัดเจน ทั้ง ๓ ขั้นนี้เปรียบเหมือนสภาพปัญหาและความจริงบางอย่างอันไม่พึงปรารถนา ซึ่งวิเคราะห์ตามพุทธปรัชญาก็คือ ความทุกข์

สภาพจิตใจแห่งบุคคลเป้าหมายที่ต้องได้รับการพัฒนาสามารถรู้ได้จากการสังเกตพฤติกรรมหรือการแสดงออกทางกายและทางวาจา แต่ขั้นนี้จะดำเนินต่อไปได้ก็โดยอาศัย การสังเกตอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง

สภาพจิตใจที่มีปัญหาจะแสดงออกมาโดยปราศจากการควบคุม ถึงจะมีการควบคุม แต่

ก็ควบคุมได้น้อย ดังนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงสะท้อนถึงปัญหาทางจิต เช่น เมื่อมีความโกรธ ก็จะแสดงออกมาซึ่งความโกรธโดยไม่คำนึงถึงสถานที่และเวลา คนที่มีปัญหาทางจิตมักจะขาดความอดทน ชอบมองโลกในแง่ร้าย (Pessimistic) เป็นคนเจ้าอารมณ์ใจแคบ ทนเห็นคนอื่นได้ดีกว่าตนเองไม่ได้ (อิจฉาริชยา) และชีวิตดูเหมือนจะมีความสุขตลอดเวลา แทบจะไม่มีความสุขหรือสดชื่นใดๆ และอาจจะไม่มีการแสดงออกมาแม้กระทั่งรอยยิ้มหรือเสียงหัวเราะ

เป้าหมายของการพัฒนาจิตใจมนุษย์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตโต) กล่าวถึงบุคคลที่มีจิตใจพัฒนาดีแล้วจะประกอบด้วยจิตที่มีคุณลักษณะ ๓ ประการคือ

- ๑ สุขภาพจิตดี
- ๒ คุณภาพจิตดี
- ๓ สมรรถนะจิตดี

เสถียรพงศ์ วรรณปก^{๑๑} กล่าวไว้ เช่นกันว่า บุคคลที่มีการพัฒนาดีแล้ว จิตใจจะมีลักษณะเด่น ๓ ประการ คือ

- ๑ ผ่อนคลาย
- ๒ อ่อนโยน
- ๓ เข้มแข็งและสร้างสรรค์

เมื่อศึกษาและวิเคราะห์โดยละเอียด เป้าหมายการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญามีดังนี้

๑ พัฒนาจิตใจให้มีความสุข

พระพุทธศาสนาเห็นว่า ชีวิตคือความทุกข์^{๑๒} สิ่งที่ต้องทำให้เกิดความสุข คือการกำจัดความทุกข์ได้ยอมทำให้มีความสุข การจะบรรลุถึงความสุขได้ต้องกำจัดสาเหตุแห่งความทุกข์ (สมุทัย) อันได้แก่ความโลภ ความโกรธ และความหลง กิเลสใหญ่ ๓ ประการนี้เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ และผลักดันให้แสดงออกมาเป็นกิเลสย่อยหรือกิเลสฝอยต่างๆ อีกมากมาย เช่น ความอาฆาตพยาบาท ความขัดเคืองน้อยใจ ความลุ่มหลงพอใจในกามคุณอย่างไร้สติ การตกเป็นทาสอบายมุข ดังนั้น การมีความต้องการอยากได้ อยากมี อยากเป็นโดยไม่มีที่สิ้นสุด ล้วนถูกผลักดันโดยกิเลสคือโลภะ ราคะ การมุ่งโจมตี ทำลายล้างคนที่คิดต่างเห็นต่าง เป็นผลของกิเลสคือโทสะ พยาบาท เป็นต้น ประกอบกับบอวิชาเข้ามาครอบงำจึงยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) ในทิว

๑๑ เสถียรพงศ์ วรรณปก. (๒๕๕๙).นสพ.มติชน ๓ ตค. หน้า ๓๒.

๑๒ ชีวิตคือนามรูป วิสุทธิ. ๓/๒๑๖. ชีวิตไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน. ที. ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๙ ฯลฯ

ของตนเองจนไม่เปิดใจรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น ดังนั้น มิจฉาภิภูฏฐิ จึงเป็นสาเหตุหลัก
ต้นให้เกิดความทุกข์อย่างหนึ่ง ข้อนี้วิเคราะห์ตามหลักอริยสัจจ ๔

ความสุขของมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดจากการปฏิบัติตามจริยธรรม ความสุขแห่งจิตใจเกิด
จากการได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จัดเป็นนิรามิสสุข^{๒๓} คือ เป็นความสุขที่ไม่อิงด้วยอามิสหรือวัตถุ
สิ่งของใดๆ เป็นความสุขที่ไม่เจือด้วยความหมักหมม เป็นความสุขที่ไม่เกิดโทษในภายหลัง^{๒๔}

อามิสสุข เป็นความสุขในเบื้องต้นสำหรับปุถุชนผู้ยังเสพกามคุณอยู่ แต่ผู้ที่มีปัญญา
รู้เท่าทันกฎแห่งไตรลักษณ์ จะไม่ถลำลึกหลงไหลในอามิสสุข จนเกิดอันตรายหรือความเดือดร้อน
รุนแรง จิตใจที่พัฒนาดีแล้วจะมีหลักประกันชีวิต คือนิรามิสสุขโดยจะไม่แสวงหาความสุขที่อยู่
บนฐานการเบียดเบียนชีวิตของบุคคลอื่น

อามิสสุข ได้จากการสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ คือ ทางตา ทางหู ทาง
จมูก ทางลิ้น และทางกายสัมผัส และได้จากความคิดอยากได้สิ่งต่างๆ แล้วได้รับสิ่งนั้นตามความ
ปรารถนา ส่วนนิรามิสสุข เป็นความสุขภายในจิตใจ ที่ปลอดโปร่งผ่องใส ปราศจากสิ่งขัดขวาง
กีดกัน เป็นความสุขที่ปลอดจาก ความวิตก กังวล ความรู้สึก คับแคบ และปราศจากกิเลส
ปรุ้งแต่่ง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต)^{๒๕} ได้กล่าวว่า อามิสสุข เป็นความสุขที่อิง
อาศัยปัจจัยภายนอก อันได้แก่อารมณ์ และวัตถุสำหรับสนองความต้องการ จิตที่ติดอยู่กับอามิส
สุข เป็นจิตที่ยังไม่ได้รับการพัฒนามักจะตื่นรน กระวนกระวายแสวง มีลักษณะยึดติด หวงเหวน
เป็นความสุขที่อิงอยู่กับความเห็นแก่ตัว และเป็นความสุขที่พร่องอยู่เป็นนิตย์ มนุษย์ที่มีความสุข
แบบนี้จะมีจิตใจผันแปรเปลี่ยนแปลงไปตามอารมณ์และวัตถุภายนอก ซึ่งอาจจะเรียกว่าภาวการณ์
ตกเป็นทาสของปัจจัยภายนอก

ส่วนความสุขที่เป็นนิรามิสสุข เป็นความสุขจากภายในจิตใจ โดยไม่อิงอาศัยอารมณ์และ
วัตถุจากภายนอก เป็นความสุขที่ปราศจากกิเลสคือความอยากมาปรุ้งแต่่ง เป็นความสุขที่เกิด
จากความเข้าใจในเหตุผลของการทำสิ่งที่ดีงาม เป็นความสุขทางจิตที่เป็นอิสระและมีปัญญา
(อุเบกขา) ภาวะจิตที่มีลักษณะดังกล่าวเรียกว่า ภาวะพ้นทุกข์ มนุษย์ควรได้รับการพัฒนาให้
รู้จักแสวงหาความสุขที่อยู่เหนือวัตถุหรืออารมณ์ภายนอก โดยควรเป็นความสุขที่ได้รับจากการ
บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือคนอื่นอันเป็นหลักจริยธรรมเพื่อสังคม

๒๓ ตามหลักพุทธธรรม ความสุขมี ๒ อย่าง คือ (๑) อามิสสุข (สุขที่อิงอาศัยวัตถุสิ่งของหรือกามคุณ) (๒) นิรามิสสุข
(คือสุขที่ไม่อิงอาศัยวัตถุสิ่งของหรือกามคุณ) ดู อด. ทุก. ๒๐/๓๑๓/๑๐๑

๒๔ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๙). พุทธธรรม. อ่างแก้ว. หน้า ๗๑.

๒๕ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๙). อ่างแก้ว. หน้า ๗๔-๗๖.

๒. พัฒนาจิตใจให้มีความนึมนวลอ่อนโยน

จิตใจที่มีความนึมนวล อ่อนโยน คือจิตใจที่เต็มไปด้วยความรัก ความเมตตา เป็นจิตใจที่มองเห็นการช่วยเหลือบุคคลอื่นสำคัญเหนือประโยชน์ส่วนตน เป็นจิตใจที่พร้อมจะให้โดยไม่หวังอะไรตอบแทน บุคคลที่มีจิตใจพัฒนาดีแล้วจะสร้างแต่สิ่งที่ดีงาม มนุษย์ที่มีคุณธรรมเท่านั้นจะเป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ด้วยกัน มนุษย์ที่มีคุณธรรมก็คือมนุษย์ที่มีจิตใจนึมนวล อ่อนโยน แม้แต่อำนาจเหนือธรรมชาติก็ยอมชอบมนุษย์ที่มีจิตใจนึมนวล อ่อนโยน ดังนั้น มนุษย์ที่มีเมตตา ย่อมเป็นที่รักของเทวดา และอมมนุษย์ทั้งหลายด้วย มนุษย์ที่มีเมตตาถือว่าเป็นมนุษย์ที่มีเกราะป้องกันภัย ไม่ว่าจะป็นภัยจากมนุษย์ด้วยกัน หรือภัยจากเทวดาและอมมนุษย์ต่างๆ^{๒๖}

ศัตรูที่สำคัญแห่งจิตใจที่นึมนวล อ่อนโยนก็คือ ความอาฆาต พยาบาท และความโกรธ ตัวกิเลสดังกล่าวทำให้จิตใจหยาบกระด้าง ไม่นึมนวล และยอมสามารถผลักดันจิตใจให้มีการแสดงออกในลักษณะประทุษร้ายต่อตนเองโดยไม่รู้ตัว รวมทั้งกระตุ้นให้ร่างกายประทุษร้ายต่อบุคคลอื่นด้วยที่ทำให้เกิดความเครียด อันเป็นภาวะที่ตรงกันข้ามกับความยอมคลายดังที่กล่าวมาแล้ว

กระบวนการพัฒนาจิตใจให้เกิดความนึมนวล อ่อนโยน ต้องเริ่มต้นด้วยการชี้ให้โทษแห่งความอาฆาตพยาบาทและความโกรธ โทษคือภัยที่สร้างความเสียหายอันเนื่องมาจากความอาฆาตพยาบาทและความโกรธมีปรากฏเป็นตัวอย่างตามสื่อต่างๆ ที่แสดงออกมาให้เห็นเป็นประจำ^{๒๗}

พระครูพิพิธปริยัติกิจ (ชยันต์ พุทธธมโม) และพระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความโกรธ และวิธีจัดการความโกรธ^{๒๘} ได้กล่าวถึงภัยอันตรายของความโกรธ ซึ่งสามารถสรุปได้ ๒๒ ประการ คือ ๑) สูญเสียสุขภาพ ๒) มีผิวพรรณทรามไม่สดใส ๓) ขาดสติทำให้อยู่เป็นทุกข์ ๔) ประสบทุกข์ทันตา ๕) โภคทรัพย์เสียหาย ๖) เสื่อมจากลาภยศ สรรเสริญ และสุข ๗) เสี่ยงต่อการเป็นฆาตกร ๘) จิตกำเริบฟุ้งซ่านไม่สะอาด ๙) เปลี่ยนพฤติกรรมผิดปกติทันที ๑๐) ประสบทุกข์และภัยพิบัติต่าง ๆ ๑๑) ทำลายประโยชน์ที่ทำไปแล้ว ๑๒) มองไม่เห็นธรรม ๑๓) เสื่อมจากกุศลธรรม ๑๔) พุดจาหยาบคาย เสียสติ ๑๕) ทะเลาะวิวาท ทำลายมิตรภาพและก่อความแตกแยก ๑๖) ทำร้าย ทำลายกัน จนกระทั่งก่อสงคราม ๑๗) ทำอัตวินิบาตกรรม ๑๘) ไร้

^{๒๖} ดูรายละเอียดในปีพจนานุกรมคติธรรมวัดสุ. ธ.อ. ๘/๑๒๓ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพระปภากาวาสิตสเถระแก่เมตตาแก่เทวดาที่มารังควาญตนขณะที่บำเพ็ญเพียรภาวนาในป่า

^{๒๗} หนังสือพิมพ์ข่าวสด ลงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕ รายงานโทษการทำร้ายร่างกายวัยรุ่น คู่กรณีชัชรถจักรยานยนต์ เขียวชนรถเก๋ง ของพิธีกร ดารา ที่มีชื่อเสียงว่า นอด ซึ่งทำให้ดาราพิธีกรดังกล่าวสูญเสียดำแหน่งหน้าที่การงานจากการเป็นพิธีกรในสถานีโทรทัศน์ทุกช่องทุกรายการ ความโกรธทำให้อารมณ์ความรุนแรงเรื่องแห่งชีวิตดับลงอย่างน่าเสียดาย

^{๒๘} พระครูพิพิธปริยัติกิจ (ชยันต์ พุทธธมโม) และพระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต (๒๕๕๘). ความโกรธและการจัดการความโกรธ:๑ กรุงเทพมหานคร : กองทุนผลิตหนังสือและตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาอุวพุทธสงฆ์, หน้า ๔๙-๖๗

ญาติขาดมิตร ๑๙) ประพฤติทุจริต ทางกาย วาจา และใจ ๒๐) ตายก่อนวัย และตายไม่สงบ ๒๑) ขัดขวางการบรรลุธรรมชั้นสูง ๒๒) เกิดในอบายภูมิ ทุกคติภูมิ และนिरกภูมิ

ศัตรูของความนิมนวล อ่อนโยน ก็คือความโกรธ การพัฒนาจิตใจให้มีความนิมนวลต้องพัฒนาการป้องกัน มิให้ความโกรธเกิดขึ้น ขณะเดียวกันเมื่อมีความโกรธเกิดขึ้นต้องแก้ไขโดยลด เลิก ละความโกรธ การแก้ไขวิธีการดังกล่าวต้องใช้สติกำกับ สติคือรู้เท่าทันสภาวะแห่งจิตที่ถูกปรุง แต่งด้วยอารมณ์ ที่มากระทบ สติจึงเป็นเครื่องมือป้องกันและแก้ไขความโกรธ

ความโกรธนั้น เป็นกิเลสสำคัญมากและ เป็นมูลเหตุแห่งการกระทำทุจริตทางใจ ทางกายและทางวาจา การกำจัดความโกรธได้ย่อมอยู่เป็นสุข^{๒๙} ความโกรธ นอกจากเป็นศัตรูแห่ง ความเมตตา กรุณาแล้ว ยังเป็นศัตรูแห่งความผ่อนคลายอีกด้วยซึ่งความผ่อนคลายในที่นี้ก็คือ ความสุขนั่นเอง

๓ การพัฒนาจิตใจให้มีความเข้มแข็ง สร้างสรรค์

จิตใจที่เข้มแข็ง คือจิตใจที่มีภูมิต้านทานกิเลสและสิ่งยั่วยู่ต่างๆ อย่างแข็งแกร่ง เป็นจิตใจ ที่มีขันติเป็นอย่างสูงและเป็นจิตใจที่เต็มไปด้วยสติปัญญา พร้อมกับแข็งแกร่งด้วย สมาธิและ วิปัสสนา (สติ) ตลอดเวลา จิตใจที่เข้มแข็งแสดงถึงจิตใจที่ตั้งามพร้อมๆ กัน

คุณลักษณะจิตใจที่เข้มแข็งและสร้างสรรค์ ประกอบด้วยจิตใจที่มีคุณธรรมเหล่านี้ คือ ขันติ วิริยะ สัมมาทิฐิ สัมมาสมาธิ สัมมาสติ กตัญญู โยนิโสมนสิการ คุณลักษณะดังกล่าว มิได้ แยกออกจากคุณลักษณะที่ได้กล่าวมาข้างต้น แต่ในบางคนอาจจะมีคุณลักษณะจิตในด้านใดด้าน หนึ่งเข้มแข็งกว่าด้านอื่น ดังนั้น คุณลักษณะด้านอื่นจึงอาจจะไม่มีโอกาสแสดงออกมาให้เห็น

การพัฒนาจิตใจให้มีความเข้มแข็งและสร้างสรรค์ ตามคุณลักษณะที่กล่าวมา จะต้องเริ่ม ต้นด้วย การเตรียมความพร้อม ๑) ทางด้านบุคคลที่เกี่ยวข้องกัน กระบวนการพัฒนา คือผู้ถูก พัฒนา และผู้มีสนับสนุนการพัฒนา ๒) ทางด้านสภาพสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อประสิทธิภาพการ พัฒนาโดยไม่พละพลาถนจ้อแจและความปลอดภัย ๓) ทางด้านหลักสูตร เนื้อหาที่เหมาะสม ๔) ทางด้านปัจจัยบำรุงและส่งเสริมการพัฒนารวมทั้งวัสดุอุปกรณ์และค่าใช้จ่ายต่างๆ ๕) ทางด้าน สภาพดินฟ้า อากาศ (ต้องจัดอบรมภายใต้สภาพอุณหภูมิที่เหมาะสม) ๖) ทางด้านการคมนาคม การสื่อสารที่สามารถเดินทางติดต่อไปมาได้สะดวก^{๓๐}

ความพร้อมด้านต่างๆ เป็นเงื่อนไขจำเป็นมากสำหรับกระบวนการพัฒนาจิตใจ ความพร้อมดังกล่าวมาอาจเรียกตามทฤษฎีระบบ (Systems Theory) ว่า เป็นปัจจัยนำเข้า (Input)

๒๙ โกรธ ฆตวา สุชี โหติ.

๓๐ ประยุกต์จาก แนวคิด สัปบายะ ๗ ประการแห่งพุทธธรรม วินย. อ. ๕๒๔, ม

ในการพัฒนาจิตใจทุกด้านจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยความพร้อม ขณะเดียวกันการเตรียมความพร้อมนี้ ถือว่าเป็นกระบวนการพัฒนาเบื้องต้นก็ได้ มีปัจจัยหลายอย่างที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเตรียมความพร้อม เช่น การขาดปัจจัย คือสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมที่จะต้องเตรียมให้พร้อม แต่กลับไม่พร้อม ย่อมมีผลกระทบต่อกระบวนการพัฒนาโดยกระบวนการที่จะดำเนินต่อไปอาจช้าลง และอาจจะส่งผลกระทบต่อผลสำเร็จในการดำเนินการพัฒนา

กระบวนการพัฒนาจิตใจมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญา

คำว่ากระบวนการพัฒนา (Process of Development) คือ กระบวนการดำเนินการเพื่อบรรลุผลสำเร็จ ในที่นี้หมายถึงความสำเร็จอันเกิดจากการพัฒนาจิตใจซึ่งจะต้องมีคุณลักษณะผ่อนคลาย อ่อนโยน และเข้มแข็ง กระบวนการนี้ดำเนินการโดยการเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจที่เป็นทุกข์ เครียด ซอบโกรธและไม่มีความรู้ไปสู่คุณลักษณะที่พึงตามเป้าหมายการพัฒนาจิตใจดังกล่าวข้างต้น กระบวนการพัฒนาจิตใจ ก็คือกระบวนการขัดเกลาจิตใจ จากสภาพด้อยพัฒนาให้เป็นจิตใจที่เจริญก้าวหน้า มีสติปัญญา มีความรู้เข้มแข็ง มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ และมีความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ และสัตว์โลก

ในการพัฒนาจิตใจมนุษย์จะประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญ ๕ กระบวนการที่สำคัญ ๕ กระบวนการ^{๓๑} คือ

๑ การให้มีศรัทธา เชื่อมมั่นในผลของการเสียสละหรือการให้ทานโดยไม่หวังอะไรตอบแทน

การให้ (หรือทาน) เป็นกระบวนการขั้นต้นในการขัดเกลามีให้จิตใจคับแคบหยาดกายเห็นแก่ตัวโดยทั่วไปมนุษย์ชอบคนที่ให้ มนุษย์ที่ยึดติดกับวัตถุจะมองผู้ให้วัตถุที่บุคคลชอบว่าเป็นคนใจดีมีเมตตา กรุณา ดังนั้น ผู้ที่ให้จึงมักจะเป็นที่รักของผู้รับ ตัวอย่างการพัฒนาให้เกิดศรัทธาในทางมีมากมาย โดยเฉพาะตัวอย่างของบุคคลที่สังคมให้เกียรติยกย่องว่าเป็นคนดี (คนมีใจดี) มีปรากฏออกมาผ่านสื่อต่างๆ เป็นประจำ ซึ่งมักจะเป็นคนมีน้ำใจช่วยเหลืองานสาธารณประโยชน์ (จิตอาสา) และบริจาคเงินทอง สิ่งของต่างๆ แก่ผู้ยากไร้และองค์กรที่ช่วยเหลือผู้ยากไร้

การได้เห็นตัวอย่างของคนทำความดีมีน้ำใจช่วยเหลือสังคม ย่อมทำให้จิตใจของบุคคลเกิดปิติ มีความสุข ความผ่อนคลาย และพร้อมจะดำเนินการตามแบบอย่างที่ดีงามเหล่านั้น การให้ทานด้วยจิตที่บริสุทธิ์ และด้วยสิ่งของที่บริสุทธิ์ ย่อมจะส่งผลให้จิตใจมีความสะอาดและสูงส่งตามไปด้วย การให้ทานจึงต้องให้ด้วยใจที่เป็นกุศล การอบรมให้มนุษย์รู้จักให้ อาจจะเริ่มต้นด้วย

๓๑ กระบวนการทั้ง ๕ กระบวนการนี้ประยุกต์จากหลักธรรมที่ชื่อ อนุปพพิททา ๕ ซึ่งประกอบด้วย ๑) ทาน ๒) ศีล ๓) สุคติโลกสวรรค์ ๔) โทษของการยึดมั่นถือมั่นในกามคุณ และ ๕) ผลของการเสียสละโลกียสุขและมุ่งแสวงหาความสุขอันประณีตสูงยิ่งขึ้น ดูรายละเอียดใน ที. ซี. ๙/๒๓๗/๑๘๙

การให้มนุษย์รู้จักการแสดงความชื่นชมยินดี (อนุโมทนาหรือมุทิตา) ต่อบุคคลอื่นที่ได้ให้ทาน และมีจิตอาสาช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆ การหัดแสดงความชื่นชมยินดีต่อการทำความดีของบุคคลอื่นต้องทำเป็นประจำจนกลายเป็นนิสัยติดตัว

ผลของการแสดงความชื่นชมยินดีต่อความดีหรือความสำเร็จของบุคคลอื่นย่อมทำให้บุคคลมีความสงบไร้ความริษยา^{๓๒} ซึ่งก็คือการมีจิตใจที่ผ่อนคลายไร้ทุกข์อันเกิดจากความริษยาบุคคลอื่น

ปัญหาการเมืองที่ทำให้สังคมวุ่นวายเกิดการเดินขบวนต่อต้าน หรือประท้วง หรือปิดถนน ปิดบ้านเมือง ปิดสถานที่ราชการ ส่วนหนึ่งเกิดจากจิตใจของผู้นำทางการเมืองบางคนขาดมุทิตา มีแต่ความริษยาในนักการเมืองที่ได้รับผลสำเร็จจากการเลือกตั้งแต่ได้เป็นรัฐบาล นักการเมืองที่ไม่มีมุทิตา ถือว่าเป็นคนใจแคบ จิตใจมีความตระหนี่เป็นประจำและไม่เคยให้สิ่งใดแก่บุคคลอื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจโดยจะให้อะไรแก่ใครก็ตามมักจะคำนึงถึงผลตอบแทนว่า คຸ້ມคຳหรือไม่ การให้ทานองนี้ก็คือการลงทุนนั่นเอง มิใช่การให้แบบให้ทานที่บริสุทธิ์ ปัญหาความทุกข์ความเดือดร้อนในสังคมจะลดน้อยลง ถ้าประชาชนในสังคมมีจิตใจเสียสละ รู้จักให้และมีมุทิตาต่อการทำความดีของคนอื่น

๒ การอบรมให้มีศีล

กระบวนการพัฒนาจิตใจให้มีศีล คือ กระบวนการน้อมนำจิตใจให้กลับมาสู่ภาวะปกติแห่งมนุษย์ที่แท้จริง ภาวะปกติแห่งมนุษย์ คือ ภาวะที่มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยปราศจากการเบียดเบียนกัน เป็นภาวะที่มนุษย์มองมนุษย์ในฐานะเป็นมิตร มิใช่เป็นศัตรูและเป็นภาวะที่มนุษย์เคารพในสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์ด้วย

ศีลจึงเป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจมนุษย์ให้มีคุณธรรม จริยธรรม การมีศีลถือว่าเป็นการชำระจิตใจให้สะอาด บริสุทธิ์ สูงส่ง และประณีต กระบวนการอบรมพัฒนาให้มีศีล สามารถดำเนินการตามลำดับแห่งความละเอียดอ่อนและสูงส่งโดยผู้ที่ยังไม่มีศีลเบื้องต้นจะต้องพัฒนาให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักเบญจศีลหรือศีล ๕ อันเป็นศีลขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ให้สังคมทั่วไป

๓ เบญจศีล เป็นกรอบของการพัฒนาจิตใจมนุษย์และสังคม

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง สิริปัญโญ) เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ได้ตรัสไว้ว่า **ศีล ๕ เป็นหลักประกันของมนุษย์ เป็นคุณธรรมสากล ไม่ว่าจะนับถือศาสนาใด^{๓๓} มนุษย์ควรมีความมุ่งมั่นอดทนต่อการถูกเบียดเบียนและไม่ปรารถนาจะเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน** ควร

^{๓๒} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๗). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม อ่างแก้ว หน้า ๑๖๐-๑๖๑

^{๓๓} พิมพ์ในแผ่น POSTER ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ชุดสื่อการวัดการความรู้กับสุขภาพเชิงพุทธ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๘

ประกอบอาชีพสุจริตไม่ฉ้อโกง ควรยกย่องความเป็นมนุษย์แห่งสตรีเพศมีความจริงใจที่จะพูดให้
เกิดประโยชน์และสร้างสรรค์อย่างมีสติปัญญา ไม่ตกเป็นทาสของสุรา ยาเสพติดโดยรู้เท่าถึง
โทษภัยของการเสพติดต่างๆ

คำถามที่มักจะได้ยินได้ฟังตลอดเวลาที่มีมาตรการอะไรบางอย่างในการส่งเสริมให้คนปฏิบัติ
ตนตามกรอบของศีล ๕ และใช้มาตรการอะไรในการลงโทษผู้ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามหลักเบญจศีล

การแสวงหาคำตอบต่อคำถามดังกล่าว มักจะโยงไปถึงผู้มีอำนาจในการปกครองบ้าน
เมือง และองค์กรมหาเถรสมาคม แน่นนอน หากใช้มาตรการตามกฎหมายในการลงโทษผู้ฝ่าฝืนไม่
ปฏิบัติตนตามกรอบของศีล ๕ จะต้องมีการบัญญัติศีล ๕ ในกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญา
และต้องให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติรับรองการออกกฎหมายว่าด้วยศีล ๕ และการลงโทษผู้ฝ่าฝืน
ไม่ปฏิบัติตามกรอบแห่งศีล ๕

แต่ประเด็นการใช้มาตรการทางกฎหมายลงโทษผู้ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกรอบแห่งศีล ๕ มี
บัญญัติไว้ในกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญาที่เกี่ยวข้องกับการลงโทษผู้ทำร้ายร่างกายบุคคลอื่น
(ศีลข้อที่ ๑) และผู้ลักทรัพย์ของบุคคลอื่น (ศีลข้อที่ ๒) เป็นต้น บทบัญญัติแห่งกฎหมายเหล่านี้
แม้จะไม่ได้ระบุว่าเป็นบทบัญญัติแห่งศีล ๕ แต่ก็เป็นบทบัญญัติที่ส่งเสริมการปฏิบัติตามศีล ๕
โดยทางอ้อมนั่นเอง การลงโทษทางแพ่ง เช่นการปรับและทางอาญาตามมาตรฐานกฎหมาย ย่อม
ทำให้คนเกิดความกลัวต่อการลงโทษ ความกลัวการลงโทษเป็นแรงผลักดันมิให้คนเบียดเบียนคน
อื่น ลักษณะทรัพย์สินของบุคคลอื่น ชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลอื่นจะได้รับการเคารพพิทักษ์โดย
อาศัยมาตรการลงโทษตามกฎหมาย แต่ความกลัวการถูกลงโทษ ควรเกิดจากจิตสำนึก คือ การ
มีหิริและโอตตปปะ ซึ่งเป็นมาตรการป้องกันมิให้แสดงความรุนแรงต่อชีวิต และละเมิดต่อ
ทรัพย์สินของบุคคลอื่นที่มีประสิทธิภาพสูงสุด

การแสวงหาคำตอบมามาตรการส่งเสริมการปฏิบัติตนตามกรอบแห่งศีล ๕ จะเป็นมาตรการ
ทางสังคม ซึ่งจะต้องให้เกียรติยกย่องหรือให้รางวัลแก่คนทำความดี ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
และคอยช่วยเหลือแนะนำบุคคลอื่นให้เคารพในสิทธิแห่งชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลอื่น
มาตรการทางสังคมดังกล่าวนี้ ปรากฏในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหลายรูปแบบ เป็น
ขบวนการอนุรักษ์นิยมและขบวนการสิทธิมนุษยชน เป็นต้น

ขบวนการสิทธิมนุษยชน คือ ขบวนการเคลื่อนไหว เพื่อมุ่งสนองความต้องการสิทธิแห่ง
มนุษย์ มนุษย์ต้องการมีสิทธิขั้นพื้นฐานในเรื่องดังต่อไปนี้ ๑) การกระทำสิ่งที่ดีงามและสร้างสรรค์
๒) การครอบครองสิ่งต่างๆ ที่ได้มาด้วยความชอบธรรม และ ๓) การได้รับบางสิ่งบางอย่างที่ตน
พึงได้ทั้งที่เป็นวัตถุและเป็นนามธรรม เช่น การเคารพ^{๓๔}

๓๔ Roderick C. Oglely ใน William Outhwaite(บรรณาธิการ) อ้างแล้ว ๒๐๐๖ หน้า ๕๗๓

โดยหลักการสากล มนุษย์ย่อมมีสิทธิดังกล่าว สังคมที่พัฒนาแล้วจะออกกฎหมายรองรับสิทธิดังกล่าวของมนุษย์ ซึ่งใช้เป็นแบบฉบับของสิทธิพิเศษเหนือกฎหมายหรือสิทธิตามศีลธรรมอีกด้วย

สิทธิตามศีลธรรม (Moral Right) เป็นสิทธิตามธรรมชาติแห่งความเป็นมนุษย์กล่าวอีกนัยหนึ่งสิทธิตามศีลธรรมก็คือสิทธิที่มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม มีความเคารพ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันตามธรรมชาติอย่างเป็นปกติแห่งกลุ่มมนุษย์ โดยสภาพแห่งธรรมชาติ (State of Nature) มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ต้องมีศีลธรรม คือต้องงดเว้นจากการเบียดเบียนกัน ดังนั้น มนุษย์ควรรู้จักผ่อนคลายในการปฏิบัติต่อกันไม่ควรบังคับกันในเรื่องที่อาจจะขัดกับสิทธิแห่งศีลธรรมหรือสิทธิแห่งความเป็นธรรมชาติ^{๓๕}

พระพุทธศาสนาเน้นสิทธิแห่งมนุษย์ในด้านต่างๆ ที่มนุษย์ควรจะมีและควรจะเป็น โดยเฉพาะสิทธิในการทำมาหากินเพื่อตนเอง ต่อสัตว์โลก ต่อธรรมชาติ และต่อสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (โอปปาติกะ) **มนุษย์ควรมีสิทธิในการพัฒนาตัวเอง** โดยเฉพาะการพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมสูงขึ้นจนถึงขั้นหลุดพ้นจากกิเลส ศีลกล่าวโดยเฉพาะ**เบญจศีล** เป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาจิตใจมนุษย์ควรให้สิทธิในการรักษาศีลหรือปฏิบัติตามหลักศีล แต่มนุษย์ไม่ควรใช้สิทธิในการทำร้ายเบียดเบียนชีวิตอื่นๆ รวมทั้งสิทธิในการแสวงหาผลประโยชน์อันมิชอบบนพื้นฐานความเดือดร้อนของผู้อื่น

ในทางจิตเจ้านั้นสิ่งที่มนุษย์ต้องการมากที่สุดคือ**ความเป็นอิสระ** ปราศจากการถูกบังคับ ข่มขืนจิตใจ มนุษย์ทุกคนต้องการสิทธิตามธรรมชาติขั้นนี้มากที่สุด ซึ่งทุกคนจะต้องมีอย่างเท่าเทียมกัน ขณะเดียวกันมนุษย์จะต้องมีอิสระในการเลือกอย่างฉลาดโดย ๑) การมีสิทธิในการอดทนอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ปราศจากการใช้การบังคับหรือกดขี่กันและกัน และ ๒) การมีสิทธิที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งไม่เป็นการบังคับฝืนใจหรือเป็นอันตรายต่อบุคคลอื่น^{๓๖}

ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ทรงตรัสเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐ สรุปได้ว่า สิทธิและเสรีภาพควรใช้อย่างเหมาะสมและควรใช้ในทางสร้างสรรค์ ไม่ควรใช้สิทธิและเสรีภาพในการสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนแก่บุคคลอื่น^{๓๗}

มนุษย์ที่มีศีลเท่านั้นจะสามารถเคารพในสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น และจะไม่ใช้สิทธิและเสรีภาพของตนก่อความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่บุคคลอื่น รวมทั้งแต่สัตว์โลกอื่นๆ ด้วย การปฏิบัติตามหลักศีลธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักเบญจศีล จะส่งผลให้ได้รับสิ่งที่ดี

๓๕ John Locke. ๑๖๙๐. (๑๙๖๐). Two Treatises of Government ed. Peter Laslett. Cambridge University Press.

๓๖ H. L. A. Hart, ๑๙๕๕ : Are there any natural rights? Philosophical Reviews ๖๔, ๑๗๕-๙๑.

๓๗ พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทย เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐.

หลายอย่างทั้งในระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ กล่าวคือในระดับโลกียะ ศิลปะจะทำให้ได้ประสบ ความสงบสุข อันเนื่องมาจากการมีเมตตา ซึ่งเป็นองค์ประกอบของศีลข้อที่หนึ่ง และศีลยังส่งผล ให้ได้อาชีพการงานที่ดี มั่นคง อันเป็นหลักประกันชีวิตที่ทุกคนในสังคมปรารถนามากที่สุด นอกจากนี้ ศิลปะทำให้บุคคลเลื่อนสถานภาพทางสังคม (Social Status) สูงขึ้นเป็นคนที่สังคมยกย่อง ให้เกียรติและถือว่าเป็นคนดีแห่งสังคม คนดี คือคนที่รักษาศีลเป็นประจำ ในระดับโลกุตระ ศิลปะ เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ทั้งหมด และเข้าถึงสภาพความเป็นอริยบุคคลที่ สมบูรณ์^{๓๘}

๔ กระบวนการส่งเสริมการบรรลุเป้าหมายชีวิตที่ดียิ่ง

กระบวนการขั้นนี้ เป็นการต่อยอดการพัฒนาไปสู่เป้าหมายชีวิตที่ดียิ่ง กล่าวคือเป็น กระบวนการพัฒนาจิตใจให้สัมฤทธิ์ และจิตใจที่มีความมุ่งมั่นเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายชีวิตที่ดียิ่ง ซึ่งมี การวางแผนการดำเนินการอย่างเป็นระบบ เป้าหมายชีวิตที่ดียิ่งในระดับพื้นฐาน คือการ มีการศึกษาที่ดี มีงานที่มั่นคง และมีครอบครัวที่อบอุ่น และขยายไปถึงการมีสิ่งแวดล้อมที่ ดี มีกลุ่มบุคคลที่เป็นมิตรอย่างแท้จริง เป้าหมายชีวิตในระดับพื้นฐานนี้เป็นเป้าหมายชีวิตของ ปุถุชนที่ต้องการมีชีวิตเป็นปกติในฆราวาสวิสัยทั่วไป

เป้าหมายชีวิตที่ดียิ่งในระดับสูงขึ้นไปก็คือการอยู่ห่างไกลจากศัตรู และมีภูมิด้านทาน กิเลสต่าง ๆ ที่มากกระทบจิตใจ เป้าหมายระดับสูงกว่าระดับพื้นฐานนี้จะสร้างขึ้นให้เป็น เป้าหมายได้จะต้องได้รับการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องและถือว่าเป็นการวางแผนเป้าหมายที่อาจจะ เป็นเรื่องยากสำหรับผู้ที่ไม่ได้สะสมทุนที่จะช่วยเป็นแรงขับเคลื่อนจากอดีต พระพุทธศาสนาพิจารณา ว่า การวางแผนเป้าหมายระดับนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นแรงหนุนจากอดีต หากไม่มีกรรมที่เป็นกุศล หรือ มีเพียงเล็กน้อย มนุษย์จะถูกพัดไปตามกระแสแห่งกิเลสตัณหาอันเป็นลักษณะตามสัญชาตญาณ ดินแห่งสัตว์โลก ขณะเดียวกันการจะบรรลุถึงเป้าหมายระดับนี้ได้มนุษย์จะต้องต่อสู้กับอุปสรรค ที่อยู่ภายในคือกิเลสตัณหา และอุปสรรคภายนอกที่เป็นปัจจัยขัดขวางทั้งโดยตรงและโดยอ้อม กล่าวคือมนุษย์จะต้องมีความเชื่อว่ามีสิ่งที่สูงส่งดีงามในระดับสูงกว่าการดำรงชีวิตอยู่แบบปุถุชน ทั่วไปในสังคม เป้าหมายที่สูงขึ้นไปนี้อาจจะมีชื่อเรียกว่า สวรรค์ สุขคติ ซึ่งเป็นภพภูมิที่ทำให้ผู้ที่ ไปเกิดมีความสุข เพลิดเพลิน นึกปรารถนาสิ่งที่ดีงามใดๆ ก็สามารถบรรลุถึงได้

ในระดับโลกียวิสัย เป้าหมายที่สามารถประสบและบรรลุถึงได้ในโลกปัจจุบันก็คือการได้ ประสบผลสำเร็จในอาชีพการงานที่มีสถานภาพสูงขึ้น การได้เปลี่ยนความคิดและเจตคติจากแบบ

^{๓๘} อานิสงส์แห่งศีล ปรากฏอยู่ในบทสรุปตอนท้ายหลังจากการสมาทานเบญจศีล ว่าด้วยอำนาจศีล ผู้สมาทานและ ปฏิบัติจะบรรลุถึงความพร้อมด้วยโภคทรัพย์ (โภคสัมปทา) เข้าถึง สุขคติโลกสวรรค์ (สุขคติ ยันติ) และเข้าถึงความดับทุกข์ได้ ทั้งหมด (นิพพุตติ ยันติ) ดู หนังสือ สวดมนต์เจ็ดตำนาน ๒๕๕๗, เลี้ยงเขียนจงเจริญ : พระนคร, หน้า ๑๓๐-๑๓๓.

มองโลกในแง่ร้ายเจตคติแบบใหม่ที่เปิดกว้างขึ้น ลดการยึดติด (อุปาทาน) กับบุคคล วัตถุสิ่งของ หรือความรู้สึกนึกคิดที่เป็นเหตุให้เครียดเป็นทุกข์ก็คือได้ว่าเป็นการบรรลุถึงภพภูมิใหม่^{๓๙}

อย่างไรก็ตามการพัฒนาจิตใจให้ถึงระดับนี้ได้จะต้องอาศัยความเชื่อและปัญญา รวมทั้ง ประสบการณ์ ความเชื่อมั่นต้องอยู่บนพื้นฐานความมีเหตุผลตามหลักอริยสัจ ๔ ประการ ปัญญา เป็นตัวกลั่นกรองให้เลือกการกระทำที่ส่งผลดีที่สุด และประสบการณ์ซึ่งอาจจะมาจากตนเองหรือ อาจจะมองเห็นตัวอย่างจากบุคคลอื่น สามารถกล่อมเกลาจิตใจบุคคลให้สูงส่งขึ้นถึงระดับนี้ได้

ขั้นที่ ๔ การพัฒนาจิตใจไม่ให้ประมาทในชีวิต

ขั้นนี้เป็นขั้นที่จิตใจมีความมั่นคง มีสติปัญญาค่อนข้างสมบูรณ์ซึ่งสามารถทำให้มนุษย์ พิจารณาเห็นไตรลักษณ์ คือความไม่เที่ยง (อนิจจตา) ความบีบคั้นเป็นทุกข์ (ทุกข์ตา) และความ ไม่มีตัวตน (อนัตตตา) แห่งขันธหรือกองแห่งชีวิต

แม้ว่ามนุษย์จะประสบความสำเร็จในชีวิต และจิตใจของมนุษย์มีความผ่อนคลาย ราบรื่น เพลิดเพลิน มีความสุขจากการสมปรารถนาในระดับโลกีย์วิสัย ซึ่งยังเจือด้วยกามคุณ แต่ท้ายที่สุดแล้ว สภาวะความสำเร็จและความสุขเพลิดเพลินที่ได้รับก็จะไม่สามารถดำรงอยู่ยั่งยืนได้ และจะต้องแตกดับสิ้นสลาย พร้อมกับขันธหรือชีวิต ทั้งที่เป็นรูปขันธและนามขันธ ดังนั้น มนุษย์จึงไม่ควรประมาทในชีวิต

การพัฒนาจิตใจไม่ให้ประมาท คือการพัฒนาจิตใจให้มีสติและปัญญาอยู่กับตัวตลอดเวลา โดยการให้การอบรมให้รู้ถึงความสนุกสำราญในกามคุณนั้นมีโทษหลายอย่างหากปราศจาก สติเข้ามาควบคุม

โทษแห่งการเพลิดเพลินในกามคุณอย่างปราศจากสติประกอบด้วย

๑) โทษทางกาย คือผลเสียที่เกิดแก่ร่างกาย เช่น การเป็นโรคร้ายไข้เจ็บอันเนื่อง มาจากบริโภคกามวัตถุ

๒) โทษทางจิตใจ คือความทุกข์ความโทมั่นส อันเนื่องมาจากการต้องพลัดพราก จากบุคคลและสิ่งอันเป็นที่น่ารัก น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ และความทุกข์ทางใจ อันเนื่อง มาจากถูกขัดขวางไม่ได้รับในสิ่งที่ต้องการ มนุษย์ปกติที่มีความสุขความเพลิดเพลินกับบุคคล หรือสิ่งใดก็ตามจนเป็นนิสัยเคยชิน มักจะยึดอยู่กับบุคคลหรือสิ่งนั้น จนกระทั่งเป็นอุปาทาน คือ คิดว่า เป็นของเรา หากยึดติดอย่างรุนแรง คลั่งไคล้ ก็จะมีทุกข์ ความโทมั่นสมากยิ่งขึ้น หากไม่ได้รับในสิ่งที่ต้องการ และจะเกิดความโกรธ ความอาฆาตพยาบาทต่อผู้ที่ขัดขวางไม่ให้ได้รับสิ่งอันน่าปรารถนานั้น

๓๙ มนุษย์ที่เปลี่ยนความคิดจากมิจฉาทิฐิมานะเป็นสัมมาทิฐิ อาจเรียกว่า เป็นผู้เกิดใหม่ (ทริชาติ) ก็ได้

โทษแห่งการยึดติดในกามวัตถุมีพื้นฐานมาจากกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ดังนั้น ในระดับนี้จึงควรอบรมจิตใจของมนุษย์ให้มองเห็นโทษของการยึดติดในกามคุณอย่างคลั่งไคล้

บุคคลที่ประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่มั่นคง จำเป็นต้องอบรมพัฒนาจิตใจมิให้ประมาท ยึดมั่นในภาวะที่เป็นจนขาดสติ และมีผู้ประสบความสำเร็จมาบังคับทางอำนาจและทรัพย์สินจำนวนมากไม่น้อยในสังคมหลงยึดติดในกามคุณและในภพภูมิที่เป็นอยู่ ขาดสติตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส ในขั้นสุดท้ายประสบชะตากรรม ถูกกระทำให้ตกต่ำ สิ้นทรัพย์สินอำนาจ

เพราะฉะนั้น บุคคลที่สมควรจะต้องไปรับการอบรมเป็นพิเศษให้มองเห็นโทษของการยึดติดในโลภียสุข ก็คือบุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางการเมือง และสถานภาพทางสังคมในระดับสูง ผลที่เกิดขึ้นจากการอบรมจิตใจให้มองเห็นโทษของอุปาทานในโลภียสุข ก็คือ (๑) ความไม่ประมาทในชีวิต (๒) การกระทำความดีได้มากยิ่งขึ้นโดยอาศัยสถานภาพที่สูงส่งและโอกาสที่ได้รับเป็นฐานของการทำประโยชน์แก่สาธารณะเพิ่มมากขึ้น (๓) การมีจิตสำนึกในอุปการคุณของบุคคลและปัจจัยต่างๆ ที่ส่งเสริมให้ได้รับความสำเร็จในชีวิต และทำการตอบแทนผู้มีอุปการคุณทั้งหลายด้วยกุศลวิธี (๔) การมีความรับผิดชอบเพิ่มมากขึ้นต่อสังคม (๕) การตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และเคารพในสิทธิของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน (๖) ความเข้าใจสัจธรรมแห่งชีวิตและเข้าใจถึงกระบวนการแห่งโลกธรรม^{๔๐} ที่กล่าวมาทั้งหมดคือ คุณค่าที่ได้รับจากการอบรมในขั้นนี้

โทษแห่งกามคุณหรือจุดบกพร่องแห่งกามคุณนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้หลายแห่งโดยทรงเปรียบเทียบ ดังต่อไปนี้^{๔๑}

๑) เปรียบเหมือนสุนัขที่เพื่อยและหิวโหย เมื่อมีผู้โยนก้อนกระดูกเปื้อนเลือดให้ก็แทะอยู่นั่นเอง จนเมื่อย่อยอ่อน อร่อยไม่เต็มปาก และไม่เต็มอิมได้จริง

๒) เปรียบเหมือนขึ้นเนื้อที่แฉ่งหรือเหี้ยว เป็นต้น คาบบินมา เหี้ยวหรือแร้งตัวอื่นเห็นเข้าก็โฉบเข้ารุม จิกแย่งเอา กามทั้งหลายเป็นเหตุให้เกิดวิวาทช่วงชิงประทุษร้ายกันก่อความเดือดร้อนไปทั่ว

๓) เปรียบเหมือนคนถือคบเพลิงหลวากลุกลงเดินทวนลม ไม่ช้าก็ต้องทิ้งเสีย มิฉะนั้นจะไหม้แขนและอวัยวะต่างๆ อาจถึงตายได้

^{๔๐} โลกธรรม คือ ลักษณะประจำโลก ที่ครอบงำสัตว์โลกและทำให้สัตว์โลกอยู่ภายใต้อำนาจตามมันมี ๘ อย่าง คือ มีลาภ ไม่มีลาภมียศ ไม่มียศ มีนินทา สรรเสริญ สุข และทุกข์ ดู อด. อฎฐก. ๒๓/๙๖/๑๕๙

^{๔๑} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๔๔). พุทธธรรม อ่างแก้ว หน้า ๕๓๗-๕๓๘.

๔) เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิงอันร้อนแรง ผู้ที่รักชีวิตทั้งที่รู้ว่า หากตกลงไป ถ้าไม่ตายก็ต้องเจ็บสาหัส และไม่ยากตกหลุม แต่ก็มีคนแข็งแรง คอยจับจุดแขนดึงเข้าไปหาหลุม อยู่เรื่อย

๕) เปรียบเหมือนความฝันที่มองเห็นความเฉิดฉายอำไพ แต่พอตื่นขึ้นมา ก็หายไ้ เหลือแต่ความเสียดาย

๖) เปรียบเหมือนทรัพย์สมบัติที่ยืมคนอื่นมา แม้จะมองดูโก้หรูมีคนอื่นชอบ แต่ก็ครอบครองชั่วขณะเท่านั้น เมื่อถึงเวลา เจ้าของ (ธรรมชาติ) ก็มาเอาคืนไป

๗) เปรียบเหมือนต้นไม้ไม่มีผลตกในป่าผู้ที่ผ่านไป ต่างก็อยากได้ลูกผล ใช้วิธีการต่างๆ ในการได้ลูกผลอาจจะถึงกับปีนป่ายแย่งเก็บและขวานโค่นต้นเพื่อเอาลูก ทำความเดือดร้อนแก่ผู้ที่อยู่บนต้นก็มี

๘) เปรียบเหมือนเขียงสับเนื้อ เมื่อเข้าไปยุ่งด้วยก็เท่ากับเสี่ยงให้ถูกสับ

๙) เปรียบเหมือนหอกและหลาวที่มักจะคอยทิ่มแทงให้ได้แผลอยู่ตลอดเวลา

๑๐) เปรียบเหมือนหัวงูที่มีพิษ เข้าไปเกี่ยวข้อด้วยความไม่ระมัดระวัง อาจฉกปล่อยพิษทำร้ายถึงแก่ชีวิตได้^{๔๒}

โทษหรือข้อบกพร่องของกามดังกล่าว คือความเจ็บปวดอันเนื่องมาจากการหลง สนุกสนานไปกับรสหวานอร่อยของกาม กามคุณมักจะประทับใจความรู้สึกสนุกสนานให้ฝังลึกใน บุคคลที่หลงติด เมื่อความเพลิดเพลินเรื่องจางหายไปทิ้งไว้แต่ความทรมานใจให้คนบางคนพิโรธ รำพัน และโศกเศร้าอาลัยหาอย่างปราศจากสติปัญญาก็ได้

ขั้นที่ ๕ การอบรมจิตใจให้มีปัญญาที่บริสุทธิ์สมบูรณ์เข้าถึงความเป็นอริยบุคคล

กระบวนการอบรมให้จิตใจเข้าถึงระดับนี้ได้ต้องอาศัยกระบวนการอบรมตั้งแต่ ขั้นที่หนึ่งเป็นต้นมา ตามลำดับ ในขั้นที่ผ่านมามีการอบรมให้เข้าถึงเชื้อแห่งความเป็นอริยบุคคล มาบ้าง แม้ว่าจะเป็นเชื้ออริยบุคคลเพียงเล็กน้อยก็มีส่วนทำให้เกิดปัญญาหรือวิชาได้ เมื่อสั่งสม อย่างต่อเนื่องก็จะบรรลุถึงขั้นบริสุทธิ์บริบูรณ์ตัดกิเลสได้ทั้งหมด

อุปาทาน หรือการยึดมั่นเป็นกิเลสตัวขัดขวางการเข้าถึงอริยบุคคลกิเลสตัว ขัดขวางดังกล่าว เป็นกิเลสที่ฝังแน่นอยู่ในสันดานแห่งมนุษย์ประกอบด้วย (๑) ความกำหนัดใน กาม (๒) ความหงุดหงิดขัดเคืองหรือโทสะ (๓) การยึดถือความคิดเห็นว่าเป็นความจริง (๔) ความ ลังเล สงสัยในคุณธรรมจริยธรรมที่ตัวว่ามีจริงหรือไม่ (๕) ความยึดถือตัวเองเป็นใหญ่ (๖) ความ อยากมีอยากเป็น และ (๗) ความไม่รู้จักจริงคือโมหะ^{๔๓}

^{๔๒} ดู ม. ม. ๑๓/๔๗-๕๓/๔๑-๔๕, วินย. ๒/๖๖๒/๔๓๒ ; ๖/๒๗๖/๑๐๘

^{๔๓} กิเลสดังกล่าว เรียกว่า อนุสัย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสังโยชน์ ดูที่. ปา. ๑๑/๓๓๗/๒๖๖, อจ. สติตก. ๒๓/๑๑/๘

การลดการยึดมั่นถือมั่นในลักษณะอันเป็นธรรมชาติของปุถุชนทั่วไป ต้องดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป และต้องพิจารณาดูด้วยว่า บุคคลใดมีกิเลสตัวใด ในกิเลสตัวรุนแรงมากที่สุด และเรียงออกมาจนถึงน้อยที่สุด กิเลสตัวใดตัวหนึ่งที่มีกำลังรุนแรง สามารถปิดบังหรือครอบงำการไม่ยึดมั่นถือมั่นกิเลสตัวอื่นๆ ได้ เช่น กิเลสคือโทสะ หรืออาฆาตพยาบาทที่มีกำลังรุนแรงย่อมส่งผลเสียต่อความดีงาม แห่งจิตใจด้านอื่นๆ ที่ได้รับการอบรมหรือพัฒนามาบ้างแล้วก็ได้ ดังนั้น การพัฒนาให้ลดโทสะ ก็คือการอบรมให้มีสติและมีขันติ หรือ ทมะ คือข่มใจ ปลูกฝังความรักความเมตตาให้เกิดมีขึ้น เพื่อกล่อมเกล่าจิตใจให้คลายจากอาฆาตพยาบาทและโทสะ

กระบวนการในการลดอุปาทาน การยึดมั่นถือมั่นในกิเลสทั้งหลาย สามารถดำเนินการได้ด้วยวิธีการ ๒ ประการคือ

๑) กระบวนการอบรมหรือขัดเกลาโดยตรง (Direct Socialization)

๒) กระบวนการอบรมหรือขัดเกลาโดยทางอ้อม (Indirect Socialization)

กระบวนการอบรมขัดเกลาโดยตรง

กระบวนการอบรมขัดเกลาโดยตรง คือ กระบวนการดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยมีผู้รับผิดชอบ มีหลักสูตรการฝึกอบรม มีการประเมินผล และการรับรองผลการดำเนินการ แต่กระบวนการฝึกอบรมจิตใจให้เล็ก ละเอียด อุปาทานนี้ มักจะดำเนินการในรูปแบบการศึกษาและการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน และการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน ได้รับการส่งเสริมเป็นพิเศษ จากสำนักปฏิบัติธรรมซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ การประเมินผลจะดำเนินการโดย อาจารย์หรือพระอาจารย์ที่สอนการปฏิบัติธรรมซึ่งจะประเมินออกมาในรูปแบบการสอบอารมณ์

โดยปกติมนุษย์ที่ต้องการแสวงหาทางหลุดพ้นจากโลกียวิสัย จะได้รับการกระตุ้นผลักดันจาก (๑) บุญบารมีที่ได้สะสมมาตั้งแต่อดีตชาติ และ (๒) สิ่งแวดล้อมที่เป็นกัลยาณมิตรที่เชิญชวนให้ปฏิบัติธรรม ผู้ที่ดำเนินการขัดเกลาหรือฝึกอบรมในวิธีนี้จะมีการออกบวช สมาทานศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีล ๒๒๗ ข้อ ตามลักษณะรูปแบบการออกบวชแต่ละประเภท การออกบวชถือว่าการปฏิบัติตามกระบวนการอบรมขัดเกลาโดยตรงอย่างหนึ่ง และผู้ที่ออกบวชด้วยใจสมัครมักจะมีประสบการณ์ในชีวิต มีความรู้สึกอึดในตัวในชีวิตโลกียวิสัยเกิดภาวะเบื่อหน่ายในชีวิตฆราวาส และต้องการหาทางเพื่อการหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาและต้องการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง

กระบวนการอบรมขัดเกลาโดยทางอ้อม

กระบวนการอบรมขัดเกลาโดยทางอ้อม คือการกระบวนการพัฒนาความรู้สึกรื่นรมย์ยินดีในการปฏิบัติธรรม ให้เกิดขึ้นภายในจิตใจอย่างมั่นคง (Internalization) กระบวนการนี้ คือกระบวนการเลียนแบบจากตัวอย่างที่ได้ศึกษาหรือจากบุคคลที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น

อริยบุคคล ผู้สละเครื่องพัฒนาการแห่งโลกียธรรมได้ทั้งหมด เช่น การได้อ่านประวัติพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประวัติพุทธสาวกในสมัยพุทธกาล และประวัติของพระนักปฏิบัติธรรม เกิดศรัทธา ความเลื่อมใสและตัดสินใจแสวงหาแนวทางหลุดพ้นจากความทุกข์ในโลกียชีวิตตามแบบอย่างแห่งพระอริยบุคคลเหล่านั้น

การประเมินผลการพัฒนาจิตใจ

การดำเนินการพัฒนาใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะใช้ชื่อว่า การศึกษาอบรม การฝึกปฏิบัติ การขัดเกลาจิตใจหรือคำอื่น ๆ ที่มีความหมายคล้ายคลึงกันอย่างเป็นระบบ จะต้องมีการประเมินผลการประเมินผลมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

๑) ภาระงานการดำเนินการนั้นๆ ประสพผลสัมฤทธิ์ (Achievements) ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่

๒) การดำเนินงานคุ้มค่างบประมาณ และเวลาที่สนับสนุนหรือไม่

๓) การดำเนินงานประสบปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง และพบวิธีการแก้ไขปัญหาอุปสรรคนั้นๆ อย่างไร

๔) ภาระงานการดำเนินการพัฒนา เป็นที่พึงพอใจแก่ทั้งผู้ดำเนินการและผู้รับการพัฒนามากน้อยเพียงใด

ภาระงานการประเมินผลการพัฒนาจิตใจ จะต้องใช้กระบวนการพิเศษ เหนือกว่ากระบวนการพัฒนาประเมินผลการพัฒนาสิ่งที่เป็นวัตถุ แม้ว่ากระบวนการประเมินผลการพัฒนาจะสามารถประยุกต์ใช้บ้าง แต่ก็ไม่สามารถวัดผลสำเร็จการพัฒนาจิตใจได้ทุกระดับ การพัฒนาจิตใจมีเป้าหมายเพื่อให้จิตใจอ่อนคลาย อ่อนโยน และเข้มแข็งมีสมรรถภาพ ดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น ภาระงานการประเมินผลจะต้องใช้ผู้ที่มีความสามารถทางจิตใจเหนือกว่าผู้รับการพัฒนา เป็นผู้ประเมิน

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำเสนอตามแนวพุทธปรัชญาว่าด้วยการประเมินผล หลักธรรมดังต่อไปนี้ น่าจะสัมพันธ์กับการประเมินผลได้บ้าง โดยการนำเอาหลักธรรมบางข้อในหมวดหรือชุดแห่งธรรมะชุดต่างๆ มานำเสนอเป็นชุดแห่งการประเมินผลการพัฒนาจิตใจ

๑) หลักวิมมังสาธรรม^{๔๔}

วิมังสา หมายถึงการตรวจสอบ^{๔๕} เป็นการพิจารณาไตรตรองสิ่งที่ได้ทำมาแล้ว การตรวจสอบในที่นี้ หมายถึงการตรวจสอบกิจกรรมต่างๆ ที่ได้ดำเนินมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

^{๔๔} วิมังสา เป็นหลักธรรมข้อสุดท้ายในอิทธิบาท ๔

^{๔๕} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต).(๒๕๕๑). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (อ้างแล้ว)

กิจกรรมการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงขึ้น ผู้ที่ทำการตรวจสอบประกอบด้วยผู้ฝึกอบรม กับผู้ถูกฝึกอบรม เกณฑ์มาตรฐานการวัดจำเป็นต้องกำหนดไว้ วิมังสา เป็นการตรวจสอบทั้งกระบวนการปฏิบัติและผลสำเร็จจากการปฏิบัติ

๒) หลักอภินิหารปัจเจกชน^{๔๖}

อภินิหารปัจเจกชน หมายถึงข้อที่ควรพิจารณาทบทวนอยู่ทุกวัน^{๔๗} อยู่เนื่องๆ เป็นหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าสอนให้มนุษย์ทุกคนควรตรวจสอบพิจารณาอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะช่วยในการพัฒนาสติและจิตใจให้สูงขึ้น ขณะเดียวกันก็เป็นเตือนตนเองรวมทั้งพิจารณาผลการปฏิบัติตนว่า ถูกต้องตามหลักศีลธรรมอันดีงามหรือไม่ และจิตใจพัฒนาสูงขึ้นกว่าเดิมหรือไม่

อภินิหารปัจเจกชน โดยทั่วไปมี ๕ อย่าง คือ

- (๑) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่สามารถล่วงพ้นความแก่ไปได้
- (๒) เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่สามารถล่วงพ้นความเจ็บไข้ได้
- (๓) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่สามารถล่วงพ้นความตายได้
- (๔) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น
- (๕) เรามีกรรมเป็นของตัว เราทำดีย่อมได้ผลดี เราทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว

อภินิหารปัจเจกชน สำหรับบรรพชิตมี ๑๐ อย่าง คือ

- (๑) บัดนี้เรามีเพศต่างจากกฤหัสถ์แล้ว เราต้องทำอาการกิริยาของสมณะ
- (๒) การเลี้ยงชีพของเราเนื่องด้วยผู้อื่น เราควรทำตัวเลี้ยงง่าย
- (๓) เรามีอากัปกิริยาอย่างอื่นที่พึงทำคือต้องทำอาการกายวาจาให้ดีขึ้น
- (๔) ตัวเราเองยังติเตียนตัวเองโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่
- (๕) เพื่อนพรหมจรรย์ ผู้เป็นวิญญู ใครควรวิญญูแล้วยังติเตียนเราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

หรือไม่

- (๖) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น
- (๗) เรามีกรรมเป็นของตน เราทำดีย่อมได้ผลดี เราทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว
- (๘) วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่
- (๙) เรายินดีในสิ่งที่สังกัดอยู่หรือไม่
- (๑๐) คุณวิเศษที่เราบรรลุล้อมมืออยู่หรือไม่ ที่จะทำให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อ

ถูกเพื่อนบรรพชิตถามในภายหลัง

^{๔๖} อภินิหารปัจเจกชน เป็นหมวดธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ทั้งสำหรับคนทั่วไป และสำหรับบรรพชิต ดู อก. ปญจก. ๒๒/๕๗/๘๑ และ อก. ทสก. ๒๔/๔๘/๙๑.

^{๔๗} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๑), อ่างแล้ว หน้า ๔๙๙.

อภิณฑปัจจเวกขณฺ์ ไม่ว่าจะสำหรับคนทั่วไปหรือสำหรับบรรพชิตพระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติเป็นแนวทางสำหรับการประพฤติปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน โดยทรงมุ่งหมายให้มนุษย์ไม่ประมาทและระลึกถึงสังขารแห่งชีวิตซึ่งตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

๓) หลักโยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การพิจารณาโดยแยกคาย เป็นการพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงแท้โดยการสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับ จนถึงต้นเหตุ เป็นการพิจารณาไตร่ตรองให้รู้ว่าอะไรคืออะไร อะไรคือผลสำเร็จที่เป็นกุศล ซึ่งหมายถึงการรู้จักคิดคิดถุวิธี^{๔๘}

โยนิโสมนสิการ เป็นหลักการที่ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างเป็นระบบเหมือนกันกับหลักกัมมังสาในอิทธิบาท ๔ ดังกล่าวแล้ว กระบวนการวัดผลโดยหลักโยนิโสมนสิการ จำเป็นต้องใช้พื้นฐานความรู้และประสบการณ์มาเป็นตัวช่วย หากปราศจากการสะสมความรู้และประสบการณ์ชีวิตมาบ้าง มนุษย์อาจจะไม่มีวิจารณญาณและสามารถไตร่ตรองได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดีที่ได้รับจากการพัฒนา แม้จะมีวัตถุประสงค์กำหนดไว้ก็ตาม นอกจากนี้การประเมิณผลโดยอาศัยหลักโยนิโสมนสิการนี้ ดำเนินการในลักษณะปัจเจกบุคคล กล่าวคือ ตัวผู้ได้รับการพัฒนาเป็นผู้ประเมินตนเอง

๔) หลักอุปมาธรรม

อุปมา หมายถึง ข้อเปรียบเทียบ^{๔๙} พระพุทธศาสนาสอนหลักปรัชญาการเปรียบเทียบ เพื่ออธิบายว่าสิ่งที่มนุษย์ทำได้ผลออกมาเป็นอย่างไร คนที่เปลี่ยนแปลงความคิดจากมิจฉาทิฐิมาสู่สัมมาทิฐิ หรือเปลี่ยนแปลงจากอวิชชามาเป็นวิชชาได้นั้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสเปรียบเทียบผลของการมีสัมมาทิฐิว่า เป็นดุจสะพานทอดจากอวิชชามาสูวิชชา หรือคนเขลามุ่งจะสร้างแต่กลับทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์เหมือนลิงเฝ้าสวน^{๕๐}

๕) หลักการสอบอารมณ์

ในการปฏิบัติกรรมฐานจะมีการประเมินผลการปฏิบัติในรูปของการสอบอารมณ์ การสอบอารมณ์กรรมฐานนั้น หมายถึงการตรวจสอบความเหมาะสมของสิ่งที่ใช้ในการฝึกสมาธิว่าได้ผลในระดับใด หลังจากได้ฝึกปฏิบัติตามแบบอย่างที่พระอาจารย์ผู้สอบกรรมฐานได้แนะนำให้ปฏิบัติ

^{๔๘} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๑). เพ็ญอ้าง หน้า ๓๓๖.

^{๔๙} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๑) หน้า ๕๖๖ และหน้า ๖๐๙-๖๑๐.

^{๕๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๑). เพ็ญอ้าง หน้า ๖๘๓.

สำนักปฏิบัติกรรมฐานที่ได้มาตรฐานจะต้องมีพระอาจารย์ผู้สอนกรรมฐาน (อีกนัยหนึ่งอาจเรียกว่าผู้บอกกรรมฐาน) ที่สามารถตรวจสอบอารมณ์ของผู้ปฏิบัติได้ และช่วยให้คำแนะนำเมื่อผู้ปฏิบัติกรรมฐานพบนิมิตต่างๆ ในการปฏิบัติกรรมฐาน การสอบอารมณ์กรรมฐานนั้น มีหลักการตรวจสอบอารมณ์ ซึ่งโดยทั่วไปมักจะเป็นเรื่องของวัตถุ ธรรมะ ที่ใช้กำหนดเมื่อทำให้จิตเป็นสมาธิ

อารมณ์ในการปฏิบัติกรรมฐาน ตามที่นิยมปฏิบัติก็คือนิมิตหรือเครื่องหมายที่ใช้กำหนดเพื่อให้จิตเป็นสมาธิซึ่งรวมเอาภังคะสังขารทั้งหลายด้วยภังคะสังขาร หมายถึงวัตถุที่ใช้เป็นอารมณ์อย่างเดียวในการเจริญกรรมฐาน^{๕๑} กล่าวคือ เป็นสิ่งที่นำมาใช้กำหนดจิต เพื่อชักนำให้จิตเกิดสมาธิอย่างแน่วแน่ และมั่นคงที่สุด ภังคะสังขารที่พระอรหันตภิกษุจารย์รวบรวมไว้มี ๔๐ อย่าง^{๕๒} ภังคะสังขาร แต่จะอย่างไรจะเหมาะสมกับจริตของผู้ฝึกกรรมฐานแต่ละคน พระอาจารย์ผู้สอนกรรมฐาน จะเป็นผู้แนะนำในการเพ่งหรือกำหนดประเภทแห่งภังคะสังขารที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติกรรมฐาน ภังคะสังขาร ๔๐ โดยสรุปได้แก่(๑) ดิน (๒) น้ำ (๓) ไฟ (๔) ลม (๕) สี (๖) สีเหลือง (๗) สีแดง (๘) สีขาว (๙) แสงสว่าง (๑๐) ช่องว่าง (๑๑) ศพชิ้นอื่น (๑๒) ศพเป็นสีเขียวคล้ำคละสีต่างๆ (๑๓) ศพมีน้ำเหลืองไหลเยิ้ม ตามที่แตกปริ (๑๔) ศพขาดจากกันเป็นสองท่อน (๑๕) ศพถูกสัตว์จิกทิ้งกัดกินแล้ว (๑๖) ศพกระจายกระจายมือเท้าศีรษะหลุดอยู่ข้างๆ (๑๗) ศพถูกสับเป็นท่อนๆ กระจาย (๑๘) ศพมีโลหิตอาบ (๑๙) ศพมีหนอนคลาคล่ำ (๒๐) ศพเหลือแต่ร่างกระดูกหรือท่อนกระดูก (๒๑) พุทธานุสติ (๒๒) อัมมมานุสติ (๒๓) สังฆานุสติ (๒๔) สีลานุสติ (๒๕) จาคานุสติ (๒๖) เทวดานุสติ (๒๗) มรณสติ (๒๘) กายคตาสติ (๒๙) อานาปานสติ (๓๐) อุปะมานุสติ (๓๑) เมตตาสติ (๓๒) กรุณา (๓๓) มุทิตา (๓๔) อุเบกขา (๓๕) กำหนดความเป็นปฏิภูลในอาหาร (๓๖) พิจารณาธาตุ ๔ ในร่างกายของตน (๓๗) กำหนดช่องว่างหาที่สุคติได้ (๓๘) กำหนดวิญญานหาที่สุคติได้ (๓๙) กำหนดภาวะไม่มีอะไรเลยเป็นอารมณ์ (๔๐) เข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่

อารมณ์กรรมฐานทั้ง ๔๐ อย่างนี้อาจสรุปเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) กรรมฐานที่ใช้ประโยชน์ได้ หรือควรต้องใช้ทุกกรณี ได้แก่ เมตตาสติ และมรณสติ และ (๒) กรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของแต่ละบุคคล ซึ่งเมื่อลงมือปฏิบัติแล้วจะต้องคอยเอาใจใส่รักษาอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติสูงขึ้น

อนึ่ง อารมณ์กรรมฐานดังกล่าวมานี้ ย่อมมีความเหมาะสมต่อผู้ปฏิบัติที่มีจริตหรือนิสัยความโน้มเอียง ของแต่ละบุคคล ถ้าเลือกได้เหมาะสมก็จะปฏิบัติกรรมฐานได้ผลดี และรวดเร็ว แต่ถ้าเลือกปฏิบัติไม่เหมาะสมกับนิสัยอาจทำให้ได้ผลช้าหรือไม่สำเร็จผลเลยก็ได้

๕๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๑). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ อ่างแก้ว หน้า ๙

๕๒ ดูรายละเอียดในสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). ๒๕๔๙ พุทธธรรม อ่างแก้ว หน้า ๘๕๐-๘๗๔. (ภังคะสังขาร ๔๐ ประกอบด้วยภังคะสังขาร ๑๐, อสุภะ ๑๐, อนุสติ ๑๐, อัปปปัญญา ๔, อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑, จตตะตวัญญู ๑, อรูป ๔)

จริตหรือนิสัยโน้มเอียงที่สำคัญมี ๖ อย่าง^{๕๓}

(๑) รากะจริต คือผู้ที่มีลักษณะนิสัยหนักไปทางรากะ รักสวยรักงาม ควรใช้อารมณ์
กรรมฐาน คืออสุภะ และกายคตาสติ

(๒) โทสะจริต คือผู้ที่มีลักษณะนิสัยโน้มเอียงไปทางโทสะเป็นคนใจร้อน หงุดหงิดรุนแรง
ควรใช้อารมณ์กรรมฐาน คือ เมตตา และพรหมวิหารข้อหนึ่ง

(๓) โมหะจริต คือ ผู้ที่มีลักษณะนิสัยโน้มเอียงไปทางโมหะเป็นคนเขลา งมงาย มีความ
เชื่อง่าย ควรใช้อารมณ์กรรมฐาน คือ อานาปานสติ

(๔) สัทธาจริต คือผู้ที่มีลักษณะนิสัยโน้มเอียงไปด้วยศรัทธามีจิตใจขึ้นบาน เลื่อมใสโดย
ง่าย ควรแก้ด้วยอารมณ์กรรมฐาน คือ อนุสติ ถึงพระรัตนตรัย และสีลานุสติ

(๕) พุทธิจริต คือผู้ที่มีลักษณะนิสัยหนักไปในทางชอบใช้ความคิดพิจารณา และมอง
ตามจริง ควรแก้ด้วยอารมณ์กรรมฐาน คือ มรณสติ อุปมานุสติ เป็นต้น

(๖) วิตกจริต คือ ผู้ที่มีลักษณะนิสัยโน้มเอียงไปในทางครุ่นคิด วกวน ฟุ้งซ่าน ควรแก้
ด้วยอารมณ์กรรมฐาน คือ อานาปานสติ และกสิณหลัก ดังนี้

อารมณ์กรรมฐานแต่ละอย่างจึงเหมาะกับคนที่มีลักษณะจริตแตกต่างกัน อาจารย์ผู้สอน
กรรมฐานจะเป็นผู้ตรวจสอบจริตของผู้ปฏิบัติก่อนจากนั้นจึงจะมอบอารมณ์กรรมฐานที่เหมาะสม
ให้ยึดปฏิบัติ

อย่างไรก็ตามการสอบอารมณ์ใคร่เหมาะกับกรรมฐานแบบใดแล้วให้วัดอารมณ์แบบนั้น
ไปปฏิบัติหรือเพ่งกรรมฐาน ยงไม่เพียงพอจำเป็นต้องมีการประเมินผลการสอบผลสำเร็จของ
กรรมฐานต่อ เช่น วัดระดับของการลดราคะ โทสะ หรือโมหะ เป็นต้น การสอบหรือการวัดผล
สำเร็จจากการปฏิบัติกรรมฐานโดยมุ่งไปที่การละกิเลสจะต้องอาศัยผู้วัดที่มีความรู้ความสามารถ
สูงทางด้านจิตนิสัย กล่าวคือจะต้องเป็นบุคคลระดับอริยบุคคลเท่านั้นจึงจะสามารถวัดได้ ระดับ
จิตใจของผู้ปฏิบัติกรรมฐาน ส่วนการสังเกตพฤติกรรมที่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่
แสดงถึงการมีคุณธรรมและจริยธรรมอย่างเข้มแข็งจะต้องทำอย่างต่อเนื่องและเป็นเวลายาวนาน
พอสมควร จึงจะพอสรุประดับความสำเร็จในการลดเล็กลงและละกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ
รวมถึงกิเลสย่อยต่างๆ ที่เกิดจากกิเลสสำคัญดังกล่าว

๖) หลักธรรมเครื่องวัดความก้าวหน้าในการพัฒนาตนตามหลักการปฏิบัติธรรม

การพัฒนาจิตใจของมนุษย์ว่าดำเนินไปในเชิงก้าวหน้ามากขึ้นน้อยเพียงใด สามารถวัดได้
ด้วยหลักอินทริยธรรม ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา โดยหลักธรรมทั้ง ๕

^{๕๓} พ. ม. ๒๙/๗๒๗/๔๓๕ ; ๘๘๙/๕๕๕, พ. จุ. ๓๐/๓๐/๔๙๒/๒๔๑.

ข้อนี้ทำหน้าที่กำจัดอกุศลธรรมอันเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับอินทรีย์ธรรมทั้ง ๕ เช่น วิริยะ ช่วยกำจัดความเกียจคร้าน เป็นต้น ความหมายโดยสรุปแห่งธรรมะเครื่องวัดความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าในทางกุศลมี ดังนี้

(๑) ศรัทธา โดยหลักธรรม คือ ศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าหน้าที่ของศรัทธาคือขจัดความลังเลสงสัย ในความมีเหตุผล และให้ความเชื่อมั่นในการประกอบกุศลธรรม

(๒) วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม ซึ่งประกอบด้วยความเพียรพยายามป้องกันบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดและเพียรพยายามละบาปอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป รวมทั้งเพียรพยายามรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

(๓) สติ คือ การมีสติควบคุมตัวเอง ดูแลและคอยกำกับจิตไม่ให้เผลอไปในอกุศล และพยายามระลึกถึงเฉพาะสิ่งที่ตั้งงามและสิ่งที่ควรกระทำ (สัมมาสติ)

(๔) สมာธิ คือ การที่จิตตั้งมั่นแน่วในสิ่งที่กำหนดไว้เป็นภาวะปล่อยวางหรือการยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) ในสิ่งต่างๆ โดยปกติการสอบอารมณ์กรรมฐานมักจะใช้เกณฑ์การปล่อยวางเป็นตัววัดความสำเร็จในการฝึก

(๕) ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจตามสิ่งที่เป็นอย่างจริง รู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ และรู้เท่าทันสภาวะต่างๆ ในระดับอริยะ ก็คือการรู้อริยสัง ๔ ตามเป็นจริง

การใช้อินทรีย์ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้เป็นการใช้เครื่องวัดความก้าวหน้าตามลำดับและไม่สามารถแยกออกจากกันได้ อินทรีย์ธรรมทั้ง ๕ ส่งผลเป็นปัจจัยต่อกัน กล่าวคือ ศรัทธาทำให้เกิดวิริยะ วิริยะช่วยให้สติมั่นคง เมื่อสติมั่นคงก็จะเกิดสมาธิ เมื่อเกิดสมาธิก็จะมีปัญญาที่เข้าใจถึงต้นเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิด คือตัณหา และมองเห็นคุณค่าแห่งนิพพาน คือการดับทุกข์โดยสิ้นเชิง

พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงกระบวนการที่เชื่อมโยงกันแห่งอินทรีย์ธรรมทั้ง ๕ ไว้กับพระสารีบุตรว่า^{๕๕}

“ดูกรสารีบุตร อริยสาวกผู้เพียรพยายามอย่างนี้
ครั้นเพียรพยายามแล้วก็ระลึกอย่างนี้ ครั้นระลึกแล้ว
ก็ตั้งจิตมั่นอย่างนี้ ครั้นตั้งจิตมั่นแล้ว ก็รู้ชัดอย่างนี้
ครั้นรู้ชัดแล้วก็เชื่ออย่างนี้ว่า : ธรรมทั้งหลาย
ซึ่งแต่ก่อนนี้เราเพียงแต่ได้ยินได้ฟังเท่านั้น ย่อมเป็น
ดังนี้แล และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญาอยู่ในบัดนี้.”

อนึ่ง อินทรีย์ธรรมทั้ง ๕ เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรม ในหลักปฏิปทาธรรมหรือธรรมว่าด้วยความแตกต่างแห่งการปฏิบัติ พระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท คือ บุคคลบางประเภทปฏิบัติธรรมลำบาก และรู้ได้ช้า บุคคลบางประเภทปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว บุคคลบางประเภทปฏิบัติธรรมสะดวกแต่รู้ได้ช้า และบุคคลบางประเภทปฏิบัติธรรมได้สะดวกและรู้ได้เร็ว พื้นฐานที่กำหนดให้รู้ช้า หรือรู้เร็วก็คือ อินทรีย์ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ถ้าอินทรีย์ทั้ง ๕ อ่อน ความรู้ความเข้าใจในสัจธรรมก็ช้า แต่ถ้าอินทรีย์ธรรมทั้ง ๕ แข็งกล้า ความรู้ความเข้าใจในสัจธรรมก็เป็นไปด้วยความรวดเร็ว^{๕๖} เพราะฉะนั้น อินทรีย์ธรรมที่ต่างกัันจึงเป็นเกณฑ์กำหนดผลแห่งความเป็นพระอรหันต์บุคคลที่ต่างกัันด้วย^{๕๗}

^{๕๖} ดู. อัง. จตุกก. ๒๑/๑๖๑-๓/๒๐๐-๔

^{๕๗} ดู. ส. ม. ๑๙/๘๗๖-๙๐๐/๒๖๕-๒๗๑.

บทที่ ๖

บทสรุปที่ยังไม่สรุป

กล่าวโดยหลักการทางวิชาการทั่วไป ปรัชญาทางสังคมในที่นี่ครอบคลุมปรัชญาทางสังคมวิทยา และปรัชญาทางรัฐศาสตร์ กรอบการวิเคราะห์ที่ดำเนินมา จึงจำกัดขอบเขตอยู่ในสาขาวิชาทางสังคมวิทยา สารระสำคัญของการวิเคราะห์เป็นแนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญทางสังคมวิทยา ขณะเดียวกันเป็นที่ยอมรับว่าสังคมวิทยา เป็นศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นสหวิทยาการร่วมกับศาสตร์ทางสังคมสาขาอื่นๆ ความเกี่ยวข้องกันเป็นเรื่องสำคัญและหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะพฤติกรรมมนุษย์ย่อมมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตแห่งมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับรวมในทุกระดับ ดังนั้น การศึกษาพฤติกรรมมนุษย์จึงเป็นแกนกลางทางวิชาการสังคมศาสตร์ (Central Core in Social Sciences)

แต่การศึกษาพุทธปรัชญาโดยเฉพาะนั้น มักจะจำกัดอยู่ในเรื่องอภิปรัชญา และจริยศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ พร้อมกันนั้นก็มีการศึกษาพุทธปรัชญาในเชิงเปรียบเทียบกับปรัชญาตะวันตกในยุคต่างๆ ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา ตัวอย่าง เช่น ปรัชญาเมธีตะวันตกสมัยโบราณ สมัยกลาง และสมัยใหม่ ได้รับการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบกับพุทธปรัชญามาโดยตลอด การศึกษาในเชิงเปรียบเทียบนี้ได้รับความสนใจจากนักวิชาการทุกยุคทุกสมัย หลักสำคัญของการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบจะปรากฏในเรื่องความแตกต่าง ความคล้ายกัน หรือความเข้ากันได้ระหว่างพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก ตามแนวคิดของปรัชญาเมธีตะวันตก ที่ผู้ศึกษาสนใจจะศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ

อย่างไรก็ตามการศึกษาปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนาเท่าที่ดำเนินมา ยึดกรอบแนวคิดการตีความ (Interpretation) กับกรอบแนวปฏิบัติ (Pragmatism) การตีความคือการอธิบายความหมายในเชิงเหตุผล หรือเชิงสัมพันธภาพแห่งปรากฏการณ์ทางสังคม การตีความทางสังคมดำเนินไปในลักษณะใกล้เคียงกับแนวคิดทางอภิปรัชญาในเรื่องวิวัฒนาการทางสังคม เพราะฉะนั้นการวิเคราะห์ในเชิงวิวัฒนาการจึงถือได้ว่า เป็นการวิเคราะห์แบบตีความ ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution Theory) แม้จะไม่มีที่น่าเชื่อถือมากนัก และถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก แต่ก็มีส่วนสำคัญผลักดันให้มีการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมในเชิงปรัชญาอย่างกว้าง

ขวาง จึงพบว่ามีความคิดและทฤษฎีสำคัญทางสังคมวิทยาที่อธิบายปรากฏการณ์ข้อเท็จจริงทางสังคมเกิดขึ้นมาอย่างมากมาย ซึ่งเรียกรวมๆ ว่าเป็นสำนักแนวคิด (School of Thoughts)

ดังที่กล่าวมา กรอบสำคัญสำหรับการศึกษาคำสอนนี้ก็คือ กรอบแห่งทฤษฎี ปฏิบัติการนิยม (Pragmatism) พระพุทธศาสนาเมื่อวิเคราะห์ในเชิงสังคมวิทยา คือศาสนาที่มีระบบความเป็นสถาบันสังคม (Social Institution)^๑ ความเป็นสถาบันสังคมแห่งพระพุทธศาสนาประกอบด้วย **(๑) การมีผู้นำ (พระพุทธเจ้า)** ผู้ก่อกำเนิดแห่งพระศาสนา คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ และบทบาทของผู้นำ **(๒) การมีหลักคำสอน (ศาสนธรรม)** ซึ่งประกอบด้วยหลักปรีชาปฏิบัติ และปฏิเวธ โดยเน้นการกระตุ้นส่งเสริมให้มีการปฏิบัติตนเป็นคนดี ละเว้นจากการทำความชั่ว และการชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ **(๓) การมีสาวก (ศาสนบุคคล)** ผู้เลื่อมใสในคำสอน และเลื่อมใสในพุทธจริยาวัตร น้อมนำคำสอนมาปฏิบัติตามและได้ผลเชิงประจักษ์ (ปฏิเวธ) ทั้งในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม **(๔) การมีพิธีกรรม (ศาสนพิธี)** คือหลักการปฏิบัติทั้งสำหรับบุคคลและระดับสังคม พิธีกรรมทางศาสนามีบทบาทสนองความต้องการแห่งมนุษย์และสังคมด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสนองความต้องการในการแสวงหาสิ่งที่เป็นสาระทางจิตวิญญาณ หรือความเน้นเสริมพลังแห่งชีวิต และพิธีกรรมทางศาสนาสนองความต้องการทางสังคมในด้านการริ่งรัดสังคมให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง (Social Solidarity) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ศาสนามีบทบาทสำคัญทางการเมืองคอยช่วยเสริมความหมายและความศักดิ์สิทธิ์แห่งตำแหน่งการปกครองและการใช้อำนาจในทางการเมืองของผู้มีอำนาจ พิธีกรรมทางศาสนามีส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ ช่วยให้เกิดการผลิตและจำหน่ายสินค้าและบริการต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาก่อให้เกิดการหมุนเวียนการใช้จ่ายอีกด้วย และ **(๕) ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ** คือสิ่งปลูกสร้าง อาคาร สถานที่และรูปเคารพทางศาสนา ซึ่งเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงการเป็นสถาบันศาสนาและการดำรงอยู่แห่งศาสนา ศาสนสถานและศาสนวัตถุ ทางพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและอารยธรรมที่สำคัญมากแห่งมนุษยชาติ **แรงผลักดันในการก่อสร้างศาสนสถานและ ศาสนวัตถุมาจากความมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า** ในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและในพระสงฆ์สาวกผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ที่เลื่อมใสคือผู้ที่เชื่อมั่นในการปฏิบัติตามคำสอนหรือศาสนธรรมและปฏิบัติตามคำสั่งสอน เพื่อมุ่งผลสำเร็จทางจิตวิญญาณทางสังคมและรวมถึงทางการเมืองด้วย

ความเป็นสถาบันสังคมแห่งพระพุทธศาสนา คือผลรวมแห่งความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติ ความเชื่อมีบทบาทผลักดันให้เกิดการปฏิบัติ ความเชื่อสัมพันธ์กับค่านิยม ทศนคติ และความรู้แห่งมนุษย์ แต่ความเชื่อที่ปราศจากความรู้ อาจจะไม่ก่อให้เกิดผลสำเร็จในเชิงบวก ดังนั้น องค์ประกอบแห่งความเชื่อทางหลักพุทธปรัชญา จึงประกอบด้วย ค่านิยม (Value)

^๑ จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, ๒๕๔๙, ศาสนาชีวิตและสังคม. สำนักพิมพ์สุภาพใจ, กรุงเทพมหานคร. หน้า ๑๐

ทัศนคติ หรือเจตคติ (Attitude) และความรู้หรือปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ (Right Understanding or Right Knowledge)

แนวทางการประยุกต์ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา

การประยุกต์ คือนำไปใช้ประโยชน์ การประยุกต์ถือเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาไปใช้ในการพัฒนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เจริญก้าวหน้า แต่การประยุกต์ในระดับสังคมเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้นำสังคมที่จะดำเนินการตามกรอบนโยบายสาธารณะหรือนโยบายทางสังคม

ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ใน ๒ เรื่องคือ

๑ การประยุกต์ใช้ในเชิงทฤษฎี (Theoretical Application)

๒ การประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติ (Pragmatic Application)

การประยุกต์ใช้ในเชิงทฤษฎี

ความรู้ความเข้าใจจากการตีความในเชิงวิชาการเกี่ยวกับหลักปรัชญาทางสังคม (วิทยา) แห่งพระพุทธศาสนาเท่าที่กล่าวมา แม้จะยังไม่ลึกและครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับสังคม แต่ก็พอจะให้เกิดการหยั่งรู้ (Insight) ประเด็นที่มีการโต้แย้งทางสังคม การพยายามตีความเท่าที่ดำเนินมาเป็นการตีความทั้งในเชิงตรรกะ และในเชิงศีลธรรม การตีความเชิงตรรกะเป็นการตีความเชิงเหตุและผล ตามหลักอริยสัจ ๔ และตามหลักปฏิจางสมุปบาท แต่การตีความนั้นมุ่งเฉพาะประเด็นที่ตรงกับความสนใจเชิงวิชาการของผู้เรียบเรียง เพราะฉะนั้น หลักฐานทางความรู้ที่ได้มาสามารถนำไปเป็นฐานแห่งการศึกษาในเชิงลึก (Deep Studies) และเชิงวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล (Wide Vision)

แนวคิดบางประการที่ยกขึ้นมาตีความหรืออธิบายในเชิงอภิปรัชญา เช่น เรื่องวิวัฒนาการ (Evolution) ที่ควรจะเป็น รวมทั้งการพัฒนาบุคคล พัฒนาสังคมตามแนวพุทธปรัชญานั้น ถือเป็นการวิเคราะห์เชิงทฤษฎี ตามที่ปรากฏในหลักฐานทางคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา และตามข้อเขียนของนักวิชาการทางปรัชญาและทางพระพุทธศาสนา แนวคิดเหล่านี้ยังเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่ในเชิงวิชาการหรือเชิงทฤษฎี ผลการศึกษาครั้งนี้ จึงเป็นการสรุปที่ยังไม่สรุป

การอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคม ดังที่กล่าวมาเป็นการพยายามนำเสนอในเชิงทฤษฎี การอธิบายเชิงทฤษฎีตั้งอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีทางสังคมวิทยา ระดับทฤษฎีที่นำมาเป็นกรอบการอธิบายประกอบด้วยทฤษฎีระดับแม่บท (Master Theory) และทฤษฎีระดับฐานราก (Grounded Theories) เช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution Theory) ทฤษฎีการพัฒนา (Development Theory) ทฤษฎีปัญหาสังคม (Social Theories) เป็นต้น สมมติฐานการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีในนี้ก็ถือว่าบรรดาแนวคิดและทฤษฎีทั้งหลายจัดอยู่ในกลุ่มแห่งปรัชญาทั้งสิ้น

การประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติ

การประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติ คือประยุกต์หลักพุทธธรรมไปใช้ในการปฏิบัติตนและปฏิบัติหน้าที่การทำงานเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายแห่งจริยธรรมระดับบุคคลและระดับส่วนรวม

การประยุกต์หลักพุทธจริยธรรม (ในที่นี้คือศีลธรรม) เป็นหัวใจสำคัญแห่งพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ดังนั้น หลักพุทธธรรมส่วนใหญ่ จึงเน้นที่การปฏิบัติ โดยเฉพาะหลักการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด ได้รับการส่งเสริมอย่างกว้างขวาง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)^๒ ได้กล่าวว่า จริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือการดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เป็นหลักคำสอนสำหรับการดำเนินชีวิตที่ ดึงงามสมบูรณ์และถูกต้อง ซึ่งจะไปสู่ความดับทุกข์ มนุษย์ควรประยุกต์หลักมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อ ประโยชน์การเกื้อกูล แก่ชีวิตตนและสังคมส่วนรวม การปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม จึงมุ่งก่อให้เกิดประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐธรรมิกัตถประโยชน์) ประโยชน์ในอนาคต (สัมปรายิกัตถประโยชน์) และประโยชน์ที่เป็นสาระจริงแท้แห่งชีวิต (ปรมัตถประโยชน์)

ตามหลักพุทธปรัชญา ประโยชน์ทั้งสามระดับนี้มีความสำคัญเท่าเทียมกัน โดยมีความสัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่ อาชีพการงาน สภาพแวดล้อม และสภาพความพร้อมแห่งความก้าวหน้าทางอินทรีย์

พระพุทธศาสนา สามารถมองในแง่จริยศาสตร์ก็ได้ หรือในแง่ศีลธรรมก็ได้ หลักพุทธธรรมให้คำแนะนำสั่งสอนว่า อะไรควรทำ อะไรควรละเว้น ผลของการกระทำย่อมมีแน่นอน แต่ ผลการกระทำย่อมแตกต่างกันออกไปตามแต่ปัจจัยที่สัมพันธ์กัน ในขณะที่กระทำปัจจัยที่สัมพันธ์กันนี้มีปัจจัยภายในที่มองไม่เห็น เช่น เจตนา (will) และผลแห่งกรรมที่สะสมมาตลอดตั้งแต่อดีตชาติเป็นต้นมา (หรือบุญบาปมี) และปัจจัยภายนอกที่เป็นกัลยาณมิตร และนิยามหรือตัวกำหนดต่างๆ เป็นต้น

หลักคำสอนเรื่องกุศลกรรมสามารถประยุกต์ใช้ให้เกิดผลดีทั้งในชีวิตปัจเจกบุคคลและองค์กรหรือหน่วยงานที่บุคคลสังกัด ดังเช่น วาทกรรมเรื่อง กรรมทนายาท และกรรมแห่งสังคml้วนสัมพันธ์กับหลักการกุศลกรรมแห่งผู้นำในครอบครัวและการเมือง แต่ในทางตรงกันข้าม ความเสื่อมสลายแห่งสังคมก็สามารถสรุปว่าอยู่ภายใต้กฎกรรมทนายาท และกรรมแห่งสังคมได้ เช่นเดียวกัน ซึ่งก็หมายถึงว่า ถ้าผู้นำในครอบครัว (สังคม) และผู้นำทางการเมือง บำเพ็ญกุศลกรรม ผลแห่งกุศลกรรมย่อมตกไปถึงทนายาทในครอบครัว และพลเมืองแห่งประเทศนั้น ๆ แต่ถ้าผู้นำในครอบครัว (สังคม) และผู้นำทางการเมืองก่ออกุศลกรรมอยู่เป็นประจำ วิชาแห่งอกุศลกรรมย่อมตกไปถึงทนายาทในครอบครัว และพลเมืองแห่งประเทศนั้น ๆ แม้ว่าในขณะที่ผู้นำ

^๒ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ๒๕๔๒ พุทธธรรม อ่างแก้ว หน้า ๕๙๑-๕๙๒.

มีชีวิตอยู่ วิชาแห่งกุศลหรืออกุศลกรรมจะยังไม่ให้ผลก็ตาม ทายาทในครอบครัวและพลเมืองของประเทศนั้น ๆ ในยุคต่อมาแม้ไม่ได้ก่ออกุศลกรรมหรือไม่ได้บำเพ็ญกุศลกรรม ย่อมได้รับผลหรือวิบากกรรมแห่งบรรพบุรุษ และผู้ปกครองในอดีต อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น **ข้อนี้ อาจจะตรงกับความเชื่อทางโหราศาสตร์ที่ว่า เป็นชะตากรรมของครอบครัว หรือชะตากรรมของประเทศ**

มีข้อเสนอแนะหลายอย่างในเรื่องการประยุกต์ในเชิงปฏิบัติ หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงย่อมมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม บริบททางสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และหน้าที่การงาน รวมทั้งอุปนิสัยใจคอของบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการสอนแห่งพระพุทธเจ้า ดังนี้

- ๑) ประยุกต์ใช้หมวดธรรมนั้นๆ ทุกข้อตามที่ปรากฏในคัมภีร์
- ๒) ประยุกต์ใช้บางข้อในหมวดธรรมต่างๆ แล้วรวมเป็นชุดแห่งการปฏิบัติใหม่
- ๓) ประยุกต์หลักธรรมบางข้อหรือบางหมวดเข้ากับแนวคิดหรือหลักการทางวิชาการสมัยใหม่

สมัยใหม่

การประยุกต์ตามข้อ ๒ อาจจะต้องอาศัยการทดลองปฏิบัติจากผู้ปฏิบัติธรรมที่มีความรู้หลักธรรมในหมวดต่างๆ พอสมควร เมื่อได้ผลดีจากการทดลองจึงนำมาเผยแพร่

การประยุกต์ตามข้อสาม เป็นการประยุกต์ตามกระแสความนิยมความทันสมัย หรือตามค่านิยมในแต่ละยุคที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม **ค่านิยมแห่งสังคมเป็นตัวกำหนดแนวทางการประยุกต์หลักพุทธปรัชญาอีกชั้นหนึ่ง**

ส่วนการประยุกต์ตามข้อที่ ๑ เป็นการดำเนินตามแนวทางที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา ตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหมวดธรรมหรือหลักธรรมเป็นอย่างอื่น

คุณค่าจากการศึกษาครั้งนี้

การศึกษาครั้งนี้ให้คุณค่าอย่างน้อย ๒ อย่าง คือ

- (ก) คุณค่าทางวิชาการ
- (ข) คุณค่าทางจริยธรรม

ก. คุณค่าทางวิชาการ

การศึกษาพระพุทธศาสนาได้รับความสนใจจากนักวิชาการสาขาต่างๆ เพิ่มขึ้น ได้มีความพยายามตั้งแต่ยุคแรกที่มีการพัฒนาวิชาการสมัยใหม่ในการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยเปรียบเทียบกับหลักวิชาการสมัยใหม่ โดยการชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งกำเนิดแห่งวิชาการสาขาต่างๆ ทั้งในสมัยโบราณและสมัยปัจจุบัน ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ก่อให้เกิดบูรณาการระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ ความรู้จากการบูรณาการได้กลายเป็นศาสตร์หรือวิชาการแขนงใหม่ดังจะได้ กล่าวจากผลการศึกษาคำนี้

๑) การพัฒนารูปแบบการศึกษา

การศึกษาทางวิชาการในโลกทางวิชาการปัจจุบันถูกผูกขาดโดยระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์ซึ่งมีอิทธิพล ครอบงำวิธีวิทยาทุกสาขา รูปแบบการศึกษาที่ไม่ดำเนินตามระเบียบวิธีวิทยาทางวิทยาศาสตร์จะถูกละเลยและไม่ยอมรับผลการศึกษาไม่ว่าจะเป็นความรู้หรือความจริงใดๆ ก็ตามที่มีการนำเสนอตามธรรมเนียมการปฏิบัติ (Convention) จะต้องเป็นการศึกษาตามกระบวนการที่เรียกว่าแบบวิทยาศาสตร์ รูปแบบวิธีวิทยาที่มีอิทธิพลมากในสังคมวิชาการคือรูปแบบการศึกษาเชิงคุณภาพและการศึกษาเชิงปริมาณ (Qualitative and Quantitative methods) วิธีวิทยาทั้งสองรูปแบบจะให้ความสำคัญกับกระบวนการหรือวิธีการ (Procedure or method) ความรู้หรือความจริงจะได้รับการยอมรับว่าน่าเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใดจะต้องมีการนำเสนอกระบวนการหรือวิธีการในการศึกษาตามลำดับขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ การเก็บรวบรวมข้อมูล หรือการวิเคราะห์ข้อมูลก็ตาม จะต้องบรรยายละเอียดอย่างชัดเจน

การให้ความสำคัญกับรายละเอียดแห่งกระบวนการหรือวิธีวิทยาทุกขั้นตอน ในบางครั้งก็สร้างความสับสนและความไม่น่าสนใจในรายงานผลการศึกษานั้นๆ ความรู้สึกไม่อยากอ่านจะเกิดขึ้นในหมู่นักศึกษา ยกเว้นถูกบังคับให้อ่านหรือให้ศึกษา มิฉะนั้นจะไม่ให้สำเร็จการศึกษา ข้อนี้เป็นเสมือนยาขมหม้อใหญ่ แห่งกระบวนการแสวงหาความรู้ในยุคปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาได้เสนอวิธีการศึกษาหลากหลายรูปแบบ ซึ่งอาจจะเป็นรูปแบบการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์หรือไม่เป็นวิทยาศาสตร์โดยขึ้นอยู่กับการนิยามความหมายและความคิดเห็นของผู้ที่ตีศึกษาพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

วิธีการศึกษาวิจัยตามแนวอริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ ประกอบด้วย ความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตมนุษย์และแก่สังคมมนุษย์ทั่วไปซึ่งจะประกอบด้วย (๑) ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำ ทั้งที่เป็นปัญหาความเดือดร้อนระยะสั้นและระยะยาว (ทุกข์) (๒) ปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาความเดือดร้อน (สมุทัย) โดยปัจจัยที่สำคัญที่สุดก็คือตัณหา (๓) สภาวะที่ปลอดจากความทุกข์ความเดือดร้อนที่อาจจะเป็นความสุขความสงบ แม้จะเพียงชั่วคราวหรือระยะสั้น ซึ่งสร้างความสมดุลแห่งชีวิตและสังคม (นิโรธ) และ (๔) มรรควิธีที่จะนำไปสู่สภาวะตามข้อที่ (๓)

วิธีการศึกษาตามแนวอริยสัจ ๔ สามารถพัฒนาเป็นรูปแบบระเบียบวิธีการศึกษาที่สร้างความเชื่อมั่นในทางวิชาการได้เป็นอย่างดี การถกเถียงกันว่าระเบียบวิธีวิทยาตามแนวอริยสัจ ๔ นี้ เป็นวิทยาศาสตร์หรือไม่อาจเป็นเนื้อหาทางปรัชญาสังคมศาสตร์อย่างหนึ่ง หากยึดติดกับกับดักทางการศึกษาที่มักจะดำเนินตามกรอบการศึกษาที่นิยมกันมาจนกลายเป็นอุปาทาน ก็เท่ากับ เป็นการยอมสยบตัวอยู่กับหลักคิดหรือปรัชญาการศึกษาบางแขนงและจะมีผลพลอย

ปฏิเสธรูปวิธีการศึกษาที่อยู่นอกรอบธรรมเนียมมากเกินไปจนถึงกับปฏิเสธหรือดูถูกดูหมิ่นผู้ที่ยึดแนวปฏิบัตินอกรอบเดิม ก็เท่ากับเป็นการปิดบังตัวเองอยู่ในกรงขัง กลายเป็นคนใจแคบ มองคนคิดต่างในแง่ร้าย จะส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง และเป็นความทุกข์ความเดือดร้อนอย่างหนึ่งตามหลักอริยสัจ ๔

บรรดาความรู้ทางสังคม พิจารณาได้ว่าเป็นสมมติสัจจะ ผลของการศึกษาใดๆ ก็ตาม ที่นำเสนอล้วนแต่ไม่ยั่งยืน ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาและตามบริบททางสิ่งแวดล้อม แม้ว่าผลการศึกษาในยุคสมัยที่ทำการศึกษาก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นความรู้จริง ปรากฏการณ์ทางสังคม มีลักษณะเป็นพลวัต หรือเป็นอนิจจัง ดังนั้น การวิเคราะห์สภาพปัญหาทางสังคมตามแนวอริยสัจ ๔ น่าจะได้รับการยอมรับตามมาตรฐานการศึกษาเชิงคุณภาพ (หรือเชิงปริมาณด้วย)

๒) การพัฒนาทฤษฎีอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม

ปรากฏการณ์ทางสังคมมีทั้งปรากฏการณ์ที่ส่งผลในเชิงบวกและส่งผลในเชิงลบต่อชีวิตมนุษย์และกลุ่มมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปรากฏการณ์ทั้งหลายทางสังคมมีทั้งสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า **อิฏฐารมณ** (อารมณ์ที่พึงปรารถนา) และ **อนิष्ठารมณ** (อารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนา)

ปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งเป็นอารมณ์ที่ไม่พึงปรารถนาก็คือปัญหาสังคมในรูปแบบต่างๆ และความขัดแย้งทางการเมืองสำหรับปรากฏการณ์ทางสังคมที่พึงปรารถนาจะประกอบด้วยความร่วมมือกัน ความรักและการช่วยเหลือกัน ทฤษฎีอิฏฐารมณ และทฤษฎีอนิष्ठารมณ สามารถพัฒนาขึ้นมาอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ตามแนวทฤษฎีธรรมาภิบาล (Good Governance) ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Social-cultural Change Theories) ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participation Theory) ทฤษฎีความเป็นปึกแผ่น (Solidarity Theory) ทฤษฎีการพัฒนา (Development Theory) ทฤษฎีจริยธรรม (Ethical Theories) ทฤษฎีอัตวินิบาตกรรม (Suicide Theories) ทฤษฎีภาวะผู้นำ (Leadership Theories) ทฤษฎีการได้มาซึ่งอำนาจ (Authority Theories) และทฤษฎีอื่นๆ ทางสังคมศาสตร์

ตามหลักบูรณาการ พุทธปรัชญาเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาความรู้ที่เป็นการเสริมความน่าเชื่อถือ และการประยุกต์ใช้ในการอธิบายเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคมได้เป็นอย่างดี บรรดาความรู้ทางวิชาการต่างๆ หากยึดตามแนวความรู้ทางโลกีย์วิสัย และทางวัตถุวิสัย อย่างเดียว โดยปราศจากการเสริมพลังทางโลกุตตรวิสัยและทางจิตวิสัย จะเป็นความรู้ทางวิชาการที่ไม่สมบูรณ์ และจะมีลักษณะหยาบกระด้าง ขาดความมีชีวิต พุทธปรัชญาเสนอหลักความรู้ที่เป็นจริงและเสนอวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับชีวิตและระดับสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เกี่ยวกับชีวิต ปัญหาชีวิตและปัญหาสังคม วิธีการแก้ปัญหาได้รับการเน้น

เป็นพิเศษจากพระพุทธศาสนา การแก้ปัญหาความทุกข์ในชีวิตคือเป้าหมายสำคัญสูงสุดแห่งพุทธธรรม

ข. คุณค่าทางจริยธรรม

ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนาให้ความรู้และความจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างเป็นที่น่าเชื่อถือในระดับที่พิสูจน์ได้ ขณะเดียวกันปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาทางสังคม รวมทั้งแนวทางพัฒนาคุณภาพชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับสูงยิ่งขึ้น ซึ่งในที่นี่อาจจะเรียกรวมๆ ว่าเป็นการเอื้อประโยชน์หรือคุณค่าทางจริยธรรม ดังนี้

- ๑) คุณค่าต่อการพัฒนาชีวิต
- ๒) คุณค่าต่อการพัฒนาการรวมกลุ่ม
- ๓) คุณค่าต่อการพัฒนาความกลัวต่อผลการกระทำผิดหรือล่วงละเมิดบรรทัดฐานทางสังคม
- ๔) คุณค่าต่อความเชื่อมั่นในระบบการเมือง การปกครองตามหลักมัชฌิมปฏิปทา

๑) คุณค่าต่อการพัฒนาชีวิต

พุทธปรัชญาเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งจะต้องประกอบด้วยการพัฒนาสุขภาพ และสมรรถภาพแห่งชีวิตด้วย การพัฒนาชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาได้ปรากฏในหลักฐานหลายแห่งในพระไตรปิฎก เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตคือความหลุดพ้นจากปัญหาหรือความทุกข์ทั้งหมด การดับทุกข์ย่อมหมายถึง การได้รับความสุขอันเป็นที่ตรงกันข้ามกับความทุกข์ แต่ความสุขแห่งชีวิตปุถุชนเป็นโลกียสุข ย่อมไม่ยั่งยืนและมีโอกาสเวียนกลับมาพบความทุกข์ได้ตลอดเวลาหากดำเนินชีวิตอย่างประมาท หลักไตรสิกขาให้คุณค่าต่อผู้ปรับใช้อย่างชัดเจน มีตัวอย่างที่แสดงถึงผลอันเกิดจากการประยุกต์หลักไตรสิกขาไปใช้ในการดำเนินชีวิตซึ่งช่วยให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้าทางจิตใจ ทางร่างกายทางสังคมและทางสติปัญญาอย่างชัดเจน เพราะฉะนั้น ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นหลักการรวมยอดแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ มีคุณค่าทางจริยธรรมสูงมาก

กัลยาณปุถุชนที่ยึดหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา ก็ถือได้ว่าปฏิบัติตามแนวไตรสิกขาในเชิงประยุกต์วิทยาได้เช่นกัน สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ได้ก็โดยอาศัยการยึดหลักพุทธปรัชญาในเชิงปฏิบัติดังกล่าว

๒) คุณค่าต่อการพัฒนาการรวมกลุ่ม

การพัฒนาการรวมกลุ่ม คือ การสร้างกลุ่มให้มีความเข้มแข็งมั่นคง (Group Solidarity) พุทธปรัชญามีหลักการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการรวมกลุ่มให้เข้มแข็งมั่นคงในหลายด้าน เช่น ด้านหลักธรรม ก็จะประกอบด้วย **อปริหานิยธรรม** คือหลักธรรมที่ไม่นำความเสื่อมาสู่กลุ่ม

หรือสังคม อปรีหานิยธรรม จัดเป็นหลักธรรมพัฒนาการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในสังคมทั้งในระดับผู้บริหารสังคมประเทศชาติและระดับประชาชนผู้ประกอบสัมมนาอาชีพทั่วไไป ความเป็นปึกแผ่นแห่งสังคมจะเป็นไม่ได้ต้องอาศัยบทบาทของผู้นำ ดังนั้น ผู้นำที่ดีคือผู้นำที่สามารถสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ตาม โดยผู้ตามยินดีชื่นชม พร้อมจะปฏิบัติตามความต้องการของผู้นำ

พระพุทธศาสนา จึงเสนอหลักธรรมสำหรับประยุกต์เพื่อพัฒนาคุณสมบัติส่วนตัวให้เป็นที่น่าศรัทธา และชื่นชมยินดีแก่ผู้ตาม เช่น **หลักพรหมวิหาร** และ**หลักทศพิธราชธรรม** เป็นต้น

ปัจจัยที่จะก่อให้เกิดการรวมกลุ่มอย่างมั่นคงอีกปัจจัยหนึ่ง ก็คือองค์กรทางพระพุทธศาสนาหรือสถาบันพระพุทธศาสนา ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในสถาบันพระพุทธศาสนา คือพระสงฆ์ ดังนั้น พระสงฆ์ จึงมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาอบรมทางศีลธรรม การเผยแผ่ศีลธรรม การส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี การเป็นผู้นำในการประกอบศาสนพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมเป็นต้น กล่าวในเชิงสังคมวิทยา พิธีกรรมทางศาสนามีบทบาทสำคัญมากในการรวมกลุ่ม ช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม ช่วยสนองตอบความต้องการในระดับจิตวิญญาณแก่บุคคล รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความมีอยู่แห่งศาสนาด้วย ดังนั้น ศาสนพิธีต่างๆ จึงมีส่วนสำคัญในการเป็นศูนย์กลางการรวมกลุ่มแห่งศาสนิกชน และช่วยพัฒนาความรู้สึกว่า เป็นพวกเรา หรือพวกเดียวกัน (We-group) ให้เข้มแข็งความรู้สึกเป็นพวกเราหรือพวกเดียวกัน ก่อให้เกิดการช่วยเหลือกัน การร่วมมือกัน (Participation) และการปกป้องคุ้มครองซึ่งกันและกัน

วิเคราะห์ตามแนวปรัชญาทางสังคมวิทยา สถาบันศาสนาเป็นสถาบันสังคมสถาบันหนึ่ง ซึ่งมีบทบาทในการรวมกลุ่มและเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมทางจิตวิญญาณของกลุ่ม การฟื้นฟูสถาบันศาสนากล่าวโดยหลักการแห่งปรัชญาสังคมประยุกต์ก็คือการฟื้นฟูบทบาทการเป็นศูนย์กลางด้านจิตวิญญาณ ซึ่งก็หมายถึงการเสริมความเชื่อในบุญและในบาปให้มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น ศาสนบุคคลโดยเฉพาะพระสงฆ์จะต้องได้รับการฝึกอบรมให้มีความพร้อมด้านไตรสิกขา และมีวัตรปฏิบัติให้เป็นที่น่าเคารพน่าเลื่อมใส ซึ่งส่งผลให้คนเชื่อและปฏิบัติตามคำสอนทางศีลธรรมของพระสงฆ์โดยไม่สงสัย

๓) คุณค่าต่อการพัฒนาความกลัวต่อผลการทำความผิดหรือการล่วงละเมิดบรรทัดฐานทางสังคม

ข้อนี้หมายถึงว่า การได้รับการศึกษาอบรมอย่างลึกซึ้งและมีความเข้าใจความจริงแท้แห่งสาระ คำสอนทางพระพุทธศาสนา จะทำให้บุคคลรู้ว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำและตัดสินใจเลือกปฏิบัติตามแนวทางแห่งศีลธรรมและจริยธรรมอันเหมาะสม กล่าวคือ การไม่สร้างปัญหาความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่สังคมและแก่บุคคลอื่น รวมทั้งแก่สัตว์โลก และแก่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การมีจิตสำนึกดังกล่าวถือว่าการพัฒนาhiri และโอบตตปปะ ให้เกิดขึ้นอย่างมั่นคงในชีวิตและจิตใจแห่งมนุษย์

หิริ คือความละอายต่อบาป หรือละอายต่อการทำผิดทางศีลธรรม โอตตปปะ คือความเกรงกลัวต่อผลแห่งการนำความชั่วหรือการทำบาป **หิริโอตตปปะ** เป็นพัฒนาการแห่งจิตสำนึก **ระดับสูง** จิตสำนึกระดับสูงก็คือจิตสำนึกที่มีต่อสาธารณะ จัดเป็นการพัฒนาจริยธรรมในระดับสูงมาก ความรู้สึกละอายต่อการทำความผิดคือความรู้สึกไว (Sensitive) ต่อบุคคลอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความมีมารยาททางสังคมถือได้ว่าเป็นความรู้สึกไวต่อสังคมด้วย การรู้สึกกลัวต่อการถูกตำหนิโดยวิญญูชนผู้มีศีลธรรมในสังคม แม้แต่เพียงเล็กน้อยก็ถือได้ว่าเป็นเกราะป้องกันมิให้มีการล่วงละเมิดบรรทัดฐานระดับรุนแรงมากขึ้นในสังคม ดังนั้น พุทธจริยธรรมจึงมีคุณค่าต่อสังคมช่วยควบคุมมิให้สังคมเกิดปัญหา และช่วยสร้างความปลอดภัยแก่สังคมอีกด้วย

๔) คุณค่าต่อความเชื่อมั่นในระบบการเมืองการปกครองตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา
ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนาในส่วนที่สัมพันธ์กับเน้นระบบการเมืองการปกครองแบบทางสายกลาง ระบบการเมืองการปกครองแบบทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ยึดหลักธรรมะเป็นใหญ่ **ธรรมะในที่นี้คือความเป็นธรรม ความยุติธรรม ความเสมอภาค การเคารพในศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ ความรักความเมตตา การเสียสละเพื่อความถูกต้องตามหลักศีลธรรม**

การศึกษาปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนานอกจากจะให้ความรู้เชิงทฤษฎีหรือเชิงปริยัติ ยังให้แนวทางในการประยุกต์เพื่อประโยชน์ในการบริหารประเทศชาติให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดอีกด้วย **หลักมัชฌิมาปฏิปทา** เป็นหลักพุทธธรรมที่เป็นแกนกลางสำหรับการประพฤติปฏิบัติในทุกวิถีชีวิต ระดับปัจเจกบุคคลและระดับระบบหรือระดับองค์กรที่มีการจัดระเบียบทุกระดับ สามารถดำรงอยู่อย่างมีเสถียรภาพด้วยการยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทา ระบบสังคมและระบบการเมืองที่มีการจัดระเบียบด้วยยึดถือคุณธรรมและจริยธรรมเป็นเจตนารมณ์ของระบบย่อมจะสร้างความเชื่อมั่นแก่ประชาชนในสังคม รวมทั้งสร้างความเชื่อมั่นแก่ประเทศภายนอกที่มีการติดต่อสัมพันธ์ไมตรีเพื่อการพาณิชย์และเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันอื่นๆ พุทธปรัชญาว่าด้วยธรรมะจึงถือเป็นแนวทางการปฏิบัติที่สร้างความเชื่อมั่นในระบบการเมืองการปกครอง ยกตัวอย่าง **ผู้ปกครองประเทศที่มีศีลธรรม มีสัจจะ เคารพในธรรมะ ปฏิบัติต่อประชาชนด้วยเมตตากรุณา ความยุติธรรม ความเสมอภาค ย่อมเป็นที่ชื่นชมและยกย่องของประชาชน** ขณะเดียวกันการมีศีลธรรมย่อมแพร่กระจายไปในที่ต่างๆ โดยไม่คำนึงว่าเป็นทิศทางเหนือลมหรือใต้ลมก็ตาม ดังนั้น ผู้ปกครองที่มีศีลธรรมหรือมีธรรมะเป็นหลักปฏิบัติชื่อเสียงย่อมแพร่กระจายไปสู่ดินแดนทั้งในโลกมนุษย์และเทวโลก ตามหลักพุทธปรัชญา กลิ่นหอมของศีล (เกียรติยศของผู้มีศีล) ย่อมแพร่กระจายทวนลมไปไกลแสนไกลอย่างไร้พรมแดน และย่อมดึงดูดสิ่งที่ดีงาม (สิริมงคล) มาสู่ดินแดนที่มีธรรมะตลอดเวลา ดินแดนที่ผู้ปกครองและผู้คนภายใต้การปกครองมีธรรมะย่อมเป็นปฏิรูปประเทศ **คนดีทั้งหลายจึงมักจะเกิดในประเทศที่มีธรรมะ**

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

๑) ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

พุทธปรัชญาสามารถศึกษาได้จากแง่มุมแห่งวิชาการสมัยใหม่ ทุกสาขา ในที่นี้ได้ศึกษาพุทธปรัชญาจากแง่มุมวิชาสังคมวิทยาเป็นหลัก แต่ก็ได้สัมผัสกับสาขาวิชาอื่นทางสังคมศาสตร์บ้างในบางแง่มุม ผลของการศึกษาจากแง่มุมสาขาวิชาดังกล่าวสามารถใช้เป็นฐานและเป็นกรอบของการศึกษาเชิงวิชาการอื่นๆ ได้อีก องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาคครั้งนี้ สามารถใช้เป็นทฤษฎีสำหรับการอ้างอิงได้บ้างไม่มากนักน้อย หากนักวิชาการ สมัยใหม่ ไม่มีอคติทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอคติกับพระพุทธศาสนา เป็นที่ยอมรับว่านักวิชาการบางกลุ่มที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาบางแห่ง มักจะมีอุปาทานยึดมั่นต่อวิชาการที่ตนได้รับจากสถาบันนั้นๆ ว่าดีที่สุดในมาตรฐานสูงสุด เหนือกว่าสถาบันอื่น การมีอุปาทานนั้น พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นกิเลส ทำให้นักวิชาการใจแคบ เข้ากับลักษณะทางทฤษฎีสังคมวิทยาอย่างหนึ่งที่ว่า Ethnocentrism คือ การยึดมั่นในความคิด อุดมการณ์ และความรู้และการปฏิบัติจากกลุ่มหรือจากเผ่าพันธุ์ของตนว่าดีที่สุด

การศึกษาคครั้งนี้ เป็นความพยายามที่จะนำเสนอตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีหรือตามหลักปรัชญาทางสังคมที่มีการศึกษาและวางรากฐานไว้มาก่อน และได้พยายามสร้างกรอบแนวคิดทางปรัชญาขึ้นมาเพื่อรองรับและยืนยันความเป็นไปได้และความน่าเชื่อถือทางวิชาการโดยยึดหลักพุทธปรัชญาเป็นตัวตั้ง และเปรียบเทียบกับปรัชญาบางสำนัก เช่น สำนักปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และสำนักอุดมคตินิยม (Idealism) เป็นต้น พร้อมกับใช้แนวคิดบางประการแห่งปรัชญาการตีความ (Interpretive) ในการพรรณนาเนื้อหาแห่งหลักพุทธธรรมบางประการ ดังปรากฏในบทต่างๆ แห่งการศึกษาคครั้งนี้

๒) ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

การศึกษาคครั้งนี้มุ่งการค้นคว้าหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ทั้งในระดับชีวิตประจำวันและในระดับองค์กรอาชีพ การปรับใช้ในชีวิต ก็คือการพัฒนาชีวิต ซึ่งสามารถบรรลุผลตามเป้าหมายการพัฒนา และได้อธิบายถึงการวัดหรือการประเมินผลการพัฒนาชีวิตในรูปแบบที่หลากหลาย ในการปฏิบัตินั้น พุทธปรัชญามีแนวคิดที่เป็นหลักปฏิบัติสำคัญก็คือมัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ การพัฒนาชีวิต การพัฒนาสังคม สามารถดำเนินการพัฒนาตามกรอบไตรสิกขาที่สังเคราะห์มาจากอริยมรรคมีองค์ ๘ ขณะเดียวกันการพัฒนาทางจริยธรรมที่สำคัญ สามารถดำเนินการได้ตามมาตรฐานบุญกิริยวัตถุ คือ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งช่วยยกระดับคุณภาพจิตวิญญาณให้สูงและเพียบพร้อมด้วยคุณลักษณะแห่งมนุษย์ที่พัฒนาแล้วอย่างสมบูรณ์

แนวทางการพัฒนาหรือการปฏิบัติอาจจะดำเนินการเป็นขั้นตอนตามหลักอนุพุทธพิภพสำหรับผู้ที่ได้รับพัฒนาการขั้นแรกดีแล้วสามารถก้าวข้ามไปสู่ลำดับที่สูงขึ้นโดยไม่ต้องย้อนมา

ปฏิบัติซ้ำตามขั้นต้นหรือขั้นแรกๆ สำหรับบุุคคลทั่วไป จริยอยู่สติปัญญาถือเป็นมาตรฐานการปฏิบัติในการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น มีสมาธิ และมีปัญญาสูงขึ้น แต่**อนุบุุพพิกธา** ก็ถือว่าเป็นวิธีการปฏิบัติเป็นขั้นตอนและสามารถพัฒนาให้เจริญงอกงามตามลำดับ ตั้งแต่ระดับโลกีย์วิสัยจนถึงระดับโลกุตระวิสัย มนุษย์ที่อยู่ในสังคมมีสถานภาพ มีอาชีพ และมีสติปัญญาไม่เท่าเทียมกัน ไม่จำเป็นที่ทุกคนจะต้องได้รับการฝึกอบรมตามลำดับเหมือนกันหมด พื้นฐานการมีคุณธรรม และจริยธรรมที่แตกต่างกันเป็นตัวกำหนดลำดับหรือขั้นตอนแห่งการปฏิบัติ ตามนัยยะแห่งอนุบุุพพิกธา

ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาตามอุปนิสัย มนุษย์มีจริตหนักไปทางโทสะบ้าง หนักไปทางราคะบ้าง หนักไปทางโมหะบ้าง หนักไปทางศรัทธาบ้าง หนักไปทางวิตกบ้าง หนักไปทางการสงสัยชอบเสาะแสวงหาเหตุผลโดยไม่หยุดหย่อนบ้าง จริตดังกล่าวคืออุปนิสัยติดตัวของแต่ละคน การพัฒนาบุุคคลที่มีอุปนิสัยเป็นไปตามจริตแต่ละอย่าง ดังกล่าวจะต้องดำเนินการไปเพื่อปรับเปลี่ยนอุปนิสัยดังกล่าวให้ผันแปรไปสู่สภาพตรงกันข้าม การเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยเป็นเรื่องยากมาก เพราะอุปนิสัยเป็นสภาวะเคยชินที่สะสมมายาวนาน อาจจะสะสมมาตั้งแต่อดีตชาติ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยจึงต้องอาศัยผู้ฝึกสอนที่มีความสามารถในการสอนซึ่งจะต้องกำหนดรู้สภาวะอุปนิสัยของบุคคลที่ทำการฝึกอบรม และสามารถให้ อารมณั์ ที่เหมาะสม ซึ่ง อารมณั์ที่เหมาะสมเปรียบเหมือนยาที่ถูกกับโรคร้ายไข้เจ็บ การให้ยาผิดก็เหมือนกับการให้อารมณั์ผิด ผลจะเกิดขึ้นช้ามากหรืออาจจะไม่บรรลุมผลเลย และอาจจะเป็นอันตรายต่อผู้รับการบำบัดรักษาก็ได้ ดังนั้น พุทธปรัชญาว่าด้วยการพัฒนา และการปฏิบัติจึงเสนอแนะหลักมัชฌิมาปฏิปทา สำหรับการปฏิบัติและการพัฒนาซึ่งพระพุทเจ้า และพระสาวกของพระองค์ได้ปฏิบัติจนเกิดผลดีและสามารถยืนยันความน่าเชื่อถือแห่งการปฏิบัติตามวิธีการแบบทางสายกลางได้เป็นอย่างดี

๑. ภาษาบาลี-ไทย:

๑.๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณวิเสศภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณวิเสโส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและโรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และโรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

๑.๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือภาษาไทย:

จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

_____. ประวัติแนวความคิดทางสังคม. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ : ๒๕๒๔.

_____. สื่อมวลชนกับวิกฤตศรัทธาในพระพุทธศาสนา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์. มจร. ๒๕๔๘.

_____. ศาสนาชีวิตและสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ. ๒๕๔๙.

_____. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑.

_____. ศาสนาชีวิตและสังคม. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๑.

_____. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โครงการปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาสังคมศาสตร์, ๒๕๕๘.

_____. สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ชาย โพรสิตา. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยคุณภาพ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๔๖.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. อุทมรัฐ (The Republic). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

_____ . ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒.

พระครูพิพิธปริยัติกิจ (ชยันต์ พุทธธมโม) และ พระมหาสมพงษ์ สุนตจิตโต. ความโกรธและการจัดการความโกรธ: กรุงเทพมหานคร : กองทุนผลิตหนังสือและตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาพุทธสงฆ์, ๒๕๕๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). พุทธวิธีบริหาร. พิมพ์พิเศษ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. บทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองในทศวรรษหน้า. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์. พุทธศักราช ๒๕๐๕ ฉบับปรับปรุงพุทธศักราช. ๒๕๔๕.

พุทธทาสภิกขุ. พุทธธรรมกับเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย ปาฐกถาธรรม ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กองทุนวุฒิชัยธรรม ๒๕๓๖.

_____ . ธรรมสังคายนาม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

_____ . พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ : ศรีวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๒.

ว.วชิรเมธี. กิเลส management. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปราการ. ๒๕๕๕.

วิทยากร เชียงกุล. อธิบายศัพท์ปรัชญาการเมืองและสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายธาร, ๒๕๔๗.

วิธาน สุขีวิฑู. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคาแหง, ๒๕๓๒.

วีระ สมบูรณ์. ธรรมะกับการเมือง ของพุทธทาสภิกขุ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, ๒๕๕๐.

เวธัส โพธารามิก. ปลาโต รีพับลิก. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทับหนังสือ, ๒๕๕๙.

ศิษย์ของตถาคต. พุทธวจนะ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว. กรุงเทพมหานคร: นานาสำนักพิมพ์, ๒๕๕๙.

- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์. (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- _____. การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พุทธศาสนสภาจิต เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔๗๗.

สมัคร บุรวาศ. พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทฤษฎีวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๒๕.

สิทธิ บุตรอินทร์. ปรัชญานิพนธ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยามปริทรรศน์, ๒๕๕๙.

สุรศักดิ์ นานานุกูล. ฟองสบู่แตก ยึดทรัพย์สินชายชาติชายแผ่นดิน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฟองทองเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๔๒.

๑.๒.๒ หนังสือภาษาอังกฤษ:

Anand Sudri and Amartya a sen. Sustainable human development: concept and theories. New yoke: UNDP Human development Report occasional paper No.8. 1994.

Becker H. 1963 Outsiders : Studies in Sociology of Deviance; New York; Free Press.

Bhaskar Roy. “Naturalism” in William Outh waite (ed). Modern Social Thought . Oxford: Black will publishing : 2006.

_____. Determinism in William outwaite (ed), Oxford: Black will publishing : 2006.

_____. In The Blackwell Dictionary of modern Social Thought.

Blondel J. Political Science , The Block well Dictionary of Modern Thought edited by William Outh waite, 2006.

Bullock Alan and Oliver Stally Brass (eds), The Fontana Dictionary of modern Thought Fontana Book, London; 1988.

CIDA. CIDA'S Social Development Priorities: A Framework for Action. 2000.

Conway Gordon. Doubly Green Revolution : Food for All in the 21st Century.
Hwrmondsworth: Penguin. 1997.

Coser, Lewisa, and Bernard Rosenberg (ed), Sociological Theory, New York:
Macmillan Publishing co., Inc. 1976.

Crick Bernard. Political Participation. The Black well Dictionary of Modern Thought.

Dear M.J. The Postmodern Urban Condition. Oxford: Blackwell Publicantions.
2000.

Gans H.J. People and Plans. New York.: Basic Books; 1968.

Goodland Robert. Social and Environmental Assignment to Promote
Sustainability. Washington, DC.: World Bank Environmental Management Series
No.74. 2000.

Haan Arjan de,. Social Exclusion : to wards an holistic understanding of
deprivation. London: DFID, Prepared for the world development Report 2001
Forum on Inclusion, Justice, and poverty Reduction . 1999.

Hart H. L. A. Are there any natural rights? . Philosophical Reviews .1955.

Lenski Gerhard. Evolution in the Black well Dictionary of Modern Social Thought
edited by William Outh waite, (Blackwell publishing . oxford, 2006.

Lede Sarachchandra M. Sustainable Development: A Critical Review Would
Development 19,16 June : 607-621. 1991.

Locke John. Two Treatises of Government ed. Peter Laslett. Cam bridge University
Press. 1960.

Mannheim Karl. Utopia and Ideology : An Introduction to the Sociology of
knowledge London : Rout ledge, 1929 (1960).

More Thomas. UTOPIA : Harmonds worth. Penguin. 1965.

Ollman B. Marx's vision of Communism a Reconstruction. Critique 8. 1997.

Owen H. and C.L.Schultze, eds. Setting National Priorities. Washington, DC. :
Booking Institution. 1976.

P.K Bhattacharya. 1976.

Rostow E.V. Planning for freedom. Newhaven , CT: Yale University Press. 1962.

- Seligman, Edward R.A. (editor-in-chief). Encyclopedia of the Social Sciences, 17 vols. New York: The Macmillan Company, 1963.
- Selman Paul. Local Sustainability: Managing and Planning Ecologically Sound Places. London: Paul Chapman. 1996.
- Sills, David L.(ed). International Encyclopaedia of the Social Sciences. 17 vols. New York: The Macmillan and Free Press, 1968.
- Sigh, K. **History of Social Thought**. Lucknow: Prakasan Kendra, 1979.
- Skidmore, William. **Theoretical Thinking in Sociology**. London, Cambridge: Cambridge university press.
- Thin Neil. Social Progress and Sustainable Development. London: ITDG Publishing. 2002.
- Timan cheff Nicholas S. A Study of Sociological Theory : Its Nature and growth 3rd edition, New Yoke : Random House 1967.
- UNDP. **Human Development Report**. New York: UNDP. 1996.
- UN. **Report of the United Nations Conference on Environment an development**. New York: Un General Assembly. 1999.
- Urban R. Fishman, **Utopias in the Twentieth Century** New York : Basic Books, 1977.

๑.๒.๓. วิทยานิพนธ์

- กัลปาลีกา ฉินวิรุทธ์ศิริทรัพย์, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดื่มสุราของผู้ถูกคุมประพฤติที่เมาแล้วขับ” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๗.
- ฐิยาพน กัณฑารณวัฒน์, กระบวนการสู่ความสำเร็จในการดำเนินการป้องกันยาเสพติดของชุมชนในเขตภาคกลาง ปริญญาานิพนธ์ วิทยาศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๕๖.
- วรรณวิมล คงวิชัย, “ปัจจัยด้านความผูกพันทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการกระทำผิดเกี่ยวกับยาเสพติด : กรณีศึกษาผู้ต้องขังชายชาวมุสลิมในชายแดนใต้”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๕.
- พระมหาวิชาญ สุวิชาโน, การศึกษารูปแบบและแนวทางการประยุกต์หลักอานาปานสติเข้ามามีส่วนช่วยในการป้องกันปัญหาเสพติดในสถานศึกษา, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๔.

พระมหาพรหมชา ธรรมหาโล, พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ โครงการบัณฑิตศึกษา สาขาสันติภาพศึกษา (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ๒๕๕๗.
สุนิษา บุญมั่งมี, ปัจจัยที่มีผลต่อการกระทำความผิดคู่เดียวเสพติดของนักเรียนในค่ายทหาร วิทยาลัยพลเมือง, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๓.

๑.๒.๔. หนังสือพิมพ์ สื่อประชาสัมพันธ์

หนังสือพิมพ์ข่าวสด ลงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ รายงานโฆษณารายการทำร้ายร่างกายวัยรุ่น คู่กรณี ขับรถจักรยานยนต์ เฉี่ยวชนรถเก๋ง ของพิธีกร ดารา ที่มีชื่อเล่นว่า นอต ซึ่งทำให้ดารา พิธีการดังกล่าวสูญเสียตำแหน่งหน้าที่การงานจากการเป็นพิธีกร ในสถานีโทรทัศน์ทุกช่องทุกรายการ ความโกรธทำให้อุณหภูมิความรุนแรงแห่งชีวิตดับลงอย่างน่าเสียดาย

เสถียรพงศ์ วรรณปก. นสพ.มติชน 3 ตค. ๒๕๕๙. อานิสงส์แห่งศีล ปรากฏอยู่ในบทสรุปตอนท้ายหลังจากการสมทานเบญจศีล ว่าด้วยอำนาจศีล ผู้สมทานและปฏิบัติจะบรรลุถึงความพร้อมด้วยโภคทรัพย์ (โภคสัมปทา) เข้าถึง สுகติโลกสวรรค์ (สุคติ ยันติ) และเข้าถึงความดับทุกข์ได้ทั้งหมด (นิพพุต ยันติ) ดู หนังสือ สวดมนต์เจ็ดตำนาน, เลี้ยงเซียงจงเจริญ : พระนคร, ๒๕๕๗.

POSTER ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ชุดสื่อการวัดการความรู้ กับสุขภาวะเชิงพุทธ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2558 พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทย เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2550.

Global Status Report on Road Safety, องค์การอนามัยโลก. รายงานข้อมูลจากตามสถิติประเทศที่มีอุบัติเหตุบนท้องถนนในโลกปรากฏว่า ประเทศไทยติดอันดับ ๒ ของโลกที่มีอุบัติเหตุเกิดขึ้นบนท้องถนนมากที่สุด, ๒๐๑๕.

Worldly Value. การใช้สุราเป็นเครื่องดื่มสำคัญ เช่น การอวยพรวันเกิด อวยพรคู่บ่าวสาวในงานเลี้ยงฉลองสมรส และการแสดงความยินดีในความสำเร็จบางอย่างและการฉลองเทศกาลขึ้นปีใหม่ เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ การใช้สุราในโอกาสสำคัญๆ มั่นเป็นค่านิยมทางโลก

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๕๐

คณะกรรมการความสงบแห่งชาติ (คสช. ๒๕๕๗). ตัวอย่างคณะองค์กรพิเศษที่มีอำนาจเชิงซ้อนในสังคมไทย ทำการยึดอำนาจจากรัฐบาลที่มาจากการปกครองระบอบประชาธิปไตย สถาปนาความเป็นรัฐธรรมาธิปไตย จะปรากฏในชื่อต่างๆ แตกต่างตามยุคสมัย เช่น คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช. ๒๕๓๘) คุบทบาทอำนาจและหน้าที่พระสังฆาธิการในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ฉบับปรับปรุงพุทธศักราช ๒๕๓๕, ๒๕๕๗.

๑.๒.๕. เอกสารอัตสำเนา

จางงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. “จริยธรรมสำหรับผู้นำ”, กรุงเทพมหานคร: โครงการบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาพัฒนาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖. (อัตสำเนา)

_____. “จริยธรรมสำหรับนักสังคมศาสตร์” เอกสารประกอบการสอน, โครงการปริญญาโท สาขาวิชาพัฒนาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กทม. ๒๕๕๖. (อัตสำเนา)

สถาบันธัญญารักษ์. รายงานผู้ป่วยติดยาเสพติดประเภทยาบ้า มากกว่ายาเสพติดประเภทอื่นๆ, ๒๕๕๘. (อัตสำเนา)

๑.๒.๕. วารสาร

ทวิวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. พุทธศาสนิกชนกับทฤษฎีธัมมิกสังคมนิยม”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒, พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๓๙.

ประวัติผู้เรียบเรียง

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์
(ภาษาอังกฤษ) Prof.Dr.Chamnong Adivadhanasit
๒. ตำแหน่ง : ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านการวิจัย
๓. ที่อยู่ (ที่ทำงาน) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. ประวัติการศึกษา
 - ปริญญาตรี (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - ปริญญาโท (M.A. English) Mysore, India., ปริญญาโท (M.A. Social Sciences) Madras, India.
 - ปริญญาเอก Ph.D. (Social Sciences), Madras, India.
๕. งานวิชาการ
 - หนังสือประวัติแนวความคิดทางสังคม
 - หนังสือสังคมวิทยาศาสนา
 - สังคมวิทยาทั่วไป
 - หนังสือ ศาสนา, บุคคลและสังคม และ ฯลฯ
๖. ประวัติการทำงาน
 - เป็นผู้ช่วยเลขาธิการยูวพุทธิกัมพันธ์แห่งโลก
 - เป็นอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยของรัฐอีกหลายแห่ง
 - เป็นศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๗. ปัจจุบัน
 - ศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรดุสิตบัณฑิต สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - เป็นที่ปรึกษาอธิการบดีด้านกิจการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - เป็นกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
 - เป็นกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
 - เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิประหลักรัฐบาลมหาบัณฑิต วิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักงานบริหาร สำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนา และบริการสังคม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิประจำวิทยาลัยสมทบ Singapore Buddhist College มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - เป็นกรรมการสภาผู้ทรงคุณวุฒิ คณะพุทธศาสตร์ สถาบันการบริหารจัดการแห่งแปซิฟิกแพะเยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย